

**pregled
zgodovine
nob
v
sloveniji**

metod mikuž

METOD MIKUŽ

**PREGLED ZGODOVINE
NARODNOOSVOBODILNE
BORBE V SLOVENIJI**

V. KNJIGA

**CANKARJEVA ZALOŽBA
V LJUBLJANI 1973**

1857

N 27. XII. 1973 | 410

OSVOBODITEV

1. Ljubljanska pokrajina

V zadnjem razdobju pred osvoboditvijo moremo v rasti slovenske državnosti v okviru federativne demokratične Jugoslavije opaziti dvoje poglobitnih značilnosti: 1. vedno večjo aktivnost odsekov pri predsedstvu SNOS, bodočih najvišjih slovenskih upravnih organov, in 2., vedno večje vključevanje dela teh odsekov v delo centralnih jugoslovanskih državnih organov, zlasti poverjeništev NKOJ, vse pa s perspektivo dokončne osvoboditve in združitve vsega slovenskega ozemlja v Združeni Sloveniji.

Kidrič je 6. januarja leta 1945 po radiu ROF poudaril, da Slovenci, povezani z drugimi jugoslovanskimi narodi, »nismo drobiž«. Danes je naša dolžnost zajamčiti osvoboditev vseh Slovencev, osvoboditev Trsta, Gorice, Celovca, osvoboditev vsega ozemlja, ki prirodno pripada nam, zagotovitev naših meja. To je sposobna zajamčiti samo nova Jugoslavija.¹ Ob proslavi Leninove smrti pa je Kidrič zapisal, da je danes jasnejše kot kdajkoli, da sovjetske zmage in sovjetski poseg v prihodnost narodov in človečanstva niso rezultat slučajne sovjetske premoči, »temveč rezultat dejanske in načelne premoči sovjetskega ustroja . . . sovjetske zasnove narodnega sožitja, države novega kova, Leninove in Stalinove države«. Sodobni sovjetski triumf je hkrati »triumf najnaprednejše teorije in taktike, triumf leninizma«.²

Zaradi vedno močnejšega sovražnikovega pritiska proti osvobojenemu ozemlju v Beli krajini je IOOF 6. februarja ukinil vse dopuste in odredil stanje pripravljenosti.³ Na seji 8. februarja je IOOF analiziral poročilo s Primorske in sklenil, da mora biti naša politika glede Primorske in Trsta še naprej nešoviniistična, njena platforma glede sodelovanja

Italijanov in Slovencev pa v perspektivi priključitve Primorske k Jugoslaviji.

Potreben je torej boj proti okupatorju, pomoč NOV Jugoslavije in s tem priznanje italijanskih odporiških organizacij, da je Titova vojska osvoboditeljica. Dalje priznanje 9. korpusa kot skupne vojaške oblasti z vso avtoriteto in priznanje komande mesta Trst kot priznane skupne vojaške oblasti v Trstu.

Delavska enotnost je skupna množična organizacija v Trstu in okolici s skupnim vodstvom, ki združuje slovenske in italijanske delavske množice. Italijanske množične organizacije v CLN imajo svoj plenum, slovenske v okviru OF pa imajo tudi svoj plenum s izvršnim odborom. Iz obeh plenumov je sestavljen skupni plenum s svojim izvršnim odborom in doseči je treba, da bodo italijanske množične organizacije poslale po svoji iniciativi zastopstvo v naš POOF.⁴

Ljudska pravica je 15. februarja objavila ponatis Kardeljevega članka iz Politike,⁵ Povampirjenje italijanskega fašizma. Kardelj je poudaril — spričo navideznega procesa proti bivšemu komandantu italijanske 2. armade v Jugoslaviji — da je general Roatta na zatožni klopi samo zaradi povezanosti z italijanskim fašizmom, ne pa tudi zaradi zločinov na jugoslovanskih tleh. Kardelj je opozoril na pobebsnelo kampanjo zamaskiranega italijanskega fašizma glede Primorske, Trsta in Istre.

Na znani Kardeljev govor po beograjskem radiu 13. februarja o glavnih nalogah zaledja je izdal IOOF 21. februarja okrožnico, v kateri je poudaril, da bo čas, ki nas še loči od zaključka vojne, in prvi čas po vojni glede reševanja gospodarskih vprašanj najtežji. Bližajoči se konec vojne nas ne bo nenadoma odrešil gospodarskih težav. V vsakem pogledu se je treba opreti na lastne sile in do skrajnosti izkoristiti vse gospodarske možnosti.⁶

Tudi na prvi redni seji načelnikov odsekov pri predsedstvu SNOS so 3. marca veliko razpravljali o Kardeljevem govoru, zlasti o njegovi ugotovitvi, da se težišče boja prenaša na gospodarsko fronto in da se tudi v gospodarstvu ne bomo več povrnili na staro. Sklenili so, naj študijska komisija pri predsedstvu SNOS predloži čimprej vse gospodarske študije IOOF, ki naj sprejme gospodarski načrt v grobem. Ni treba formalno ustanavljati kakega go-

spodarskega sveta, pač pa naj v tem smislu delajo gospodarski odseki pri predsedstvu SNOS in komisije. Poudarili so tudi, da je stališče vrhovnega štaba, naj upravo v gospodarskih vejah prevzame civilna oblast, vojska pa bo obdržala le zaščito svojih interesov. Vojska bo organizirala svoje vojaško zaledje, vojaška teritorialna razdelitev pa se bo ujemala s civilno teritorialno razdelitvijo.⁷

IOOF je znova razpravljal o Primorski 9. marca, in to zaradi sklepov razgovora med Titom in generalom Alexandrom v Beogradu. Zavezniki so zahtevali, da anglo-ameriška vojska zasede vso Primorsko v mejah rapalske pogodbe, vendar bo anglo-ameriška vojska priznala na Primorskem tisto civilno oblast in njene izvršne organe, ki jo bo našla na tem terenu. Ničesar pa ni general izjavil glede končne usode Primorske. V obširni razpravi, ki je sledila temu poročilu, se je izkristaliziralo več mnenj: da se bodo anglo-ameriški zavezniki prizadevali, da pride Trst z delom Primorske pod Italijo, da je edini zaveznik Sovjetska zveza, ki pa »preko obvez in mimo njih, ki jih ima do zavezniškega bloka, ne bo mogla iti«. Tako je torej rešitev Primorske »skoro izključno odvisna od naše politike ter naše vojaške in politične dejavnosti«. Zato je IOOF potrdil stališče slovenskega glavnega štaba, da bo naša vojska zasedla vso Primorsko s Trstom »po možnosti pred prihodom Angležev« in da bo v teh krajih vzpostavila tudi vojaško oblast.

Drugi sklep se je bil, da se na sedež POOF za Slovensko Primorje vrne predsednik Bevk, ki je bil v tem času na sedežu IOOF in predsedstva SNOS, in da je treba v POOF kooptirati B. Kraigherja in dr. Bogdana Breclja ter še nekatere s terena, ki jih bodo predlagali sedanji NOO. Nadaljnji sklep je bil poglobitev in razširitev dela antifašističnega bloka obeh narodnosti v Trstu in na Primorskem.

Tudi zadnjega marca je IOOF razpravljal o Primorski. Kidrič je poudaril, da Anglo-Američani ne bodo priznavali samo našo civilno oblast, temveč tudi vojaško, kjer jo bomo postavili. V demokratičnem zunanjem svetu prevladuje mnenje, da pripada Primorska s Trstom Jugoslaviji. Naša propaganda ne sme več samo dokazovati, da Primorska pripada nam, temveč je treba to tudi dokumentirati.⁸ Dr. Aleš Bebler je v Ljudski pravici 3. aprila zapisal, da

je Slovensko Primorje s Trstom, Koprom, Tržičem in Gorico celota, ki je slovenska, v katero spada in hoče spadati tudi italijansko prebivalstvo njenih mest.

Ob prihodu rdeče armade na slovenska tla v Prekmurju je poslal IOOF 4. aprila brzozavko Titu s prošnjo, naj tolmači Stalinu globoko hvaležnost in zvestobo slovenskega naroda ter njegovo pripravljenost, da v nerazdružljivi enotnosti jugoslovanskih narodov in njihovem trajnem bratstvu z velikim ruskim narodom doprinese vse, kar je v njegovi moči za svobodo in napredek človečanstva.⁹ Mile Klopčič je v Ljudski pravici 8. aprila objavil pozdravno pesem ob prihodu rdeče armade in zapisal: »Že prerokovani je svit po vsej zemlji predragi razvit, ki nanjo je veliki brat svoje brate prišel obiskat.«

Kardelj je 4. aprila sporočil Kidriču, da bo iz Beograda že naslednjega dne odpotovala delegacija SNOS v Prekmurje. V delegaciji bodo Rus, Brilej, Svetek, Krivic in deset slovenskih oficirjev. Za to uslugo se je Kidrič Kardelju takoj brzozjavno zahvalil.¹⁰ IOOF je 6. aprila izdal okrožnico; v njej je zapisal, da bo Slovenija kmalu osvobojena. Prevzem oblasti mora biti opravljen čimprej in disciplinirano. Tudi na seji 7. aprila je IOOF razpravljala o pripravah in ukrepih za končno osvoboditev. Določil je, da je treba v vsako okrožje postaviti močnega sekretarja, okrepiti OZNA in slovensko divizijo KNOJ. Dalje je sklenil »sestaviti interno že sedaj slovensko vlado, objaviti pa jo v času, ko bo del Slovenije osvobojen, oziroma ob politično najprimernejši priliki«. Vlado bo imenovalo predsedstvo SNOS, če pa bodo dopuščale razmere, bodo sklicali na zasedanje celo SNOS. Kriterij za sestavo vlade bo: vlada OF je delovna, po svoji sestavi pa mora zajeti resnično širino osvobodilnega gibanja. Način dela vlade bo kolektiven. Praktični voditelj vse politike mora ostati IOOF. Vlada bo imela predsednika, podpredsednika in enajst resorjev. Ko so predložili IOOF listo kandidatov, se je ta v celoti z njo strinjal.¹¹

Tudi Kardeljeva brzozavka 7. aprila je zatrjevala IOOF skorajšnjo osvoboditev. Ob prihodu iz Sovjetske zveze je Ivan Regent zapisal v Ljudsko pravico 12. aprila, da kdor ceni svobodo tako, da je pripravljen zanjo umreti, ne bo nikdar jemal svobode drugim. Dr. Aleš Bebler pa je v Ljudski pravici 15. aprila poudaril, da ne zanikujemo in

tudi nikdar nismo, da je večina Tržačanov italijanske narodnosti, kar pa še ne pomeni, da Trst ne spada k združeni Sloveniji v demokratični federativni Jugoslaviji. Trst so pljuča Slovenije, je tudi slovensko mesto, volja večine Tržačanov pa je, da mora biti združen s svojim zaledjem in pripasti k Jugoslaviji. Treba pa je dati Trstu avtonomijo, kar je najpravičnejša rešitev tržaškega vprašanja, saj so se Italijani vključili v naš boj v upanju, da jim bomo pravični. Taka rešitev je najbolj razumna tudi z državnškega vidika, kajti Italijani bodo pomembna narodna manjšina, ki bo ostala lojalna, če bo imela svoje manjšinske pravice.

Predsedstvo SNOS je 17. aprila brzojavilo Kardelju, da bi bila glede na trenutne potrebe in težave naše federalne enote potrebna v Beogradu izredna delegacija SNOS za repatriacijo internirancev ter beguncev in za prehrano Slovenije.¹² Istega dne je CK poročal Kardelju, da poskuša sovražnik zavzeti Belo krajino in da naše enote držijo položaje do desnega brega Krke. Ni torej potrebna nobena obrambna črta na Kolpi, pač pa pomoč močnejše divizije, da bi zavarovala osvobojeno ozemlje, ki je po osvoboditvi Ogulina povezano z ostalim jugoslovanskim osvobojenim ozemljem, je dalje poročal CK. S štabom 4. armade, ki ima namen prodirati proti svojemu cilju (Trst) tudi prek našega ozemlja, smo se dogovorili za potrebno pomoč z naše strani. Skrajni desni bok okoli Karlovca in više proti severu bo držal 4. korpus. Po zadnjih zelo nejasnih depešah vrhovnega štaba pa kaže, da je ves načrt popolnoma spremenjen in da nobena naša enota ne namerava priti čez Kolpo.

Ker so Nemci začutili, da naših enot še ni čez Kolpo, so začeli pritiskati čez Krko, od Kočevja in Karlovca in poskušajo postaviti obrambno črto na Kolpi, je še sporočil CK. Če ne bo pomoči od juga, jih z lastnimi silami ne bomo mogli zadržati in se bomo morali nujno umakniti iz Slovenije. S pomočjo še ene močne divizije bi lahko vzdržali, a ta bi morala priti takoj. S tem se seveda — pravi CK v brzojavki — ne maramo vtikati v splošne vojaške načrte, potrebno pa je poročati o položaju.

Na to je Kardelj odgovoril 19. aprila, naj se natanko držijo načrta in direktiv, ki jih ima komandant 4. armade Drapšin. Nikakor ne razumem — je pisal Kardelj — da je

problem Trsta manj važen kot košček Bele krajine. Drapšinov kurz je direktno k cilju (k Trstu). Vi bi razbili načrt s tem, ko bi zapletli Drapšina v nepotrebne boje na nevažnem terenu. Glejte s širše perspektive in ne samo s svojih trenutnih koristi. Ravnajte v okviru načrta, ki ga ima Drapšin, in ne pritiskajte nanj.¹³

Spričo te depeše moremo razumeti, da je predsedstvo SNOS 18. aprila proglasilo stanje pripravljenosti in morebitno evakuacijo. To je sicer 20. aprila preklicalo, 27. aprila pa znova ukazalo takojšnjo evakuacijo vseh ustanov iz Bele krajine v Gorski kotar.¹⁴

Kardelj je brzojavil 23. aprila Centralnemu komiteju, da bi bilo politično primerno čimprej formirati slovensko vlado, kakor hitro bo Slovenija čvrsto zavarovana. Po njegovem mnenju je bila Bela krajina že izven nevarnosti in zato naj skličejo razširjeno sejo predsedstva SNOS in formirajo »vlado v duhu dogovora v Beogradu«. Na to brzojavko je Kidrič odgovoril, da bodo slovensko vlado formirali in objavili na obletnico OF 27. aprila.

Zgodaj 27. aprila je Kidrič brzojavil Kardelju, da bodo spričo naglega razvoja dogodkov v kratkem potrebovali vlado in da jo bodo zato danes postavili. Če pa Kardelj meni, da je treba še počakati, naj to sporoči do petih popoldne. Kardelj je pravočasno odgovoril, da naj razglasitev vlade odložijo za en teden, ker je treba počakati na uspeh vojaških operacij, ki bo dal razglasitvi vlade še večji pomen. V sedanjem položaju bi bila razglasitev vlade premalo razumljiv in prehiter ukrep. Postavljati vlado v Trstu spričo današnjega položaja pa tudi ne bi bilo primerno, ker bi bilo to izzivanje. Naj postavijo vlado v Črnomlju. Kidrič je odgovoril, da so brzojavko razumeli. Prosil je za nadaljnja navodila, ker »bomo v kratkem na premiku glede na nove dispozicije 7. korpusa«.¹⁵

Za 27. april je ob četrti obletnici OF izšla slavnostna številka Slovenskega poročevalca,¹⁶ ki je prinesla pomemben Kidričev članek, Naš obračun. Osvobojena in Združena Slovenija je na pragu — je zapisal Kidrič — in nazorno se je izkazalo, da je »resnična rešitev našega nacionalnega vprašanja neločljivo združena z ljudsko demokracijo in zajamčeno možnostjo njene dosledne poti«. OF je v družbenem in političnem pogledu množična organizacija popolnoma novega, zares naprednega kova. Naši na-

rodi se morajo za svojo osvoboditev in združitvev zahvaliti ljudskim množicam in zato si ne moremo misliti trdnosti in varnosti naše nacionalne in državne usode brez ljudske demokracije.

Že na premiku iz Bele krajine je CK dobil 29. aprila Kardeljevo brzojavko, da so italijanski partizani osvobodili že Treviso in da naj CK stori vse, da pride do vstaje v Gorici in Trstu. Če ne dosežete tega, je »malo verjetno, da pridemo mi v Trst«. Vse kaže, da se naše vodstvo na Primorskem ne zaveda potrebe organizirati vstajo. Povežite se kakorkoli z Italijani, a med vstajo glejte, da boste obdržali vodstvo. Časa imate samo dva dni. V smeri proti Trstu 9. korpusa sploh ni čutiti. Sami vidite, da je velika nevarnost, da ne pridemo prvi v Trst. Takoj je treba ukreniti, da se izvrši ukaz generalnega štaba, naj ves 9. korpus do zadnjega moža napada proti Trstu in se prebije v tržaška predmestja ter začne poulične boje. Naj pusti svoje osvobojeno ozemlje, kajti Trst je nad vsem drugim. Če v treh dneh ne pridemo pred Trst, bodo zavezniki prej tam, »Trst je vaša glavna partijska naloga danes!«¹⁷

Dva dni za tem je Kardelj sporočil, naj pripravijo sejo predsedstva SNOS 3. ali 4. maja za postavitve vlade. S kandidatno listo vlade se strinjajo, razdvojijo pa naj ministristvo zdravstva in socialne politike in za ministra za socialno politiko naj postavijo Vido Tomšič. Nemogoče je sestaviti vlado brez ženske. Dalje je sporočil, da kaže, da bo poskušala italijanska reakcija v Trstu izkoristiti položaj zase. Zato naj nastopajo odločno in razorožijo vse, kar ni v sestavu JA. Zadržijo naj začasno vojaško upravo, pripravijo pa dober tržaški NO, ki bo za Jugoslavijo. Imajo naj kar se da prijateljski odnos do proletariata in do srednjih slojev in skušajo naj pridobiti tudi kapitalistične kroge. Nastopajo naj proti šovinizmu, pazijo naj na pravilno nacionalno politiko itd.¹⁸

Kot je znano, so enote 4. armade in 9. korpusa ob podpori vstaje, ki jo je organizirala in vodila komanda mesta Trst, osvobodile Trst 1. maja leta 1945, ko je bila glavnina anglo-ameriške vojske še onkraj Piave.

Na slavnostni seji predsedstva SNOS 5. maja v Ajdovščini je bila postavljena prva slovenska vlada. Prvi ministri narodne vlade Slovenije so bili: predsednik vlade Boris Kidrič, podpredsednik vlade dr. Marijan Breclj, minister

za notranje zadeve Zoran Polič, minister pravosodja dr. Jože Pokorn, minister prosvete dr. Ferdo Kozak, minister financ dr. Aleš Bebler, minister industrije in rudarstva Franc Leskošek, minister trgovine in obrti dr. Lado Vavpetič, minister poljedelstva Janez Hribar, minister gozdarstva Tone Fajfar, minister socialne politike Vida Tomšič, minister narodnega zdravja dr. Marijan Ahčin, minister gradenj dr. Miha Kambič in minister za lokalni promet Franc Snoj.¹⁹

Iz Ajdovščine je 5. maja Kardelj sporočil Titu, da pošljajo Angleži svoje čete v Trst in postavljajo zahteve, ki pomenijo likvidacijo naše kontrole v Trstu. »Arso (načelnik generalštaba) in ostali doslej sploh niso izpolnili tvoje zahteve, da zapro prehode na Soči. Tam naše vojske sploh ni. Vse sile so vezali na nemško skupino iz Reke, ki beži v ljubljansko kotlino. Prosim, izdaj ukaz, da s tanki zasedejo ta prehod in sam Trst. Boljše je počasneje napredovati v Slovenijo kot pa zapustiti Trst.«²⁰

V noči od 8. na 9. maj so Nemci in domobranci zapustili Ljubljano in 10. maja se je Ljubljani predstavila prva slovenska vlada.

Oglejmo si nekoliko delo odsekov predsedstva SNOS v tem zadnjem razdobju. Trenutno najpomembnejše je bilo delo gospodarskih odsekov, ki so morali skrbeti tudi za prehrano prebivalstva v Gorskem kotaru. Po poročilu odseka za gospodarstvo je bila oskrba NOV in POS pretežno že organizirana na skladiščni način, kjer je bilo to mogoče, sicer pa je ostal še terenski način, hrano pa so morali dobivati s prehranjevalnimi akcijami NOV s kontroliranega ozemlja.²¹

Še vedno so obstajale menjalnice za sol v Petrinji, Kužlju, Fari in Prelesju. Za dobavo blaga so imeli na voljo pet kanalov: Furlanija—Trst—Jurešče—Debeli kamen—Jezero pri Cerknici—Loška dolina—Bela krajina; Ljubljana—Barje; Karlovac—Bela krajina; Zagreb—Samobor—Bela krajina; Zasavje—Sv. Križ—Žužemberk—Podturen. Zadružne trgovine so bile na Vrhniki v Loški dolini, v Črnomlju, Metliki, na Suhorju, v Semiču in Podturnu.²²

Po precej natančnem poročilu odseka za finance v začetku februarja je bilo v letu 1944 vseh dohodkov 46,578.584,35 lir, izdatkov pa 44,969.397,05 lir in so raz-

liko 1,609.187,20 lir razdelili med okrožja in odseke. Glavni dohodki so bili še vedno davek, trošarina, od prodaje živeža NOV, od uprave (predsedstvo SNOS je dalo 12,052,710 lir), izdatki pa so bili splošni (samo socialne podpore so znašale 9,503.360 lir) in za javno upravo.²³

Uspešno se je dalje razvijalo tudi prosvetno delo. Na šesti seji odseka za prosveto 11. januarja so ustanovili oddelek za kinematografijo in lutkovno gledališče. Sklenili so še razpravljati o ukinitvi meščanske šole, realna gimnazija pa tudi ni dajala najboljših uspehov. Poudarili so, da za učni načrt ne zadostuje samo število ur, temveč tudi vsebina. Od tujih jezikov sta potrebni tudi francoščina in italijanščina. Glede veljavnosti razredov in izpitov med okupacijo je predsedstvo SNOS nekoč že zavzelo stališče, vendar je treba počakati, da ga zavzame ponovno.

Predsedstvo SNOS je 17. januarja sprejelo predlog o začasnih odpravi višjih in nižjih tečajnih izpitov. Na realni gimnaziji v Črnomlju je postavilo stalno izpitno komisijo za srednješolske izpite (za borce, aktiviste itd.) in v Metliki odprlo peti razred realne gimnazije.²⁴ Predsedstvo SNOS je 1. februarja izdalo odlok o proglasitvi dneva Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda. Ob tej priložnosti je Kidrič zapisal v Slovenski poročevalec 3. februarja med drugim: »Naše novo življenje bo odražalo človečnost in kulturne vrednote Prešernovega duha. Taka je kategorična zapoved zgodovinskega dogajanja, v katerem odločajo naše ljudske množice.«

Učnemu osebju pa se ni povsod posebno dobro godilo. Sredi marca so se profesorji in učitelji v Metliki hranili v delavski kuhinji. Hrana je bila nezadostna, slaba, neslana in telesne moči so jim pešale. Vse prošnje, da bi jih sprejeli vsaj v menzo političnih aktivistov, ki je bila boljša, so bile zaman. »Okrajni izvršni odbor v Metliki je izrazito usmerjen proti inteligenci,« pravi poročilo.²⁵ Tudi ljudskošolskim učiteljem se ni godilo bolje. Popolnoma so bili prepuščeni posameznim KNOO, hranarine — in še te v bonih, ki jih ljudje niso marali — niso prejemale redno. Vodja odseka za osnovno šolstvo je zapisal, da so ponekod »učitelji v resnici ponižani v nekakšne berače, ki jedo danes pri eni hiši, jutri pri drugi.«²⁶

Po poročilu odseka za osnovno šolstvo 7. aprila je bilo stanje šolstva v Ljubljanski pokrajini naslednje:

v okrožju			
Ribnica	19 šol,	49 učnih moči in	2.707 učencev
v okrožju			
Notranjska	13 šol,	23 učnih moči in	1.214 učencev
v okrožju			
Grosuplje-Stična	10 šol,	29 učnih moči in	2.217 učencev
v okrožju			
Novo mesto	29 šol,	44 učnih moči	?
v okrožju			
Bela krajina	?	64 učnih moči	?

Ni pa imel odsek natančnejših podatkov za druge slovenske pokrajine. Ponekod so bili v okrožjih postavljeni prosvetni referenti in okrožni šolski nadzorniki, predvideni pa so bili tudi pokrajinski šolski nadzorniki.

Odsek za umetnost je poročal o delu SNG, o odrskem in umetniškem tečaju. Likovni umetniki so imeli svoj delovni punkt. Tudi glasbeniki so pridno delali. Odsek za ljudsko samodejavnost še ni imel svojega šefa.²⁷

Dne 31. januarja je Izvršnemu odboru OF pisalo Slovensko kulturno-prosvetno društvo France Rozman, odbor za Srbijo, iz Beograda. Poročalo je, da obstaja že tri mesece in da je doslej ustanovilo med slovenskimi izseljenci že 35 krajevnih odborov, tri kraje z zaupniki in deset okrajev. Postavili so vojaški odsek za mobilizacijo, organizirali kuhinjo, ki daje dnevno 300 obrokov, predvsem pa je društvo delalo za organizirano vrnitev v domovino. Dne 18. in 19. novembra so imeli v Beogradu zbor delegatov slovenske OF v Srbiji, kjer so ugotovili, da so Slovenci v Srbiji med okupacijo izgubili vsak stik z ožjo domovino in so bili slabo poučeni o NOB v Sloveniji. Zato so mnogi živeli pod vplivom prejšnjih režimov. Na področju Srbije je bilo kulturno in politično delo med okupacijo zelo skromno, še teže pa je bilo v Banatu in Sremu. Na tem zborovanju so OF preimenovali v Slovensko kulturnoprosvetno društvo France Rozman.

Vojaški odsek je poročal o zbiranju prostovoljcev za slovensko prostovoljsko brigado. Doslej so poslali v peti bataljon 1. krajiške brigade 415 borcev in bataljon je bil že dva meseca v bojih v Sremu; imel je doslej 17 mrtvih, 68 ranjenih in 82 pogrešanih. Kulturni odsek je skrbel za predavanja in petje, razmejivni odsek je preučeval mejna

vprašanja. Delala sta tudi mladinski in socialni odsek. Vseh Slovencev v Srbiji, Sremu in Banatu je bilo 10.700. Društvo je imelo do 31. januarja 1945 celo 3,217.794 din dohodkov in prav toliko izdatkov.

IOOF je odgovoril društvu 17. marca in poudaril kot najvažnejše, da vsi Slovenci-izgnanci zažive z duhom, ki ga je dal naš težki in krvavi boj, in da se že danes vživijo v razmere, kakršne bodo našli v svoji ožji domovini. »Le trdna enotnost v okviru OF nam je omogočila prebroditi vse težave.«²⁸

Oglejmo si delo po okrožjih. Po poročilu predsedstva SNOS 7. januarja leta 1945 sta bili v Ljubljanski pokrajini le še dve okrožji, Novomeško in Notranjsko-ribniško okrožje.²⁹

Novomeško okrožje. Na izredni seji okrožnih plenumov OF 2. januarja sta se združili Novomeško in Belokranjsko okrožje v Novomeško okrožje.³⁰ Na prvi seji okrožnega komiteja 6. januarja so razpravljali o položaju v bivšem Novomeškem okrožju. Ugotovili so, da vse okrožje — razen dela okraja Novo mesto — bolj ali manj kontrolira sovražnik. Okrog Grosupljega, Višnje gore, Stične in Št. Vida je vladal hud domobranski teror. V mokronoškem in trebanjskem okraju je bilo opaziti oportunistem pri aktivistih. Z Novim mestom so imeli zveze.³¹

Odsek za prehrano izvršnega odbora okrožnega NOO je 6. januarja poročal o treh načinih pridobivanja hrane za NOV in civilne baze. Na osvobojenem ozemlju, kjer so bile volitve, so skrbeli za hrano KNOO, na polosvobojnem ozemlju so dobivali hrano s pomočjo aktivistov OF, na okupiranem ozemlju pa so bile prehranjevalne akcije s pomočjo NOV, ki je hrano plačevala s priznancami.³²

Stari izvršni odbor še ne pridruženega Belokranjskega okrožja je 4. januarja poročal o »belokranjskem čudežu«. Bela krajina je namreč pred vojno uvažala 700.000 kg moke, 100.000 kg sladkorja, 40.000 kg riža, 30.000 kg olja, 10.000 kg testenin in 10.000 kg zdroba. Od julija do konca novembra leta 1944 pa je Bela krajina oddala 900.000 kg krompirja, 408.000 kg žita, 80.000 kg fižola in 50.000 kg repe in korenja. Poleg tega je dala od oktobra do konca decembra 1944 še 1121 glav goveje živine, to je 450.000 kg mesa.³³

Na drugi redni seji izvršnega odbora okrožnega NOO Novo mesto v Črnomlju 17. januarja so določili, naj dajejo hrano učiteljem in nameščencem brezplačno ali po znižani ceni okrajni ali krajevni odbori. Zavetišča v Semiču, Metliki in Podzemlju ter kopališče v Toplicah naj prevzamejo okrajni socialni odseki. Dalje je izvršni odbor prepovedal svobodno trgovino s tobakom in cigaretami in določil ključ za zamenjavo soli v Delnicah: en kg soli za 3,25 kg žita.³⁴

Izvršni odbor je 27. januarja razpravljal o zavetišču Dom v Kotu pri Semiču, ki je bil prvotno namenjen onemoglemu civilnemu prebivalstvu oziroma ženam-begunkam. Toda v njem je bilo trenutno 72 onemoglih partizanov, ki so bili »popolnoma strgani in ušivi«.³⁵

Na seji okrožnega komiteja Novo mesto 31. januarja so ugotovili, da na področju Vinice manjka političnega dela, da so partijske celice na nizki stopnji, da je slaba sestava odborov OF in NOO in da je večje število mobilizirancev še doma. Po vaseh je bilo trenje med »našimi« in »nam nenaklonjenimi«. Na metliškem področju so bile nepravilnosti pri odmeri dajatev, kar je povzročilo večje politične probleme kot dajatve same. Kmetje namenoma jedo boljše in ne varčujejo s hrano. V Suhi krajini je bilo čutiti kampanjo proti obdelavi zemlje. Člani okrajnih odborov Trebnje, Mokronog, Žužemberk in Grosuplje so se zabili v Starih žagah in teren je popolnoma prazen. Naše enote so zabavljale čez italijanske enote v Beli krajini.³⁶

Na tretji seji izvršnega odbora 1. februarja so določili tri prehranjevalne komisije za okraje Črnomelj, Metlika in Novo mesto. Njihove naloge so bile ugotoviti, kako so KNOO porazdelili obvezne dajatve na posestnike, ugotoviti tiste, ki so zaostali z oddajo, in pregledati trgovine, ki še vedno skrivajo blago. Pri preiskavah so se komisije lahko posluževale organov narodne zaščite, v skrajnem primeru pa tudi vojaških patrol. Na četrti seji so ugotovili, da bo okrožna milarna kmalu izdelala 300 kg mila.³⁷

Okrajni komite Črnomelj je 7. februarja ugotovil, da KP doslej množic še ni razgibala. Kjer KP ni ali ne dela, ne dela tudi OF in ne NOO. Ženske so se dobro izkazale ob prihodu begunskih otrok s Korduna, iz Like in s Štajerske.³⁸

Iz zapisnika sestanka prehranjevalnih komisij okrožnega NOO, zastopnikov vojske in načelnika prehranjevalnega oddelka pri predsedstvu SNOS 14. februarja izvemo o delu prehranjevalnih komisij za okraje Črnomelj, Metlika in osvobojenih delov novomeškega okraja. Te so morale zbrati hrano za februar 1945, izterjati zaostanke, ugotoviti stanje zalog živeža in živine. Bremena dajatev so povsod razdelili na producente, in to na sestankih volivcev KNOO. Komisije so v mnogih vaseh naletele na razumevanje, »marsikje pa tudi na hud odpor, ki je ponekod kazal videz organiziranosti«. Ponekod so bili skoraj organizirani nastopi vaških kričačev, a jih je komisija uspešno razkrinkavala. Povsod so se prvi oglašali nergači in premožni kmetje. V nekaterih vaseh niso marali priti na sestanek niti odborniki.

Ugotovili so, da stanje prehrane ni kritično in da so v glavnem izčrpane le zaloge zavednih ljudi. Ljudje so bili z akcijo prehranjevalnih komisij v glavnem zadovoljni in niso želeli, da bi hodili vojaški intendanti sami po hrano. Kolikor so dobili skrite hrane, so jo prisilno odkupili (plačali z boni ali priznanicami), delo pa je bilo oteženo zaradi pomanjkanja prevoznih sredstev in vreč.

Sklenili so, da v okrožju Novo mesto uvedejo skladiščni sistem tam, kjer je vzpostavljena naša oblast (osvobojeno ozemlje), in da bodo na tem terenu črpali hrano le za zaledne enote in baze, NOV pa tod hrane ni smela nabirati. Povsod je treba razkrinkavati nergače in oportuniste in take odbornike je treba odpoklicati.

V okraju Novo mesto je bila v bivšem topliškem okraju določena obremenitev 17 vagonov živeža, a komisija je zbrala le za dva vagona in pol. Ljudje se komisiji niso upirali, »bali so se le, da ne bo drugega dne spet prišel kdo s kakšno nabiralno akcijo«. Želeli so oddati hrano hkrati za ves mesec, samo da bi potem imeli mir v tistem mesecu. V okraju Črnomelj so na zborih volilcev skoraj povsod privolili v vse dajatve, toda v KNOO Tanča gora je odbor »kril sebe in svoje«, reveže in izčrpane pa je obremenjeval. V KNOO Brdarci-Šipek se je neka ženska uprla dajatvam, a zbor volivcev jo je zavrnil, naj bi »rajši obdelovala polje kot pa nepoštено živela s skrivači in partizanskimi dezertjerji«.

V okraju Metlika (KNOO Boršt, Kaplišče, Priložje) je bil najbolj aktiven oportunist bivši župan iz Mlak. Ko pa je bil razkrinkan in osramočen pred vaščani, je začel vpiti živel Stalin! živel Churchill!, prej pa je na sestanku hujskal ljudi, naj rečejo, da nimajo nobenih zalog. Pri neki ženski, ki je trdila, da nima hrane niti zase, so pri preiskavi našli prek 500 kg žita in fižola in po vrhu še — njenega moža, dezerterja.³⁹

Zaradi stalnih odkupov živine in žita se je 27. februarja pritoževal okrajni komite Kostanjevica. Ljudje so bili vedno bolj nerazpoloženi do NOV, ker so jemali »zadnjo kravo in vola« in so surovo nastopali. Ljudje so trdili, da bo nas »civile vzel hudič«. O slabem položaju je 27. februarja poročal tudi okrajni komite Mokronog. V okraju je bilo samo še 8 članov KP, celice so bile razbite in v prvi polovici februarja je bela garda ubila dva člana, štiri pa ujela. Več aktivistov se mobilizaciji ni odzvalo, nekaj pa jih je odšlo celo k skrivačem (k tolpi »Grlica«).⁴⁰

Na rednem mesečnem sestanku delegatov okrožnih NOO Novo mesto, Notranjsko—Ribnica, Gorski kotar—Hrvaško Primorje, Karlovac—Žumberak so najprej razpravljali o obdelovanju dvolastniške zemlje. Sklenili so, da morajo tisti iz Karlovškega okrožja, ki imajo zemljo na slovenski strani, imeti za obdelovanje prepustnico in morajo biti »predani NOB«. Zemljo ustaških družin bo organizirano obdelal NOO Karlovac ali pa jo bodo dali obdelati beguncem iz kotarov Karlovac in Gorski kotar. Slovenske oblasti so dolžne iti na roke zlasti glede vprežne živine. Kotar Karlovac mora v najkrajšem času poslati slovenskim oblastem seznam oseb, ki so se iz tega kotara zatekli v Slovenijo, kot tudi vseh uradnih in civilnih oseb, ki so kdaj pa kdaj prihajale na slovensko stran. Isto velja za kotar Ogulin. Vojaške oblasti ne morejo dati prepustnic civilnim osebam, posebno ne tam, kjer je že civilna oblast.

Popisati je treba vse, ki so pribežali na slovensko stran iz Gorskega in Karlovškega kotara. Domov se morejo vračati samo organizirano. Za reševanje konkretnih begunskih vprašanj so ustanovili stalno komisijo iz tajnikov NOO, ki so bili navzoči. Določili so tudi ključ za zamenjavo soli in modre galice.⁴¹

Iz okraja Črnomelj so sredi marca z zavezniškimi letali evakuirali precej civilnega prebivalstva v Dalmacijo.

Okrajni komite Žužemberk je 11. marca poročal, da so domobranci stalno v Žužemberku, Zagradcu, Marinči vasi in na Krki, patrolirajo pa tudi do Ambrusa in Žvirč. Govorijo, da bodo Nemci propadli, »oni pa bodo že kako prišli skozi, ker je partizanov malo, če bo pa prišla druga vojaška sila, bodo pristopili k njej«. Od ljudi je mogoče dobiti vse za nekoliko sladkorja in soli. Težave so, ker nimajo ljudje kje mleti, zato žito kar stolčejo, da lahko skuhamo močnik. Ni vprežne živine in semen. Suha krajina je brez živeža in od nekod jim ga moramo dati. Te ljudi »bo imel na svoji strani tisti, ki jim bo prvi nekaj dal«. ⁴²

Na 5. seji izvršnega odbora so poročali, da je prehranjevalna komisija metliškega okraja obiskala 25 krajevnih odborov, črnomeljska pa 46. V metliškem okraju je nabrala 107 % od predpisane količine hrane, v črnomeljskem pa 91 %. Predvidevali so, da bo marca več truda in dela, da bodo spet na novo pripravili ljudi na dajatve. Komisija za ugotavljanje zaloga vina in žganja je nabrala 240 hl vina in 500 l žganja.

Sklenili so, da morajo nabavne in prodajne zadruga nastati na podlagi potreb in jih ne gre vsiljevati. Na 7. seji 6. aprila so odredili popolno zatemnitev v vsem okrožju. Ugotovili so, da je dal marca teren 60 % prehrane, ostalo pa so že krile zavezniške pošiljke, odsek za prehrano pri predsedstvu SNOS pa je dal 3 milijone lir. ⁴³

Na okrajnem komiteju Metlika so 10. aprila — zaradi bližajoče se svobode — ugotovili, da je treba povsod oživiti odbore OF in jih povezati z NOO. Povsod je treba poudarjati narodno enotnost. Žene in dekleta je treba poučiti, »naj se pravilno vedejo v slučaju prihoda zavezniških armad preko naše zemlje«. Tudi ob koncu aprila je bilo v okraju mirno, čeprav so oblasti ljudi že pripravile, naj se za nekaj časa umaknejo, seveda, kdor se hoče.

Sredi aprila so v okraju Črnomelj slovesno sprejeli Prekomorsko brigado, ki so jo takoj vključili v 7. korpus. Na 8. seji okrožnega izvršnega odbora 24. aprila so likvidirali menjalnico v Prelesju, ker ni bilo ne koruze ne soli. Ker je bila že postavljena zveza z morjem, so določili, da bo prejemale 30 % prebivalstva hrano od oblasti. Takrat je bilo vseh prebivalcev v Beli krajini 30.000. Nekateri ljudje iz obeh belokranjskih okrajev so se ob koncu aprila prostovoljno umaknili proti Staremu trgu ob Kolpi. Okrajni

komite Metlika je 7. maja poročal, da so bili na tem umiku nekateri člani KP zelo nedisciplinirani. Iz Metlike so se umaknili vsi člani KP, kar so meščani zelo kritizirali. Ni pa se umaknil Belokranjski odred.⁴⁴

Okrožje Notranjska—Ribnica. Na 1. seji izvršnega odbora okrožnega NOO 18. in 19. januarja so razpravljali samo o gospodarskih vprašanjih: o menjalnici v Petrinji in Kužlju, o obračunu za prehrano naše in hrvaške vojske s kotarskim NOO Čabar, pri čemer so jim naši prepustili presežek 4356 lir. Sklenili so, da dobi pri oddaji živine lastnik en do dva kg mesa brezplačno.⁴⁵ Še bolj natančna seja izvršnega odbora je bila 19. in 20. februarja, na kateri so pregledali stanje v okrožju. V okraju Cerknica je bilo redno poslovanje naših organov zaradi stalnih hajk povsem nemogoče. Okrajni odbor je bil razdeljen na dve bazi. V okraju Kočevje so delali le starejši člani in manjkalo je sposobnih ljudi. Okraj Ribnica je »v okviru možnosti« delal dobro. Odborniki okrajev Barje, Vel. Lašče, Logatec in Vrhnika so bili v glavnem izven svojih okrajev. Upravno delo ni bilo mogoče, pač pa so delali politično in propagandno.

Dnevno je bilo treba prehraniti do 3000 partizanov in spraševali so se, koliko časa bo to še mogoče. Z domačimi zalogami bi prebili še dva do tri mesece. Zavezniško pomoč (sladkor) so razdelili le za dojenčke, nosečnice in starčke. Zdravstveno stanje je bilo »za vojne prilike naravnost izborno«. Pouka na gimnaziji v Starem trgu in Loškem potoku zaradi sovražnih vdorov ni bilo, poučevali pa so dijake privatno.⁴⁶

Na seji gospodarskih aktivistov 1. februarja so ugotovili, koliko je še mogoče izčrpati hrane v okrožju in kako dolgo. Sklenili so čimprej postaviti menjalnico za sol tudi v cerkniškem okraju. V osvobojenem delu ribniškega okraja so se upirali oddaji vojaškim intendantom, če niso bili navzoči tudi prehranjevalni aktivisti. V okraju Kočevje bo treba s 1. aprilom prehranjevati 25 % prebivalstva. Največ vojske je bilo v cerkniškem okraju, a hrana se je še dala dobiti. V okrajih Barje in Vel. Lašče je bila nabava hrane možna samo z vojsko.⁴⁷

Po poročilu okrožnega komiteja 17. februarja je bilo v cerkniškem okraju še dosti dobro razpoloženje kljub terorju in stalnim hajkam za aktivisti. Z nekaterimi od teh

sploh ni bilo zvez. V kočevskem okraju so bile ponekod težave z dajatvami, v ribniškem okraju pa nekateri odbori OF niso delali.⁴⁸

O stalnih domobranskih vdorih v cerkniški, ribniški in kočevski okraj je poročal OOOF 4. marca. V okrajih Barje in Velike Lašče se odborniki niso mogli zadrževati na svojih mestih.⁴⁹ Velike težave je imel sredi marca vrhniški okrajni odbor, ki od srede novembra sploh ni imel zveze s sedežem okrožja, pa tudi ne nobenih zvez z dobrovškimi in horjulskim področjem. Od decembra 1944 do februarja 1945 so bile v tem okraju velike racije. Tudi z logaškim okrajem ni bilo zvez, okraja Barje in Velike Lašče pa sta imela svoje sedeže še vedno v ribniškem okraju.⁵⁰ Kljub terorju in nenehnim sovražnikovim vdorom je v okrožju še vedno delalo sedem šol z desetimi učitelji in 436 šolarji. Za prehrano NOV je imel notranjski del okrožja pri ljudeh skoraj štiri in pol milijona lir dolga, ribniško-kočevski del pa milijon in pol.⁵¹

Na tretji seji izvršnega odbora okrožnega NOO so — zaradi pomanjkanja hrane in zaradi bližine sovražnih postojank — prepovedali vsako preseljevanje s Hrvaške. Okraji Cerknica, Kočevje, Ribnica, Barje in Velike Lašče so redno pošiljali zapisnike o sejah. Menjalnice soli so dobro poslovale. Zavezniška pomoč okrožju pa je doslej bila: 288 parov čevljev, 250 parov nogavic, 40 bluz, 20 srajc, 19 plaščev, 20 majic, 349 kg sladkorja, 40 l olja, 94 padal, ki so jih predelali v perilo, in 30 brzostrelk.⁵²

Okrožni odsek za prehrano je imel 13. marca ponovno sejo zaradi ugotavljanja možnosti prehrane vojske. Za april je bil še pripravljen iztisniti iz kočevskega okraja 15.000 kg hrane in 35 glav živine. To hrano bodo nabrali brez prisilnih odkupov, poudarili pa so, da bodo pri oddaji živine ljudje vzdihovali. Ribniški okraj je lahko dal še 3000 kg hrane in 50 glav živine, cerkniški okraj 10.000 kg hrane in 40 glav živine, okraja Velike Lašče in Barje pa sta bila v celoti kontrolirana.

V okrožju bi potrebovali za april 78.000 kg hrane in 16.000 kg mesa. Razlika je torej znašala 50.000 kg hrane, ki so si jo upali pokriti le z akcijami s pomočjo vojske. Postavili so prehranjevalne komisije, ki naj bi pustile na osebo okrog 100 kg živil do nove žetve, če pa bi pokazala

potreba, tudi samo 50 kg. Te prehranjevalne komisije naj gredo od hiše do hiše, sodelovati pa mora z njimi politično zdrav kader.

Okrajni odbor OF Velike Lašče—Barje je 28. marca poročal, da so se z Barja vrnili aktivisti, ki so poročali le o grozodejstvih domobrancev. Kljub temu je bila morala ljudi dokaj dobra.⁵³ Prav tako je bila dobra morala v vrhniškem okraju.⁵⁴ Tudi v ribniškem okraju so bili ljudje še vedno pripravljeni delati na skrivaj, nergali so samo tisti, ki so imeli še vsega dosti.⁵⁵

S kakšno natančnostjo so delili blago, ki so ga poslali zavezniki, na primer v Cerknškem okraju, nam pokaže tale razpredelnica:

	sol	olje	čevlji
Loška dolina	408 kg	112 kg	111 parov
Bloška planota	136 kg	34 kg	25 parov
Cerkniška dolina	136 kg	34 kg	25 parov
pridržana količina	120 kg	30 kg	27 parov

Natančno so razdelili tudi 120.000 lir kot podporo svojcem partizanov.⁵⁶ Po poročilu okrožnega komiteja 7. aprila se je v okraju Cerknica položaj zelo hitro menjaval. Sovražnik je pogosto vpadal in naši so težko razpečavali literaturo. Podobno je bilo v ribniškem okraju, kjer je bilo osvobojenih le še nekaj vasi. Nasprotno pa je bilo v kočevskem okraju redno politično delo in nastopale so predavateljske skupine. Aktivisti okraja Velike Lašče—Barje so se morali še vedno zadrževati v ribniškem okraju, z okrajema Vrhnika in Logatec pa so vzdrževali zveze le po kurirskih postajah.⁵⁷

Prehranjevalni odsek izvršnega odbora okrožnega NOO je 9. aprila obširno poročal o oddani hrani za marec in o delu dveh prehranjevalnih komisij (ena za kočevski in ena za ribniški okraj) in povedal, da se kmetje strinjajo s takim načinom odkupovanja živil. Bili so tudi seveda primeri, ko so hrano poskrili. Če jo je komisija po preiskavi našla, jo je zaplenila brez plačila.⁵⁸

Zaradi pritiska četnikov od Ilirske Bistrice se je izvršni odbor moral sredi aprila premakniti iz Osilnice v Bosljiivo loko in nato do Fare in Kočevskih lazov, kjer sta bila že okrajni odbor Ribnica in okrajni odbor Velike Lašče—

Barje (!). Poročilo pa je poudarilo, da so četniki zelo obzirno ravnali s civilnim prebivalstvom.⁵⁹ Uničili pa so drugo največjo partizansko tiskarno Triglav blizu Medvedjeka in TV 12.⁶⁰

Okrožni odbor in večina okrajnih odborov se je do 20. aprila umaknila celo do Skrada v Gorskem kotaru, 26. aprila pa se je okrožni odbor vrnil v Faro, ker je bila Loška dolina že skoraj osvobojena. Slovesno so praznovali 27. april, a naslednjega dne so četniki vdrli do Loškega potoka in pokradli skoraj vso hrano, nato so se umaknili proti Kočevju in Medvedjeku. V osvobojeni Loški dolini so zelo slovesno proslavili 1. maj 1945. Vseh aktivistov in pomožnega osebja v okrožju je bilo v začetku maja kljub vsem prejšnjim mobilizacijam še vedno 468. Dne 4. maja je izdal okrožni izvršni odbor navodila za ravnanje ob osvoboditvi. V vseh krajih, zlasti v novo osvobojenih, naj takoj skličejo mitinge in manifestacije, kjer naj pojasnijo ljudem cilje našega boja. Vse naj delajo v najtesnejši povezavi z vojaškimi komandami. Zapro in zapečatijo naj za nekaj dni vse trgovine in postavijo oskrbnike, lahko tudi lastnike, če so zanesljivi. Do nadaljnjega naj zapro vse gostilne in prepovedo točenje alkoholnih pijač. Obrt in industrija naj delata dalje, zaloge pa je treba dati pod zaporo. Vsi uslužbenci ostanejo na svojih mestih.⁶¹

Dne 5. maja je okrožni odbor začel poslovati v Kočevju.⁶²

Oglejmo si nekoliko vojaške akcije. Na novega leta dan 1945 sta komandant in komisar glavnega štaba poročala vrhovnemu štabu, da bodo sicer vzdržali, brezpogojno pa je treba rešiti dvoje: evakuirati 500 ranjencev 7. korpusa ter 300 ranjencev 9. korpusa in 4. operativne cone ter borce obleči in obuti.⁶³ V mesečnem poročilu za januar 1945 je štab 7. korpusa poročal, da je sovražnik popravil železnico Ljubljana—Kočevje, da je v prvi polovici januarja hotel odstraniti naše sile od novomeške komunikacije, za tem pa se je odločil za večjo akcijo, potisniti sile 7. korpusa v dolino Krke in jih tam uničiti. Zato je začel štab 7. korpusa »odločilno bitko za Suho krajino«.⁶⁴

Štab 7. korpusa je 1. januarja začel s 15. divizijo in s pomočjo 18. divizije napadati pomembno sovražnikovo oporišče in cestno križišče na Občinah, od koder je

sovražnik kontroliral cesto Trebnje—Vel. Gaber in cesto proti Žužemberku. Akcija je bila zamišljena ob podpori zavezniškega letalstva. Ker pa je to izostalo, je začela 5. brigada napadati sama, a brez uspeha in imela pri tem tri mrtve in 31 ranjencev. Sovražnik je 2. in 3. januarja izpadel iz postojanke na Občinah, 4. januarja pa začel z večjimi operacijami iz Št. Vida, Mirne peči, Novega mesta, Vel. Gabra in Kočevja, udaril v Žužemberk in pri tem resno ogrozil štab korpusa pri Zagorici. Do 7. januarja je sovražnik potisnil vse naše enote čez Krko.

Akcija 15. divizije se torej ni posrečila. Njene brigade niso mogle zadržati sovražnikovih sunkov in so nekatere — poleg 5. brigade — imele zelo velike izgube; 8. brigada na primer pri Krušnem vrhu devet mrtvih, devet ranjenih in dvanajst pogrešanih, 10. pa zaradi presenečenja na Ajdovcu štiri mrtve, sedem ranjenih in 46 pogrešanih.

Brž ko se je sovražnik 7. januarja zvečer začel pomikati v svoja izhodišča, je 15. divizija s 5. brigado (369 borcev na mestu) zasedla področje Cyibelj—Žužemberk—Zafara, z 12 brigado (318 borcev na mestu) področje Mali in Srednji Lipovec; 15. brigada (350 borcev na mestu) je šla zamenjat 4. brigado (346 borcev na mestu), ki je bila pod Gorjanci; 18. divizija je imela 8. brigado (367 borcev) na Hinjah, 9. brigado (337 borcev) na Ratjah, 10. brigado (318 borcev) na področju Sela—Vrh in 24., tržaško brigado Fontanot (465 borcev) na področju Pristava—Mihovec. Izgube obeh divizij so bile hude, 40 mrtvih, 137 ranjenih, 90 pogrešanih in trije dezertjerji. Štab korpusa je zapisal: »Enote so pokazale vztrajnost, ker so v velikem mrazu in snegu vzdržale na položajih. Obveščevalna služba ni pravočasno javila sovražnikove koncentracije 4. januarja na Ajdovcu in Žužemberku.«⁶⁵

Glavni štab je 12. januarja ukazal štabu 7. korpusa, naj se enote odpočijejo, nato pa preidejo k aktivnejšemu delovanju.⁶⁶ Vrhovnemu štabu je istega dne poročal, da je bil sovražnikov ofenzivni sunek zadnji konec sovražnikove splošne ofenzive v Sloveniji, ki se je začela že 28. novembra in ki je bila »ena najtežjih preizkušenj v zgodovini naše vojske«. Sovražnik v tej ofenzivi ni razbil nobene naše enote in nas ni vrgel iz naših osnovnih področij. V tem času smo imeli 180 mrtvih, 400 ranjenih ter 200 pogrešanih in dezertjerjev.⁶⁷

Štab 18. divizije je 16. januarja poročal Glavnemu štabu o izredno slabi obleki in obutvi vse divizije in da je za boj sposobnih le še 40 % borcev. Zdravstveno stanje je bilo slabo in dnevno je odšlo do šest borcev v bolnišnico. »Radi tega divizija še ne bo odšla na akcije . . . do prihoda prvega transporta obleke in obutve«. ⁶⁸

Po poročilu organizacijskega odseka glavnega štaba 17. januarja je imel glavni štab poleg svojih oddelkov še oficirsko šolo, zaščitno 14. brigado in bataljon za zvezo; 7. korpus pa poleg oddelkov tele enote: zaščitni bataljon, garnizion, podoficirsko šolo, tankovsko četo, avstrijski bataljon in slovensko centralno vojno partizansko bolnišnico; 15. divizija je imela udarni bataljon, inženirski bataljon, bataljon za zveze in 4., 5., 12. in 15. brigado ter premične bolnišnice, 18. divizija je imela udarni bataljon, inženirski bataljon, bataljon za zvezo in 8., 9., 10. ter 24. bataljon, tržaško brigado Fontanot in gibljive bolnišnice. Dalje je bila še artilerija 7. korpusa, Belokranjski odred, Dolenjski odred, Notranjski odred ter vojna oblast 7. korpusa z Belokranjskim, Dolenjskim, Notranjskim in Istrskim vojnim področjem. ⁶⁹

Do 19. januarja sovražnik kakih večjih akcij ni začel; tega dne pa je udaril z večjimi silami na področje Žužemberk—Dvor—Smuka—Topla reber—Plešivica—Brezov dol in na področje Toplice—Rumanja vas—Vavta vas. Sovražnik je izpadel iz šestih izhodišč, iz Novega mesta, Mirne peči, Stične, Št. Vida, Velikih Lašč, Kočevja in Trebnjega. Boje je na področju Žužemberk—Sadinja vas sprejela 15. divizija (5. in 12. brigada ter avstrijski bataljon), a se je morala premakniti čez Krko; 18. divizija je bila na področju Hinje—Sela—Ratje.

Sovražnikova akcija, ki je trajala do 24. januarja, je povzročila dvoje zelo hudih bojev, enega v Suhi krajini (Lipje, Lašče) in enega pri Dolenjskih Toplicah (Gradišče—Jurka vas). Sovražnik, ki je vdrl v Lipje že 20. januarja, je bil v vasi obkoljen in nobena intervencija mu ni mogla pomagati. Naslednjega dne so ga naši napadli v vasi in mu prizadejali zelo hude izgube. Sovražnik se je naposled prebil, a je 22. januarja zopet poskušal prodreti v vas, da bi pobral padle. Začeli so se zelo hudi boji, položaji so šli iz rok v roke. Nazadnje je sovražnik odnehal in se umaknil proti Kočevju in Žužemberku. Podobno so

naši obkolili sovražnika 21. januarja na Gradišču in se je le s pomočjo intervencije rešil v Novo mesto.

Zagrizenost teh bojev nam pokažejo tudi naše izgube: 36 mrtvih, 140 ranjenih in 40 pogrešanih. V takratni analizi teh bojev beremo, da je imel sovražnik namen naše enote potisniti s področja Ajdovec—Lipovec—Žužemberk in iz Suhe krajine v dolino Krke in jih na področju Vavta vas—Podturen uničiti. Štab 7. korpusa je »pravočasno spoznal namero sovražnika in je pravilno odločil, da se edinice prevržejo preko Krke«. V Suhi krajini so se naše enote zbrale in izbojevale »odločilno bitko«. Tako je bila Suha krajina očiščena, sovražnik pa je ostal in držal položaje Vinkov vrh—Žužemberk—Stranska vas.⁷⁰

Naše enote so bile 25. januarja postavljene takole: 15. divizija, 4. brigada Birčna vas—Lakovnice, 5. brigada Praproče—Mraševo—Luben, 12. brigada Suha krajina (pod operativno komando 18. divizije), 15. brigada Podgrad—Cerovec, avstrijski bataljon Drganja sela, udarni in minerski bataljon Sušice; 18. divizija, 8. brigada Smuka, 9. brigada Lašče, 10. brigada na premiku, Fontanot Pristava—Mihovec, artilerija Črmošnjice—Verdun, Notranjski odred Vrhnika—Bloška planota, Dolenjski odred Gradišče—Toplice, Istrski odred Brkini. Dne 26. januarja so enote počivale; v noči od 27. na 28. januar pa je 18. divizija z 12. in 8. brigado napadla Stransko vas in demonstrativno Cvibelj. Zaradi izredno svetle noči in čistine se prva akcija ni posrečila, pač pa sta sovražnika pregnala iz Stranske vasi v noči od 29. na 30. januar 8. brigada in jurišni bataljon, 30. januarja pa so se spopadli s sovražnikom 12. brigada, bataljon 8. brigade in jurišni bataljon 18. divizije na področju Sv. Primož—Gradenec. »Do resne borbe ni prišlo vsled velikega mraza.« Enim kot drugim so namreč zamrznili mitraljezi in brzostrelke.⁷¹

Po poročilu štaba 7. korpusa so imele njegove enote februarja nalogo z diverzantskimi akcijami vznemirjati sovražnika na komunikaciji Kočevje—Ljubljana in Novo mesto—Ljubljana in ga vreči s področja Žužemberk—Vinkov vrh. Tako je padla glavna teža bojev na 18. divizijo, ki je v 1. polovici februarja večkrat napadala Stransko vas, ob večjem napadu 4. in 5. brigade iz 15. divizije na Vinkov vrh in Sadinjo vas pa zavarovala akcijo proti Ribnici, Kočevju in Laščam ter odbijala sovražnikove iz-

pade iz postojank ob Krki. Eden izmed takih hudih izpadov je bil 7. februarja iz Žužemberka v smeri Bogdanja vas—k. 503, pri čemer je 18. divizija imela 20 mrtvih, 19 ranjenih in 27 pogrešanih. O tem izpadu je izdal štab 7. korpusa 9. februarja izredno poročilo. V bojih so sodelovale 4., 9. in 10. brigada. Zlasti ta brigada, ki se je pravkar vrnila iz Bele krajine, kjer je zamenjala 12. brigado, je imela zaradi številnih jurišev hude izgube (15 mrtvih, 10 ranjenih in 22 pogrešanih).⁷² V noči od 9. na 10. februar sta diviziji zamenjali področji. Dne 1. in 2. februarja so zavezniški avioni bombardirali Zafaro, Cvibelj in Žužemberk.

Po zamenjavi položajev je imela 15. divizija 4. brigado (430 borcev) na področju Plešivica—Sv. Katarina, 5. brigado (470) na področju Lipje—k. 516—k. 503, 12. brigado (358) na področju Lašče—Sv. Primož, 15. brigado (368) na področju Sela—Vrh, Dolenjski odred (275) na področju Prevole—Hinje—Pleš; 18. divizija je imela 8. brigado (326) na področju G. Mraševo—V. Podluben, 9. brigado (329) na področju Birčna vas—Lakovnice, 10. brigado (329) na področju Podgrad—Vinja vas in 24. brigado (634) na področju Mihovec. Teža boja v Suhi krajini je tako prešla na 15. divizijo, ki je v noči od 12. na 13. februar brezuspešno napadla Stransko vas, pregnala pa je sovražnika iz Jame in Bogdanje vasi. Tudi 17. februarja se napad na Stransko vas in Vinkov vrh ni posrečil, čeprav se je partop dobro izkazal. Dosti spopadov je imela tudi 18. divizija pri rekvizicijah v bližnji in daljnji okolici Novega mesta. Zelo hude boje je imela 15. divizija zlasti 22. in 23. februarja na področju Žvirče—Hinje zaradi sovražnikovih izpadov iz Dobropolja in Velikih Lašč.⁷³

Ob koncu februarja je štab korpusa poročal, da se je 24. brigada Fontanot v 18. diviziji »že prilično dvignila« in da je že sposobna za manjše akcije. Tudi ljudje sprejemajo to italijansko enoto že z večjimi simpatijami. Avstrijski bataljon, ki je bil v Cankarjevi brigadi, se je v vseh dose- danjih bojih dobro izkazal, bili pa so v bataljonu starejši ljudje, ki so teže prenašali partizansko življenje.

Skoraj vsi borci v korpusu so bili obuti in uniformirani, primanjkovalo jim je le še perila. Enote na Dolenjskem in Notranjskem so se še vedno hranile na terenski oskrbovalni način, to je z vseh vrst odkupi in rekvizicijami, le Belo-

kranjski odred se je hranil na skladiščni način. Zdravstveno stanje se je izboljšalo, ostale so le še garje.

Štab korpusa je imel v načrtu večjo akcijo na postojanke vzdolž levega brega Krke, napad na komunikacijo Novo mesto—Št. Vid in onesposobiti železnico Grosuplje—Kočevje.⁷⁴

Vrhovni štab je 12. februarja brzojavil glavnemu štabu, naj — glede na razvoj situacije severno od Save — takoj odpokliče s Štajerske 14. divizijo in ostali dve štajerski brigadi s štabom cone na Dolenjsko. Na Štajerskem naj ostanejo samo odredi. Za ta premik naj naredijo podroben načrt z glavnim štabom Hrvaške.⁷⁵

Dne 27. februarja so postale 10., 12. in 19. brigada udarne.⁷⁶ Položaj je bil po poročilu štaba korpusa v začetku marca naslednji: sovražnik je januarja zasedel levi breg Krke in ga je v začetku marca še vedno držal ter s tem varoval pomembno komunikacijo Ljubljana—Novo mesto—Zidani most. Svoje položaje je utrdil in postavljaj je zasede tudi od Soteske proti Gornji Straži, Za zavarovanje proge Grosuplje—Kočevje je postavil novo postojanko pri Sv. Gregorju na Slemenih, večjih akcij pa februarja ni delal.⁷⁷

Po analizi štaba korpusa so bile marca tri pomembnejše sovražnikove akcije. Od 9. do 13. marca napad na Suho krajino, izpad ustaških in nemških enot s hrvaške strani proti Kolpi in ob koncu marca izpad proti Gorjancem in Beli krajini. Sovražnik je izpadel 10. marca iz Ambrusa in Jame proti Prevolam, Selam, Vrhju, Plešivici, k. 503 in Smuki, nato so se 4., 5., 12. in 15. brigada, jurišni bataljon in Dolenjski odred 11. in 12. marca zapletli v zelo hude boje na področju Sela—Hinje—Žvirče. V podporo 15. diviziji je 18. divizija v tem času z jurišnim bataljonom likvidirala Vinkov vrh in z drugimi enotami demonstrativno napadala Šmihel pri Novem mestu, Bršljin, Žabjo vas in Gotno vas. Boji od 10. do 13. marca so terjali 21 mrtvih, 29 ranjenih in 3 pogrešane. Ostali dve akciji, ki jih omenja štab korpusa, nista bili tako izraziti (izpad proti Ribniku in Bubnjarcem in proti Podlubnu); značilnejši so bili srditi, a neuspešni napadi 18. divizije na Kal v Suhi krajini. V noči od 20. na 21. marec sta diviziji menjali položaje. 15. divizija je imela 4. brigado še vedno v 18. diviziji, 5. brigado na področju Podgrad—Vinja

vas—Cerovec, 12. brigado na področju Podluben—Mrašvo in 15. brigado na področju Sv. Florjan—Ušivec; 18. divizija je imela 8. brigado na področju Bele krajine, 9. na področju Pleš—Prevole, 10. brigado na področju Sela—Vrh—k. 503 in Tržaško brigado na Smuki.⁷⁸

Kveder in Kidrič sta 16. marca brzojavila hrvaškemu glavnemu štabu, da slovenske brigade štejejo manj kot 300 borcev, in ga prosila, naj razloži štabu 4. armade nujno potrebo po peti, Prekomorski brigadi, »sicer je 7. korpus v nevarnosti«.⁷⁹

Dne 27. marca je bil za političnega komisarja glavnega štaba imenovan Viktor Avbelj.⁸⁰ Najtežji problem, ki se je ob koncu marca pojavil v 7. korpusu, je bil, kako dopolniti enote z novimi borci. Štab korpusa si je zadal ob koncu marca tele naloge: uničiti sovražnikove postojanke na črti Ribnica—Sv. Ana—Struge—Kal—Zagradec, onemogočiti vzpostavitev komunikacije Kočevje—Brod na Kupu—Delnice in Novo mesto—Metlika ter stalno vznemirjati sovražnika na področju Cerknica—Rakek—Ljubljana in močneje pritiskati na železnico Litija—Zidani most.

Sovražnikovo aktivnost v razdobju od 20. marca do 20. aprila je štab 7. korpusa ocenil kot poskus potisniti naše enote iz Suhe krajine in onemogočiti združitev s 4. armado ter doseči Gorjance. Protinačrt glavnega štaba je bil napad na Struge, Vinkov vrh, Dvor in Jamo ter manevrski boji v Suhi krajini, ki so bili najtrdovratnejši, kar jih je imel 7. korpus.

Po analizi štaba korpusa je bil sovražnik do 8. aprila v defenzivi in je delal le lokalne izpade, 8. aprila je začel ofenzivo v Suho krajino, dosegel kontrolo nad cesto Kočevje—Dvor—Novo mesto in je nato—zaradi približevanja 4. armade—prenesel ofenzivo na področje južno od Kočevja. Sile 7. korpusa so do 20. aprila zadržale sovražnika na črti Podhosta—k. 912—k. 881—k. 912—k. 870—Stari log.⁸¹

V začetku aprila je imel sovražnik v Suhi krajini tri postojanke, v Strugah, na Kalu in na Korinju. Naloga 7. korpusa je bila očistiti Suho krajino in prva naj bi bila na vrsti postojanka v Strugah, nato Kal in Korinj, nato pa Žužemberk. To nalogo naj bi opravila 18. divizija s 4 brigadami, artilerijska brigada z enim divizionom (7 topov kal. 75), tankovska četa s štirimi tanki in Belokranj-

ski odred. Dne 6. aprila sta 10. in 8. brigada napadli Struge, 5. brigada je blokirala Kal, 12. in 15. sta bili na črti Plešivica—Sv. Katarina—k. 516—k. 503—Sv. Primož—Lašče, artilerija pa pri k. 467. Ker je 8. brigada na pohodu nad Struge pri Rapljevem zadela na sovražnika, se je napad začel šele ob enih popoldne z artilerijskim ognjem in nato z napadom pehote ob podpori treh tankov. 10. brigada je zvečer prodrla do Pri cerkvi in v Lipo, 8. pa v Pako, od koder se je sovražnik umaknil. Toda »zaradi noči in neprikladnosti terena« so se naše enote umaknile proti Žvirčam in sovražnik je zopet zasedel stare položaje. Medtem je imela 5. brigada hude boje s sovražnikom, ki je izpadel iz Kala.

Po ponesrečenem napadu na Struge se je štab korpusa odločil za napad na Kal, za katerega so se začele priprave 7. in 8. aprila. Toda sovražnikovi izpadi zlasti iz Ribnice in Novega mesta so pokazali, da hoče sovražnik naše enote v Suhi krajini odrezati od Kočevskega Roga. Ker je bilo treba preprečiti te načrte, do napada na Kal ni prišlo.

Analiza štaba korpusa je bila, kot bomo še videli pri nemških načrtih, povsem pravilna. Nemci so morali imeti zaradi operacij 4. armade JA pri Reki prosto komunikacijo Kočevje—Dvor—Žužemberk, če so si hoteli obdržati odstopnico proti severu. Zato so vrgli 7. in 8. aprila razmeroma velike sile proti Kočevskemu Rogu in že 9. in 10. aprila so se začeli zelo hudi boji za komunikacijo Stari Log—Smuka in za zavarovanje teh akcij boji na Kočevskem Rogu (Rdeči kamen).

Štab korpusa je poslal 5. in 12. brigado ter jurišni bataljon 15. divizije na levi breg Krke za napad na Vinkov vrh, za podporo tega napada pa je poslal artilerijo na G. Toplo reber nad Smuko. Enote 15. divizije so zgodaj zjutraj 9. aprila prešle Krko in 5. brigada je pregnala sovražnika iz Srednjega in Malega Lipovca ter se nato vrnila čez Krko, 12. brigada pa je zasedla višine nad Sadinjo vasjo. Ker 12. brigada Vinkovega vrha ni mogla zasesti, se je ob istem času kot 5. brigada premaknila čez Krko. Pač pa je Vinkov vrh na juriš zavzel jurišni bataljon 15. divizije, nato se je tudi ta premaknil čez Krko. Hkrati sta 10. brigada in dva tanka pregnala sovražnika iz Jame, 9. brigada pa je imela hude boje na k. 516 in k. 503.

Tako je bila sovražnikova ofenziva v dolini Krke zaradi ofenzivnih akcij naših enot za nekaj dni dezorganizirana. Toda 9. aprila je sovražnik izpadel iz Vrbovca in Starega loga proti Hinjam, od koder se je umaknila 8. brigada, »kar je bila usodna napaka in je sovražnik brez boja zasedel Hinje«. Sovražnik je iz Hinj začel takoj izpadati dalje in je imel pri tem lepe uspehe.

Dne 10. aprila je imel jurišni bataljon 15. divizije boje na področju Rdeči kamen—Luška gorica—Stari log, 5. brigada je imela boje pri Hinjah, 15. je napadala k. 897 pri Rdečem kamnu, 12. pa je bila v divizijski rezervi v gozdu nad Laščami; 18. divizija je imela 24. brigado na Smuki, 8. na Svinjskem vrhu, 9. na k.442—Sela in 10. brigada na Sv. Primožu. V glavnem je imela hude boje brigada Fontanot za k. 563, ki je kljub podpori tankov in artilerije ni mogla zavzeti.⁸²

Generalni štab jugoslovanske armade je že 2. marca izdal odredbo o takojšnji postavitvi štaba 4. armade in določil, da pridejo v sestav te armade 8., 11. in 7. korpus.⁸³ Zaradi uspešnejše obrambe osvobojenega ozemlja v Beli krajini in za preprečenje vdora v Belo krajino je glavni štab postavil štiri obrambne sektorje, novomeškega, metliškega, črnomaljskega in kočevskega, ki so vsi spadali pod komando 7. korpusa. Komandant novomeškega sektorja je bil komandant 7. korpusa. Naloga tega sektorja je bila operirati z eno divizijo in korpusnimi enotami, z artilerijo 7. korpusa, tankovskim odredom in komando mesta Novo mesto od Suhadola v Gorjancih do Podturna pri Toplicah. Komandant metliškega sektorja je bil podpolkovnik Mile Čubrić, komandant oficirske šole, ki naj bi operiral z oficirsko šolo, Belokranjskim odredom in komando mesta Metlika na črti Radovica—Slamna vas—Kolpa—Primostek; komandant črnomaljskega sektorja je bil major Štefan Pavšič, ki naj bi z enotami komande belokranjskega vojnega področja, komande mesta Črnomelj, delavskim bataljonom, šolo za zvezo itd. držal levi breg Kolpe, komandant kočevskega sektorja pa je bil komandant brigade KNOJ, ki naj bi držal položaje nad Kolpo.⁸⁴

Komandant glavnega štaba Kveder je 3. aprila sporočil vrhovnemu štabu, da bodo še naprej poskušali spraviti 14. divizijo s Štajerske na področje 7. korpusa, »če ne dobimo drugih direktiv v zvezi z napredovanjem rdeče

armade«. Na to je vrhovni štab odgovoril, da naj ostane 14. divizija na Štajerskem in naj bo aktivna na komunikacijah.⁸⁵

Dne 11. aprila je imela 15. divizija boje na črti vzhodno od Smuke—Mengoš hrib—Luška gorica—Sp. Topla reber. Po hudih bojih je bil sovražnik potisnjen proti Smuki. Hude boje pri Smuki je imela tudi 18. divizija in tega dne so bile enote 7. korpusa potisnjene vzhodno od komunikacije Smuka—Dvor. Ker je hotel sovražnik to komunikacijo tudi zavarovati, se je moral dokopati do strateško pomembnih točk Sv. Peter—k. 879—k. 912—k. 870. Zato je 15. divizija 12. aprila zasedla k. 897—k. 870—Luža, a se je morala po hudih bojih umakniti na Rdeči kamen (5. brigada) in na Reber (15. brigada), medtem ko je 18. divizija odbila več sovražnikovih jurišev na Sv. Peter.

Dne 13. aprila se sovražnikov pritisk ni zmanjšal, 15. divizija je imela hude boje na črti k. 866—Rdeči kamen — zahodno od k. 793, na področju 18. divizije pa je sovražnik zasedel Sv. Peter. Naslednjega dne na področju 15. divizije večjega pritiska ni bilo, na področju 18. divizije pa je sovražnik zasedel Pečko, Podhosto in Meniško vas ter se začel utrjevati.

Položaj je postajal kritičen in naši so v noči od 14. na 15. april preuredili sile. 15. divizija in 8. brigada sta zasedli položaje Grofja miza—Jastrebar—Faberjev križ—Babja gorica—Kunč z nalogo, naj manevrsko napadajo sovražnika, če bi poskušal prodirati dalje v Rog (bolnišnice!) in napasti ga na črti Pečka—Sv. Peter—Topla reber—Rdeči kamen—k. 912; 18. divizija, okrepljena s 7 topovi in 3 tanki, je dobila nalogo napasti Podturen in Toplice, 10. brigada pa je odšla v Podgrad in zamenjala 4. brigado, ki je zasedla Pečko, medtem ko se je 24. brigada premaknila na področje Birčna vas—G. Lakovnice.

Dne 15. aprila je ob osmih zjutraj artilerija 7. korpusa z Občic odprla ogenj na sovražnika v Podhosti, nato sta ga z jurišem pregnala iz vasi 9. brigada in jurišni bataljon 18. divizije ter ga ob podpori tankov potisnila proti Soteski; nato so naši zasedli Drganja sela in Dol. Gradišče. Dne 16. aprila 18. divizija ni imela bojev, v hude boje pa se je zapletla 15. divizija, in to 4. brigada na k. 881 in k. 912, ki sta nekajkrat menjali gospodarja, 5. brigada je imela hude boje na Rdečem kamnu, 12. na Komolcu, ki

ga je sicer zavzela, a se je morala kaj kmalu umakniti, 15. brigada je imela boje jugozahodno od Rdečega kamna in tudi na Rebri, jurišni bataljon pa na Topli rebri in Rdečem kamnu.

Dne 17. aprila je bilo zatišje, 18. aprila pa je sovražnik izpadel iz Podhoste proti Podturnu do Starih žag, a so ga naši potisnili do Poljan s pomočjo 3. bataljona 5. prekomorske brigade. Prav v tem času je sovražnik izpadel iz Netretića proti Vinici. Zato sta v Belo krajino odšla 4. brigada in en bataljon 5. prekomorske brigade. Popoldne sta bataljon 5. prekomorske brigade in 9. brigada pregnala sovražnika najprej proti Podturnu, nato pa ob podpori jurišnega bataljona 15. divizije ob treh zjutraj 19. aprila do Soteske.

Dne 19. in 20. aprila bojev ni bilo. Od 6. aprila do 19. aprila so imele naše enote 72 mrtvih in 239 ranjenih.⁸⁶ Vrhovni štab je 14. aprila sporočil glavnemu štabu, da je dobila 4. armada nalogo takoj prodirati proti Trstu in Istri. »Vaš je zadatak da sa vašim snagama južno i jugozapadno od Save sadejstvujete izvršenju zadatka 4. armije vodeći naročito računa obezbeđenju njezinog desnog boka.«⁸⁷ Istega dne je sporočil komandant Kveder vrhovnemu štabu, da se je moral 7. korpus zaradi prevelikega pritiska umakniti iz Suhe krajine na severno pobočje Kočevskega Roga.⁸⁸ Vrhovni štab in glavni štab sta ocenila sovražnikov udarec 18. aprila proti Vinici kot poskus vzpostaviti mostobran na Kolpi, zato je vrhovni štab 20. aprila ukazal, naj 7. korpus z delom svojih sil zadrži to sovražnikovo prodiranje, z drugim delom in z 20. divizijo pa naj zavaruje desni bok 4. armade proti Kočevju.⁸⁹

Tako je izdal glavni štab 20. aprila ukaz o zaščiti desnega boka 4. armade, ker je sovražnik močno okreplil črto Kočevje—Brod na Kupi—Briga—Gotenica—Borovec—Grčarice s četniki. Petnajsta divizija je brez 4. brigade dobila ukaz zadrževati sovražnika na črti Grofja miza—k. 759—Kunč—Jazbec; 4. brigada je prešla v sestav kočevske skupine in je dobila nalogo kontrolirati črto Stari log—Mala gora; 18. divizija (brez 8. brigade) je dobila nalogo zadrževati sovražnika na črti Podhosta—Meniška vas—Težka voda, 8. brigada pa je odšla v kočevsko skupino, ki so jo sestavljale 4., 8. in 1. brigada KNOJ ter Notranjski odred. Kočevska skupina je dobila nalogo zasesti

21. aprila ob zori črto Muhov breg—Pevska gorica—k. 757—Štalcerski hrib—Ajbelj—Podstene—Banjaloka, z eno brigado pa naj drži črto k. 503—k. 500—k. 472—k. 607.⁹⁰

Od 20. aprila dalje je moral 7. korpus svoje operacije uskladiti tudi kot desna pobočnica 4. armade. Dne 20. aprila sovražnik ni bil aktiven, 21. aprila je kočevska skupina zavzela več položajev na črti Rajndol—Rogati hrib—k. 615—Mozelj, brigade 20. divizije iz 4. armade pa so prodrle na področje Čabar—Prezid—Draga—Trava in prodirale dalje. Dne 22. aprila je sovražnik udaril do Tolic, na kočevskem področju pa so naše enote zvečer zasedle črto Ajbelj—Dolga vas.

Naše enote so bile 23. aprila razporejene takole: štab korpusa Črmošnjice, štab 15. divizije Podstenice, 4. brigada področje Kočevje, 5. Faberjev križ k. 639 (Vinska pot), 12. brigada k. 630—k. 822 (Sedlasta gorica)—k. 575 (Grofja miza), 15. brigada Vinska pot—k. 764—k. 777 (Kraljev kamen), avstrijski bataljon Podgrad; štab 18. divizije Uršna sela, 8. brigada Ajbelj, 9. Podturen—k. 822 (Sedlasta gorica)—Sela pri Meniški vasi, 10. brigada Težka voda—Cerovec—Podgrad, 24. brigada Lakovnice—Birčna vas—Ljuben—Podljuben. Ker je tega dne sovražnik izpadel proti Vinici in porušil most, je 5. brigada odšla v Belo krajino, 12. brigada pa je imela boje na k. 822, ker je sovražnik izpadel s Pečke. Do večjih bojev je prišlo 24. aprila na kočevskem področju, kjer so se morale naše enote umakniti iz Livolda, Štalcerjev in Novih sel. Tudi 25. aprila so bili na kočevskem področju boji ves dan; sovražnik je ostal v Novih lazih, od drugod pa je bil pregan proti Kočevski Reki. Jurišni bataljon 18. divizije in 5. brigada sta pregnala sovražnika v Bosiljevo, 12. je odbila izpad s Komolca. Zaradi izpada iz Vavte vasi sta imela boje tudi 24. brigada in podoficirska šola. Tudi 26. aprila je sovražnik izpadel iz Bosiljeva in Vavte vasi; na kočevskem področju je bila 4. brigada na k. 757 severno od Rogatega hriba—k. 640 južno od Štalcerjev, 8. brigada na k. 534 severozahodno od Preže—k. 699, jugozahodno od Ajblja—k. 525 Breg, 1. brigada KNOJ k. 503 južno od Livolda, artilerija k. 623 severovzhodno od Morave, garibaldinska divizija, ki je prišla v sestav korpusa kot korpusna rezerva, pa na k. 915—k. 805 južno od G. in D. Brige.

Zadnjikrat je sovražnik resneje izpadel na področju obeh divizij 27. aprila iz Podhoste do Rigla, iz Vavte vasi do Drganjih sel in Vel. Podlubna, iz Tople rebri na Faberjev križ in Podstenice in s Pugleda na Novi breg. Naslednjega dne je sovražnikova aktivnost popustila; 18. divizija se je premaknila proti Brodu na Kupi, 15. pa je ostala v glavnem na starih položajih.⁹¹

Del 7. korpusa je sodeloval pri razbijanju četniških enot južno od Kočevja. Po Titovem ukazu je 7. korpus 25. aprila prešel pod komando 4. armade.⁹² Komandant Kveder je 27. aprila poročal vrhovnemu štabu, da je dobil 7. korpus novo operativno nalogo zahodno od črte Ribnica—Kočevje in so zato — ker bo ostala Bela krajina premalo zaščitena — začeli še istega dne evakuacijo glavnega štaba in civilnih ustanov na področje Skrad—Vrbovsko—Delnice.⁹³ Štab 4. armade je 29. aprila ukazal, naj začne ves korpus energični napad na črto Kočevje—Brod na Kupi z nalogo, da prek Kočevske Reke prodre na črto Ribnica—Travnik—Stari trg.⁹⁴

Dne 1. maja je sovražnik na roškem področju še držal črto Stari log—Kunč—Sv. Peter—Podhosta, a ni bil aktiven. Štab 15. divizije je bil v Banjaloki, 4. brigada v Gotenici, 5. v G. in D. Brigi, 12. na področju Štalcerji—Morava in 15. na področju Kočevske Reke; štab 18. divizije je bil v Čabru, 8. brigado s prepeljali s kamioni v Podgoro na Notranjskem, 9. brigada je bila v Mandlih, 10. v Čabru. Naslednjega dne je bila 15. divizija na pohodu proti Mali gori in Klinji vasi, 18. divizija je popoldne dosegla črto Trava—Medvedjek—Grčarice, 8. brigada pa se je vrnila v sestav divizije. Dne 3. maja je 15. divizija obkolila Kočevje, 18. divizija pa je z 9. in 10. brigado brezuspešno napadala Grčarice; zvečer je z 8. brigado in jurišnim bataljonom zavzela Gotenico. Ta dan je imela divizija 12 mrtvih in 23 ranjenih.

V noči od 3. na 4. maj je 15. divizija osvobodila Kočevje in začela nato zelo hitro napredovati. Zjutraj 5. maja se je 4. brigada premaknila iz Kočevja proti Jasnici, 5. iz Klinje vasi proti Sv. Ani, 12. z Male gore proti Korinju, 15. iz Mahovnika po cesti in železnici proti Ribnici in z njo tudi jurišni bataljon. Ker je sovražnik 5. maja že ob pol desetih dopoldne zapustil Ribnico, so se brigade 15. divizije premikale dalje; 4. brigada z Jasnice v smeri

Ribnica—Žlebič—Ortnek—Vel. Lašče, 5. brigada Sv. Ana—Vrh—Grmada—Podgora—Videm—Zdenska vas—Sv. Anton (6. maja zjutraj), 12. brigada Korinj—Tisovec—Kočevje (6. maja zjutraj), 15. brigada Ribnica—Laze—Vel. Poljane—Videm (6. maja zjutraj).

18. divizija je 4. maja z 8. in 9. brigado od podpori 15. brigade zavzela Grčarice, nato so se tri brigade premaknile proti Dolenji vasi, 8. brigada pa proti Makošam. Dne 5. maja je 10. brigada zasedla Ribnico in Žlebič, 9. pa je kot pobočnica prodirala v smeri Nova Štifta—Sv. Gregor—Vel. Lašče, 8. brigada pa je ostala v Danah kot divizijska rezerva in se je zvečer premaknila na Sv. Gregor—Osolnik.

Dne 6. maja je 15. divizija prodrla s 4. brigado iz Vel. Lašč na področje Sela—Sap—Šmarje; 5. brigada je prodrla od Sv. Antona na Grosuplje, ki ga je zavzela s pomočjo 15. brigade šele 7. maja zgodaj zjutraj; 12. brigada je prodirala iz Kočevja v Višnjo goro, 15. pa z Vidma na Turjak in od tod na Mlačevo; 18. divizija je 6. maja z 8. brigado prodirala v smeri Turjak—Pijava gorica—Šmarje, 9. brigada je bila ves dan v boju z umikajočo se sovražnikovo kolono na cesti Vel. Lašče—Pijava gorica—Zalog, 10. brigada pa je prodirala iz Vel. Lašč čez Turjak na Golo in Ig.

Dne 7. maja se je sovražnik ustavil na utrjeni črti Babna gorica—Lavrica—Sela—Orlje—Dobrunje; 15. divizija je začela s 4. brigado popoldne napad na Orlje, ki pa jih po več juriših ni mogla zavzeti in se je umaknila na Molnik. Imela je 3 mrtve in 48 ranjenih. Peta brigada je ta dan prodirala iz Grosupljega čez Šmarje, Lipoglav, Podlipoglav in Češnjice in je imela 7 ranjenih od sovražnikove artilerije, 12. brigada je bila v Kriški vasi in na Peščeniku, 15. pa se je premaknila z Mlačevega na Podmolnik in imela 2 mrtva in 5 ranjenih; 18. divizija je tega dne prodirala z 8. brigado s Pijave gorice čez Gumnišče na Lisičje, 9. brigada z Iga proti Babni gorici in Lavrici, 10. pa proti Selam in pod Orljami, kjer je imela skupaj z 8. brigado ves dan boje do naslednjega dne opoldne. Divizija je imela 6. in 7. maja 15 mrtvih, 45 ranjenih in 3 pogrešane.

Razpored 15. divizije je bil v noči od 7. na 8. maj naslednji: 4. brigada Polžarija—Repče, 5. brigada Pugled—Češnjice, 12. brigada Kriška vas—Peščenik, 15. brigada

Molnik. Čez dan 8. maja se je 4. brigada premaknila proti Grosupljemu, 5. brigada je bila na področju Sv. Lenart—k. 415—Češnjice, 12. brigada k. 419—k. 498—Doli, 15. brigada k. 582—Podmolnik; 18. divizija je z 9. brigado napadala Lavrico. Bojev ta dan pred Ljubljano ni bilo, pač pa se je vnelo zelo močno medsebojno topniško obstreljevanje.

Ker se je sovražnik 9. maja ob dveh zjutraj začel umikati s črte Podmolnik—Sv. Urh—Sv. Lenart in iz Ljubljane čez Ljubljnico in Savo, so vse brigade 15. divizije zgodaj zjutraj prišle v Ljubljano, nato pa se je 4. brigada premaknila v Zalog; 5. brigada na Zg. in Sp. Zadobrovo, 12. v Zalog in 15. v Šmartno ob Savi; 18. divizija je ob osmih zjutraj prišla v Ljubljano prek Rudnika.⁹⁵

Oglejmo si še nekaj podrobnosti o divizijah. Od 1. do 4. januarja leta 1945 je nosila 15. divizija glavno težo bojev za Občine. Bombaši 2. in 3. bataljona 5. brigade so se 1. januarja trikrat prebili do žičnih ovir pred postojanko; sovražnikove mine so padale natanko ob teh ovirah, a borci so kljub temu še dvakrat ponovili napad. Po analizi štaba divizije je bil vzrok neuspeha izostanek dogovorjene zavezniškega bombardiranja in močna sovražnikova intervencija. Sovražnik je začel 4. januarja obkoljevati z velikimi silami enote 7. korpusa in so morale naše sile preiti v umik.⁹⁶ Petnajsta divizija je imela v 4 dneh 25 mrtvih, 102 ranjena in 17 pogrešanih.

Po šesttedenskem poročilu štaba divizije z dne 6. januarja je bila 4. brigada šest tednov pod Gorjanci. Imela je več prehranjevalnih akcij. Ustanovili so operativni štab 4. in 24. (italijanske) brigade, ki sta skupaj operirali in sta dvakrat prav uspešno prodrli proti Novemu mestu. Peta brigada je bila na področju Novo mesto—Št. Vid. Napadala je Občine in se nato premaknila proti Žužemberku; 12. brigada je varovala napad na Št. Janž, po zadnjem napadu na Občine pa se je premaknila proti Hinjam; 15. brigada je napadala Št. Janž in varovala zadnji napad na Občine, nato pa se je premaknila proti Žužemberku.

Slabo so varovali kader. Pri napadu na Občine je imela 5. brigada od 37 funkcionarjev kar 18 ranjenih, pri napadu na Št. Janž pa je imela 12. brigada 17 ranjenih funkcionarjev. Borbena morala v enotah je bila dobra, največ uspehov je v tem času imela 12. brigada. Zaradi slabe

obutve je bilo zdravje borcev slabo (zmrznjene noge, amputacije, prehladi). Poročilo je načelo tudi vprašanje italijanske brigade pod Gorjanci, kajti partizani in prebivalci niso bili dovolj poučeni o ciljih italijanske brigade. Hrana v enotah je bila razmeroma dobra. Tudi ob koncu januarja je bila divizija še vedno slabo oblečena, obutve, orožja in municije pa je imela dovolj.⁹⁷

Divizijsko partijsko poročilo 14. februarja pravi, da je bilo le preveč samovoljnih preiskav pa tudi tatvin pri belogardističnih družinah. Nekaj je bilo tudi namernih samopoškodb in enega od takih so pred zbrano enoto za kazen ustrelili. V vseh štirih brigadah je bilo 582 članov KP in 162 kandidatov ter 399 SKOJ.⁹⁸

Šesttedensko poročilo z dne 24. februarja je poročalo, da so bile enote divizije izmenoma pod Gorjanci in v Suhi krajini. Medtem je 4. brigada odšla na Hrvaško po municijo. 4., 5. in 12. brigada so izmenoma napadale Stransko vas pri Žužemberku. Kadre so dvigali prehitro. Ni bil še dovolj trden v četi, a so ga že potegnili v bataljon. Borbena morala je bila dobra in dezerterstva ni bilo. V poročilu so se pritožili, da je pustila 18. divizija ob zamenjavi na položajih »obupno stanje«. Na Primožu niso zakopali 20 padlih. Intendanti so bili prepuščeni sami sebi, nihče jim ni dajal podatkov o hrani. »Ljudje jih poznajo že od daleč, ko prihajajo z žaklji. Ženske jih začno zmerjati, se branijo pokazati svoje zaloge, nato intendanti s silo vdirajo v kašče . . . kar privede sicer redko, pa vendar včasih do pretepa . . . Za vsako še storjeno napako bomo intendante poslali na kurz, česar se najbolj bojijo.«

Februarja je imela divizija 50 mrtvih in 140 ranjenih. Enote so bile dobro oblečene in obute, tudi dobro oborožene in imele so zadovoljivo hrano.⁹⁹ V začetku aprila so imeli v vseh enotah pevske zборе, stenčase in žepne časopise. Borci so pisali ranjencem v bolnišnice in materam padlih.¹⁰⁰ V hudih bojih v Suhi krajini od 6. do 16. aprila je imela divizija 29 mrtvih, 72 ranjenih in 1 pogrešanega.¹⁰¹

Na sestanku divizijskega komiteja 18. divizije ob koncu decembra leta 1944 so govorili o potrebi mobilizacije vseh sil KP spričo bližnje akcije na Občine. Ostro so nastopili proti tatvinam in sklenili so odpravljati malodušje. Razgibalo se je kulturno-prosvetno delo; po bataljonih in četah so imeli stenčase in pevske zборе. Vse tri brigade so bile

neheno na premikih in v bojih. V osmi brigadi je bilo opaziti, da se nižji kader izmika bojem, drugače pa je bilo v brigadi tudi precej pijančevanja, tatvin in preklinjanja. Zaradi slabe obutve so bili borci precej ozeblji. Dezerterstva ni bilo, hrana je bila dobra in zadostna, manjkalo pa je soli in maščob.

Štab divizije je 24. januarja poročal štabu korpusa, da je sovražnik presenetil 21. januarja 9. brigado v Vel. Lipju, ker se je premalo zavarovala. Sredi februarja je imela divizija 367 članov in 98 kandidatov KP in 255 skojevcev od skupno 1362 borcev. Sklenili so izboljšati odnose do civilnega prebivalstva (napake in surovosti). Divizijski jurišni bataljon je bil sestavljen večinoma iz Rusov, Poljakov, todtovcev ter najrazličnejših kaznjencev. Bili so odlični borci, a na terenu »se niso obnašali kot bi se morali«. V Suhi krajini je bila 8. brigada, a njen odnos do civilnega prebivalstva ni bil dober (tatvine in izsiljevanja). Rus, ki je izsiljeval s puško, pa je bil obsojen na smrt, a nato pred zbrano enoto pomiloščen. Pač pa je bil — z dovoljenjem komisarja divizije — ustreljen borec, ki ni s položaja odnesel puškomitraljeza, čeprav bi ga lahko, in ni kril umika borcev ter je tako povzročil smrt mnogih. »To je bilo potrebno, ker so tako izgubili že dva puškomitraljeza in protitankovski puški.« Deseta brigada je bila stalno na premikih, dvakrat tudi z ranjenci na Hrvaškem, od koder je prinesla vojaški material.¹⁰²

V političnem poročilu za marec je štab divizije poudaril, da so ljudje v okolici Novega mesta za NOV, slabše pa je bilo med Novim mestom in Kostanjevico, kjer NOV ni bila stalno in je prihajala le na prisilne odkupe, pri katerih pa so se dogajale najrazličnejše napake. Ljudje so bili še skoraj najbolj zadovoljni s 24. italijansko brigado, kar je »pomenilo ogromno spremembo od prvih dni prihoda te brigade«. Ta brigada je najbolj pazila na čistočo kantonmaja, na odpravo tatvin in napravila je največ delovnih ur. O Suhi krajini pravi poročilo, da je ta najbolj nenaklonjena osvobodilnemu boju v vsej Sloveniji. Več kot 80 % obveznikov je pri domobrancih; je pravo leglo izdajstva, a tudi mi smo delali grobe napake. Organizacije OF nimajo skoraj nobenega vpliva in ugleda.

Borbenost in operativna sposobnost naših enot je narastla, še vedno pa je bila nizka strokovna vojaška izurje-

nost. Dezerterjev je bilo le deset; to so bili borci iz bivših delavskih bataljonov, ki so se nekam zabili. Zopet se je razvilo organizirano kulturnoprosvetno delo, ki je zaradi bojev pozimi skoraj popolnoma prenehalo, navaja dalje poročilo. Vse enote imajo stenčase in prirejajo mitinge ob sodelovanju frontnega gledališča. V brigadi Fontanot je še nekaj posameznikov, ki si želijo na Primorsko, da bi se tam bolj uspešno bojevali. »Vendar oportunitizem ni več tak kot je bil ob ustanovitvi brigade, ko so nekateri kar jasno izjavljali, da niso prišli v partizane, da se borijo, temveč da se izognejo nemški mobilizaciji.« Imela pa je italijanska brigada šibek kader, politično delo je »šlo močno v levo« ker je ves sestav proletarski in kader pada iz skrajnosti v skrajnost.¹⁰³

Dne 4. aprila je dal divizijski komite več direktiv: vzbujati pri borcih čim večjo ljubezen do orožja, popraviti odnose do civilnega prebivalstva, ne se uspavati spričo uspehov in »prikazati, da se ne bomo osvobodili le nacionalno, temveč da bo naš kmet in delavec dobil nekaj več, kot je imel v bivši Jugoslaviji.«¹⁰⁴

Dolenjski odred je bil skupaj z 12. brigado v drugi polovici februarja in v začetku marca onkraj demarkacijske črte in se je z izgubami — 8 mrtvih, 12 ranjenih in 28 pogrešanih — vrnil v Suho krajino.¹⁰⁵ *Notranjski odred* je 13. januarja zadela huda nesreča pri Sv. Ani v Loški dolini. Odred je imel v noči od 12. na 13. januar na Blokah ekonomsko akcijo za snežniško bolnišnico. Ob šestih zjutraj sta se v taborišče pri Sv. Ani vrnili dve četi, ki so ju že četrte ure po prihodu napadli domobranci in štirinajst borcev ubili, šestnajst pa ujeli. To pot je sovražnik že drugič presenetil odred; prvič ga je presenetil v noči od 3. na 4. januar v Glini, kjer je padlo sedem partizanov, eden je bil ranjen, 17 pa so jih ujeli. Preiskava o dogodku v Glini je ugotovila, da so se domobranci, ko so prišli na Bloško polico, razdelili. Ena četa je šla proti Goričici in se spopadla z odredovo patrolo pri Žirovnici, tri čete pa so odšle proti Glini. O spopadu pri Žirovnici je štab odreda na Glini obvestil namestnik komandanta odreda iz G. Jezera. Štab odreda je poslal patrolo, ki je opazila sovražnika, ko je obkoljeval Studeno. Toda patrola se je skrila v skedenj in čakala, da je sovražnik odšel proti Glini, ne da bi Gline opozorila vsaj s strelji.

O dogodkih pri Sv. Ani so zasliševali komandirja 3. čete. Štab odreda je bil v Danah in ko se je od Križne gore zaslišalo streljanje, se je po telefonu oglasil domobranski oficir in dejal, da je dve četi že razgnal in da bo sedaj še tretjo. Komandant odreda je takoj ukazal premik štaba s specialnimi vodi ob robu Javornika do Šmarate, nato pa sta komandant in komisar odreda odšla k dvema četama na Klancih in Devinu, da bi četi odrezali domobrancem vrnitev, toda ti so se že umaknili.¹⁰⁶

Štab 7. korpusa je 11. februarja kaznoval vse člane odrednega štaba s strogim ukorom, ker »so zatajili storjene napake in štabu korpusa dostavili neresnično poročilo o izvršenih napadih sovražnika, o izgubi svojega moštva, orožja in materiala«.¹⁰⁷

Štab korpusa je 16. februarja vključil eno četo Belokranjskega odreda v Notranjski odred, ki je 28. februarja poročal, da vlada še vedno preplah, ker ga je bil sovražnik presenetil. »Potrebno pa bo najti tistih par nergačev in plašljivcev, ki namenoma širijo med moštvom, zlasti pa med novodošlimi tovariši iz Belokranjskega odreda vesti o neprestanem hajkanju.« Štab odreda je predlagal, da bi bilo dobro dobiti vsaj še eno četo in tako ustanoviti 2. bataljon. Očrnil je tudi prejšnji štab, češ da je bil slab, preveč oddvojen od moštva in v slabih odnosih s terenskimi organizacijami, zlasti z okrožjem.¹⁰⁸ Ob koncu aprila je bil Notranjski odred vključen v 1. divizijo KNOJ.¹⁰⁹

Belokranjski odred je imel v drugi polovici marca nekaj razburljivih dni, ko so iz Oslja prek Kolpe vdrli Nemci in ustaši. S pomočjo 8. in 14. brigade so sovražnika 23. marca pognali nazaj čez Kolpo.¹¹⁰

Oglejmo si nekoliko sovražnikove akcije. Načrt za akcijo 7. korpusa na Občine pri Trebnjem 1. januarja leta 1945 je imel sovražnik v rokah že prvega dne, ker je patrula iz 3. domobranskega bataljona ubila pri Knežji vasi enega izmed politkomisarjev, in pri njem našla načrt celotnega napada. Še med našo artilerijsko pripravo so domobranci poslali močne patrole, ki so se spopadle z našimi silami pri Luži, Korenitki in okrog Grmade. Izredno hude boje v noči od 1. na 2. januar za postojanko je v glavnem odločilo devet dobro postavljenih domobranskih mitraljezov in naši napadi so okrog dveh zjutraj 2. januarja prene-

hali. Domobranci so takoj izpadli in se spopadli z našimi enotami okrog Grmade, Luže in Knežje vasi. Zgodaj zjutraj so položaje na Občinah zasedle SS policijske enote.

Vsekakor je akcija 7. korpusa na Občine sovpadala z Rösenerjevo akcijo, s katero je hotel očistiti ozemlje severno in južno od komunikacije Št. Vid—Novo mesto. Nemški načrti za to akcijo za zdaj še niso znani, znana pa so dopolnila k temu načrtu z dne 6. in 8. januarja. Poročilo štaba 4. domobranskega bataljona z dne 3. januarja med drugim pravi: »Kot uvod v velike obkoljevalne akcije, v katerih sodeluje več domobranskih in nemških bataljonov, so danes štuka avioni razbili dva mostova, da bi tako banditom onemogočili umik.«

Začetni nemški načrt lahko uganemo: pritisniti naše sile na Krko in jih tam uničiti, kajti poleg svojih sil so Nemci zaposlili v tej akciji 3. in 4. domobranski bataljon, ki sta takoj udarila proti Žužemberku, 5. (velikolaški) in 1. (stiški) bataljon pa sta prešla v akcijo 3. januarja. Hkrati so domobranske in nemške enote iz Kočevja in Ribnice zasedle črto Hinje—Smuka »zaradi zapiranja obroča pri obkolitvi partizanov«, medtem ko so novomeški domobranci in Nemci udarili proti Ajdovcu.

Operacije so se hitro razvijale, Žužemberk je padel že 4. januarja, domobranci in Nemci so bili na Krki, nato pa so potisnili svoje sile proti Mirni peči. Domobranske enote so končale operacije 8. oz. 9. januarja in se vrnile v svoja oporišča.¹¹¹

Nemci (bojna skupina Nickel) so izdali 6. januarja dodek k povelju št. 12, naj po Rösenerjevem ukazu bojna skupina Fleckner očisti od razbitih partizanskih sil področje južno in severno od ceste Št. Vid—Novo mesto. Po tem povelju naj prodirata obe skupini 6. januarja proti Mirni peči, nato pa se obrneta proti severozahodu in prodreta do 9. januarja proti Čatežu in Mišjemu dolu. Novo povelje je izdal komandant obrambnega ozemlja Ljubljanske pokrajine 8. januarja. Povelje v uvodu pravi, da je ozemlje med cesto Št. Vid—Novo mesto in Savo v rokah partizanov, ki jim služi kot prehodno področje za velike enote. Središče tega ozemlja je bilo po mnenju nemškega komandanta področje Grmada—Sv. Križ—Mirna—Mokronog—Trebelno, za očiščenje tega prostora pa so Nemci

določili bojno skupino Nickel s šestimi podrejenimi skupinami.

Dne 10. januarja so te sile postavili na črto Zagorica—Vel. Gaber—Breg z nalogo očistiti vse ozemlje med Savo in cesto št. Vid—Novo mesto do ceste Novo mesto—Kostanjevica—Rajhenburg. Bataljon Fiedler je dobil nalogo prodirati z desnim krilom v smeri Zagorica—Jordan kal—Jablan—Novo mesto, levo krilo pa v smeri Vel. Gaber—Novo mesto; bataljon Köhl je dobil nalogo z desnim krilom podpirati Fiedlerjevo levo krilo, z levim krilom prodirati na črti Hrib—Gor. Podboršt—Gor. Ševnica—Škrjanče—Brezovica—Rihpovec—Globodol—Sv. Duh—Židinja vas—Sevno; bataljon Schumacher je dobil nalogo z desnim krilom podpirati levo krilo bataljona Köhl, z levim krilom pa prodirati v smeri Radanja vas—Zaplaz—Okrog—Migovca—Sv. Helena—Glinek—Brezovica—Trebelno—Vinski vrh—Vel. Vrh—Toplice—Grič. Skupina Fleckner naj bi prodirala z desnim krilom od državne demarkacijske črte proti koti 304—Rožni vrh—Sv. gora—Sv. Marjeta—Čadreže.¹¹²

V akciji so sodelovali tudi domobranci. Prvi bataljon je od 10. do 12. januarja prodiral iz Stične v smeri Račje selo—Rodne—Lukovek pri Trebnjem, od koder se je 14. januarja vrnil v Stično in ostal tam do 17. januarja. Tretjega bataljona v akciji skoraj niso mogli uporabiti, kajti moštvo je bilo zaradi preselitve iz Višnje gore na Občine skrajno nezadovoljno. »Ta zavest, da vedno le njo pošiljajo v prve vrste, vzbuja nezadovoljstvo, kar se tudi pozna na udarnosti bataljona.« Pač pa je v akciji sodeloval 4. bataljon, ki je od 10. do 15. januarja prešel tole pot: Temenica—Poljane—Čatež—Cirknik—Mirna—Trebnje in se je 16. januarja vrnil v št. Vid. Sodeloval je tudi 5. (velikolaški) bataljon, ki je 12. januarja v Trebnjem zamenjal SS enote ter nato v bližnji in daljnji okolici opravljal patrolno službo in varoval cesto.¹¹³

Nova večja nemško-domobranska akcija je bila od 18. do 22. januarja v Suhi krajini. V akciji so bili en nemški policijski bataljon ter 1., 4. in 5. domobranski bataljon. Prvi bataljon je udaril 18. in 19. januarja prek Sušic v Zagradec in od tod na Kamni vrh—Plešivec—Gradenec, kjer je ostal dva dni in tri noči. Hkrati je udaril 4. bataljon na Korinj—Ambrus—Ratje, kjer je prišlo do prvega spopada

in bataljon se je premaknil v Vel. in Malo Lipje. Velikolaški bataljon so v noči od 18. na 19. januar prepeljali z vlakom do Kočevja, nato pa je odšel prek Male gore in Smuke proti Laščam in je že proti večeru blizu vasi ujel dva borca iz jurišnega bataljona 18. divizije, od katerih je izsilil nočna gesla.

Domobranci so Lašče napadli 19. januarja ob osmih zvečer. Ujeti partizan, ki so mu dali puško brez zapirača, je prevaril partizanskega stražarja. Povedal mu je pravo geslo in ga nato pobil s puškinim kopitom. V vasi je nastala zmešnjava, ker je udarjeni partizan hudo kričal, domobranci pa so zasedli dobre položaje in odprli ogenj na partizane, ki so se umikali iz vasi proti Primožu. Ob enajstih zvečer se je domobranski bataljon umaknil proti Smuki; tam bi moral 20. januarja zjutraj udariti na partizane od juga. Tega pa ni storil in se je ob štirih zjutraj umaknil nazaj v Kočevje.

Ker domobranski bataljoni niso bili povezani, sta 1. in 4. bataljon ves 20. januar zaman čakala na napad 5. bataljona. Naslednjega dne je stotnik Schumacher odšel s četo proti Polomu, da bi dobil zvezo z velikolaškim bataljonom, ki je 21. januarja zjutraj znova odšel iz Kočevja in prišel dopoldne do Lopate. Ker je 4. bataljon poslal močnejšo zasedo na k. 406, Schumacher pa je vzel eno četo, je ostalo v Vel. Lipju le malo domobranske vojske. Opoldne so partizani udarili z veliko silo na Vel. Lipje in poskušali pretrgati zvezo med Vel. in Malim Lipjem. Napad je potekal po glavnem grebenu iz jugovzhodne smeri. Domobranska težka četa je bila brez lahkega avtomatičnega orožja, težke brede pa so odpovedale. Obramba je imela samo nekaj brzostrelk in puške in napad je domobrance povsem prese-netil. Zato je izdal domobranski poveljnik ukaz za umik na k. 406. S seboj niso mogli odnesti težkega orožja in ne odvesti mul. Ranjenih je bilo okrog 23, mrtvih pa 12 domobrancev.¹¹⁴

Prvi bataljon je takoj, ko je izvedel za napad, poslal eno četo v Gradenc, kjer se je zbiral tudi raztepeni 4. domobranski bataljon, ki je reševal ranjence iz Lipja s protinapadi in s pomočjo težkih minometov. Ko se je kolona pomikala z ranjenci proti Žužemberku, so partizani napadli Gradenc, kjer je bil 1. bataljon. Začeli so se hudi

boji v velikem mrazu, ki so trajali do polnoči. Boji so nato prenehali, a domobranci so ostali na položajih okrog vasi.

Medtem je Schumacher 22. januarja dobil zvezo z velikolaškim bataljonom, zavzel Lipje, koncentriral tu prvi bataljon in začel napadati partizane v Laščah in Vel. Lipju. Toda 1. in 5. bataljon nista operirala koordinirano, 5. bataljon ni nastopil pravočasno in 1. bataljon je imel zato na pobočju Primoža v četrto ure trajajočem spopadu že 12 ranjenih, na umiku pa dva mrtva. Po visokem snegu je bil juriš nemogoč in zato se je Schumacher odločil za umik. Prav tedaj je bil ranjen komandant 1. bataljona, Schumacher mu je priskočil na pomoč in dejal: »Hoch Cof, hoch!« Naredil je še nekaj korakov in nato padel, zadet v glavo. Šele protijuriš dveh čet je pripomogel, da so izvlekli ranjence in mrtvega Schumacherja.

Velikolaški bataljon je začel popoldne napadati Lašče, ni pa mogel zavzeti Bukovega vrha. Dne 23. januarja je bilo te akcije konec. Domobranska analiza te akcije govori o ostrih bojih z močnimi partizanskimi enotami, v katerih je »domobranstvo utrpelo precejšnje izgube, kakršnih doslej domobranstvo ni bilo vajeno«. Posebno je bila prizadeta 4. težka četa šentviškega udarnega bataljona, ki je bila osamljena napadena v Vel. Lipju in je bila prisiljena izpasti, pri čemer je imela velike žrtve in je izgubila orožje. Partizani so se v teh bojih pokazali z novimi enotami, z udarnimi bataljoni. Vzrok za neuspeh je bila prevelika raztegnjenost 4. bataljona »sredi partizanskega gnezda« in neaktivno čakanje 1. bataljona skoraj štirideset ur v Gradencu. Prvi bataljon je imel v tej akciji 2 mrtva in 12 ranjenih, 4. bataljon 23 mrtvih, 28 ranjenih in 3 pogrešane, 5. bataljon pa izgub ni imel. Poročilo 4. bataljona 23. januarja pravi, da so »fantje do skrajnosti utrujeni in tako izčrpani, da je bataljon za morebitne akcije skoraj nesposoben«. ¹¹⁵

Kot podporo tej akciji moramo šteti pet dni trajajočo akcijo novomeške skupine proti Dolenjskim Toplicam in pomoč kočevske posadke velikolaškemu bataljonu. ¹¹⁶

Znova je bil v akciji 1. bataljon od 26. januarja do 1. februarja v okolici Žužemberka, kjer je 30. januarja podprl akcijo 4. bataljon pri iskanju padlih v prejšnjih borbah. Tretji bataljon je v tem času opravljal le manjše patrolne akcije. Štab 2. (Rupnikovega) bataljona je poročal

o napadu 13. januarja na 1. in 3. četo Notranjskega odreda pri Sv. Ani, kjer so imeli partizani 32 mrtvih in 16 ujetih.¹¹⁷

Za novo leto 1945 se je Rupnik v svoji poslanici zahvalil SD, ki je postalo »porok naše zmage nad sovražniki našega naroda... in naše veljave v družini svobodnih evropskih narodov... in nosilec in izvojevalec našega novega narodnega in družbenega reda«. Ostro je napadel zanesenjake in spletkarje in dejal, da če ne bi bilo teh, bi bila že danes urejena ne samo Ljubljanska pokrajina, temveč tudi drugi predeli, kjer živijo naši ljudje. Vnovič je napovedal neizprosni boj proti komunizmu do njegovega uničenja, delo za duhovni prerod in gmotno osnovo našega naroda ter soudeležbo slovenskega naroda v boju za novo Evropo.¹¹⁸

Kmalu za tem je Rösener natanko določil Rupniku kot generalnemu inšpektorju SD torišče njegovega dela. Rupnik je bil neposredno podrejen Rösenerju in po njegovem nalogu je lahko nadziral SD in policijo v pokrajini. Na lastno željo se je lahko udeleževal tudi vojaških akcij. Glavna Rupnikova naloga pa je bila dajati Rösenerju — na podlagi svojih izkušenj — predloge glede organizacije, izobrazbe in stalnega razvoja SD.¹¹⁹

V Slovenskem domu se je 6. januarja oglasil Rupnikov politični sodelavec Javornik, in v začetku poudaril, da je bil včasih »Slovenca te in te ideološke barve vedno bližji enako pobarvani Kitajec ali Zamorec kakor pa Slovenec druge barve ali celo druge inačice iste barve«. Tega seveda slovenski narod ni bil kriv, pač pa njegovi vodniki.

V začetku januarja je ljubljansko časopisje prineslo ukazane članke o razvoju SD, ki naj bi imelo dotlej štiri razvojne dobe. Od januarja do srede marca naj bi bila doba utrjevanja v postojankah okrog Novega mesta in Ljubljane. To razdobje je bilo zelo težavno. Drugo razdobje, od marca do 20. aprila, je bilo razdobje brezuspešnih partizanskih napadov na prve domobranske postojanke. Tretje razdobje je bilo razdobje splošne domobranske ofenzive, ki se je začelo z domobransko prisego in je trajalo do srede avgusta. Nato se je začelo četrto razdobje, razdobje domobranskega poleta, in domobranska misel se je razširila tudi na druge predele.¹²⁰

Tako naj bi SD proti koncu januarja postajalo »vedno bolj ideja moralnega in etičnega preroda našega naroda«.¹²¹

Ob koncu januarja so morali v Ljubljani priseči zvestobo Hitlerju vsi tisti domobranci, ki tega še niso storili.¹²²

Vendar vsa ta domobranska enotnost le ni bila tako močna. Nemoteno je deloval nam že znani narodni odbor (NO), bolj ali manj pa so skrajni desničarski mladci preganjali ilegalno prav v domobranstvu.

NO, ki naj bi bil »pravi in zakoniti predstavnik vsega slovenskega naroda«, je začel svoje delo po novem letu 1945. Ni pa imel in tudi ni mogel dobiti nobenih zvez z Anglo-Američani in ne s slovenskim in jugoslovankim političnim vodstvom v Londonu. Tako je bil prepuščen sam sebi. Proti koncu januarja je izdal odredbo o ustanovitvi in organizaciji slovenske narodne vojske, v katero naj bi vstopili vsi domobranci in vse slovenske ilegalne enote. Ta SNV — je navajala odredba — je del kraljevske jugoslovanske vojske v domovini, prisegla bo kralju in narodu in bo na voljo NO kot suvereni narodni oblasti v Sloveniji ter zato tudi pod poveljstvom NO, ki bo postavljaj vse komandante te vojske. Ta nova prisega bo potrebna zato, ker ne bo več domobranstva in s tem tudi ne več znane domobranske prisega Hitlerju.

NO si je nadaljnji razvoj dogodkov — kot piše dr. Fr. Bajlec¹²³ — zamišljal nekako takole: ob pravem času naj bi prišlo do upora proti okupatorju; tako bi NO pokazal svetu, zlasti pa zahodnim zaveznikom, da enote, ki so združene v SNV, niso in nikoli niso bile v okupatorjevi službi, da so se okupatorju uprle, ga napadle, zasedle ozemlje, ki ga je imel okupator v oblasti, in so na tem ozemlju proglasile od okupatorja povsem neodvisno državo, ki je na strani zahodnih zaveznikov. Čas za ta upor bi določil NO v sporazumu z vojaškimi poveljniki. Upor naj bi se začel v Ljubljani z zasedbo kazine, sedeža okupatorskih oblasti itd., hkrati pa bi NO naznanil svetu, da je za vse slovensko ozemlje ustanovljena narodna država Slovenija, da je SNV prisilila okupatorja h kapitulaciji in da je slovenska narodna oblast skupaj s SNV na strani zahodnih zaveznikov.

Bajlec omenja težave, ki jih je imel NO pri uresničevanju teh načrtov. Nemalo je bilo razprav z različnimi bivšimi jugoslovanskimi oficirji, kdo da bi bil upravičen poveljevati tej vojski, in o neizvedljivosti kakršnegakoli upora na Slovenskem. Srbski oficirji so trdili, da je SNV pod po-

veljstvom Draže Mihailovića, ki pa je narodnemu odboru pošiljal nejasna povelja in še ta z velikimi zamudami itd.

Zelo zgodaj se je NO posrečilo pridobiti komandanta org. štaba SD podpolkovnika Krenerja in tako so na papiju povezali vse enote SD v ljubljansko divizijo s štirimi brigadami, katerim bi poveljevali poleg generala Krenerja štirje dotedanji komandanti domobranskih udarnih bataljonov.¹²⁴

Org. štab SD je 9. januarja izdal povelje št. 5; v njem je naznanil, da je dal Rösener zapreti nekatere domobrance, ki so »poskušali trdno stoječe domobranstvo razmajati« in se dali zapeljati od nekaterih koristolovskih politikov. Krener je poudaril, da bi morali »ti elementi vedeti, da nemške oblasti, ki so nam domobranstvo omogočile, ne bodo mirno trpele, da bi se v domobranstvu organizirala zarota proti njim«.

Ilegalo v SD je napadlo tudi Rupnikovo glasilo Slovenski dom 27. januarja, ki je zapisal, da v Ljubljani in drugod različne operetne »prave vojske« čakajo na podarjeno prihodnost in na plačilo za zasluge, dasi niso za rešitev naroda v usodnih urah nič naredile. Tik pred zmago se je oglasilo 26 političnih skupinic, ki zahtevajo narodno slogo ali skupnost, a vsem tem manjka ena sama skupina, slovenski narod.

Tudi Rösener je v govoru ob domobranski prisegi 30. januarja poudaril, da je v domobranskih vrstah nekaj oficirjev prelomilo prisego. Zato bodo sojeni in kaznovani.¹²⁵

Februarja so se akcije udarnih bataljonov nadaljevale. Preurejeni 1. bataljon je odšel 10. februarja na področje Žužemberk—Stranska vas in zamenjal 5. bataljon. Poročilo pravi, da v bataljonu ni dosti smisla za disciplino, da popušča borbenost in da je hrana slaba. Dne 12. februarja so se začeli hudi boji za Stransko vas, zjutraj 13. februarja pa je partizanski pritisk prenehal, a partizani so vpili: »Kurbe bele, boste videli jutri, ko pridejo avioni!« Ti so prišli še istega dne popoldne in partizani so napad ponovili. Boji so trajali vso noč od 12. na 13. februar. Partizani so 16. februarja napadali Dvor in Stransko vas, 21. februarja pa je domobranski bataljon, ki je imel v svojem sestavu tudi četo vlasovcev, ki so kradli in delali nasilja, naredil večjo patrolno akcijo proti Gradencu in Lipju. Dne

23. februarja se je vrnil v Stično in zamenjal ga je 4. bataljon. Iz Stične je 27. in 28. februarja naredil večjo akcijo prek demarkacijske črte in imel boje pri Primskovem, 28. februarja pa so Anglo-Američani bombardirali stiški samostan.¹²⁶

3. bataljon je 5. februarja z Občin hitel na pomoč k Žužemberku, do 27. februarja je pošiljal patrole, 27. in 28. februarja pa je bil v akciji s 1. bataljonom na področju Primskovo—Čatež. V 4. bataljonu so v začetku februarja odkrili velike nerednosti pri prodaji partizanom zaplenjenih konj. V te nerednosti so bili zapleteni vsi oficirji. Prav tako so različne naropane stvari (radijske aparate, bakrene kotle za žganjekuho itd.) oficirji pridno prodajali v Ljubljano. Tudi bataljon je imel poleg SS policijske čete vlasovce in je bil ta čas, razen prve čete, na področju Žužemberka.

Peti bataljon je imel do 10. februarja hude boje okrog Žužemberka, nato ga je zamenjal stiški bataljon in 5. bataljon se je vrnil v Velike Lašče. Od tod je potem 19. februarja patroljiral, 20. februarja je odšel v akcijo proti Hinjam in je bil 22. februarja skoraj ves dan obkoljen pri Prevolah. »Vsak preboj je bil nemogoč in zavržen od uspešnega strojničnega ognja.« Šele proti večeru se je prek k. 574 prebil v Kopolje in domobranci so imeli 2 mrtva, 4 ranjene in 2 pogrešana, Nemci pa 6 ranjenih in 10 pogrešanih. Iz Kopolj je bataljon naslednjega dne ponovno udaril in se je po hudih bojih prebil do Hinj, nato pa se 24. februarja vrnil prek Žvirč in Strug v Lašče, od koder je 28. februarja odšel čez Ponikve in Hočevje proti Zgradu.¹²⁷

Po poročilu ob koncu februarja je imel velikolaški bataljon štiri domobranske in eno nemško četo, komandant pa je bil nemški policijski stotnik, ki je bil »odkrit nasprotnik partizanov in zelo sposoben«; 25. četa so sestavljali Ribničani in Dobropoljci, četa je bila dobra, so pa preveč pili; 29. četa je bila slaba, sestavljena iz starejših ljudi iz Zaplane nad Vrhniko, pa tudi iz Dobropoljcev; 62. četa je bila sestavljena iz Dobropoljcev in je bila borbena. Nova in precej nezanesljiva je bila 114. četa, sestavljena iz borcev z Roba, Sv. Gregorja, Blok in Strug, iz partizanskih ubežnikov in ujetnikov. »O idejni zavednosti ni govora in četa izgleda kot skupina zarotnikov, ki se je zarotila proti

svojemu komandantu.« Nemška četa je bila sestavljena iz starih nemških žandarjev.

Od posadnih enot je bila februarja precej aktivna enota v Novem mestu. Domobransko poročilo 14. februarja pravi, da v četi nekaj ni v redu, odkar so Nemci aretirali majorja Križa. Domobranci zganjajo črno borzo, najbolj pa namestnik komandanta. Gostilne so polne domobrancev in z Nemci so zelo slabi odnosi.¹²⁸ Aktivna je bila tudi ribniška postojanka, iz katere je odšlo 4. februarja 70 mož za novo postojanko pri Sv. Gregorju. Po poročilu domobranske obveščevalne službe (mladčevske) 12. februarja, naj bi bila Ribnica trdno v domobranskih rokah. Domobranci so bili disciplinirani, zelo borbeni in enotni. Ker že dolgo niso dobili vina ali drugega alkohola, pijanih vojakov ni bilo. Glede hrane so si precej pomagali sami, pozdravljali so vsakega Nemca, četudi ni imel nobene šarže, medtem ko domobranca s šaržo ne. Večjih akcij ni bilo, ker je bila okolica že precej izčiščena. Radi pa so odhajali »nad terence, pa čeprav so bili bogve kako daleč«. Posadka v Kočevju je bila nezadovoljna zaradi slabe obleke in perila. Mnogo je bilo tako raztrganih, da niso mogli opravljati službe in so morali biti le v bunkerjih. Dne 19. februarja je posadka udarila prek Male gore do Smuke in presenetila partizanski avstrijski bataljon. Ob koncu februarja je postojanko okrepila ena četa iz Šmarja.¹²⁹

Ohranjena je vrsta zanimivih poročil mladčevske obveščevalne službe o stanju po četah. V Kostanjevici je vladalo v četi pijančevanje in surovost. Oficirji so se ukvarjali s črno borzo, podoficirji pa so pretepali moštvo. V Šentjerneju so bili dobri borci in so že prej služili pri vaških stražah, komandir pa je bil slab in ni šel nikdar v akcijo. Dolžili so ga tudi, da drži s partizani. Z Nemci so se domobranci dobro razumeli. Na Vrhniki je bila 41. četa »najmanj disciplinirana na vsem Notranjskem«, nekateri so celo uhajali s straže. Bili so leni in popolnoma brezbrizni; hrano so imeli dobro.

Na Korenem je bil vod čete iz Polhovega Gradca. Ni bilo nobenega reda in discipline in večina je hodila delat domov kot v času vaških straž. V Horjulu je bil vod čete iz Št. Jošta. To je bila močna in razmeroma hrabra enota, civilno prebivalstvo pa je bilo večji del partizansko usmer-

jeno, posebno ženske. V Polhovem Gradcu je bila močna četa, a vse je bilo »nekam mrtvo in prisiljeno«. Vsak je tudi gledal sam nase, čeprav so si bili skoraj vsi v sorodu. O borbenosti ni bilo kaj reči, ker ni bilo ne partizanov ne Nemcev. Četa na Dobrovi pri Ljubljani je imela en vod na Dobrovi. Komandir je bil zelo pod vplivom bogatih kmetov in je rad puščal njihove sinove domov na delo. En vod, sestavljen iz starih borcev, je bil na ljubljanskem bloku. Bili so navdušeni domobranci, a so tudi črnobor-zijanili; tretji vod je bil na Brdu, a se niso mogli s policijo. Slaba je bila dopolnilna četa v Dravljah. Nekateri so bili stari že tudi petdeset let, večina je bila Dolenjcev, dalje nekaj partizanskih ubežnikov; hrana je bila slaba in ker so bili lačni, so kradli.

Četo v Logatcu so sestavljali Brezovčani, Rovtarji in Bločani. Ker je bilo Bločanom veliko požganega, Brezovčanom pa nič, so se med seboj prepirali. Rovtarji so se držali sami zase in so hodili v četo samo po hrano in denar, vsi pa so govorili, da bi bilo najbolje, če bi šel vsak domov, »če kaj pride«. Četo v Borovnici so imeli samo za varstvo železnice, komandir je bil »materialist, ki so mu jed, pijača in ženske glavno, vse drugo ga pa kaj malo briga«. V četi v Notranjih Goricah so kradli drug drugemu in v njej je bilo tudi nekaj »komunističnih minerjev«.

Zelo pisan sestav je imela posadna četa v Višnji gori. Ni bila posebno borbena, a Nemcev so se bali. V četi na Grosupljem je vladalo nergaštvo in »če ne bi bilo strogega poveljnika, bi bila četa bolj banda«. Boljša je bila četa na Kopanju, ker je bila sestavljena iz starih borcev. Četa na Igu je bila ena izmed najstarejših domobranskih enot. Moštvo je bilo sestavljeno iz bivših borcev na Turjaku in vaških straž in »fante je gnala želja po maščevanju in so si želeli skorajšnjih borb«. Četa je bila najprej v Vel. Laščah, a se je tod kmalu naveličala in je bila prestavljena v Višnjo goro. Ker je morala tod graditi utrdbe in je v bojih v Kriški vasi imela tudi precej izgub, se je začela povezo-vati z ilegalo, ki je bila okrog Višnje gore. Zato so jo prestavili na Ig. Četa se je borila »v glavnem zato, da bi dobila kaj plena. V Velikih Laščah je šel marsikateri vojak ubit kakega jetnika ali terenca samo zato, da je dobil uro, čevlje, denar ali kaj podobnega«. V glavnem so bili to

mladi ljudje, vsi prostovoljci in doma iz Dobropolja, Strug in Suhe krajine.¹³⁰

Drugi (Rupnikov) bataljon je 10. februarja napadel pri Dol. Poljanah v Loški dolini TV 18 in ubil enajst partizanov, tri partizanke pa ujel. Od 16. do 18. februarja je bil v akciji proti Blokam, 24. februarja pa se je bataljonski kurat pritoževal, da se je v bataljonu močno razpasla kletvina in da domobranci še vedno hodijo v »nam sovražne hiše«. Od 26. februarja do 1. marca je bataljon varoval nemški izvidniški štab za zgraditev utrdb na področju Vel. Bloke—Nova vas—Lužarji. Zato je čistil z delom bataljona Bloke, z delom pa področje do Čabra in Prezida, kjer je prišlo tudi do hudih bojev.¹³¹

Znova je Rupnikov Slovenski dom napadel »šušljavce« ali ilegalo 3. februarja. Poskušal jim je povedati več »resnic«: 1. Čimveč Slovencev naj se združi v čim bolj strnjeno in samostojno skupnost, ki bo imela čimveč slovenskih in narodnih pravic in možnosti za vsestranski razvoj in napredek v mirnem sožitju s sosedi in Evropo; 2. To pravico smo si Slovenci priborili s krvavim bojem proti komunizmu na naših tleh, ker smo s tem branili sebe in Evropo; 3. Nosilec tega boja je SD pod vodstvom generala Rupnika in kdor rovare proti SD, dela proti svoji rešitvi; 4. Glavni narodni sovražnik je komunizem. Kdor oznanja drugačni idejni boj, hoče oživetiti samo nekdanje stranke in struje; 5. Boj proti komunizmu mora biti neizprosno — ne na levo ne na desno — kar pa ni temu ali onemu po volji in kar okuša včasih pri svojem delu tudi naš časopis; 6. Proti komunistični politični ideji ni mogoče postaviti kakega strankarskega programa, temveč samo nacionalno idejo; 7. Ne rabimo nobene oborožene sile, ki se ne bori proti komunizmu, in vse ilegale so nam škodljive; 8. Kdor trdi, da se je treba sedanji oblasti upreti in se prikupiti morebitnemu bodočemu gospodarju, je ali bedak ali zločinec. Dolžni smo po mednarodnem pravu storiti tisto, kar oblast zahteva.

Čeprav je prišlo januarja v NO do ponovnih trenj med SLS in JNS, je še ostala v veljavi narodna izjava z dne 29. oktobra, ki je svojo končno redakcijsko obliko dobila v začetku decembra 1944. Razmerje sil v NO je ostalo sedem mest za SLS in šest za druge politične stranke. Na prvi seji NO 21. februarja so izvolili širše in ožje pred-

sedstvo NO. Nato so razpravljali o tem, da še niso dani vsi pogoji za ustanovitev SNV in postavitve njenega komandanta. Zato so postavili le začasni vojaški odbor, ki naj bi v tridesetih dneh izdelal potrebne določbe o ureditvi SNV. Zaradi novic o ustanovitvi začasnega jugoslovanskega parlamenta iz članov AVNOJ in zadnje jugoslovanske narodne skupščine je NO pozval vse poslance, naj se podredijo njegovim sklepom, ki jih bo storil po presoji domačega in svetovnega položaja.

Marca in aprila so Nemci domobranske udarne bataljone preuredili. Dotedanji 1., 2., 4., 5. in novomeški bataljon so preimenovali v 1., 5., 2., 6. in 10. bataljon, novo nastali kočevski bataljon pa so preimenovali v 12. bataljon.¹³² Naj se pri naštevanju aktivnosti teh bataljonov še držimo starih števil: prvi bataljon je dva dni v začetku marca operiral onkraj demarkacijske črte, od 8. do 13. marca na področju Žužemberka in po vrnitvi v Stično 18. marca znova odšel v Suho krajino, kjer je 24. marca utrjeval postojanko na Kalu. Nato so ga zamenjali Nemci in je bil do 26. marca v akciji pri Novem mestu, nato pa je zamenjal Nemce na Kalu.¹³³

Nekdanji 3. bataljon, ki je bil dalj časa na Občinah, so Nemci 6. marca razpustili in razdelili njegove čete med postojanki Občine in Vel. Gaber, 4. bataljon pa je bil ves marec v boju. Po poročilu štaba tega bataljona je bil do 10. marca že pet tednov na področju Žužemberka. Moštvo se ves čas ni pošteno preobleklo in umilo, zato je bilo ušivo in garjavo. Disciplina je močno popustila in utrujenost je zmanjševala voljo do bojevanja. Borci niso hoteli niti na patrole. Zbudili so se »razni roparski instinkti, ki jih je bilo v bataljonu vedno dovolj, kot sedaj pa še nikoli«. Vpliv oficirjev je bil malenkosten. Moštvo je kradlo živino in jo prodajalo na črni borzi. Ljudje so trdili, da niso domobranci nič boljši od vlasovcev. Tudi poročilo 25. marca govori o »žalostnih razmerah v Žužemberku in okolici zaradi vlasovih oddelkov ter domobranskih ent«. Bataljonski preiskovalni sodnik je dobil v štirih tednih 250 prijav ropov (200 ruskih), 40 nemških in 10 domobranskih in več posilstev, a mnogi si zločinov niso niti upali prijaviti; 1500 vlasovcev je popilo ogromno naropane vina in veliko žganja. Ljudje so si želeli nazaj partizanov in so

jim pisali pisma, naj jih pridejo odrešit. V začetku aprila so vlasovce zamenjali Ukrajinci, ki so bili le za las boljši.¹³⁴

Velikolaški bataljon je 3. marca prišel v Temenico in je skupaj z Nemci in četniki sodeloval v akciji na področju Sobračč—Vrh in se nato po bojih na področju Grmada—Vodice premaknil v Trebnje, od tod pa čez Sela—Šumberk 9. marca na Žvirče. Od 10. do 12. marca se je zapletel v hude boje na črti Prevalje—Pleš—Hinje—Hrib, 13. marca pa se je vrnil v Velike Lašče. Od tod je prišel 19. marca zopet v Suho krajino in se utrdil v Strugah (Pri cerkvi), od koder je patroliral proti Kalu in se večkrat spopadel pri Vršičku.

O napadu na Struge (Pri cerkvi) smo po partizanskih dokumentih že govorili. Poglejmo, kaj pravijo domobranski. Partizani so napadli Struge v noči od 5. na 6. april z dvema tankoma in s 4 havbicami. Napad se ni posrečil, ker je bila v tem času zunaj domobranska patrola (oficir in 25 mož), ki je ob napadu udarila partizanom v hrbet. Ta patrola je 5. aprila ob devetih zvečer na poti proti Žvirčam začutila na cesti Prevole—Žvirče premikanje večjih partizanskih sil z vozovi in topovi. Ker je patrola sumila, da mislijo partizani napasti Struge, je krenila v smeri Seč—k. 646—Rapljevo in prišla partizanom za hrbet. Ko so partizani 6. aprila napadli domobransko artillerijo v Paki, jim je domobranska patrola udarila v hrbet in jih razbila. Partizani so nato ves 6. april obstreljevali Struge, zvečer tudi poskušali napad z dvema tankoma, a uspehov ni bilo.¹³⁵

Akcije udarnih bataljonov so podpirale tudi akcije ribniške, kočevske in novomeške postojanke. Drugi bataljon je marca nekajkrat udaril v Loško dolino do Prezida, 19. marca pa je odšel v sestav bojne skupine Krumme in je sodeloval v veliki ofenzivi na Gorenjskem in Primorskem do 4. aprila 1945.¹³⁶

Ob vrnitvi iz Nemčije so angloameriška letala 9. marca 1945 iz še danes nepojasnjene razloga odvrгла na Ljubljano nekaj bomb. Ubityh je bilo 46, teže in laže ranjenih pa 75 ljudi. Na pogrebu 34 žrtev 13. marca je ljubljanski škof dejal, da to ni več vojskovanje, temveč pobijanje in uničevanje, da to ni junaštvo, temveč zahrbtnost, ni boj oborožene sile zoper oboroženo silo, temveč

zahrbtnost, neutemeljeni napad proti človeškim dogovorom in božjim zakonom.¹³⁷

Po ljubljanskem radiu se je 14. marca oglasil dr. Stanko Kociper, eden izmed tistih, ki se je držal »Rupnikove vsenarodne domobranske smeri« in domobranskega gesla Bog-narod-domovina. Dejal je, da si bo slovenski narod, ko bo dosegel »lepše čase svojega zasluženega očiščenja in blagostanja«, sam izbral vodnika iz vrst domobrancev. Če pa mislijo gospodje, ki so jih že prve zmede vrgle iz tira, da znajo več, naj se kar javijo in Rupnik se bo umaknil v privatno življenje. Z združitvijo vseh pozitivnih narodnih sil hoče Rupnikov krog ustvariti nadstrankarsko, politično nemonopolizirano domobransko politično vsenarodnost. Zato SD ne more postati last ene ali druge politične skupine. Edina politična taktika SD je brezkompromisni boj proti komunistični zaroti z vsemi poštenimi sredstvi. Edini politični cilj je odrešitev in svoboda vsega slovenskega naroda. Zato je treba združiti vse pozitivne sile le v legalnem SD in »topoglavo si je lastiti armado 98 mož in ene ženske ter govoriti, da niso vsi domobranci Rupnikovi«.

Nam — je govoril dalje Kociper — je preostalo samo dvoje, iti v gozd in izdati za koristi svetovnega židovstva svoj protikomunistični značaj, svoj narod, ali pa se boriti v SD. »In kdor bo hotel biti pravičen, bo moral biti za ta akt (ustanovitev SD) Nemcem hvaležen, četudi jih ne ljubi.« Nazadnje je Kociper poskušal odgovoriti še na zelo težko vprašanje, ali bodo šli Anglo-Američani kar tako mimo Rupnikovega sodelovanja. Dejal je, da nobenega tujca ne briga, kako gasimo ogenj v lastni hiši, posebno še, če ga je tujec zanetil in mu prilival olja. Vprašanje je, ali je Slovence stala več žrtev nemška okupacija ali zavezniška politika »s komunističnimi partizani, ki bodo poklali tudi nas, če nas dobijo v roke«.¹³⁸

Že 1. marca je tajna okrožnica org. štaba SD opozorila, da pri posameznih domobrancih ni več tistega navdušenja, ki je domobrance vedno odlikovalo. Veliko je nergaštva in kritiziranja odredb, naveličanosti vojaške službe itd. V okrožnici 24. marca je bilo poudarjeno, da nekateri domobranci mislijo, da so dovolj storili za narod v enoletni službi in da zaslužijo pokoj. To pravijo tisti, ki jim je le malo mar tistega, kar bo doživel naš narod v bližnji bo-

dočnosti. Še vedno je bilo močno razpaseno pijančevanje, hazarderstvo, črna borza itd.¹³⁹

Za veliko noč leta 1945 je Slovenski dom zapisal: »Naj bodo dogodki taki ali taki, slovenski narod je že izbral svojo pot. Ta pot ga mora pripeljati k vstajenju, saj je zanj žrtvoval več kot dovolj.«

Rupnik je v svojih spominih, ki jih je končal 1. februarja 1946 v ljubljanskih zaporih,¹⁴⁰ zapisal, da je v začetku aprila v njem dozorel načrt, da bi si domobranstvo s častnim bojem izbojevalo možnost pogajanj na domačih tleh za čim ugodnejšo kapitulacijo, kajti vsak vojskujoči se tabor hoče prihraniti kri. Rupnikov načrt je bil podoben načrtu NO, naj bi se SD popolnoma ločilo od Nemcev in se zbralo na položajih okrog Ljubljane za morebitni boj, da bi pridobilo čas za evakuacijo civilnega prebivalstva in za začetek morebitnih pogajanj. Nemci pa naj bi se medtem — domobranci bi jih pustili popolnoma pri miru — umaknili čez Ljubelj in Jezersko. Če bi bilo treba, bi se tudi domobranci, ko bi bilo evakuirano civilno prebivalstvo, umikali z bojem prek Gorenjske od odseka do odseka. Zadnji odsek naj bi bil prostor Pokljuka—Vintgar—Sava, ki bi ga branilo okrog 15.000 domobrancev, v gozdovih pa bi se lahko poskrilo okrog 30.000 beguncev.

To idejo je Rupnik skiciral na neki listek, ki ga je dal hraniti svoji ženi, a vse to — tudi priprave — je bilo nemogoče izvesti brez Rösenerjevega dovoljenja. Za pripravo in izvršitev tega načrta bi moral imeti Rupnik od Nemcev dovoljenje za oznanitev evakuacije civilnega prebivalstva, dalje bi moral imeti komando nad SD v vsakem pogledu in tudi oblast nad gorenjskim prebivalstvom (priključitev Gorenjske k Ljubljanski pokrajini) in naposled dovoljenje, da spravijo na prostor Rateče — Jesenice iz Ljubljane in vse Gorenjske hrane za okrog 50.000 ljudi za mesec in pol. Da bi mogel izvesti »predhodno oddvojitve« SD od Nemcev, bi potreboval tudi municijo.

Morda je to Rupnikovo idejo mogoče zaslediti v Slovenčevi velikonočni številki, da namreč za velikim petkom že vstaja iz mraka zarja in nam napoveduje vstajenje. Našemu narodu se bliža vstajenje. Osramočeni bodo vsi, ki so mu pripravljali smrt, in z mirnega neba nam bo blestelo sonce svobode.

Predsedstvo NO je imelo marca veliko sej in ustanovili so že več odsekov pri NO.

V začetku aprila je izdal izvršni odbor SLS, najmočnejše stranke v NO, obširno okrožnico, v kateri je poudaril, da je NO najvišje narodno vodstvo, ki je sestavljeno iz predstavnikov tistih političnih strank, ki stojijo na slovenskem, jugoslovanskem in protikomunističnem programu. Za NO stoji ogromna večina protikomunistično usmerjenih Slovencev, proti NO pa so komunistična OF in tudi nekateri posamezniki in manjše skupine, ki tesno in izdajalsko sodelujejo z nemškimi okupatorji (»nezreli, preambiciozni in narodno nedisciplinirani elementi, ki pod plaščem in s pomočjo okupatorja skušajo rušiti našo narodno enotnost«). Okrožnica je nazadnje poudarila, da je SNV poroštvo naše zmage in znamenje naše neodvisnosti. General Prezelj ni njen poveljnik, ker ga ni nastavil NO.

O tem generalu so govorili na tretji seji širšega predsedstva NO 2. aprila, da je spočetka priznaval NO, pozneje pa je spremenil svoje stališče in so pogovori z njim zašli v slepo ulico. Dalje so poudarili, da poveljstvo SD (organizacijski štab, ne Rupnik) razume prizadevanje NO za povezavo vseh vojaških sil v SNV in se je tudi podredilo NO, kot je to storilo poveljstvo SNV na Primorskem. Tako so bili torej v SNV povezani SD in SNVZ ter ilegalna slovenska in sokolska legija.

General Prezelj se je januarja sestal z Nemci in dosegel, da so izpustili iz zaporov nekaj njegovih najožjih prijateljev, popolnoma pa je pozabil na člane slovenske in sokolske legije. Zadnje čase se je pollaščala ljudi zbežanost, ker je general Prezelj pošiljal pozive za vstop v vojsko kralja Petra. »Tudi govorijo, da se domobranci lahko operejo svojega sodelovanja z Nemci, če prestopijo v odrede, ki so pod Prezljevim vodstvom in ker je pri njih anglo-ameriška vojaška misija.«¹⁴¹ Proti tej ilegali in neodgovornim elementom, ki so pošiljali pozive v imenu kralja, je ostro nastopila tudi okrožnica org. štaba SD 3. aprila.¹⁴²

Dne 8. aprila se je začela velika in zadnja nemška ofenziva proti Suhi krajini, dan za tem pa so partizani napadli Žužemberk, a so jih Nemci in vlasovci iz Občin in Vel. Gabra odbili in imeli pri tem 7 mrtvih in 22 ranjenih.¹⁴³ Poročilo nemške vrhovne komande italijanske fronte

10. aprila poroča, da teče ofenziva na področju Ribnica—Kočevje—Žužemberk od 9. aprila in da je njen cilj očistiti črto Zvirče—Prevole—Smuka, ki »jo moramo zasesti in utrditi«, ker je ta črta v sestavu obrambne črte Postojna—Cerknica—Ribnica—Novo mesto. Doslej je ni bilo mogoče utrditi, ker jo je imel zasedeno sovražnik. Kako bo ta akcija okrepljena in zavarovana od juga, bodo sklepali na pogovoru štabov v Postojni.¹⁴⁴ Ta dan je Rösener na sestanku vseh nemških funkcionarjev poudaril, da se čudež ne more zgoditi, do zmage pa morejo pripeljati edinole boj, zavest in neomajno zaupanje v Hitlerja.¹⁴⁵

Oglejmo si, kako je po domobranskih dokumentih tekla ta ofenziva v Suhi krajini.

9. april 1945: 2. domobranski (šentviški) bataljon je imel hude boje okrog Stare gore. Prav tako je imel boje 4. bataljon, velikolaški bataljon pa se je premaknil iz Velikih Lašč proti Suhi krajini.
10. april: 1. bataljon se je iz Žužemberka premaknil na področje Vinkov vrh—Mačkovec, 2. bataljon proti Stari gori (partizani so držali črto Vinkov vrh—Dvor—Jama), 4. bataljon se je pomaknil na Vrh, 10. (novomeški) bataljon pa na Staro goro in je že imel boje pri Sv. Primožu, 6. bataljon je bil na področju Lopata—Hinje in je imel na levem krilu 1. bataljon, na desnem pa dva nemška bataljona in je popoldne po hudih bojih zasedel Lopato. Kočevska skupina je imela boje pri Smuki in se je zvečer umaknila v Stari log.
11. april: 1. in 4. bataljon sta prodirala iz Stranske vasi proti Gradencu in Selam; 2. bataljon je bil na Čistem vrhu, novomeški bataljon pa je po bojih pri Sv. Primožu z nemško pomočjo in v sodelovanju z velikolaškim bataljonom potisnil partizane proti Bukovemu vrhu.
Teга dne zvečer je srbski prostovoljski korpus na svojem prodoru dosegel prek Snežnika Prezid in začel prodirati v dolino Čabranke ter proti Travi in Dragi.¹⁴⁶
12. april: 1. bataljon je pregnal partizane s Sv. Petra, popoldne pa je nemška artilerija pomotoma z Dvora streljala na domobranske položaje in je poleg izgub napravila tudi zmedo. Partizani so pognali 1. bataljon s položajev. Le po zaslugi nekaterih oficirjev ni prišlo

do pravega preplaha. Boji so trajali pet ur in bataljon se je vrnil v Lašče ter oddal mrtve in ranjene. Tudi 2. bataljon je imel pri Sv. Petru izgube zaradi nemškega topništva. Po več partizanskih juriših se je moral tudi ta bataljon umakniti od Sv. Petra. Naposled ga je zavzel na juriš ob podpori 4. bataljona, nato pa so se domobranci umaknili na Čisti vrh.

Šesti bataljon in dva nemška bataljona so bili tega dne na črti Jama—Bukov vrh—Studenski vrh—Smuka, 10. bataljon pa na področju Sv. Peter.

Tega dne je bil Rösener v Zagrebu na sestanku z generalom Loehrom. Na Loehrov predlog je bil Rösener imenovan za obergruppenführerja in generala Waffen SS in policije. V Zagrebu so razpravljali tudi o obrambni črti na Dravi do Dravograda ter o dograditvi že določene zaporne črte pri Trojanah. Govorili so o ofenzivi na področju Kočevje—Žužemberk in o dograditvi obrambne črte Reka—Kočevje—Krka, za kar bodo še izdali povelje.

13. april: Zatišje. V 1. bataljonu je morala zelo padla. Hrana je bila nezadostna in manjkalo je vode. Vlasovci in Nemci so imeli veliko boljšo hrano; 6. bataljon se je zvečer premaknil na črto Rdeči kamen—Komolec—Topla reber—Sv. Peter. Nemci so na juriš zavzeli Rdeči kamen.

14. april: 1. in 4. bataljon sta zavzela Sv. Peter in Gornjo Toplo reber, 10. bataljon je imel hude boje okrog k. 912 in partizani so bili potisnjeni proti Podturnu; 6. bataljon se je utrjeval na Rdečem kamnu, 12. (kočevski) bataljon, ki je ta dan prišel v ofenzivo, je držal položaje pri Topli rebri.

Enote srbskega prostovoljskega korpusa so bile na področju Prezid—Parg—Tršće—Gerovo—Osilnica—Draga—Trava.

15. april: 1., 2., 4., in 6. bataljon niso menjali položajev; Nemci so zjutraj z Roga udarili proti Podhosti, a so jih partizani odbili do Soteske.

Rupnikov informacijski oddelek je že začel zelo previdno pripravljati prebivalstvo na morebitni vojaški poraz. Tako so Vesti 19. aprila poročale o krasno uspelem političnem zborovanju pri Sv. Gregorju, kjer je eden izmed Rupnikovih propagandistov poudaril, da

bo slovenski narod nadaljeval svoj boj proti komunizmu »pod vsemi pogoji in kjer koli, ker za to jamčijo domobranci, ki bodo s svojimi bajoneti ščitili slovenski narod«.

16. april: Mirno, le 6. bataljon je odbil štiri partizanske napade od Kunča.
17. april: 1. bataljon je bil še vedno pri Sv. Petru in tudi drugi bataljoni niso menjali položajev.
- 18.—19. april: Mirno.
20. april: Prvi bataljon se je od Sv. Petra premaknil v Žužemberk, kamor je prišel tudi Rupnikov (5). bataljon, ki so ga poklicali iz Loške doline. V sodelovanju novomeškega bataljona in nemških tankov so pripravljali udarec v Belo krajino, a prišli so le nad Semič in se nato vrnili v Podturen in Podhosto ter tam ostali. Rupnikov bataljon je bil odpoklican, 6. in 12. bataljon pa sta prevzela položaje Smuka—Stari log—Kleče.
Nemška vrhovna komanda v Italiji je poročala, da je Titova 4. armada čez Lokve in Mrzle vodice prodrla severovzhodno od Reke in da Nemci držijo obrambno črto Ingrid (Reka—Klana). Zato je dobil srbski prostovoljski korpus ukaz udariti s črte Novi Lazi—Banjaloka v bližino Delnic in od tam čez Lokve, Mrzle vodice, Fužine in Zlobin sovražniku v hrbet.
21. april: Boji okrog Podhoste; partizani so napadli komoro 4. srbskega polka v Štalcerjih.
22. april: Boji okrog Podhoste; 12. bataljon, ki je bil s 6. bataljonom še vedno na področju Stari log—Kleče, je poročal, da se je zaradi načrtnega premika srbskih prostovoljcev s področja Livold—Dolga vas—Mestni hrib raznesla vest, da se umikajo pred 4. armado.
23. april: Morala pri domobrancih okrog Podhoste je bila dobra, a borci so le spraševali in debatirali, kaj čakajo v tem kraju. Vsi so zahtevali, naj se ofenziva nadaljuje, potem pa naj se vrnejo v svoje postojanke.
24. april: Patrolna dejavnost okrog Podhoste in spopadi pri Livoldu.
25. april: General Rupnik je obiskal Kočevje in se nato odpeljal proti Novemu mestu. Vsi bataljoni so bili še vedno na starih položajih.¹⁴⁷

Rupnik je v svojih spominih zapisal, da je bil prvotni namen ofenzive proti 7. korpusu potisniti ga prek Kolpe. Ker pa so morali Nemci nujno premakniti 19. polk in nato še dva policijska polka, ki sta že prihajala na Dolenjsko, »cela projektovana operacija prekinuta je te se prešlo na improvizacijo«. Tako naj bi domobranci, en polk vlasovcev in en nemški policijski polk z odseka Kočevje—Novo mesto prodrli v Belo krajino; med Kolpo, Kočevjem in Ribnico (Velika gora) pa bi postavili štiri do pet bataljonov srbskih prostovoljcev pod komando podpolkovnika Tatalovića.

Ko je Titova 4. armada že obkolila nemške sile pri Reki, jim je morala oditi na pomoč ena nemška divizija, Tatalović pa je dobil nalogo udariti prek Delnic na odstopnico 4. armade. Ker je bilo na belokranjski fronti čutiti načrtno popuščanje, so poslali Rupnikov (5.) bataljon nujno na področje Cerknica. Na poti skozi Ljubljano je sin Vuk dejal očetu, da »to niso več nekdanji partizani, temveč redna vojska«.

Tatalović je naletel najprej na odpor, nato pa na protitudarec in zato ni mogel prodirati prek Kolpe in Delnic. Ko ga je zamenjal nemški policijski polk, je Tatalović dobil nalogo s pomočjo domobrancev udariti iz Loške doline na odstopnico 4. armade. Do te akcije pa ni prišlo. Ko je 4. armada razpršila Srbe okrog Ilirske Bistrice in nato udarila proti Trstu, Gorici in Postojni, je bilo treba poslati okrepitev tudi proti Postojni. Zato so poslali Tatalovića tja. Ker se je večal pritisk od vseh strani, so ukazali domobrancem umikanje proti Ljubljani.

Rupnik dalje piše, da se mu je v času od 15. do 25. aprila že posrečilo dobiti od Nemcev načelno pridobitev za objavo o pripravljenosti na evakuacijo. Dobil je tudi privolitev, da bo prevzel komando nad SD, in obljubili so mu, da bo vrhovni komisar Rainer privolil v priključitev Gorenjske k Ljubljanski pokrajini. Rupnik je že pripravljaj radijski govor, ki bi ga imel ob prevzemu poveljstva SD 29. ali 30. aprila, toda dogodki so se začeli razvijati drugače.¹⁴⁸

Rupnik je imel zelo dolg radijski govor 21. aprila. Najprej je poudaril, da je aprila leta 1941 tako imenovana avtonomija Ljubljanske pokrajine le spominjala, da smo

Slovenci vendarle še narod, a ta narod se je takrat slabo odrezal in prevpila ga je ulica, ki so si jo osvojili plačani agitatorji boljševizma in židovstva. Ob kapitulaciji Italije so takratni še odgovorni organizatorji uprizorili medsebojno tekmovanje in so razbili sile z množico najrazličnejših povelj, deloma pa celo poskušali sporazum s komunisti. Zato Grčarice, Turjak, kočevski proces itd.

Samo kmet nas je pod vodstvom Vuka Rupnika in drugih rešil. Nemške vojaške oblasti so postale pozorne in so nam priznale pravico do reševanja narodnega bistva in nas temu primerno tudi oborožile. Iz tega odpora in nastopa študentov ter delavske mladine je prva stopila na ulice slovenska narodna zastava in rodilo se je SD. To je postalo edini upravičeni predstavnik slovenskega naroda, ker so njegovemu zgledu sledili tudi naši rojaki po drugih krajih in Rupnik se je naslonil na te edine prave predstavnike slovenskega naroda in samo zato se je naš narod tudi uveljavil.

Kljub sabotazi nekaterih nepoboljšljivih in vase zave-rovanih krogov smo na svojem koščku zemlje ustvarili dosti znosno stanje. Gospodarsko življenje je teklo kljub težavam nemoteno naprej, narodno zavest in narodni ponos smo dvignili do stopnje, ki nam bo ostala vzor in bodrilo.

Stopamo v tretjo, končno dobo preizkušnje. Ohraniti je treba mirno kri in poslušnost legalnim voditeljem. Vse bo odvisno od svetovnega političnega položaja, res pa je le to, da Nemčija v evropskem protiboljševiškem boju ne bo kapitulirala. Bodimo do skrajnosti načelni kristjani in nacionalisti, z robijaši itd. Jugoslavije ne bo nihče ustvaril. Zabrišimo vse razlike v gledanjih. Treba je samo še trezne pameti in neumornega dela pri uresnitvi slovenske protikomunistične vsenarodnosti. Rupnik bo v vsakem primeru ostal z narodom, za katerega bi v boju z boljševizmom tudi rad padel.¹⁴⁹

Kljub tem besedam je SD počasi, a zelo vidno razpadalo in organizacijski štab je izdajal vedno več tiralic za pobeglimi domobranci. Res pa je, da sta še v marsikateri domobranski postojanki in enoti vladala red in disciplina. Zanimivo je, koliko vseh teh nacionalnih protikomunističnih sil je bilo ob koncu aprila v Sloveniji: SD, gorenjsko

domobranstvo, SNVZ na Primorskem, srbski dobrovoljski zbor, dinarski četniški odred, četniški odred Momčila Djurića, četniški odred Dobrosava Jevdjevića, četniški odred Pavla Djurišića, manjši slovenski četniški odredi in naposled še deli ruske osvobodilne armade (RAO).¹⁵⁰

Nemški komandant 5. varnostnega odseka je šele 2. maja v dnevnem povelju obvestil nemške vojake in domobrance, da je v bojih za Berlin in v obrambi proti boljševizmu padel Hitler in da je določil za svojega naslednika velikega admirala Dönitza, kateremu sedaj velja Hitlerju dana prisega. »Z ramo ob rami s tovariši domačih sil se bomo borili proti boljševiškim Titovim tolpom. Ne pustite se uspravati ali vplivati od sovražnikove propagande«. ¹⁵¹

Z nemškim dovoljenjem se je Rupnik 30. aprila zvečer po ljubljanskem radiu proglasil za komandanta SD. To je pomenilo, da je komandantu org. štaba SD podpolkovniku Krenerju in org. štabu samemu prenehala funkcija. To Rupnikovo dejanje je pospešilo veliko politično akcijo NO, o čemer bomo še govorili, v domobranskem štabu pa je naletelo na izrazito nezadovoljstvo. Za to proglasitev je Rupnik dobil z domobranske fronte le posamezne telefonske čestitke, pač pa je 1. maja prišla k njemu deputacija gorenjskega domobranstva in ga prosila, naj pridejo tudi gorenjski domobranci čimprej pod skupno komando. Zvečer 1. maja je Rupnik izvedel, da org. štab SD njegovega proglasa sploh ni poslal naprej. Zato je poklical Krenerja in podpolkovnika Vizjaka. Ta dva sta pripeljala s seboj celo četo oficirjev, Krener pa je takoj dejal, da z vsem tem nima nobene zveze. Rupnik je zbrane oficirje vprašal, kaj pravzaprav hočejo, a ker ni nihče odgovoril, jim je dejal, naj svoje zahteve predložijo naslednjega dne pismeno.

Tako je 2. maja zvečer prišlo še več oficirjev, a brez Krenerja, Vizjaka in načelnika štaba. Prinesli so spomenico z okrog 80 podpisi in z vsebino, da se imajo za podrejene in obvezane samo še NO in da naj Rupnik kot komandant SD odstopi. Rupnik je oficirje opozoril na posledice puča, dejal pa je, da bo takoj odstopil, ko bo spoznal, da ni več potreben. Nato so se začeli oficirji prepirati in tretjina jih je začela vzklikati, da so bili prevarani, in začeli so z nalivnimi peresi prečrtavati svoja imena na spomenici. Na-

zadnje je ostalo le še okrog deset neprečrtanih imen. Rupnik je nato spomenico vzel in jo dal najstarejšemu oficirju, ki jo je vpričo vseh raztrgal. Kmalu nato je Rupnika Rösener po telefonu vprašal, za kakšen puč proti Rupniku pravzaprav gre. Rupnik mu je odgovoril, da je bil to le nesporazum.

Rupnik je še 2. maja zvečer sklenil, da bo 3. maja odstopil s položaja šefa pokrajinske uprave in komandanta SD. »Time sam pokopao i nadu da ćemo ostati na domačem tlu, jer niti sam verovao u dolazak Angloamerikanaca niti u smelost vojnog saveta narodnog odbora«. Odstop z obeh položajev je tudi napisal in ga zaprl v blagajno.¹⁵²

V noči od 2. na 3. maj je bilo na Taboru zasedanje NO in 3. maja zjutraj je bila Ljubljana preplavljena s časopisom Slovenec, ki je prinesel razglas NO in opis tega zasedanja. Rösener je takoj Rupnika nahlulil, da je on avtor vsega tega ali da je vsaj vedel za dogodke. Rupnik mu je odgovoril, da je prav tako začuden kot on, in mu je takoj sporočil svoj odstop s pripombo, da je bil napisan že prejšnjega dne. Nato je Rösener sprejel člana NO Zajca in ker mu je ta zatrjeval, da je za objavo taborskih dogodkov odgovoren odgovorni urednik Slovenca, je dal Rösener tega zapreti, zapreti pa je dal tudi vse ljubljanske tiskarne in jih postaviti pod policijsko nadzorstvo.

Zvečer 3. maja je Rupnika obiskal njegov sin Vuk in ko je izvedel, da je oče odstopil, je hotel odstopiti tudi on in dejal, da vsa domobranska fronta najstrože obsoja NO in org. štab SD. Vuk je dejal, da se fronta — kljub globoko padli nemški morali — lahko še dolgo drži, čeprav se bo umikala. Zelo pohvalno je govoril tudi o partizanski vojski.

Naslednjega dne je org. štab dajal po telefonu naslednja navodila: Treba se je izogibati konfliktom z Nemci, operacije proti partizanom je treba nadaljevati sporazumno z nemškimi oboroženimi silami, Nemcev ne ovirati pri preseljevanju njihovih skladišč in takoj izvesti mobilizacijo rezervnih čet slovenske in sokolske legije.¹⁵³

Z datumom 4. maja je izdal poveljnik SD, »general« Krener, dnevno povelje; v njem je poudaril, da stanja, ki je nastalo z razglasom NO, nemške oblasti še ne priznavajo, je pa utemeljeno upanje, da bodo nemške oblasti to

stanje priznale. Povelje dalje poudarja, da so posamezni domobranci v tem najodločilnejšem trenutku postali nerazsodni, da so začeli delati na svojo roko in so s svojim nediscipliniranim ravnanjem otežili delo. Tako je bilo v Ljubljani nekaj primerov, ko so posamezni domobranci poskušali razorožiti nekatere pripadnike nemških oboroženih sil, v Logatcu pa se je neki skrajno nepremišljeni oficir pogajal s srbskimi enotami, da bi mu pomagale razorožiti nemške enote.

Poveljnik SD je ukazal, naj se z razglasom NO v ničemer ne spremeni odnos med nemško vojsko in SD, naj se skupni boj nadaljuje, naj okupacijske oblasti razpolagajo popolnoma in neovirano z vsem orožjem, z municijo in drugim materialom na ozemlju Slovenije in da je razoroževanje nemških oboroženih sil prepovedano. Isto velja tudi glede razoroževanja različnih tujerodnih delov nemških oboroženih sil, Italijanov, Grkov itd. oziroma oddelkov generala Vlasova. Pogajanja z nemškimi oblastmi za priznanje nastalega stanja še tečejo. »Ne pozabite, da nam je nemški vojak do sedaj zvesto pomagal uničevati komunizem na naših tleh in da nemški vojak to isto dela tudi sedaj, ko so zanj prišli najtežji trenutki.«¹⁵⁴

Rösener je kot poveljujoči general zaledja armadnega področja E 4. maja razglasil poostreno obsedno stanje za mesto Ljubljana od sedme zvečer do sedme zjutraj. Nobena civilna oseba ni smela biti na ulici in oborožene sile so dobile ukaz streljati na vsakega že na enkratni poziv.

Novomeško domobransko glasilo Za blagor očetnjave je 6. maja, na dan, ko so se začeli domobranci umikati iz Novega mesta, ostro napadlo vse odkrite in skrite izdajalce. Zapisalo je, da so ti takoj ponudili spravo tudi partizanom, a le-ti so jo zavrnil, ker so pač komunisti in od komunističnih načel nikdar ne odstopijo. Zato piše časopis dalje — je poveljstvo SNV ukazalo domobranskim enotam, naj se začasno in brez boja umaknejo iz teh krajev, da bi se tako preprečilo nadaljnje prelivanje bratske krvi. Toda mi se bomo kmalu vrnili, ker imamo od velikih zaveznikov zagotovilo. Časopis na koncu opozarja partizanom naklonjeno prebivalstvo, da jim gorje, če bodo našim ljudem storili najmanjšo krivico. Naš boj se bo odslej nadaljeval drugod in še temeljiteje kot doslej. »Saj je z nami Bog, z nami so srbski dobrovoljci in četniki, z

nami so veliki anglo-ameriški zavezniki, z nami je ves pošteni svet!«

Povelje za umik iz Ljubljane — a pri tem zadrževati partizane — je dal Krener menda že 4. maja. Zanesljivo pa je dal povelje za umik iz Ljubljane 8. maja podpolkovnik Drčar, in sicer za umik čez Ljubelj.¹⁵⁵ Gorenjski domobranec Alojzij Perne je 6. maja v Kranju zapisal: »Krasno vreme. Časi grozni. Trumoma prihajajo skozi Kranj begunci z Dolenjske, Ribnice, Velikih Lašč in Logatca. Cesta od Ljubljane do Kranja, Tržiča in Ljubelja je polna beguncev in umikajoče se nemške vojske.« Za 7. maj pa je zapisal, da se je dotok beguncev zmanjšal in prihajajo sporočila, da so titovce ustavili na fronti.

Ko je bil beg SD že sklenjen, je predsedstvo NO izvedlo prvo organizacijo SNV: ustanovilo je ljubljansko divizijo in postavilo poveljstvo. Poveljnik je postal »general« Krener, poveljniki štirih brigad pa nekateri dotedanji komandanti domobranskih udarnih bataljonov, ki so bili hkrati povišani v podpolkovnike. Zanimivo okrožnico je poslalo 7. maja poveljstvo policijskega zbora v Ljubljani, da namreč »banska uprava Dravske banovine v Ljubljani« sporoča, naj vsi policisti ostanejo na službenih mestih, da red in mir ne bosta motena. Poveljnik policije pa je dostavil, da so ubežniki vsi policisti, ki so se pod vplivom ulične propagande oddaljili s svojih službenih mest in bi se v štiriindvajsetih urah ne javili.

Na zaslišanju pred vojaškim sodiščem JA v Ljubljani je obtoženi domobranski podpolkovnik Vizjak izjavil, da je 8. maja pri domobrancih in Nemcih v Ljubljani vladala velika nervoza. Nemci so svoje urade že prej evakuirali iz Ljubljane. Krener je že zjutraj 8. maja odšel v Kranj, da bi skupaj z NO odšel v Celovec in tam z Angleži uredil vse potrebno za umik SD na Koroško. Do vrnitve je predal komando Vizjaku. Vizjak je vsakemu — na vprašanje, kaj naj naredi — dejal, naj dela po svoji glavi, od Nemcev pa je imel povelje, naj vztraja na svojem mestu. Popoldne mu je nemški namestnik komandanta mesta sporočil, da bo nemška vojska ob osmih zvečer zapustila Ljubljano in odšla prek Gorenjske na Koroško ter da je najbolje, če se ji SD pridruži. Tako je domobranski štab ob osmih zvečer zapustil Ljubljano in prišel ob desetih zvečer v Kranj. Dne 9. maja so se valile dolge kolone »razbite in demoralizi-

rane vojske« iz Kranja proti Ljubelju, 10. maja pa je prišlo do bojov za prehod čez Borovlje.¹⁵⁶

Na začetku ofenzive v Suho krajino je Rupnikov Slovenski dom 7. aprila prinesel članek Po vsaki bitki je dosti junakov; v njem je udaril po čakajočih računarjih, ki bi utegnili prvoborce in prave voditelje opehariti za zmago. Teh »čakajočih slovenskih 60 0/0« se zadnje čase vneto pripravlja, kako bi opeharili tiste, ki so tri leta krvaveli.

Rupnik se je v noči od 7. na 8. april sestal s pomočnikom Draže Mihailovića, generalom Damjanovićem, s komandantom hrvaške jugoslovanske vojske v domovini, z načelnikom štaba srbskega dobrovoljskega korpusa in drugimi. Sklenili so vplivati na Mihailovića, naj se s svojimi odredi premakne v Slovenijo, kjer so že bili četniki in srbski prostovoljci. Odločili so se tudi za skupno akcijo z enotami generala Vlasova in tako preprečiti vdor partizanov proti Trstu ter držati odprto pot za evakuacijo protikomunističnega prebivalstva proti Italiji. Toda general Damjanović je 29. aprila izdal zaupno povelje, naj se četniki premaknejo čez Sočo. Samo vlasovci niso pustili Rupnika na cedilu.¹⁵⁷

Vodstvo SLS se je 8. aprila pritoževalo, da poleg nekaterih posameznikov v vodstvu SLS še posebej rušijo njen ugled nekateri iz vodstva Straže. Sami zase delajo na političnem in vojaškem področju, na svojo roko se povezujejo z generalom Prezljem, raznašajo o članih ožjega odbora SLS laži, češ da so dobili 45 milijonov dinarjev, ki jih nekontrolirano trošijo itd. Na seji širšega odbora SLS 10. aprila, ki je bila sklicana, da bi uredili vsa viseča vprašanja, so poudarili, da je položaj za stranko zelo težak in da so te razmere v stranki znane tudi drugim strankam, kar neugodno vpliva. Je sicer volja, da bi prišlo do enotnosti, a vse je precej živčno. Sklicatelj se je povedal, da je bil pri škofu Rožmanu, ki mu je naročil, naj sporoči širšemu odboru SLS njegovo iskreno željo, da bi katoliški blok ostal, ker obstoj naroda zahteva, da se vsa sporna vprašanja v SLS rešijo. Sklicatelj se je nato prebral škofovo željo, ki mu jo je diktiral v zapis. Vendar se niso mogli zediniti, ali bi sodelovali z blokom ali ne.

V nadaljevanju se je 11. aprila je bilo več predlogov, zlasti pa, naj bi se širši odbor razširil s kooptacijo, v ožjem odboru pa naj bi bila deveterica in naj bi izbrali ekseku-

tivo, ki bi to uredila. Eni so menili, naj bi imela eksekutiva sedem članov, drugi pa, da je dovolj pet. »Glavno je, da začne SLS delati, ker je sedaj naša naloga reševanje ljudi in življenja.« Naposled so le izvolili eksekutivo peterih članov. Plenum je odobril tudi narodno izjavo NO in sporazum z JNS.

TOS (tajna obveščevalna služba) je 12. aprila sporočala o razpoloženju med domobranci, da ti v glavnem niso obveščeni, kaj naj storijo »v danem primeru«. Vse govornice o umiku prihajajo samo iz njihovih vrst, toda avtoritativno ni bilo ničesar nikjer pojasnjenega. Samo v nekaterih krajih so prosvetarji na lastno iniciativo kaj podobnega razlagali oziroma predavali.

Na vprašanje, kaj mislijo domobranci glede na prihodnje dogodke, so odgovarjali: če bodo prišli Rusi, se bomo umaknili v hribe in se tam združili z vsemi pozitivnimi silami. Če bodo dani pogoji, se bomo borili naprej kot gverilci proti partizanom. Če pa bi postal položaj nevzdržen, bi se prebili do Italije in poskušali priti v stik z Angleži. Večina domobrancev je bila mnenja, da Rusov ne bo. Če bi prišli Anglo-Američani, bi držali položaje, da bi jih ne zasedli partizani. Združili bi se z vsemi pozitivnimi silami, ki bi lahko dokazale, da je Slovenija odločno proti »Titovini«.

Nemcev ne bi napadali, ker to ni njihov interes, pač pa bi od njih zahtevali dovolj orožja in municije. Proti Anglo-Američanom bi se z Nemci ne bojevali, ker Nemčija ne more zmagati. Dalje so domobranci trdili, da so priznani po mednarodnem pravu kot žandarmerija, da vzdržujejo red in mir v domovini proti ubijalcem in zločincem v lastnem narodu. Če bi se Nemci ne mogli umakniti, bi jim dali na izbiro, ali boriti se skupaj proti komunizmu ali pa da razoroženi odidejo v taborišča.

Nujno pa je treba — pravi TOS — kaj ukreniti proti vlasovcem, ki so prvovrstno oboroženi. TOS je 14. aprila poročala, kaj je izvedela iz zaupnega razgovora z vplivnim funkcionarjem pri Nemcih. Na vprašanje, ali jih bodo Nemci pri umiku odvedli s seboj, je Nemeč odgovoril, da je to smešno vprašanje. Glede nekega sestanka v Ilirski Bistrici, kjer naj bi sestavljali jugoslovansko vlado, je Nemeč povedal, da je Rupnik užaljen, ker ni bil povabljen. Mi smo na to odgovorili, da je to srbska zadeva, ker so

bili prisotni samo Srbi. Mnogo je sedaj odvisno od tega, kako se bosta sporazumela škof Rožman in srbski patriarh Gavrilo, ki je sedaj v Ljubljani.

O razmerah na političnem oddelku ljubljanske policije je TOS poročala 21. aprila, da je oddelek po odkritju ljubljanskega okrožnega komiteja KPS in vseh njegovih niti postal popolnoma neaktiven. Upravnik policije dr. Hacin pravi: mi stojimo in pademo z Nemci.¹⁵⁸

V radijskem govoru je eden izmed Rupnikovih aktivistov 13. aprila znova poudaril, da je domobranstvo silo-bran. Nato je napadel tiste, ki čakajo, da bi SD skočili v hrbet. Napadel je »antikomuniste v rezervi« in poudaril, da poznajo le enega sovražnika, ki je najhujši, in to je sprava.¹⁵⁹ Prav tako ostro je Slovenski dom 14. aprila napadel sredino, krog okrog Mlade Slovenije in Gosarjevo skupino.

Na 5. seji predsedstva NO 13. aprila so sprejeli tekst protestne izjave NO, ker je Jugoslavijo na zasedanju OZN v San Franciscu zastopal Titov delegat. Ta Titova vlada je le predstavnik KP, NO pa je sestavljen iz legitimnih zastopnikov slovenskega naroda, je bilo rečeno v protestu. Na seji je bil navzoč tudi general Prezelj (Andrej), ki je naposled priznal NO in predlagal, naj bi ilegalne četniške enote jugoslovanske vojske v Sloveniji prevzel v svojo oskrbo NO. Sklenili so, naj ilegala načrtno ne ruši SD in naj pazi, da ne bi nastal prepad med obema formacijama. Na 6. seji 17. aprila so sklenili postaviti komisarje na ozemlju narodne države Slovenije, zlasti komisarje za province Trst, Gorico, Pulj in Reko, ki bi jim dodelili narodne svete. Dalje so sklepali o uradnem jeziku narodne države Slovenije; glede sestave jugoslovanske vlade so sklenili, da se je treba po radiu obrniti na dr. Kreka. Na deseti seji predsedstva NO 26. aprila so ugotovili, da je Ljotić, ki je umrl za posledicami avtomobilske nesreče, že pokopan in zato na pogreb ne bodo poslali delegacije. Sklenili so, naj posebni odbor uredi vse potrebno za evakuacijo prebivalstva (skrb za finančna in prevozna sredstva, izdaja navodil, kdo naj odide, kateri uradi, ustanove, denarni zavodi, zavarovalnice itd.). Na razširjeni seji NO 27. aprila je inženir Ferlinc v imenu direktorija JNS predlagal, naj bi po udaru proti Nemcem vendarle poskušali prek Grola in Šuteja urediti odnose s Titovo vlado. Toda NO je šel mimo pred-

loga na dnevni red, ki je bil naslednji: odstranitev Rupnika, osamosvojitve domobranstva in prevzem civilne uprave. Sklenili so s skupnim nastopom predstavnikov NO in škofa Rožmana doseči pri generalu Rupniku miren prevzem oblasti.¹⁶⁰

Minister Snoj je v Slov. poročevalcu 27. aprila dal obširno izjavo. Na začetku je poudaril, da se je začel slovenski narod zavedati samega sebe in se je odločil za odpor. Njegova prekaljenost v boju in žrtvah je ena njegovih največjih pridobitev in podlaga za nadaljnji razvoj in rast. Združena Slovenija se uresničuje in uresničuje se slovenska država, hkrati pa se tudi krepi skupnost naših narodov Jugoslavije, ki uživa v zunanjem svetu ugled, ki nam ga mnogi narodi zavidajo. Jugoslavija je postala odločilni faktor v vsej srednji Evropi. Po izjavi podpredsednika vlade Kardelja so smernice bodočega gospodarstva poddržavljenje velikega dela našega gospodarstva, onemogočanje enostranskega izkoriščanja naših naravnih bogastev, zagotovitev udeležbe širokih delovnih slojev pri njihovem upravljanju, na drugi strani pa je obvarovan princip privatne lastnine, ki iniciativi posameznikov dopušča dovolj široko področje. Zadrugništvo naj bo v prihodnje opora in hrbtnica vsega našega kmetijstva.

Stare stranke ne morejo novi Jugoslaviji ničesar dodati in ne prispevati. Preživele so se, kakor se je preživela stara Jugoslavija. Zato bi njihova obnovitev pomenila korak nazaj ter bi le ovirala naravni razvoj nove Jugoslavije. Nova doba zahteva novih političnih oblik. Popolna enotnost naše OF je potrebna tudi v prihodnosti. Kdorkoli bi v tej enotni OF hotel razvijati kakršnokoli strankarstvo, čeprav v novi obliki, bi razbijal našo narodno skupnost in povzročal nov razdor v slovenskem narodu. Po svojem sestavu in po svojem programu je OF gradena tako široko, da je v njej možno sodelovanje vsakomur, ki je narodno čist in ki mu je v resnici za blaginjo in korist naroda.

Tako smo prišli do začetka konca tragikomedije, do seje NO 28. aprila v škofijski palači v Ljubljani v navzočnosti ljubljanskega škofa dr. Rožmana. Kolikor bo le mogoče, se bomo pri tem držali Rupnikovih zapiskov.

Rupnik piše, da ga je 28. aprila dopoldne po telefonu poklical škof Rožman in ga prosil, naj pride popoldne ob treh v škofijsko palačo na pogovor s člani NO. Rupnik mu

je odgovoril, da bo točen, Rožman pa: »Ali molim vas g. prezident da ne mislite da ja imam kakve veze sa tim stvarima; ja dajem samo strehu in drugo ništa.« Ko je Rupnik prišel, je za mizo v obliki podkve sedelo okrog petnajst gospodov. Rupnik je poznal le prof. Remca, dr. Šmajda, dr. Zajca in Stareta. Ves pogovor je stenografiral dr. Stanko Kociper, ki je prišel z Rupnikom. Sejo je odprl Remec, predsedoval pa je dr. Basaj. »U toku sednice приметio sam da škof Rožman ne daje samo strehu nego i mišljenje.« Predsednik je najprej prosil Rupnika, naj jim kaj pove o položaju. Povedal jim je, kar mu je bilo uradno znanega kot šefu uprave in inšpektorju SD, poudaril pa je, da nima nobenih pravic govoriti v operativnem in taktičnem pogledu. Na področju pokrajine je red in mir, na področju Reka—Trst pa je čutiti močan pritisk 4. partizanske armade »i smo sa te strane dakako i mi ogroženi«. Pripravljajo neke ukrepe, a jih ne pozna. Ničesar ni Rupnik povedal o svojih skrivnih namerah, obvestil pa jih je o razglasu za morebitno potrebno evakuacijo in da je za pripravo te že dal nalogo dvema najbolj večšima upravnima uradnikoma.

Nato so govorili o prihodu zaveznikov in kako naj bi sestavili demokratično predstavništvo »i šta ja mislim da će biti sa domobranstvom — a i samnom lično«. Rupnik je odgovoril, da bodo tudi zavezniki zadovoljni, če bodo našli v deželi red in mir pod zaščito domobranstva, kar pa zadeva njegovo malenkost, meni, da bo ob prihodu zaveznikov postal nepotreben in da bo razrešen svojih funkcij.

NO je dal nato Rupniku nalogo, naj doseže pri Nemcih, da takoj izročijo vso vojaško in drugo oblast NO, da oddajo vse težko orožje SD, da takoj zapustijo deželo; dobijo pa Nemci garancijo, da jih ne bo nihče napadal; in naposled, da morajo izročiti vsa skladišča (vseh zahtev NO se Rupnik ni več spominjal). Rupnik jim je odgovoril, da so zahteve neizvedljive in ne verjame, da bi se Nemci v vojaškem pogledu podredili NO itd. Menda je mons. Škerbec dejal, da se bo boj s partizani nadaljeval; na to je Rupnik odgovoril, da je potem njihova tretja zahteva neizvedljiva, ker z odhodom Nemcev nastale praznine ne bo mogoče zapreti. Glede politične oblasti ne bo težko, ker bi šlo samo za zamenjavo šefa pokrajinske uprave z NO. Dalje jim je dejal, da zanje ne bo urejal teh zadev z

Nemci, »jer bi oni mogli to prokleta krivo shvatiti, što bi imalo za mene eventualne krajno kobne posledice«. Bo pa poskušal pri Nemcih odpreti vsa vrata, skozi katera naj potem oni gredo s svojimi zahtevami, »koje doduše morajo biti diplomatsko servirane, jer Nemci su kod nas još dosta jaki, a Rösener je Rösener«.

Rupnik dalje piše, da mu ni bilo jasno, kako da se je zdel politikom NO prihod Anglo-Američanov sam po sebi razumljiv, ker so operacije partizanske vojske dopuščale povsem drugačne zaključke. Poleg tega pa se je maršal Alexander sestal z maršalom Titom v Beogradu.

Takoj po seji v škofiji je Rupnik po telefonu iskal Rösenerja, a ta je bil zunaj Ljubljane in tudi Rupnikov nemški svetovalec dr. Doujak je bil odšel v Kamnik.

Eden izmed članov narodnega odbora, nam že znani dr. Bajlec, opisuje sestanek na škofiji 28. aprila nekoliko drugače kakor Rupnik.¹⁶¹ Ta je zapisal, da je Rožman na začetku naredil zelo lep in posrečen uvod, nato pa je hotel oditi, a je na prošnje ostal, ni pa posegal v pogovore. Rupniku so povedali, zakaj se mora umakniti s svojih položajev, Rupnik pa je trdil samo to, da so Nemci prav blizu zmage in da ne more prepustiti ne oblasti ne domobrancev. Oblast je prejel od Nemcev in jo bo vrnil samo njim, obljubil pa je posredovanje, da bi Rösener sprejel člane NO, v kar so člani NO privolili.

Dne 29. aprila, nedelja. Brž ko se je Rösener vrnil, je sprejel Rupnika in mu sporočil nekaj optimističnih operativnih poročil: na področje Postojna—Reka bodo poslali SS divizijo Prinz Eugen in še nekaj operativnih enot, ki bodo sodelovale pri preboju obkoljene nemške skupine pri Reki in pri spojitvi na severu s splošno fronto.

Rupnik je začel Rösenerja takoj prepričevati, kako potrebno je, da se SD oddvoji od Nemcev in da domobranci ostanejo na domačih tleh. Spomnil ga je tudi na to, da je nekoč že privolil, da bi se Rupnik proglasil za komandanta slovenskih domobrancev. Po nalogu narodnega odbora ga je vprašal, ali ne bi bilo treba politično oblast postaviti na širše demokratične temelje. Rösener se je načelno s tem strinjal in ga vprašal, ali ima za to sposobne ljudi. Rupnik mu je povedal, da se je prejšnjega dne pogovarjal z nekaterimi politiki, ki so želeli, da bi se glede tega radi sami pogovorili z njim, in dobro bi bilo, ko bi jih

sprejel čimprej. Rösener je določil sprejem za prvi maj popoldne, kar je Rupnik takoj sporočil nekaterim po telefonu, škofu Rožmanu pa osebno.

Dne 30. aprila, ponedeljek. Okrog poldne so Rupnika obiskali dr. Basaj, dr. Zajec in še nekaj članov odbora NO. Svetoval jim je, naj gre k Rösenerju čimveč odposlancev in naj gledajo, da bodo zastopane vse stranke, vsekakor pa zastopniki glavnih stanov. Basaja je vprašal, kako si zamišlja organizacijo, službo in uporabo SD; na to mu je le-ta odgovoril, da je za ta vprašanja že ustanovljen posebni vojaški svet. Na vprašanje, ali je tudi Rupnik predviden za ta svet, se je Basaj izmikal odgovoru, je pa dejal, naj bo Rupnik narodnemu odboru na voljo za opravljanje vseh poslov pri Nemcih, ker jih pač bolje pozna kot oni. Rupnik je zapisal: »Vrlo krivo mi je bilo što me gg. političari iz narodnog odbora kao do sada tako i za buduće ignoriraju i otklanjaju u vojničkom pogledu, ali mi naprte poslove kolaboracioniste, dok oni u svojim skrovištima čuvaju svoju neodgovornost i neku nekompromitiranost.«

Po teh skrivačih je udaril Slovenec že 29. aprila, ko je zapisal, da se boj s komunizmom bliža uspešnem koncu in da prihaja čas za pravično kazen za vse zločine. Po tej zmagi bo »izključeno vsako mešetarjenje ljudi, ki so doslej previdno stali v ozadju, zdaj dvigajo glave in upajo, da bodo prišli na svoj račun«.

Slovenec je prinesel 1. maja, ko se je Rupnik že proglasil za komandanta SD, Rösenerjev in Rupnikov oklic o mobilizaciji, v katerem sta poudarila, da naj najboljši in na žrtve najbolj pripravljeni sinovi slovenskega naroda vstopijo v SD in mu dajo novih moči in sveže borbenosti. Šele v četrtek 3. maja je Slovenec prinesel Rupnikov razglas po radiu, da je prevzel vrhovno poveljstvo SD in da je s tem tudi s formalne strani izrečeno SD vse zaupanje in priznanje za njegov herojski napor. Rupnik je poudaril, da je postalo SD zaključena slovenska vojaška enota s svojim poveljstvom in da je treba vzdržati »poslednji naval titovščine«. Ne za dolgo, kajti izza temnih oblakov že prodira žarko sonce naše svobode in »ni sile, ki bi me mogla oddvojiti od vas, moji vojaki«.

Dne 1. maja, torek. Tudi dr. Bajlec piše,¹⁶² da so bili po Ljubljani nalepljeni Rösenerjevi in Rupnikovi letaki o splošni mobilizaciji vsega domobranstva in da je Rupnik

1. maja zvečer govoril po radiu ter ostro napadel vse slovenske politike, posebno pa NO. V polemiki z dr. T. Debeljakom je dr. Stanko Kociper zapisal, da je v noči od 1. na 2. maj rešil general Rupnik SD iz sestava SS in prevzel neodvisno samostojno poveljstvo nad njim.

Rupnik piše, da je 1. maja prišel k njemu škof Rožman, ne da bi mu čestital k poveljstvu SD, temveč da mu je svetoval, naj čimprej demisionira in čimprej vse zahteve NO spravi v red z Nemci in naj ne pokvari političnih akcij NO, ki jih ta prevzema za rešitev in blaginjo naroda. Nato je bilo še več obiskov, civilnih in vojaških. Vsi so ga prosili in nagovarjali, naj odstopi.

Popoldne je bil sestanek pri Rösenerju. Udeležili so se ga Rupnik, Rožman in ne vsi člani NO. Rösener je bil zelo ljubezniv in jim je dejal, da jih sprejema kot poštenjake, ki hočejo pomagati svojemu narodu. Nato jih je prosil, naj mu povedo svoje želje. Na Basajev namig je dr. Zajec v nemščini prebral neke vrste ultimat, ki je v njem navajal, da je Nemčija izgubila vojno in da NO v imenu slovenskega naroda zahteva, naj mu Nemci takoj predajo vso politično in vojaško oblast, naj nemška vojska položi vse težko orožje, topove, tanke itd., naj pusti vsa skladišča in zapusti deželo, pri čemer je ne bodo ovirali itd.

Rösener je reagiral zelo sarkastično. Privolil je, da bo oddal politično oblast, ko bo dobil za to ukaz svojega nadrejenega gaulajterja, o predaji vojaške oblasti, je rekel, pa ne more biti govora. Kot vojak ima tudi svoje nadrejene in svojo vojaško vest, ki ji je odgovoren. Vprašal je, zakaj NO — ki je mogel legalno obstajati — ni že od vsega začetka iskal zveze z Nemci, temveč je naložil »temu starem gospodu« (pokazal je na Rupnika) vso težo ogromne odgovornosti, težavnega dela in vso skrb za narod.

Basaj je na to odgovoril, da so se bali biti izročeni nemški policiji, Rupnik pa je razburjen poskočil in dejal, da je bil vsak dan in tudi ponoči na razpolago vsakomur, tudi najmanjšemu siromaku. Tudi člane NO je klical, za kar je priča dr. Zajec. Toda nihče ni maral priti, zato nobenega tudi ne pozna in o nekaterih do prejšnje sobote sploh ni imel pojma. Ob zaključku avdience jih je Rösener opozoril, da ne more ničesar ukrepati brez napisane poslanice. Zato naj mu jutri do enajstih prinesejo jasno izražene zahteve s stvarno obrazložitvijo.

Z datumom 30. aprila opisuje to sejo tudi dr. Bajlec in pravi, da jih je Rösener nekaj časa gledal, da je dolgo časa gledal škofa in Krenerja, nato je začel dr. Zajec brati ultimat, naj Rösener s svojimi silami takoj zapusti slovensko ozemlje, ker je tod prevzel vso oblast NO, za red in mir pa bo skrbela SNV, ki je že postavljena in organizirana. Rösener je »izpod obrvi neverjetno divje pogledoval vse« in dejal, da ultimata ne sprejme. Rupnik je nato povedal, da ni vedel, kaj so hoteli ti gospodje danes povedati in da prav ti niso marali nikoli sodelovati z okupacijskimi silami. Vedno so delali v podzemlju in nikogar ne zastopajo. Dalje je Rupnik dejal: »Jaz imam ljudi, mlade in inteligentne, ki so mi vedno stali ob strani, prava nova slovenska generacija in resnični zastopniki vseh Slovencev. S temi imam že vse dogovorjeno in s temi bom sestavil pravi narodni odbor in vas (Rösenerja) bom o tem takoj obvestil.« (Na drugem mestu je dr. Bajlec zapisal, da je bila ta Rupnikova nova generacija Javornik, Kessler, Cergol, Kociper in drugi, ki jih je predstavil Rösenerju 1. maja.)

Na koncu je Rösener vprašal, na koga naj se obrne, če bi imel kaj sporočiti. Basaj je odgovoril, da na Rupnika, ta pa bo potem obvestil dr. Zajca. S tem naj bi se torej začela »revolucija narodnega odbora«. ¹⁶³

Dne 2. maja, sreda. Do enajstih dopoldne — piše Rupnik — narodni odbor ni izročil Rösenerju pismene spomenice. Rösener je Rupniku telefoniral, naj stvar pospeši. Rupnik je poslal po Basaja in Zajca, ki sta prišla ob dvanajstih, in povedal jima je, da Rösener čaka na spomenico. Odgovorila sta, da je že napisana in da jo bodo samo še podpisali. Rupnik jima je še naročil, naj spomenico napišejo v slovesnem slogu. Ko sta mu nato prinesla spomenico, jo je Rupnik takoj prevedel in Zajec jo je odnesel Rösenerju.

Dr. Bajlec piše, da je 2. maja obiskal škofa Rožmana, ki mu je ponovno zatrdil, da bo pri upor in revoluciji, ki jo namerava napraviti NO z golimi rokami, vsekakor tudi on zraven, da bodo naše gole roke težje in močnejše. ¹⁶⁴ Prav tako je dr. Bajlec v istem članku zapisal, da je 2. maja Rösener poklical Krenerja in mu pokazal pismo Peka Dapčeviča (?), v katerem ta garantira Nemcem prost odhod, če Rösener izroči vse člane NO, Rožmana, Rupnika

in Krenerja. To je v polemiki z dr. Kociprom zapisal tudi dr. Debeljak in še dodal, da mu je to potrdil sam »general« Krener, pa tudi, da mu je Rösener potrdil, da so pogajanja s partizani v teku.¹⁶⁵

Dr. Stanko Kociper sicer ne ceni previsoko Bajlečevega pisanja,¹⁶⁶ vendar je precej res, ko piše, da so bili člani NO v nevarnosti in da so se morali skrivati pred Nemci, komunisti in še pred drugimi. Tako so se morali skrivati tudi pred katoliškimi stražarji, ki so imeli tesne zveze z gestapovcem Duscho in so svoje politične nasprotnike spravljali v Dachau. Stražarji sami so se zelo sistematično pripravljali na prevzem oblasti in so imeli tudi načrt vojaškega udara v SD.

Po Bajlečevem mnenju je bil Rupnikov krog preveč servilen do Nemcev, preveč strahopeten pred komunisti, preveč naiven v napadih na Angleže in imel je vse premalo ljubezni do lastnega naroda. Podobno kot ta Rupnikov krog, je bila tudi skupina okrog Slovenskega doma in Mladci »javno in odločno samo za Nemce« in videli so rešitev Slovencev samo v skupnosti z Nemci. Bajlec opozarja še na eno, nemajhno težavo: NO ni imel lastne radijske oddajne postaje. Uporabljal je sicer radijsko postajo Mihailovičevega agenta v Sloveniji, a ta ni pošiljal brzojavk dalje.

Dne 3. maja, četrtek. Zjutraj je bila Ljubljana preplavaljena s Slovencem, ki je prinesel razglas NO in opis zasedanja NO na Taboru 2. maja zvečer. Rösener je telefoniral Rupniku, naj pride takoj k njemu z vsem NO. Rupnik je poslal po politike, a vsi so se poskrili in našli so samo dr. Zajca, s katerim je odšel Rupnik k Rösenerju. Ta je Rupnika najprej nahrulil, da je on avtor vsega tega, tudi dogodkov na Taboru, ali da je vsaj zanje vedel. Rupnik mu je odgovoril, da je začuden itd.

Nato je Rösener poklical dr. Zajca, ki je bil ves bled in preplašen. Rösener ga je vprašal, moleč mu pod nos Slovenca, kdo je dal dovoljenje za to izredno izdajo, Zajec pa je odgovoril, da ne ve. Nato ga je Rösener vprašal, če ne ve, kdo je dal to izjavo NO tiskati, na kar je Zajec zopet odgovoril, da ne ve. Nazadnje je Zajec zvalil krivdo na odgovornega urednika; na to mu je Rösener dejal, da iz časopisa posnema, da je bil tudi on na Taboru in da ve, da je nekak odločilen član NO. Menda ne bo valil krivde

na nekega siromaka urednika? Toda Zajec je vztrajal, da je po zakonu odgovoren odgovorni urednik.

Ko je Zajec odšel, je Rösener dejal Rupniku, da bo glede spomenice jutri vse uredil z gaulajterjem. Dejal mu je tudi, naj prekličče odstop, česar pa Rupnik ni maral storiti.

Videli bomo še, kako je zgovorni dr. Bajlec opisal dogodke 3. maja. Na kratko se le moramo pomuditi pri dogodkih na Taboru 2. maja zvečer. Ob sedmih zvečer se je sestal NO ob udeležbi zastopnikov slovenskega javnega in političnega življenja. Navzoč je bil tudi ljubljanski škof. Na dnevnem redu je bila izvolitev predsedstva narodnega predstavništva, poročilo o dosedanjem delu NO in samostojni predlogi.

Po izvolitvi predsedstva so prebrali narodno izjavo z dne 29. oktobra leta 1944, ki zahteva Združeno Slovenijo, federativno demokratično in socialno urejeno kraljevino Jugoslavijo, katere sestavni del je tudi narodna država Zedinjena Slovenija. Izjava je zahtevala tako urejeno federativno državo, v kateri bodo imeli narodne države kot njeni sestavni deli tako stvarno področje, da bo zvezna oblast izvrševala le po ustavi izdane naloge in prerogative.

Kot je znano, je to izjavo podpisalo 300 slovenskih javnih delavcev z ilegalnimi imeni. Dr. Basaj je v svojem govoru na Taboru poudaril, da čas nujno zahteva, da narod po svojih predstavnikih izrazi svojo voljo in okrepi svojo obrambo »proti invaziji terorja in boljševizma, ki ne pozna narodne sprave«. Narod pričakuje, da akcija za Združeno Slovenijo ne bo prepozna in da je zadnji čas, da se ustvari stik z velikimi demokratičnimi zavezniki na zahodu. Narod s svojo demokratično vlado mora nujno povečati svojo obrambno moč z ustvaritvijo SNV.

Ko je dr. Šmajd govoril o delu NO, je poudaril, da je njegova najvažnejša uredba ustanovitev SNV, glede izvršilne oblasti pa, da ima vse pravice slovenskega državnega poglavarja tričlanski NO, »v smislu Atlantske listine in drugih svečanih izjav demokratičnih zaveznikov o svobodni odločitvi in demokratični ureditvi« — dokler se ne vrne kralj v domovino.

Nato so prebrali razglas NO, ki je na začetku poudaril, da je za vse ozemlje, na katerem prebivajo Slovenci, ustanovljena narodna država Slovenija kot sestavni del demo-

kratično in federativno urejene kraljevine Jugoslavije. NO postavlja slovensko vlado kot začasni najvišji upravni organ za območje narodne države Slovenije. SNV je prevzela skrb za red in mir in bo zavarovala slovenske meje. Slovenski domobranci in »druge narodne oborožene enote« so se stavili v službo NO in so že položile prisego kralju in slovenskemu narodu ter s tem vstopile v SNV kot sestavni del kraljevske jugoslovanske vojske v domovini.

V narodni državi Sloveniji bo mogla vsaka stranka po načelih svobode in demokracije razvijati svoje sile in uveljavljati svoja hotenja. Zato NO za Slovenijo poziva vse stranke, naj z njim sodelujejo in tako omogočijo politično in socialno konsolidacijo slovenskega naroda.

NO »poziva vse Slovence k obči spravi, da ne bodo skromne in oslABLJENE narodne sile vezane v notranjem boju, ko jih v tem trenutku rabimo sproščene in enotne za uresničenje najvišjih narodnih koristi. Zato vabimo partizanske oddelke, da takoj ustavijo vse sovražnosti proti SNV in vse nastope proti miroljubnemu slovenskemu prebivalstvu, da tako preneha strahotno bratomorno krvoprelitje«.

NO za Slovenijo poziva vse Slovence, da v tem odločilnem trenutku ohranijo narodno disciplino, da se vedejo do vseh dostojanstveno, da opustijo vsaka osebna obračunavanja in sledijo ukrepom narodne vlade. Ljubljana, ki postane prvič v zgodovini po zaslugi zmagovitega zavezniškega orožja in naših naporov prestolnica Zedinjene Slovenije, mora biti vsem vzor narodne zavednosti, politične zrelosti in državljske discipline. Zaupajoč v vsemogočnega Boga in zanašajoč se na podporo velikih demokratičnih zaveznikov poziva NO vse Slovence k sodelovanju za blagor domovine, k enotnosti in spravi, ker je le s tem zagotovljen obstoj in napredek slovenskega naroda. Živel kralj Peter! Živela federativna kraljevina Jugoslavija! Živela narodna država Slovenija!

S seje so poslali pozdravne brzozjavke kralju, Trumanu, Churchillu in Kreku.¹⁶⁷

V emigraciji je dr. Tine Debeljak zapisal zanimiv drobec iz predzgodovine te taborske resolucije, o čemer smo delno že govorili. Na podlagi te resolucije so ustanovili NO, ki je potem sklical prvo sejo slovenskega parlamenta na Taboru.¹⁶⁸ Da je bil NO sestavljen po sporazumu med za-

stopniki vseh slovenskih demokratičnih strank, je poudaril že dr. Miha Krek.¹⁶⁹ Nekoliko pa je polemiziral Tabor leta 1967¹⁷⁰ z utemeljevanjem avtoritete NO: bil je sicer pravilno izvoljen iz izvoljenih predstavnikov slovenskih političnih strank, toda zadnje volitve v Jugoslaviji so bile 1938. leta in večina današnjih emigrantov je bila takrat še v kratkih hlačah. Ali, kot je čisto pravilno zapisal dr. Stanko Kociper: v tem taborskem parlamentu so imena, ki so »obremenjena z večjim madežem sodelovanja kot general Rupnik. Zakaj njihovo prostovoljno sodelovanje z okupatorjem izvira še iz prvih nesrečnih dni naše okupacije leta 1941«. ¹⁷¹

Dr. Tine Debeljak piše, da je imela ta, 3. maja 1945. leta rojena država Slovenija že tudi svoj grb, ki ga je izdelal mojster Plečnik, in svojo državno himno, za katero je besedilo napisal Debeljak, komponiral pa prof. J. Osana.¹⁷²

Oglejmo si, kako opisuje dogodke 3. maja dr. Bajlec. (Dr. Bajlec je datume zamešal.) Zjutraj tega dne je imel NO daljšo sejo. Po prvotnem načrtu naj bi SNV izvedla vojaški udar; nato pa bi sklicali ali v Ljubljani ali kjerkoli na ozemlju, zasedenem po SNV, začasno narodno predstavništvo, ki naj bi naznanilo svetu dejstvo, da je v Sloveniji prevzel oblast slovenski narod po svojih predstavnikih. Ker pa NO »trenutno ni mogel razpolagati s SNV«, so na seji 3. maja zjutraj odločili, da bodo nadaljevali svojo revolucijo tako, da bodo sklicali slovenske narodne predstavnike k seji začasnega slovenskega parlamenta kar 3. maja ob sedmih zvečer na Taboru. Dalje so na tej seji sklenili, da izjav domobranskih oficirjev, ki so za pokorščino Rupniku, ne bodo upoštevali, ker vedo »z gotovostjo, da je vse domobransko moštvo kot en sam mož odločno na strani slovenskega NO«.

Opoldne je Rösener poklical dr. Zajca, naj prinese zahteve NO v detajlirani in pismeni obliki. Ko mu je dr. Zajc to izročil, ga je Rösener peljal v sobo, kjer sta bila neki nemški general in neki polkovnik. To naj bi bil general Loehr. Rösener je dejal Zajcu, da domneva, da ima NO radijsko zvezo z Anglo-Améričani; le-tem naj sporoči, da želi Loehr kapitulirati, ker se ne želi vdati partizanom, temveč »prek NO Angležem in Amerikancem, odnosno da se preda NO za Slovenijo, če je možnost, da njegova armadna grupa preide na ta način k zapadnim zaveznikom«. Zajec je na to odgovoril, da upa, da radijska

zveza obstaja in da bodo lahko ugodili generalovi želji. Ko je Zajec to sporočil NO, »je nastalo med nami razumljivo nenavadno presenečenje in veliko zadovoljstvo«. Popoldne 3. maja so na seji Loehrovo ponudbo analizirali. Bilo je več predlogov in pomislekov. Loehr naj se vda v svojo vojsko NO in SNV, a ne Anglo-Američanom. Toda NO ne more razpolagati s SNV in če bi Loehr predal svojo veliko armadno skupino NO, ki je brez vojske in brez ozemlja, bi bilo to »več kot očitno, da je za tem nekaj povsem drugega kot resnična in dejanska predaja«. Krener je izjavil, da lahko razpolaga samo z ljubljansko garnizijo, vse drugo pa je problematično, dokler Rupnik ne spremeni svojega stališča.

NO je zato sklenil poslati prek generala Damjanovića anglo-ameriški vojski v Italiji brzojavko, da se je narodnemu odboru, ki je zakonita in neodvisna narodna oblast v Sloveniji na strani zahodnih zaveznikov, vdal general Loehr z vso armadno skupino, ki jo bo SNV, ki je del jugoslovanske kraljevske vojske v domovini, razorožila in odvedla naprej, zavezniki pa naj povedo kam.

Zvečer se je zbralo na Taboru nad sto ljudi, med njimi tudi sedemnajst slovenskih poslancev jugoslovanske narodne skupščine. Bajlec nato omenja razglas, ni pa jasno, zakaj izpušča odstavek o spravi s partizanskimi oddelki. Pač pa je posvetil veliko prostora SNV in poudaril, da so domobranci prešli pod poveljstvo NO, da so se ti domobranci Nemcem uprli (kdaj?), ko so v SNV prevzeli skrb za red in mir v narodni državi Sloveniji, ki je bila še okupirana od Nemcev. Dalje Bajlec piše, da »domobrancev kot takih ni bilo več« in da so bili le vojaki SNV, ki je bila del jugoslovanske kraljevske vojske v domovini, to pa so Anglo-Američani priznavali. Da bi komunisti ne trdili, da je SNV samo drugo ime za SD, so v izjavi na Taboru z vso jasnostjo poudarili, da so v SNV poleg bivših domobrancev tudi druge narodne oborožene enote, kar vse se je zlilo v povsem novo oboroženo enoto, v SNV. Tudi domobranske prisege ni bilo več, ker so »novi« domobranci vnovič prisegli kralju in slovenskemu narodu¹⁷³ (kdaj?).

Dne 3. maja se je oglasila tudi Mlada Slovenija, glasilo mladine, za katero je očitno stal Nagode-Dihur. Časopis je poudaril, da vojne med Anglo-Američani in Sovjetsko zvezo ne bo in da je za Slovence »edina stvarna poli-

tika priznanje mednarodno priznane vlade Tito-Šubašičevega sporazuma, kar še ne pomeni odločitve za komunizem«. Vsa odgovornost za nadaljevanje državljanske vojne pade na desničarje.

V Sloveniji — piše dalje časopis — sta dve tezi o nadaljevanju vojne. Rupnikova, ki jo podpirajo vsi kolaboracionisti in desničarsko usmerjeni fašisti, in teza, ki računa z vojno med Rusi in Anglo-Američani ter upa, da bo postala Jugoslavija druga Grčija. To tezo zagovarjajo stara strankarska vodstva. Ali hočemo po končani vojni krvavo obračunavanje, teror in strahovlado, namesto mirnega in svobodnega sožitja in sodelovanja? Za pravilno rešitev tega vprašanja bodo odgovarjali nosilci nove oblasti. O tem je v beograjski vladi in v OF dvoje gledanj. Komunisti, ki se opirajo na proletarske mase, hočejo teror in strahovlado, demokrati v OF pa to odklanjajo.

Mlada Slovenija odklanja in sviri pred krvavim obračunavanjem, je pa za pravično kaznovanje resničnih zločincev in izdajalcev. Poziva vse zmerne v OF, vse krščanske socialiste, nacionaliste in demokrate v OF in izven nje, da po svojih močeh preprečijo nasilje in krivice. O »vladi« na Taboru pravi časopis, da je poskušala desnica izvesti preobrat in oklicati Združeno Slovenijo v federativni kraljevini Jugoslaviji. Ne glede na to, da poskus ni uspel, je ostal položaj bistveno nespremenjen. Problem državljanske vojne in medsebojnega obračunavanja je ostal nerešen, dasi kriči po rešitvi.

Rupnik je zapisal, da je v noči od 3. na 4. maj (od četrtega na petek) slabo spal, ker ga je mučila novica, ki mu jo je povedal Vuk: Nemci so na italijanski fronti kapitulirali. Če je to res, bi bili lahko Anglo-Američani v dveh dneh v Ljubljani. NO je torej moral imeti res neke stvarne razloge za samozavestno nastopanje, si je mislil Rupnik. Če bodo Anglo-Američani prišli, bo on prvi, ki ga bo NO zaprl in obtožil sodelovanja z Nemci.

Dne 4. maja, v petek takoj zjutraj, je prosil Rupnik dr. Doujaka, naj tudi njega vzame na seznam ljudi za evakuacijo, ki je bila tudi za Slovence že prej predvidena. Od NO tega dne ni videl nobenega, Rösener pa je odšel v Celovec h gaulajterju.

Ko se je Rösener popoldne vrnil, je takoj sporočil Rupniku, da je Gorenjska priključena Ljubljanski pokra-

jini, da bo NO prevzel politično oblast in da je Rupnikov odstop sprejet. Prosil ga je, naj zbere NO še istega dne ob desetih zvečer v Rösenerjevi pisarni, ker hoče, da bi bilo to še danes končano.

Rupnik je mobiliziral vse kurirje, a ti so mogli stakniti samo tri člane. S temi je šel Rupnik zvečer k Rösenerju, a ta jih je prosil, naj pridejo naslednjega dne ob desetih dopoldne.

Bajlec opisuje dogodke 4. maja nekoliko drugače in o njih tudi mnogo več pripoveduje. Člani NO so se zbrali že pred sedmo uro zjutraj in čakali na odgovor Anglo-Američanov »o Loehrovi zadevi«. Toda povedali so jim, da radijske postaje sploh ni. Mons. Škerbec se je odpeljal v Zagreb, da bi se v imenu NO pogovoril z dr. Mačkom oziroma »novim hrvaškim vodstvom«.

Ob osmih zjutraj so odšli Basaj, Bajlec in Zajec k Rupniku, o čemer le-ta nikjer ne poroča. Bajlec pravi, da o tem sestanku ne bi rad in zato tudi ne bo mnogo pisal. Rupnik jih je sprejel obrnjen napol stran in ni gledal proti njim, vprašal pa jih je, če so ga prišli morda prositi, da bi jih izvelkel iz blata, v katero so zagazili. Toda trojica je zahtevala, naj Rupnik takoj odstopi kot poveljnik SD in naj to sporoči vsem domobranskim enotam in oficirjem, a to tako, da Nemci za to ne bodo vedeli; poudari naj, da nima nič proti, če se vsi poveljniki in oficirji z vsemi enotami podredijo NO.

Ni težko uganiti, da je moralo vse to Rupnika precej razjeziti in da je dejal, da so domobranci neke vrste njegova osebna vojska, ki jo je on organiziral, in z vsem oskrbel za boj proti partizanom ter da so mu pri tem pomagali samo Nemci in nihče drug. Zato Nemcem ne bo obrnil hrbta in ne bo dopustil, da bo kdo uporabljal domobrance proti Nemcem.

Medtem je prišla novica, da Nemci zasedajo vladno palačo, po telefonu pa je Rösener zahteval, naj prideta Rupnik in Zajec k njemu. Preostala dva sta se vrnila k NO, kjer so debatirali o Loehrovi brzojavki (?), da se bo vdal NO, Zajca pa dolgo ni bilo od Rösenerja. Ko se je vrnil, je dejal, da je Rösener nastopal zelo naduto in je poudarjal, da se nič ne boji NO, ki nima ne vojske, ne oficirjev in nobenih zvez z nikomer, najmanj pa z Anglo-Američani. Nato je začel Rösener diktirati sankcije (ob-

sedno stanje), proti temu pa je Zajec baje protestiral. Nato se je Rösener nekoliko pomiril in dejal, da je sedaj od vpliva NO odvisno, kako se bodo te sankcije izvajale. Ukazal je policiji, naj polovi vse člane NO, NO pa je svojim članom naročil preiti v globoko ilegalo.

Dne 5. maja, sobota. Rupnik je prišel v kazino ob tri četrt na devet, nato so prišli še vsi člani NO in škof Rožman. V Rösenerjevi sobi je imela predaja politične oblasti nekak svečan videz in Rösener je imel na začetku kratek govor. Namesto predsednika slovenskega parlamenta mu je odgovoril Basaj. Rupnik je kasneje dejal, da se natanko spominja samo dr. Šmajda, ki je prosil Rösenerja odpuščanja, ker zadnje leto do njega ni bil lojalen.

Prebrali so gaulajterjev odlok o priključitvi Gorenjske k Ljubljanski pokrajini in o prenosu politične oblasti na NO. Nato so prebrali Rupnikov odstop z obeh položajev. Rupnik je govoril kratko. Zahvalil se je nemškimi oblastem za izkazano zaupanje, SS bolnišnici v Ljubljani za izkazano pomoč SD in za vrnitev Gorenjske k Ljubljanski pokrajini. Za Rupnikom je govoril še Basaj, Rösener pa je zaključil sestanek.

Ob enajstih dopoldne je Rupnik čakal v vladni palači NO, da mu bo predal posle. Šele malo pred eno so prišli Basaj, Zajec in še nekdo. Predvsem so Rupnika spraševali za denar in avtomobile. Ob štirih popoldne se je Rupnik s svojo družino odpeljal v nemški koloni prek Korenskega sedla na Koroško.

Bajlec piše, da je 5. maja ob desetih dopoldne prišel k njemu kurir, po katerem mu je Šmajd sporočil, da Rösener in Rupnik sklicujeta zastopstvo NO. Popoldne je Bajleca obiskal Šmajd sam in mu povedal, da so bili pri Rösenerju in Rupniku in da sta oba »na zelo naiven način skušala potegniti NO v pravo nemško odvisnost«. Eden kot drugi sta ponujala NO neke vrste civilno upravo na ozemlju, kjer bi onadva obdržala vojaško oblast, Rösener nad nemškimi oboroženimi silami, Rupnik pa nad domobranci.

Tega dne je »general« Krener NO obvestil, da je postal položaj kritičen, da je umik proti Trstu nemogoč in da se je treba pripraviti za umik na Koroško. Šmajd je Bajlecu povedal, da so vsi člani NO soglasni, da se začno takoj umikati, preden bi se Rösenerju in partizanom po-

jini, da bo NO prevzel politično oblast in da je Rupnikov odstop sprejet. Prosil ga je, naj zbere NO še istega dne ob desetih zvečer v Rösenerjevi pisarni, ker hoče, da bi bilo to še danes končano.

Rupnik je mobiliziral vse kurirje, a ti so mogli stakniti samo tri člane. S temi je šel Rupnik zvečer k Rösenerju, a ta jih je prosil, naj pridejo naslednjega dne ob desetih dopoldne.

Bajlec opisuje dogodke 4. maja nekoliko drugače in o njih tudi mnogo več pripoveduje. Člani NO so se zbrali že pred sedmo uro zjutraj in čakali na odgovor Anglo-Američanov »o Loehrovi zadevi«. Toda povedali so jim, da radijske postaje sploh ni. Mons. Škerbec se je odpeljal v Zagreb, da bi se v imenu NO pogovoril z dr. Mačkom oziroma »novim hrvaškim vodstvom«.

Ob osmih zjutraj so odšli Basaj, Bajlec in Zajec k Rupniku, o čemer le-ta nikjer ne poroča. Bajlec pravi, da o tem sestanku ne bi rad in zato tudi ne bo mnogo pisal. Rupnik jih je sprejel obrnjen napol stran in ni gledal proti njim, vprašal pa jih je, če so ga prišli morda prosit, da bi jih izvelkel iz blata, v katero so zagazili. Toda trojica je zahtevala, naj Rupnik takoj odstopi kot poveljnik SD in naj to sporoči vsem domobranskim enotam in oficirjem, a to tako, da Nemci za to ne bodo vedeli; poudari naj, da nima nič proti, če se vsi poveljniki in oficirji z vsemi enotami podredijo NO.

Ni težko uganiti, da je moralo vse to Rupnika precej razjeziti in da je dejal, da so domobranci neke vrste njegova osebna vojska, ki jo je on organiziral, in z vsem oskrbel za boj proti partizanom ter da so mu pri tem pomagali samo Nemci in nihče drug. Zato Nemcem ne bo obrnil hrbta in ne bo dopustil, da bo kdo uporabljal domobrance proti Nemcem.

Medtem je prišla novica, da Nemci zasedajo vladno palačo, po telefonu pa je Rösener zahteval, naj prideta Rupnik in Zajec k njemu. Preostala dva sta se vrnila k NO, kjer so debatirali o Loehrovi brzozavki (?), da se bo vdal NO, Zajca pa dolgo ni bilo od Rösenerja. Ko se je vrnil, je dejal, da je Rösener nastopal zelo naduto in je poudarjal, da se nič ne boji NO, ki nima ne vojske, ne oficirjev in nobenih zvez z nikomer, najmanj pa z Anglo-Američani. Nato je začel Rösener diktirati sankcije (ob-

sedno stanje), proti temu pa je Zajec baje protestiral. Nato se je Rösener nekoliko pomiril in dejal, da je sedaj od vpliva NO odvisno, kako se bodo te sankcije izvajale. Ukazal je policiji, naj polovi vse člane NO, NO pa je svojim članom naročil preiti v globoko ilegalno.

Dne 5. maja, sobota. Rupnik je prišel v kazino ob tri četrt na devet, nato so prišli še vsi člani NO in škof Rožman. V Rösenerjevi sobi je imela predaja politične oblasti nekak svečan videz in Rösener je imel na začetku kratek govor. Namesto predsednika slovenskega parlamenta mu je odgovoril Basaj. Rupnik je kasneje dejal, da se natanko spominja samo dr. Šmajda, ki je prosil Rösenerja odpuščanja, ker zadnje leto do njega ni bil lojalen.

Prebrali so gaulajterjev odlok o priključitvi Gorenjske k Ljubljanski pokrajini in o prenosu politične oblasti na NO. Nato so prebrali Rupnikov odstop z obeh položajev. Rupnik je govoril kratko. Zahvalil se je nemškimi oblastem za izkazano zaupanje, SS bolnišnici v Ljubljani za izkazano pomoč SD in za vrnitev Gorenjske k Ljubljanski pokrajini. Za Rupnikom je govoril še Basaj, Rösener pa je zaključil sestanek.

Ob enajstih dopoldne je Rupnik čakal v vladni palači NO, da mu bo predal posle. Šele malo pred eno so prišli Basaj, Zajec in še nekdo. Predvsem so Rupnika spraševali za denar in avtomobile. Ob štirih popoldne se je Rupnik s svojo družino odpeljal v nemški koloni prek Korenskega sedla na Koroško.

Bajlec piše, da je 5. maja ob desetih dopoldne prišel k njemu kurir, po katerem mu je Šmajd sporočil, da Rösener in Rupnik sklicujeta zastopstvo NO. Popoldne je Bajleca obiskal Šmajd sam in mu povedal, da so bili pri Rösenerju in Rupniku in da sta oba »na zelo naiven način skušala potegniti NO v pravo nemško odvisnost«. Eden kot drugi sta ponujala NO neke vrste civilno upravo na ozemlju, kjer bi onadva obdržala vojaško oblast, Rösener nad nemškimi oboroženimi silami, Rupnik pa nad domobranci.

Tega dne je »general« Krener NO obvestil, da je postal položaj kritičen, da je umik proti Trstu nemogoč in da se je treba pripraviti za umik na Koroško. Šmajd je Bajlecu povedal, da so vsi člani NO soglasni, da se začno takoj umikati, preden bi se Rösenerju in partizanom po-

srečilo v kakšni tajni skupni akciji preprečiti še zadnjo možnost, da bi se SNV umaknila na Koroško.

Dalje sta razmišljala, da je škoda, ko niso mogli z Loehrom nič narediti. »Če bi bili mi pripravljeni, bi Loehr gotovo znal prisiliti Rösenerja h kapitulaciji, pa bi se vsa naša vojska kot zmagovalka nad Nemci in z obilnim nemškim orožjem lahko umaknila ali razširila proti Gorici in Trstu. Sedaj pa nismo imeli nobene izbire več, kakor samo umik proti Koroški brez vsake trofeje nad okupatorjem.«

Šmajd je Bajlecu izročil mali pečat NO in naročil, naj gre v imenu NO na Koroško, kjer naj v vojaškem in upravnem pogledu uredi vse, kar bo imel za potrebno. To je bila zadnja seja NO. Bajlec je 6. maja prenočil v Kranju, ki je bil ves v slovenskih zastavah, 8. maja pa je čez Ljubelj prišel v Celovec.¹⁷⁴ Dalje piše Bajlec, da se je prav kot doma tudi na Koroškem vse prezgodaj začela zelo nepremišljena agitacija proti NO in proti SNV. Isti ljudje in ljudje istih skupin, ki so skušali že doma izkoristiti našo veliko stisko, so izrabljali tudi tu vso mizerijo in težko duševno razpoloženje naših ljudi.¹⁷⁵

Dr. Stanko Kociper piše, da so 5. maja v NO združeni politiki dobili v kazini od Rösenerja »oblast in s tem uradno, po vseh pravnih in moralnih načelih prevzeli edino odgovornost za vse, kar se je po tem datumu zgodilo«. Drugi emigrant, Rudolf Smersu, je na zanimiv način poskušal to trditev ovreči in je po zasliševanju nekaterih v emigraciji živčih članov NO ugotovil: »Nemci niso izročili oblasti slovenskim politikom, ki so sestavljali NO za Slovenijo, in slovenski politiki te oblasti tudi nikdar niso prevzeli.«¹⁷⁶

2. Primorska

Lidija Šentjurčeva je 1. januarja leta 1945 poročala, da je ofenziva na Primorskem končana, da se je NOV odlično izkazala, veliko borcev pa je ozebljenih, ker nimajo obutve.¹

Inštruktor odseka za prehrano pri predsedstvu SNOS je 9. januarja poročal o dobro urejenem pobiranju masla in masti na Primorskem. Pri oskrbovanju civilnega prebivalstva so organizirali medsebojno pomoč (medkrajevno pomoč), ker je okupatorjeva aprovizacija odpovedala sko-

raj povsod. Dobivajo jo samo še svojci, ki imajo koga v službi pri okupatorju. Pri preskrbi s kurivom je problem samo prevoz. Za oskrbo NOV uporabljajo skladiščni in terenski način, nikjer pa ni prisilnih odkupov, poroča dalje inštruktor. Le intendanti ne opravljajo prav svoje službe in hrano, ki jo prevažajo po cestah, plenijo drug drugemu. Do septembra 1944 so se NOV in civilne ustanove hranile samo od zunanje nabave (Furlanija), samo meso so dobivali doma. Pšenico so v Furlaniji v glavnem plačevali, riž in pašto pa so povečini darovale tovarne in trgovci. To hrano so uskladiščevali v Renčah, tu pa so jo prevzemali intendanti.²

Na medpokrajinski konferenci odsekov za prehrano in trgovino za Primorsko in Gorenjsko 14. januarja leta 1945 so govorili o navezavi stikov med posameznimi odseki glede prehrane NOV. Sklenili so kontrolirati, koliko dobijo enote enega ali drugega materiala, o čemer se bodo obveščali vsakih štirinajst dni. Pokrajinski odseki za prehrano morajo imeti spisek vseh potreb za NOV in za vojaške ustanove za en mesec naprej. Kjer ne morejo uvesti skladiščnega sistema, bodo v vseh enotah in pri stalnih bazah uvedli nabavne knjige.

Ob koncu januarja je bil na Primorskem problem prehrane v tem, da so partizanska skladišča ostala v krajih, ki jih je zasedel okupator; Soča je bila neprehodna, prevoz iz Furlanije pa nemogoč. Tako so začeli črpati že tako pasivna področja, a pri tem so ugotovili, da imajo srednji kmetje v hlevih še vedno po šest in več glav živine. Slabše pa je bilo z žitom in s krompirjem. Zato so organizirali vojaške prehranjevalne akcije v kontroliranih krajih in poskušali znova uvesti zunanjo nabavo v Furlaniji z zamenjavo 200 hl vina za 160 prašičev in 100 centov pšenice. V poslovalnicah so uvedli uradno ceno: 100 l vina za 200 kg koruze ali 180 kg pšenice. Kupec vina pripelje žito v poslovalnico, ta pa odkupi vino od kmetov s pobotnico po uradnem ceniku (liter po 40 lir). Z mestno občino Tržič so se pogodili za zamenjavo 200 centov drv za 84 centov koruze (6 kg drv je en kg koruze). Zunanja nabava je poslovala s peterimi poslovalnicami. Dobra organizacija je imela na začetku precejšen obratni kapital, a ker NOV in odseki pri pokrajinskem forumu niso plačevali dobljenega blaga z denarjem, je kapital polagoma skopnel. Iz

zunanje nabave so dobili toliko, da do jeseni sploh ni bilo treba črpati terena.³

Poglavitna pozornost na Primorskem je bila še vedno namenjena Trstu in odnosom s KPI. CK KPS je 1. januarja opozoril Šentjurčevu, naj ne hodi v Trst, zavaruje pa naj tam našo linijo in jo izvaja, kakor je CK že naročil. Vsekakor naj v Trstu mobilizirajo Italijane. Šentjurčeva je istega dne odgovorila, da bo zahtevala od Vittoria preklic trditve, da morajo italijanski kadri poslušati samo njega in da v trenutnem položaju ni govora o enotni KP v Trstu, temveč kvečjemu o koordinacijskem komiteju.⁴

Iz Trsta so 5. januarja poročali Šentjurčevi, da so napačne sklepe revidirali po zadnjih direktivah CK KPS, znova pa so začeli delati po liniji gibanja. Odgovora CLNAI o odpovedi sporazuma še niso prevedli in zato ga tudi niso poslali naprej, pa tudi zvez z Milanom ni bilo.⁵ Zaradi slabih zvez je Obkom 6. januarja znova vprašal v Trst, ali so obnovili gibanje po njegovih direktivah.⁶

Vittorio je na svojo roko začel navezovati stike z divizijo Garibaldi-Natisone in poslal Titu telegram z željo, da bi ostal na Primorskem in tako popravil napake. Obkom pa je kljub temu zahteval, naj odide. Obkom je dalje sklenil odpoklicati iz Trsta tudi svojega pooblaščenca, ker da je nasedel SS provokaciji.

Dne 8. januarja je Obkom poročal Centralnemu komiteju, da je konferenca s štabom garibaldinske divizije dobro potekla in da je Vittorio »vse stvari postavil zelo dobro«. Zato so bili 9. januarja mnenja, da bi bilo najbolje še nekaj časa Vittoria zadržati, ker bo sicer brez kontrole delal napake kot poprej.⁷

Okrožni komite je 10. januarja poročal iz Trsta, da se slovensko ljudstvo zaveda vse resnosti sožitja z italijanskimi antifašističnimi množicami v Trstu in okolici. Občutiti pa je, da se inteligenca odmika. Gibanje pristašev nove Jugoslavije še vedno ni množično, OF v Trstu pa je organizirana v devetih okrajih takole: v 1. okraju je 12 terenskih odborov in en okrajni odbor, v 2. okraju 7 terenskih odborov in okrajni odbor, v 3. okraju 8 terenskih odborov in okrajni odbor, v 4. okraju 10 terenskih odborov in okrajni odbor, v 5. okraju 12 terenskih odborov in okrajni odbor, v 6. okraju je v teku reorganizacija, v 7. okraju 7 terenskih odborov in okrajni odbor, v 8. okraju 5 teren-

skih odborov in okrajni odbor in v 9. okraju 9 terenskih odborov in okrajni odbor. Združili so KPS in KPI, a tako, da je na zunaj še vsaka obdržala svojo samostojnost. Do te združitve je prišlo na željo članov italijanskega okrožnega komiteja in celic zaradi potrebe kadra po veliki izdaji, ki je zadela obe KP v Trstu.

Tehnika je izdajala Lavoratore, dvojezično Delavsko enotnost, Bolletino, Tedenski pregled, Radio vestnik in najrazličnejše letake. Vojaško komisijo so sestavljali štirje člani, z VDV in OZNA pa okrožni komite ni imel zveze. Mobilizacija ni dobro uspevala, več italijanskih dezertarjev pa je blatilo NOV. Vodstvo KPI je še vedno vztrajalo pri splošni vstaji v Trstu, kar je oviralo mobilizacijo.⁸

V imenu CK KPJ je Kardelj pisal Centralnemu komiteju KPS, da je zaostrovanje odnosov z Vittorinom nepravilno in da ni bilo prav, ko so Vittoriju pokazali njegovo pismo, ki ga je poslal Centralnemu komiteju. Napačno je tudi ustanavljanje gibanja pristašev nove Jugoslavije med Italijani in »sploh prenašanje težišča boja proti Nemcem na priključitev Trsta k Jugoslaviji. Treba je ustanoviti enotno osvobodilno fronto, v kateri bodo imeli Italijani svojo posebno organizacijo podobno kot v Istri. Značilnost te organizacije naj ne bo težnja po pripadnosti Trsta k Jugoslaviji, temveč težnja po skupnem boju proti Nemcem. V literaturi in časopisju je treba popularizirati Jugoslavijo, a ne delati diferenciacije na vprašanju priključitve k Jugoslaviji. Vi s sedanjo politiko izzivate nacionalna nasprotstva, torej prav tisto, čemer smo se hoteli ogniti. Držati se je treba dogovorov in dati italijanskim partizanskim enotam zastavo s peterokrako. Napačno je bilo tudi kaznovanje Babiča, ki je šel res predaleč v popuščanju Vittoriju, a je pravilneje postavil vprašanje kot vi. Zato kazen brišite«. ⁹

Obširnejšo analizo s Primorske je Šentjurčeva poslala CK 15. januarja. Poudarila je, da se je pokazal na Primorskem novembra in decembra nekaj nov polet na solidnejši osnovi. Ni bilo več zgolj čustvenih manifestacijskih akcij, temveč so bile akcije »z zavestnim žrtvovanjem in mobiliziranjem vseh sil za dokončno zmago in očuvanje pridobitev«. Ofenziva je sicer ta polet precej zavrla in bilo je tudi precej žrtev med okrožnimi in pokrajinskimi akti-

visti, v NOV pa je povzročila množična dezertiranja, ki so jih ponekod novomobiliziranci celo organizirali.

Delo reakcije se je kazalo v dveh oblikah: v sredinskih parolah proti mobilizaciji, proti žrtvam. Nosilec te oblike je postala duhovščina, vendar se ta distancira od bele garde. Druga oblika je bila razpihovanje šovinizma do Italijanov, zlasti po prihodu garibaldinske divizije.

Vse delo v narodnostno mešanih centrih je ponovno odvisno samo od nas in od pravilnega izvajanja naše linije. Vittorio se v naše delo več ne vtika, ne zahteva več poročil in ne forsira svojega odhoda. Danes je popolnoma jasno postavljeno, da je garibaldinska divizija vojaško in politično odvisna od štaba 9. korpusa. Tudi KP je organizirana po naših principih. Gre za to, da mi naše delo in vpliv prenesemo čim globlje v Italijo oziroma v Furlanijo s populariziranjem bistva demokratične oblasti, pridobitev nove Jugoslavije in z mobilizacijo. V Beneški Sloveniji je velik zastoj in sovražnik je aktiven. Posledica volitev je samo ta, da so se v izvoljene odbore natepli fašisti in protiitalijanski elementi, ki sedaj govorijo v imenu Benečanov. Začeli so tudi nekak plebiscit za priključitev k Italiji, kar še razpihujejo oficirji zavezniških misij. Zato smo prenehali z volitvami, postavili močno vojno oblast in še ostreje postavili, da je Benečija slovenska in da so Benečani Slovenci. Tja bomo poslali močan bataljon in okrepili smo politični kader.¹⁰

Posledica Kardeljevega pisma je bilo naročilo CK KPS 17. januarja Šentjurčevi, da je zaradi nastalega položaja na Primorskem in v Trstu izredno važno, da z Italijani v tovariškem duhu sklenemo ustvarjanje enotne OF, v kateri bodo imeli Italijani posebno organizacijo, podobno kot v Istri, ki ne bo »karakteristična po svoji pripadnosti k Jugoslaviji, temveč po skupni borbi proti Nemcem«. Zato je nujno, da pride Vittorio s Šentjurčevo na sedež CK. Do nadaljnjih direktiv CK KPS naj gibanje pristašev nove Jugoslavije pasivizirajo. Pismo dalje pravi, da je Babičeva linija v osnovi pravilna. Vidimo, da so bila poročila o množičnem gibanju pristašev netočna, zato so bile netočne in nepravilne tudi naše direktive. Šentjurčeva je še istega dne odgovorila, da je Vittorio bolan, skušala pa ga bo pregovoriti za pot.¹¹

V Trstu so — ker še niso poznali novih direktiv — na seji okrožnega komiteja 12. in 15. januarja še vedno poudarjali, da morajo tudi italijanski komunisti izvajati linijo KPS — Trst k Jugoslaviji — »z edino razliko, da italijanska partija na zunaj ne zavzame še uradnega stališča za priključitev Trsta k Jugoslaviji, v konkretnem, vsakodnevnom političnem delu pa mora uresničevati to linijo prek gibanja pristašev nove Jugoslavije. Tako morajo končno italijanski partijci delovati in se čutiti kot jugoslovanski državljani«. Dalje so sklenili, da je treba doseči boljševizacijo italijanske partije in odstraniti vse, ki se ne strinjajo z njeno linijo.¹²

CK KPS je 20. januarja naročil Obkomu, naj na tihem razpusti gibanje, Šentjurčeva pa je takoj odgovorila, da brzjavka ni jasna. Ali naj gibanje razpustijo že sedaj, ali pa naj ga samo pasivizirajo? Ker se je Vittorio odločil za pot, bosta oba odšla, ostala pa bo Vida Tomšičeva.¹³

Obkom je 21. januarja sporočil Babiču v Trst, da bo spričo brzjavke CK »sledilo formiranje posebne italijanske OF po vzorcu v hrvaški Istri — Unione italiana — ki se bo priključila slovenski OF«. Ker še ni določena organizacijska oblika, naj za zdaj ne ukrepajo ničesar. Spričo depeše o razpustu gibanja pa naj to brez diskusije preneha. Forsirati je treba prijateljski duh med obema narodoma, skupni boj proti Nemcem, popularizirati novo Jugoslavijo, Tita, NOV in mobilizirati. Treba pa je počakati novih depeš, ker so stvari »še zelo nerazčiščene«.¹⁴

Babič je pisal Obkomu iz Trsta 24. januarja, da je dobil pismo z dne 21. januarja in da bo ponovna sprememba politične linije »res nekoliko neprijetna z ozirom na njeno stalno spreminjanje«. Zadnje čase je gibanje močno oživelo, sicer pa bomo še bolj poglobili stike z Italijani na bazi skupnega boja z Nemci, ne da bi postavljali v ospredje kot pogoj za sodelovanje priključitev Trsta k Jugoslaviji. Nova linija — ustanovitev italijanske OF — nam bo res omogočila mobilizacijo najširših italijanskih množic. Gibanje bomo torej na tihem likvidirali, ne bomo pa postavili še druge, konkretne oblike sodelovanja z Italijani, dokler ne dobimo konkretnih navodil od CK in od vas.¹⁵

Tržaški okrožni komite je vse to razumel tako, da se gibanje ne sme več utrjevati in da se o njem tudi ne sme

več govoriti v naši literaturi. Zato je Bolletino prenehal izhajati.¹⁶

Babič je 31. januarja poročal, da je v Trstu prišlo do nove izdaje in da je v nevarnosti ves slovenski del okrožnega komiteja. Aretirani so bili tudi sekretar komiteja in drugi, največ pa je bila kriva temu nekonspirativnost.¹⁷

CK KPS je 4. februarja sporočil CK KPJ (Kardelju), da sta na sedež CK prišla Vittorio in Šentjurčeva in da so iz pogovorov z njima spoznali, da so imeli »sploh napačno sliko o situaciji v Trstu«. V Trstu »ni nobenega gibanja pristašev nove Jugoslavije kot posebne organizacije«. So masovne italijanske antifašistične organizacije in masovne slovenske, ki imajo na terenu skupne konference in skupne akcije.

Po Titovem septembrskem govoru — pravi poročilo dalje — se je plenum vseh teh organizacij s tržaškim rektorjem univerze izrekel za Jugoslavijo in tako je nastalo tako imenovano gibanje pristašev Jugoslavije. Tako naj bi v Trstu — po tem poročilu — obstajal v tem času zgoraj omenjeni plenum, množično italijansko osvobodilno gibanje in slovenska OF. Zato — pravi poročilo dalje — ni več nobenih težav za izvajanje Kardeljevih direktiv. Na splošno je situacija v Trstu pri italijanskih množicah za nas zelo dobra in z Vittorioom na naših pogovorih nimamo nobenih principialnih težav. KPI in CLNAI sta doslej načelno »naredila v odnosu do Jugoslavije maksimum, ki je za njiju sploh mogoč«. Izdali so razglas, da prihaja Titova vojska kot osvoboditeljica in da jo je treba povsod sprejemati kot tako. V Trstu ne delajo ovir orientaciji italijanskih množic k Jugoslaviji. Obstajajo KPI in KPS, a imata skupne direktive, in okrožni tržaški komite, v katerem je šest članov KPS in štirje člani KPI. Skupni so tudi rajonski komiteji. Politične direktive sprejema okrožni komite od obeh strani, a prek naših ukazov.¹⁸

Dne 8. februarja je poslal CK KPS Centralnemu komiteju KPJ tri poročila, da je kominterna priporočila Vittorio, naj takoj odpotuje k Togliattiju. Zato je Kidrič prosil za nasvet, po kateri poti naj ga pošljejo, Vittorio pa je vprašal, ali obstaja možnost, da bi poslal telegram Togliattiju. Dalje je Kidrič poročal, da je bila nekoč v Trstu ustanovljena komanda mesta Trst, ki je dobila zadnje mesece velik politični pomen in avtoriteto. Vsi Italijani, ki kakor-

koli delajo za to komando, se smatrajo za pripadnike NOV. »To je treba izkoristiti, kaj storiti?«

Nazadnje je Kidrič sporočil, da so z Vittoriojem soglasni, da so za Trst primerne in takoj izvedljive tele politične organizacijske oblike: 1. Najmočnejše jedro ostane enotna in množična italijansko-slovenska organizacija oziroma gibanje DE; 2. Italijanske in slovenske množične antifašistične organizacije obstajajo samostojno dalje, imajo pa naj na terenu skupne konference in akcije in naj zato na terenu postavljajo skupne akcijske odbore; 3. Italijanske antifašistične množične organizacije Trsta in Tržiča sestavljajo skupni plenum, vanj naj se vključi tudi tržaški CLN; 4. Postavijo naj skupni plenum predstavnikov italijanskih in slovenskih antifašističnih organizacij in njegov izvršni odbor, ki naj pošlje svoje delegate v POOF. Vsega tega združevanja ne bodo izvedli s perspektivo priključitve Trsta k Jugoslaviji ali formalne vključitve v OF, temveč na bazi skupnega boja proti okupatorju in boja za ljudsko demokracijo ter stvarne vključitve v naše osvobodilno gibanje. Tako naj bi bila politična baza italijansko-slovenskega plenuma boj proti okupatorju, ljudska demokracija, popularizacija in pomoč Titove vojske kot osvobodilne vojske, čim širša popularizacija nove Jugoslavije itd; 5. Italijansko-slovenski plenum naj dobi ime, ki izraža borbena zvezo italijanskih in slovenskih množic v boju proti okupatorju in za demokracijo. Pod tem imenom se lahko tudi na terenu, posebno med italijanskimi svobodnimi poklici, ustvarijo skupine.

Kidrič je prosil za odgovor, vprašal pa je tudi, če more Vittorio poslati na Primorsko pismo s svojimi direktivami, ki izražajo naše skupno mišljenje, in če CK KPS lahko pošlje podobno pismo Obkomu in Babiču v Trst.

Dne 9. februarja je predlagala Vida Tomšič Centralnemu komiteju, da bi organizirali zunaj Trsta vodilno oporišče za mesto. CK KPJ je 10. februarja sporočil, da Vittorio lahko odpotuje k Togliattiju, pot pa naj mu oskrbita CK KPS in CK KPH. Vittorio je 13. februarja brzojavil Togliattiju, da ga kominterna ponovno vabi, naj pride k Togliattiju in mu pojasni položaj na severu ter da vzpostavi direktno zvezo s kominterno. Odgovoril je kominterni, da so nesporazume poravnali. Poslal bo tudi pismo s sklepi, ki sta jih postavila s Kardeljem.

Verjetno so ti sklepi nakazani tudi v obširnem in na začetku zelo ostrem Kardeljevem direktivnem pismu Centralnemu komiteju KPS 14. februarja. V uvodu pisma je rečeno, naj CK le samokritično pregleda svoje napake, in to tudi pred Vittorinom. Dalje pismo svari, naj v prihodnje ne padajo v skrajnosti in ne ponavljajo napak. CK KPJ se z linijo, za katero se je CK KPS dogovoril z Vittorinom, v glavnem strinja, opozoril pa je Kardelj, da ne bi CK KPS zašel v novo skrajnost, ker ostro ločuje italijansko in slovensko antifašistično gibanje. Ustvariti je treba enotno gibanje in ne kakega slovensko-italijanskega sveta. Spodaj naj ima to gibanje oddeljene sekcije, vodstvo pa naj bo enotno. Gibanje naj ne ima značaja pristašev Jugoslavije, temveč značaj antifašističnega gibanja.

Zaostriti je treba boj proti italijanskim imperialističnim elementom in slovenskim šovinistom. Popularizirati je treba novo Jugoslavijo, njene forume, oblast in NOV in njeno nacionalno politiko, pa tudi boj resničnih demokratičnih sil okrog KPI proti reakciji v osvobojeni Italiji. Tega manjka v točkah vašega sporazuma v Vittorinom. Kar obširneje razlagajte dogodke v Italiji in odločen boj proti vsem ostankom fašizma. Tako si ustvarjajte možnost direktnega vodstva in vpliva na italijanske množice, da jih povežete z našim bojem. Ne delajte z Vittorinom formalnega sporazuma v statičnih paragrafi, temveč se sporazumite o liniji. Strinjamo se, da pošlje Vittorio navodila svojim v duhu vaših pogovorov in tega našega mišljenja; pošljite jih tudi vi svojim organizacijam.¹⁹

Do formalnega napisanega sporazuma sicer po teh pogovorih ni prišlo, pač pa je vsebino razgovorov Vittorio poslal »združenemu komiteju tržaškega okrožja«. Vittorio je predlagal čim popolnejšo italijansko in slovensko mobilizacijo za skupni boj, še večjo popularizacijo nove Jugoslavije, njeno avantgardno vlogo in njen štiriletni boj. Ustvarjeni so pogoji za trajno bratsko prijateljstvo med slovenskim in italijanskim narodom, za pravično rešitev nasprotujočih si vprašanj v korist obeh narodov. Treba se je bojevati, kot so se borili slovenski bratje štiri leta ob njihovi strani. Italijanske množične organizacije ostanejo avtonomne s svojimi odbori. Za boj je treba sestaviti skupaj s Slovenci enotne akcijske odbore obeh narodnosti in narediti načrt za akcije. Ti odbori naj bodo ulični in kra-

jevni v narodnostno mešanih predelih. Takoj je treba sklicati konferenco delegatov vseh množičnih organizacij, italijanskih in slovenskih, v mešanih krajih. Inicijativo za to naj dajo lokalni CLN in odbori OF.

Naloge teh konferenc naj bodo: mobilizacija za boj, čim večja mobilizacija v garibaldinske enote in Titovo zavezniško vojsko, materialna pomoč 9. korpusu, avantgardi NOV v Slovenskem Primorju, popularizacija NOV in garibaldinskih enot, okrepitev propagande za italijansko-slovensko bratstvo in federativno demokratično Jugoslavijo, ustanovitev akcijskega odbora in določitev italijanskih delegatov v odbore OF.

Takoj se je treba začeti pogajati za vstop delegatov italijanskih množičnih organizacij v CLN na principu enakih pravic in pripravljati oboroženo vstajo proti okupatorju. »Naša partija mora — sodelujoč z jugoslovanskimi tovariši — najtesneje sodelovati pri organiziranju ljudske oblasti v vseh predelih, ki jih bodo osvobodile enote maršala Tita, predvsem pa v krajih, kjer prebiva italijanski narod in so naše organizacije. Bojevati se moramo in delati, da dosežemo aktivno sodelovanje italijanskega naroda pri organiziranju ljudske oblasti.«

Na koncu je Vittorio poudaril, da je ta načrt politične akcije sklenjen med obema CK, ki naj ga realizirata. V času njegove odsotnosti ga bo nadomeščala Marina.²⁰

Istega dne je poslal Vittorio v imenu CK KPI in zveze italijanske komunistične mladine pozdravno pismo prvi konferenci italijanske antifašistične mladine Primorja. V pismu je poudaril mobilizacijo in vključitev vseh italijanskih mladincev v mladinsko antifašistično zvezo za čim doslednejši boj proti vsem okupatorjem in kolaboracionistom. Iztrebijo naj tudi vse sektaštvo. Intenzivno naj izvajajo mobilizacijo v garibaldinske enote in NOV, naše prijateljice in zaveznice, nudijo naj še večjo materialno in moralno pomoč italijanskim enotam, enotam »slavnega 9. korpusa, predstraže NOV maršala Tita v Primorju«, čim tesneje naj se povežejo z mladino maršala Tita v Primorju in popularizirajo naj novo Jugoslavijo ter njeno NOV, našo neposredno prijateljico in zaveznico.

CK je 19. februarja naročil Vidi Tomšič, naj organizirajo italijanske množične organizacije in jih v konkretnem

delu povezujejo z našimi. Legalizirajo naj komando mesta Trst kot vojno oblast 9. korpusa.²¹

Dne 23. in 24. februarja je bil prvi posvetovalni sestanek okrajnih sekretarjev tržaškega okrožja. Na sestanku so najprej ugotovili, da je »naša partijska organizacija še vedno preveč delavska« in da sekretarji nimajo vpogleda v rajonsko življenje izven celic, ki so povečini tovarniške. Le predmestni okraji živijo bolj množično življenje s pomočjo organizacij OF. Problema širine ne razumejo zlasti italijanski tovariši in samo DE uspeva kot množična organizacija.

Dalje so ugotovili vedno večjo potrebo po masovni organizaciji za italijansko govoreče množice, kajti s pomočjo take organizacije bi bilo mogoče zajeti tudi malo-meščanske kroge, za katere se sedaj nihče ne zmeni in bodo prišli pod vpliv različnih demokratov, ki si prizadevajo za »Trieste libera«. Ni tudi nobene prave mladinske in ženske organizacije, ne slovenske in ne italijanske.

Po zadnji izdaji je organizacija OF v mestu skoraj na tleh, v predmestju sicer obstaja, a ni delovna. Ljudje so siti vojne in pravijo, naj pride kar hoče. Močno je postalo gibanje »Trieste libera«, ki ga vodijo bogataši v mestu, del duhovščine s škofom in visoki občinski funkcionarji. Proti temu gibanju so v glavnem fašisti. Razgibala se je tudi akcijska stranka, ki pa s svojim stališčem »Trieste italiana ad ogni costo« zgublja dan na dan svoje pozicije. Njeno geslo se vedno bolj približuje fašističnemu geslu »Trieste è e rimarrà italiana«.

Posvetovanje, ki je trajalo do 24. februarja zjutraj, je po poročilu tržaškega okrožnega komiteja pokazalo, da so bili slovenski okrajni sekretarji zrelejši od italijanskih.²²

Obkom je poslal 26. februarja tržaškemu okrožnemu komiteju direktivno pismo s pripombo, da je izvršitev direktiv strogo obvezna. Obkom je zahteval, naj dosedanje vojaške komisije takoj zamenja komanda mesta Trst, ki je direktno podrejena štabu 9. korpusa. Vse ozemlje Slovenskega Primorja vključno s Trstom je operativno področje 9. korpusa. Na tem ozemlju ne sme biti nobene enote — tudi ne italijanske — brez dovoljenja štaba 9. korpusa. Kader za komando mesta Trst naj sestavljajo Slovenci in Italijani po sposobnosti, ne pa po pariteti. »Princip paritete je oportunistično popuščanje, ki ga ne moremo dopu-

stiti v nobenem primeru.« Komanda mesta Trst je dobila od komisarja 9. korpusa tri pisma, ki so zanjo povelja.

Takoj naj začno mobilizirati, kajti v Trstu je še ljudi za dva korpusa. Najprej se mora odzvati mobilizaciji delavstvo (samo v DE je bilo organiziranih 12.000 delavcev), da ne govorimo o delavcih iz Milj, Kopra in Tržiča. Propagandno je treba izkoristiti Vittorijev pozdrav italijanski mladinski konferenci kot avtoriteto KPI, ki je obvezna za Italijane. Kardeljev članek Povampirjenje italijanskega fašizma je linijski. Ne se predajati misli, da se bo Trst osvobodil sam.²³

Kardelj je 27. februarja sporočil CK KPS, da Togliatti zahteva, naj pride Vittorio takoj v Rim.²⁴

Na seji biroja tržaškega okrožnega komiteja so 28. februarja razpravljali o tem, da se italijanski tovariši še niso povsem otresli šovinističnih predsodkov, kar je pač posledica delovanja prejšnjih funkcionarjev in nezdravega vpliva, katerega vzrok je bilo stališče Vittoria proti naši politični liniji in italijanskim tovarišem. Ugotovili so tudi, da komanda mesta Trst ne kaže zadovoljivih uspehov. Komandant ni domačin in ne zna jezika, kar je nujno, ker je komanda sestavljena iz Slovencev in Italijanov.²⁵

Na seji finančnih referentov in strokovnjakov PNOO za Slovensko Primorje so 20. januarja sklenili postaviti v okrožja finančne nadzornike, ki bi bili hkrati inštruktorji okrajnih in krajevnih finančnih odsekov. Odmera in pobiranje davkov naj bi bila čim enotnejša. Za osnovo je treba vzeti predvojni zemljiški davek, vse okoliščine naj pretresajo na vaških zborih in na podlagi te presoje naj davčno osnovo zvišajo ali znižajo, nato pa povišajo za 100 0/0. Pri obdavčevanju je treba vzbujati državljansko zavest in dolžnost in kdor bi se zaradi sebičnosti izmikal plačevanju davkov, ga je treba razkrinkati na vaških zborih.

Dalje so govorili in sklepali o kampanji za nabiranje posojila. Vsi dohodki se stekajo pri PNOO in nihče ne sme razpolagati z denarjem brez predhodnega odobrenja proračunov PNOO. Ker je mesečni proračun PNOO znašal 1.700.000 lir (forumi, NOV, tisk, obnova, šolstvo itd.), so morala okrožja prispevati: Srednjeprimorsko okrožje 700.000 lir, Severnoprimsorsko okrožje 200.000 lir, Južnoprimsorsko okrožje 400.000 lir in Zapadnoprimsorsko okrožje 400.000 lir.²⁶

Odsek za prehrano pri PNOO je 9. februarja poročal, da se NOV v glavnem prehranjuje na terenski način, delno pa vpeljujejo tudi skladiščni sistem. Večjo količino hrane, ki jo rabi enota NOV, nakaže odsek za prehrano pri PNOO z nakazilom okrožju, to pa pošlje intendanta enote v okraje, kjer je hrana, in intendant jo dvigne pri krajevnih odborih, katerim pusti seznam kot potrdilo.

Kljub močni sovražni kontroli so zbrali samo v okraju Miren okrog 20.000 kg hrane; težave so bile s prevozom zaradi snega. Vso hrano, ki jo je zbral nabavni odsek za trgovino iz zunanje nabave, so uskladiščili v dvojne skladišč, iz katerih so potem nakazovali hrano NOV. Za zunanje nabave je potreboval odsek vsaj milijon lir mesečno, ker je povečini kupoval na črni borzi.

Težave so bile z mesom, a pri tem je precej pomagala Gorenjska. Od vsakega zaklanega prašiča so pobirali po pet kg masti, mlečnih maščob pa trenutno niso pobirali. Za prehrano civilnega prebivalstva so v glavnem skrbeli krajevni odbori (medsebojna pomoč).

Februarja so potrebovale operativne enote 9. korpusa (obe diviziji, garibaldinska divizija, Jeseniško-bohinjski odred, Škofjeloški odred, operativni štab za zahodno Primorsko in sanitetni ekonomat) 220.000 kg krompirja, 71.500 kg fižola in ješprenja, 82.500 kg moke, 99.000 kg mesa, 6.600 kg masti in 4.950 kg soli. Zaledne vojaške oblasti 9. korpusa pa so potrebovale 330.750 kg moke, 29.050 kg fižola, 40.500 kg mesa, 90.000 kg krompirja, 2.700 kg moke in 2.025 kg soli. Niso pa še poslali seznama svojih potreb civilni forumi.²⁷

O svoji dejavnosti je 22. februarja poročal tudi odsek za obrt in industrijo pri PNOO. V Zapadnoprimeorskem okrožju so poskušali oživiti obrtne dejavnosti. V vsakem okraju je bilo 3—5 krojačnic, čevljarn, mizarskih delavnic, kovačij in mehaničnih delavnic. Nadzorstvo nad njimi so prevzele v glavnem komande mest. V Brdih so potegnili tudi 12 km električne napeljave. V Severnoprimeorskem okrožju je bilo v obratu 20 žag, 15 kovačij, 4 mehanične delavnice, nekaj mizarskih delavnic itd. Delno so elektrificirali tudi Sp. Trebušo. V Srednjepimeorskem okrožju so imeli nekaj fužin in običajnih obrtnih delavnic, v Južnoprimeorskem okrožju pa je delo zaradi okupacije zastalo.²⁸

Prva slovenska vlada v Ajdovščini 5. maja 1945

Poslednji boji za Ljubljano pri Grosupljem 6. maja 1945

Osvoboditev Ljubljane 9. maja 1945

Sprejem prve slovenske vlade v Ljubljani 10. maja 1945

Prihod
partizanske vojske
v Novo mesto
10. maja 1945

Prihod v Ribnico 6. maja 1945

Okrajni komite Gorica je 1. maja poročal Obkomu o skupini italijanskih antifašistov in članov CLN v Gorici, češ da se imajo že dalj časa za nekakšno voditeljico italijanskega osvobodilnega gibanja. Skupina pobira posojila z izsiljevanjem in pravi, da denar pošilja 9. korpusu. Dalje pravi, da ima nabranih že 300 borcev za goriško brigado, ki bodo v pravem trenutku na mestu in dobro oboroženi. Na seji goriškega okrajnega komiteja 9. marca so razpravljali o divjanju četnikov, ki hočejo izvajati volitve, a ljudje se jim upirajo. Zato kar sami postavljajo župane, ki so znani belogardisti. Razpihujejo tudi šovinizem. V Gorici se ljudje bojijo, da bi jih partizani poklali, ker ne sodelujejo v OF. CLN nima zaslonbe v množicah, ima pa stike s fašisti. Zato je okrajni komite začel iskati nove ljudi in je pretrgal vse zveze s CLN. Pri Slovencih še vedno vlada odkrit šovinizem, a tudi KPI kljub Togliattijevi izjavi noče nič slišati o priključitvi Slovenskega Primorja k Jugoslaviji. V DE je zelo malo Italijanov, ker so že prej organizirali svoje odbore in jim prepovedali sodelovati z nami.

Tako je pismo 10. marca iz Gorice upravičeno poudarilo, da je stanje iz dneva v dan bolj žalostno. Organizacija je še nekako uspevala, niso pa poznali nobene konspiracije in politične vzgoje. Obstajal je sedemčlanski okrajni komite KPS ter 16 članov in 12 kandidatov. Vse je čakalo samo na direktive od zgoraj. Mladina ni delala, AFŽ je bila izolirana. CLN je nastopal proti našemu gibanju. Ni pa bilo politično delo težko, ker je okupator zelo malo patroljiral.²⁹

V začetku marca je CK sporočil Vidi Tomšič, da je Vittorio odpotoval k Togliattiju in da prihaja na Primorsko za namestnico Marina, ki nosi s seboj njegovo direktivno pismo. CK je sporočil tudi sklepe iz pogovorov z Vittorinom. Politična linija do Italijanov ostane ista, a s podarkom na skupnem boju in ne na pripadnosti narodnostno mešanih krajev k Jugoslaviji. To pa ne pomeni, da bi o tem ne govorili. Čim globje v Italijo je treba popularizirati novo Jugoslavijo, njene pridobitve, forume itd. Prav tako pa je treba tudi pri nas popularizirati boj resničnih italijanskih demokratičnih sil, zbranih okrog KPI. Zaostriiti je treba boj proti italijanskim imperialističnim elementom in slovenskim šovinizem, četnikom itd.

Bolj kot doslej je treba popularizirati JA in 9. korpus kot vojsko osvoboditeljico, dvigati politično avtoriteto korpusa, ki naj izdaja letake za Italijane in Slovence s pozivi na boj. Komanda mesta Trst ima poseben značaj. Predstavlja korpus v Trstu, odreja in vodi mobilizacijo zlasti tržaškega proletariata, daje pobudo in organizira množični odpor ter manjše akcije. Ima svojo vojsko do 2.000 mož, ki pa se ne sme zreducirati na nivo narodne zaščite.

Organizacijsko ostane v Trstu še nadalje najmočnejše in najvažnejše jedro DE. Množične organizacije še nadalje ohranijo svoj narodnostni značaj, prizadevati pa se je treba za skupno vodstvo. Zato čim več skupnih konferenc in skupnih akcijskih odborov.

Ustanoviti je treba skupni plenum italijanskih in slovenskih množičnih organizacij v Trstu (DE, OF, CLN) in izvoliti izvršni odbor. V ta plenum naj poskušajo pridobiti tudi CLN, če pa bi ta odklonil sodelovanje, je treba to izkoristiti za diferenciacijo v CLN in ga razkrinkati pred množicami. Sklicatelji plenuma naj bodo OF, DE in, če se le da, tudi CLN. Linija sestanka naj bo skupni boj in ne poudarek na pripadnosti Trsta.

Organizirati je treba pokrajinsko konferenco delegatov vseh množičnih italijanskih organizacij mešanih krajev, ki naj določi predstavništvo italijanskih organizacij za POOF, ki še niso njegovi člani.³⁰

Štoka je iz Trsta pisal Babiču, da je posvetovanje okrajnih sekretarjev 23. in 24. februarja zelo dobro uspelo in da vse govori, da »sedaj res imamo pravo revolucionarno in zmožno vodstvo«. Eden izmed italijanskih sekretarjev je na seji biroja dejal, da imajo Vittorio in vsi italijanski funkcionarji »neko neiskrenost napram nam« in da jih peče Trst. Na koncu je Štoka poudaril, da je imel Babič prav, ko je dejal, da je za italijanskega komunista najteže premagati nacionalističnega duha.³¹

Po poročilu tržaškega okrožnega komiteja je bilo v prvi polovici marca razpoloženje v tržaških okrajih različno. V 2. okraju je bilo še vedno preveč oportunitizma in so se še vedno zanašali na pomoč od zunaj, ker so se sami bali žrtev in jih je bilo strah, da bi v mestu prišlo do bojev. Nekateri so si želeli »republiko po ruskem ali sovjetskem vzorcu«, mnogi pa so še vedno dvomili o pravi demokratičnosti nove Jugoslavije. Pripravljali pa so se na

splošno mobilizacijo vseh moških od 17. do 50. leta in ustanovili bodo lastno četo. V 9. okraju so delali bolj malo, pripravljali pa so terensko četo »za čas po zlomu fašizma«. V 7. okraju je manjkalo udarnosti. Imeli so tri slovenske šole (dve v Lonjeru in eno v Rocolu) s 66 učenci.³²

Obkom je 6. marca poslal v Trst nam že znane direktive CK KPS. Poudaril je zlasti: pri skupnem delu z italijanskimi antifašisti stojimo sicer na odločnem in jasnem stališču pripadnosti naših mešanih krajev k Jugoslaviji in — kadar je treba — o tem tudi govorimo, vendar tega pri našem skupnem delu posebno z Italijani ne poudarjamo.³³

S celičnega sestanka terenske celice v Pancanu (Tržič) so 6. marca poročali, da so v Tržiču pred kratkim ustanovili izvršni odbor, ki bo ob zlomu prevzel oblast.³⁴

Na seji tržaškega okrožnega komiteja so 7. marca poročali, da je OF organizirana skoraj povsod, le okrožni forum OF ne dela. Še vedno so se pritoževali nad rezerviranostjo nekaterih (italijanskih) članov v OK do naše linije, kar je bila posledica Vittorijevega dela, ki je »tovarišem nekako priporočil, naj branijo italijansko linijo«. Nastajale so tudi težave s kanali pri odpošiljanju mobilizirancev iz Trsta.

Na seji biroja OK 10. marca so sklenili začeti popularizacijo 9. korpusa in natisnili so 45.000 letakov. Poročilo dalje pravi, da imajo italijanski tovariši — po naročilu Vittoria — pred nami še vedno skrit neki fond, ki je rezerviran samo zanje in menda tudi za italijanske brigade. Vittorio je tudi povedal, da je CK KPS dolžna italijanskemu CK tri milijone lir.³⁵ Na seji biroja 16. marca so sklenili izpeljati »prvomajski nabor«, da bi s tem ugotovili, kdo je sploh član KPI. Sklenili so tudi izvesti komasacijo nekaterih tržaških okrajev (9. okraj se vključi v 4. okraj itd). Komanda mesta Trst je že postavila štabe sektorjev, štabe okrajnih in tovarniških bataljonov.

Na seji biroja 29. marca so poročali o posvetovanju z okrajnimi sekretarji. Še vedno je v nekaterih prevladoval »duh čakanja«. Govorili so o precejšnjem oportunistu v DE. Preveč je bilo sodelovanja delavcev z delodajalci, ki so se po svoje tudi trudili, da bi Nemci ne mobilizirali preveč delavcev in ne demontirali industrije. Ugotovili so nujno potrebo »neke masovne organizacije, ki bi povezala ves produktivni in ostali antifašistični element v Trstu v

neko italijansko osvobodilno fronto, ali kaj podobnega, ker DE ne more, nima kadrov in ne programa, da bi te ljudi zajela«.

Po dveh mesecih se je zopet sestal tržaški OOOOF — pravi poročilo — in nujno je, da bi tudi OF delala med italijanskimi antifašisti v Trstu, ki se ne morejo »nikjer udejstvovati«. ³⁶

Babič je s poti iz Trsta na sedež Obkoma 9. marca poročal v Trst, da je stanje v Gorici obupno in da bi bilo treba nujno vpeljati tak način dela, kot je v Trstu, in to predvsem glede odnosov do Italijanov. Tudi neko drugo pismo iz Gorice 10. marca sporoča, da je stanje vedno bolj žalostno itd. ³⁷

CK KPS je 9. marca poročal CK KPJ, da pošilja na Primorsko Borisa Kraigherja, Aleša Beblerja, Franceta Bevka in Toma Brejca. V 9. korpusu bodo ustanovili elitno italijansko brigado iz tržaškega in okoliškega proletariata, kar bo imelo velik politični pomen, druge italijanske enote pa bodo prečistili in poslali v 7. korpus. CK KPS je dalje priporočil, naj bi Kidriča osvobodilj poslov politkomisarja glavnega štaba, ker je fizično izčrpan. CK je za komisarja predlagal Avblja, za komisarja 9. korpusa pa Benčiča-Brkina. ³⁸

Vida Tomšič je 11. marca poročala CK, da mobilizacija ne uspeva in da duhovščina aktivno dela proti nam. Zato bo treba »trše kot doslej udariti po tem delovanju«. V mnogočem pa so se izboljšali odnosi do Italijanov. ³⁹

Babič je s sedeža Obkoma brzojavil v Trst in ponovil Obkomovo zahtevo z dne 7. marca, naj skupni odbor, izvoljen iz delegatov DE, OF in CLN na skupnem plenumu, prevzame politično in akcijsko vodstvo slovenskega in italijanskega antifašističnega Trsta. To vodstvo bo imelo tudi nekatere oblastne funkcije. Najvažnejša naloga pa je mobilizacija in organizacija kanalov za odhod mobilizirancev iz mesta. Dan za tem je Babič sporočil v Trst, da morajo komando mesta Trst legalizirati ter vsestransko popularizirati njen obstoj in delo. V Trstu je treba okrepiti organiziranje vojaških enot in jih takoj aktivirati za manjše in večje akcije. Komanda mesta Trst naj izdaja razglase in pozive za mobilizacijo obveznikov obeh narodnosti. Močno je treba popularizirati 9. korpus in še posebej italijanske brigade v njem. ⁴⁰

Na sestanku političnih sekretarjev iz Ronk, Pierisa, Turjaka, Sv. Petra, Vermigliana, Sagrada itd. si še niso bili na jasnem in na tekočem glede položaja v njihovih krajih. Povsod so na OF gledali kot na komunistično organizacijo, ponekod so spojili odbore OF in CLN brez težav in delno so združili tudi mladino. Živahno so razpravljali, ali more biti v komunistični celici tudi katoličan. Vsi pa so bili za priključitev k Titovi Jugoslaviji.⁴¹

Novi sekretar Obkoma B. Kraigher je 22. marca poročal CK, da so tega dne razširili POOF, PNOO pa bodo jutri. Dva člana POOF bodo poslali — zaradi bližajoče se nemške ofenzive — s posebnimi nalogami v okrožja in enega od teh na oporišče v Trstu, ali po možnosti celo v Trst. Stanje v Trstu je razmeroma dobro. Enotna organizacija KP je »krepko v naših rokah« in se je že močno utrdila. Izven gibanja so srednji sloji, ki jih bo treba zagrabiti s pomočjo množičnih organizacij za Italijane. Treba bo preiti v boj za CLN, da dobi v njem KP vodilno vlogo.

Osnovne oblike, s katerimi bodo zagrabili širše plasti, bodo ustanavljanja skupnih slovensko-italijanskih odborov tudi v okrajih, in to na temelju linije, ki jo bo dal skupni plenum delegatov slovenskih in italijanskih organizacij. Tako bi dobili nekake zarodke, iz katerih bi lahko razvili prve organe bodoče oblasti. Ti odbori naj bi razvili široko aktivnost predvsem na osnovi CLN. Same množične organizacije mladine, žena, DE, narodne pomoči, Rdečega križa itd. ne morejo zajeti srednjih slojev dovolj v širino. S to linijo bo odšel na oporišče za Trst Babič z radio postajo, za njim pa bo prišel še Dujc.

Tudi Kraigher je poudaril, da je Gorica naša najslabša postojanka. KPI je čisto šovinistična in oportunistična in treba jo bo radikalno prečistiti. V Gorico bodo poslali nekaj dobrih kadrov.⁴²

Štoka je Babiču sporočil 23. marca, da partijska organizacija dobro dela, vsi pa čutijo potrebo obnoviti vse množične organizacije. Odnosi z italijanskimi tovariši so bili najboljši in razširili so OOOOF. V ladjedelnicah so pripravljali stavko zaradi znižanja mezd.⁴³

Na sestanku celice v tržiški ladjedelnici so 24. marca poudarili, da bi koristilo le reakciji, če bi vodili razredno politiko in boj. Zato se morajo tesno okleniti OF. Komunisti moramo »ilegalno« (v DE) vplivati na množice z

neko italijansko osvobodilno fronto, ali kaj podobnega, ker DE ne more, nima kadrov in ne programa, da bi te ljudi zajela«.

Po dveh mesecih se je zopet sestal tržaški OOOF — pravi poročilo — in nujno je, da bi tudi OF delala med italijanskimi antifašisti v Trstu, ki se ne morejo »nikjer udeleževati«. ³⁶

Babič je s poti iz Trsta na sedež Obkoma 9. marca poročal v Trst, da je stanje v Gorici obupno in da bi bilo treba nujno vpeljati tak način dela, kot je v Trstu, in to predvsem glede odnosov do Italijanov. Tudi neko drugo pismo iz Gorice 10. marca sporoča, da je stanje vedno bolj žalostno itd. ³⁷

CK KPS je 9. marca poročal CK KPJ, da pošilja na Primorsko Borisa Kraigherja, Aleša Beblerja, Franceta Bevka in Toma Brejca. V 9. korpusu bodo ustanovili elitno italijansko brigado iz tržaškega in okoliškega proletariata, kar bo imelo velik politični pomen, druge italijanske enote pa bodo prečistili in poslali v 7. korpus. CK KPS je dalje priporočil, naj bi Kidriča osvobodili poslov politkomisarja glavnega štaba, ker je fizično izčrpan. CK je za komisarja predlagal Avblja, za komisarja 9. korpusa pa Benčiča-Brkina. ³⁸

Vida Tomšič je 11. marca poročala CK, da mobilizacija ne uspeva in da duhovščina aktivno dela proti nam. Zato bo treba »trše kot doslej udariti po tem delovanju«. V mnogočem pa so se izboljšali odnosi do Italijanov. ³⁹

Babič je s sedeža Obkoma brzojavil v Trst in ponovil Obkomovo zahtevo z dne 7. marca, naj skupni odbor, izvoljen iz delegatov DE, OF in CLN na skupnem plenumu, prevzame politično in akcijsko vodstvo slovenskega in italijanskega antifašističnega Trsta. To vodstvo bo imelo tudi nekatere oblastne funkcije. Najvažnejša naloga pa je mobilizacija in organizacija kanalov za odhod mobilizirancev iz mesta. Dan za tem je Babič sporočil v Trst, da morajo komando mesta Trst legalizirati ter vsestransko popularizirati njen obstoj in delo. V Trstu je treba okrepiti organiziranje vojaških enot in jih takoj aktivirati za manjše in večje akcije. Komanda mesta Trst naj izdaja razglase in pozive za mobilizacijo obveznikov obeh narodnosti. Močno je treba popularizirati 9. korpus in še posebej italijanske brigade v njem. ⁴⁰

Na sestanku političnih sekretarjev iz Ronk, Pierisa, Turjaka, Sv. Petra, Vermigliana, Sagrađa itd. si še niso bili na jasnem in na tekočem glede položaja v njihovih krajih. Povsod so na OF gledali kot na komunistično organizacijo, ponekod so spojili odbore OF in CLN brez težav in delno so združili tudi mladino. Živahno so razpravljali, ali more biti v komunistični celici tudi katoličan. Vsi pa so bili za priključitev k Titovi Jugoslaviji.⁴¹

Novi sekretar Obkoma B. Kraigher je 22. marca poročal CK, da so tega dne razširili POOF, PNOO pa bodo jutri. Dva člana POOF bodo poslali — zaradi bližajoče se nemške ofenzive — s posebnimi nalogami v okrožja in enega od teh na oporišče v Trstu, ali po možnosti celo v Trst. Stanje v Trstu je razmeroma dobro. Enotna organizacija KP je »krepko v naših rokah« in se je že močno utrdila. Izven gibanja so srednji sloji, ki jih bo treba zagrabiti s pomočjo množičnih organizacij za Italijane. Treba bo preiti v boj za CLN, da dobi v njem KP vodilno vlogo.

Osnovne oblike, s katerimi bodo zagrabili širše plasti, bodo ustanavljanja skupnih slovensko-italijanskih odborov tudi v okrajih, in to na temelju linije, ki jo bo dal skupni plenum delegatov slovenskih in italijanskih organizacij. Tako bi dobili nekake zarodke, iz katerih bi lahko razvili prve organe bodoče oblasti. Ti odbori naj bi razvili široko aktivnost predvsem na osnovi CLN. Same množične organizacije mladine, žena, DE, narodne pomoči, Rdečega križa itd. ne morejo zajeti srednjih slojev dovolj v širino. S to linijo bo odšel na oporišče za Trst Babič z radio postajo, za njim pa bo prišel še Dujc.

Tudi Kraigher je poudaril, da je Gorica naša najslabša postojanka. KPI je čisto šovinistična in oportunistična in treba jo bo radikalno prečistiti. V Gorico bodo poslali nekaj dobrih kadrov.⁴²

Štoka je Babiču sporočil 23. marca, da partijska organizacija dobro dela, vsi pa čutijo potrebo obnoviti vse množične organizacije. Odnosi z italijanskimi tovariši so bili najboljši in razširili so OOOF. V ladjedelnicah so pripravljali stavko zaradi znižanja mezd.⁴³

Na sestanku celice v tržiški ladjedelnici so 24. marca poudarili, da bi koristilo le reakciji, če bi vodili razredno politiko in boj. Zato se morajo tesno okleniti OF. Komunisti moramo »ilegalno« (v DE) vplivati na množice z

zdravimi principi. Zelo je treba paziti na reakcijo, ki hoče razbiti enotnost slovenskih in italijanskih partizanov.« »Zato mi z njo ne bomo polemizirali z letaki, ker smo močni . . . Zato se tudi ne bomo ozirali na CLN(!) . . . ker ga množice ne priznavajo.« Prvega maja bomo vstopili v KPS. »To bo barometer, ki bo pokazal, kdo je res pravi komunist.«⁴⁴

O CLN so imeli svoja mnenja tudi nekateri tržaški okraji. Tako je 25. marca pisal na primer 2. tržaški okrajni komite, da jim organizacija CLN »ni ravno zelo nevarna, ker njeni člani niso organizatorji, pač pa samo vroče glave, postavljene na vplivna mesta in mislijo, da bodo imele vpliv na mase ob zlomu«.

Do stavke v ladjedelnicah ni prišlo, ker je delavskim zahtevam ravnateljstvo po posvetovanju z Rainerjem ugodilo. Na posvetovanju okrožnih partijskih aktivistov, odgovornih za DE v okrajnih komitejih, in sekretarjev v glavnih podjetjih v dneh 26. in 27. marca so zelo na dolgo govorili in razpravljali o federativni demokratični Jugoslaviji, na koncu pa so le poudarili potrebo po večji borbenosti v DE.⁴⁵

Obkom je 26. marca sporočil, naj na pripravljalnem shodu za konferenco italijanskih množičnih organizacij postavijo na dnevni red organiziranje oboroženega odpora proti okupatorju v obliki skupne italijansko-slovenske anti-fašistične fronte pod vojaškim vodstvom 9. korpusa. V mestih z mešanim prebivalstvom naj organizirajo plenum predstavnikov vseh slovenskih in italijanskih organizacij, ki se aktivno borijo proti okupatorju. Govorijo naj o popolnem uničenju italijanske fašistične oblasti in o zgraditvi nove, v jugoslovanske obliki. Postaviti je treba v smislu jugoslovanske vlade in Togliattijeve izjave tudi vprašanje vrnitve pokrajin, ki jih je italijanski imperializem vzel Jugoslaviji, ter načeti vprašanje izročitve vojnih zločincev, kakor Roatte in podobnih Jugoslaviji.

Obkom je istega dne poročal CK, da so se domenili o razpustu organizacije KPI v Gorici, ker je skrajno oportunistična in objektivno agent italijanskega imperializma. V dogovoru z Obkomom bo Marina pooblastila člane KPI iz Gorice, da vstopijo z našimi člani KPS v goriški mestni organizacijski komite. Italijanski člani tega organizacijskega komiteja bodo v posvetovanju z našimi pooblaščenci

postavili novo KPI v Gorici. Koordinacijski komite bo začel takoj organizirati DE italijanskih množic itd., poiskal bo tudi zvezo s CLN in ga bo stalno silil k sodelovanju v antifašistični fronti. Organiziral bo od spodaj: v okrajih in kvartih odbore CLN iz predstavnikov italijanskih množičnih organizacij.

Obkom je tudi poročal, da jih je vodstvo KPI za Severno Italijo obvestilo, da je bil Vittorio zaradi pritožbe CK KPS odpoklican in da bo na njegovo mesto prišel Quinto. Na direktivo CK KPS, naj v Trstu organizirajo plenum antifašističnega gibanja iz predstavnikov vseh slovenskih in italijanskih množičnih organizacij — za kate-rega naj dasta iniciativo OF in CLN — je Obkom pripomnil, da bi bilo treba dati možnost za oblikovanje italijanskega antifašističnega gibanja od spodaj, v obliki CLN, sicer bo nemogoče sedanji odbor CLN v Trstu in Gorici prisiliti h kakršnemu koli sodelovanju. Tako bi bilo mogoče razkrinkavati tudi vodstvo CLN. Odgovorite — piše Kraigher — ali je treba CLN onemogočiti, da bi dobil kakršnokoli legitimacijo predstavnika antifašističnega gibanja, in ali mu je treba dati drugo organizacijsko obliko.

CK KPS je 28. marca odgovoril Kraigherju, naj se drži Kardeljevega pisma iz septembra leta 1944. Utrjujejo naj civilno in vojaško oblast. Bolj odločilen bo Drapšin (udar 4. JA v Trst) kakor 9. korpus, zato je treba dati Drapšinu maksimalno podporo. Ukrepi glede Gorice so pravilni. CLN naj ne postane preveč masovna, težišče naj bo na množičnih organizacijah in akcijskih odborih.

Kraigher je 28. marca poročal CK o nemški ofenzivi in poudaril, da se ta razvija počasi in ni še končana. Nemci jo vodijo sistematično.⁴⁶ Prav v tem času je bilo treba ponovno poudariti — kar je POOF 29. marca tudi storil — da je osvoboditev Slovenskega Primorja odvisna od jugoslovanskih narodov in v prvi vrsti od primorskega ljudstva. Ne smemo se vdajati misli, da je glede pripadnosti naših krajev Jugoslaviji že izrečena zadnja beseda, četudi smo si pravico do svobode priborili s krvavimi žrtvami. Če bomo enotni, se ne bo nihče drznil reševati našega vprašanja proti naši volji in brez naše privolitve. Izgraditi je treba našo narodno oblast od NOO do narodne zaščite in tako svetu dokazati, da se znamo sami upravljati in da v tem pogledu ne potrebujemo tuje pomoči.

Osvobajamo se z lastnimi silami, bomo pa prijateljsko pozdravili приход zavezniških enot, če bi se pojavile na našem ozemlju.⁴⁷

Na seji biroja tržaškega OK so 29. marca poudarili, da italijanski tovariši »iskrenejše in brez rezerve sprejemajo vodstvo naše Partije, katera jim res pokaže v političnem in organizacijskem pogledu zrelost in sposobnost«. V vrstah DE je še vedno vladal oportunistem, ki se je kazal v skrbi za ohranitev industrije in v prevelikem bratstvu med delavci in delodajalci. Sklenili so da bodo po tovarnah volili tovarniške odbore DE.⁴⁸

Oglejmo si nekoliko razvoj v primorskih okrožjih. V *Zapadnoprimorskem okrožju* so zaradi uspešnejše mobilizacije v začetku januarja 1945 združili okraje Brda in Idrija ter vzhodna Benečija in Kobarid. Okrožni komite je 7. januarja poročal CK, da je prišlo do delne politične diferenciacije prebivalstva na Tolminskem in Kobarjškem. Najbolj jo je čutiti v Brdih, kjer se je pojavila sredina s šovinisti in duhovščino, navaja dalje poročilo. Ljudje kritizirajo najmanjšo napako in so proti italijanskim partizanskim enotam. Od 600 mobilizirancev so večinoma skrivači in razvoj NOB je še daleč od razvoja v drugih okrajih. V Benečiji ima okupator veliko moč, odkar ni več tam naše brigade. V zadnjem času so okrajni komite za vzhodno Benečijo domačini dvakrat napadli. V okrožju je KP razmeroma močna, saj ima v 60 celicah 400 članov. Skoraj po vseh vaseh so izvedli volitve v krajevna tajništva OF, tudi NOO se uveljavljajo kot oblast, vendar pa ne delajo kaj dosti.⁴⁹

Po poročilu iz zahodne Benečije 2. januarja se je moral Rezijski bataljon umakniti in okupator je zasedel vso Rezijsko. Iz bataljona so dezertirali skoraj vsi domačini. V zahodni Benečiji so naše organizacije obstajale samo na papirju. Del ozopovcev je trdil, da bo meja na Nadiži, del pa, da bo na Soči. Ljudje pa so dejali: »Mi nismo za nobenega in se ne bomo borili za nobenega, kdor nas pripori, tisti nas bo imel in tistega vlado bomo spoštovali, šli v njegovo vojsko in nikomur ne bo prišlo na misel, da bo iz nje dezertiral.«⁵⁰

Obkom je 8. januarja poročal, da so v *Zapadnoprimorskem okrožju* po združitvi ostali samo še briški, tolminski

in kobariški okraj.⁵¹ Na tretji seji okrožnega izvršnega odbora so sklenili poslati »ostro opozorilo vsem izrazitim skrivačem«. Postavili so blagovnico za zamenjavo in dovolili začasen izvoz vina od 1 do 5 hl in 20—40 centov drv, a le z dovolilnico okrajnega NOO.⁵²

Tolminski okrajni komite je 10. januarja poročal, da se je položaj poslabšal zaradi nemškega pritiska in naše mobilizacije. Tudi sovražnik je uvedel narodni davek v šestih vaseh blizu Tolmina (oddaja mleka, krompirja in drv). Mobilizacija bo slabo uspela in odzvali se bodo le najboljši aktivisti, drugi pa bodo postali skrivači. Celó še v januarju so ljudje hodili kopat jarke okupatorju in avnojska amnestija je bila brez odziva kljub letakom in osebnim stikom z družinami domobrancev.⁵³

Tudi v kobariškem okraju se je sredi januarja položaj poslabšal zaradi zelo ostre domobranske kontrole. Precej ljudi je bilo aretiranih, na splošno pa je bilo med prebivalstvom opaziti neko utrujenost. Za Benečijo pravi to poročilo, da bi bilo tam potrebno samo politično delo, predvsem pa popularizacija Sovjetske zveze, ker v Jugoslavijo ljudje nimajo dovolj zaupanja. Zelo koristno bi bilo, ko bi jim pokazali »vojaško oblast in diktaturo, potreben bi bil še oster VOS pa tudi denar«.

Odbori OF so v kobariškem okraju še dobro delali, razen v breginjskem kotu. Tudi v Benečiji so še imeli 48 »odborov narodne vstaje«, ni pa poročilo vedelo povedati, kaj delajo. Mobilizirali so vse odbornike.⁵⁴

Okrožni NOO je poslal 22. januarja mesečno poročilo. Poročal je, da je zaradi mobilizacije funkcionarjev zastalo vse delo. Mobilizirani aktivisti niso uvedli v posle namestnikov, ker so bili na hitro mobilizirani. V vzhodni Benečiji se je položaj zelo poslabšal. V Drenki so domačini ustanovili svojo postojanko, se dobro oborožili in streljajo na vsakogar, ki pride blizu.⁵⁵ Na seji okrožnega komiteja 22. januarja so vse to pripisovali delu reakcije, akcijski stranki in Osoppu. Govorili so tudi o tem, da Furlanija in Videm nič več ne dajeta hrane. V Brdih se je mobilizacij odzvalo 50 % obveznikov, na Idrijskem pa se je od 300 obveznikov zglasilo le 30. V Kobaridu so mobilizirali samo 68 obveznikov, na Bovškem in Tolminskem pa mobilizacije še ni bilo. V Rablju je še vedno delalo 800 delavcev, dezertarjev in izmikačev iz NOV.

Glede Benečije je pisal POOF 23. januarja okrožnemu odboru, da mora biti naša trenutna politika v Benečiji uveljavljanje oblasti prek NOV, vzporedno s tem pa je treba razvijati politično gibanje, ki naj »ustvari s časom organe, ki povezujejo množice z našo oblastjo«(?). Seveda, pravi dalje poročilo, je treba stopnjevati tudi metodo prepričevanja in iskati novih načinov, prilagojenih beneškim razmeram. Eden glavnih vzrokov vseh naših težav v Benečiji je, da nam ni uspelo zanesti tja antifašističnega boja in je ta sedaj v veliki meri Benečanom še tuj. Značilno se nam zdi, da so mogli v Benečiji toliko časa obstajati župani in njihovi tajniki, ki jih je postavil fašizem, in da se ni tamkajšnje antifašistično gibanje obrnilo v prvi vrsti proti njim. Zelo verjetno so bili oboji iz vrst vaških ode-ruhov in bi bilo treba močnejše kot sedaj uveljavljati socialni moment. Propaganda za slovenstvo mora biti na vsak način nevsiljiva. »Mirno lahko prepustimo razvoju, da ugled našega gibanja, naroda in države ter čustveni vplivi pesmi in gojene besede opravijo svoje.« Poudarjanje in razvijanje splošnega antifašističnega boja v Benečiji je toliko važnejše, ker so tudi »v odnosu do italijanske manjšine na našem ozemlju nastopili nekateri novi momenti, zaradi katerih smo pasivizirali gibanje pristašev nove Jugoslavije in bomo zanj poiskali novo organizacijsko obliko«. ⁵⁶

Iz poročila iz zahodne Benečije 15. februarja je razvidno, da so nekateri odbori tam vendarle delali, bili pa so prepuščeni sami sebi, prav tako tudi partijske celice. Na sestanku v Platišču 13. februarja so sklenili prepovedati učiteljstvu pouk, dokler se ne udeležijo učiteljske konference, ki bo nekje v Benečiji. To poročilo pravi, da se je položaj v zahodni Benečiji nekoliko zboljšal, ljudje pa še vedno ugibajo, kdo bo tod gospodar. ⁵⁷

Zelo obširno so razpravljali na drugem zasedanju okrajne skupščine Kobarid 15. februarja. Natančno so naštevali, kaj vse so dobili iz zunanje nabave v treh mesecih, kaj so dobili na terenu in kako je bilo s financami. Sprejeli so veliko zelo natančno izdelanih sklepov, predvsem glede nabiranja hrane. ⁵⁸

Okrožni komite je 24. februarja poročal CK, da so najvažnejši problemi okrožja mobilizacija, prehrana civilnega prebivalstva, sredina, ki povzroča vedno večje težave, in protikomunistična gonja. Položaj v Brdih se je zboljšal

in ljudje, ki so bili prej malodušni, so zopet postali aktivni. Še je gonja proti našim gospodarskim ustanovam, šovinizmu pa je prenehal, ker ni več italijanskih enot.

V bivšem idrijskem (Judrio) okraju so bili ljudje že po naravi bolj umirjeni in jih je bilo težko razgibati. Aktivisti so tudi premalo obiskovali vasi. Poročilo pravi, da so ljudje oportunisti, da okupator venomer vpada, naših enot pa tam ni. V tolminskem okraju se je položaj delno zboljšal. V prejšnjem kobariškem okraju je bilo dobro, razen v breginjskem kotu. V Benečiji je bila večina odločno za Italijo in so se le redki starejši ljudje imeli za Slovence, inteligenca pa je bila fašistična. Vsi pravijo, da jim je vseeno, kam bodo spadali, zanje je važno le to, da se jim bo boljše godilo. Nekateri so govorili tudi to: »Še bodo padale vaše glave, preden nas dobite!« V NOV bodo šli, ko jim bo to ukazal Badoglio, ker jim je tudi on ukazal, naj odložijo orožje. Poročilo pravi: »Če Benečanom dejansko nekaj ne nudimo, je zastonj govoriti, kaj jim bomo nudili.« Narodno zavedni so bili le duhovniki, a politično niso marali delovati.

Trenutno je v NOV samo 6 Benečanov in okrog 20 Režijanov, vse drugo je zbežalo domov ali pa se skrivajo pred Nemci in nami, navaja dalje poročilo. Mobilizacija bi uspela le, če bi mobilizirali vse Benečane. Organizacija je zelo slaba oziroma je sploh ni. Nekaj odborov OF je delalo, a so po ofenzivi decembra leta 1944 vsi odpovedali. NOO v Režiji so delali, dokler niso Nemci zasedli dežele.

Bovški okraj je bil na splošno zelo oportunističen. Narredili so nekaj kompromis z Nemci, tako da okraja ne kontrolirajo.⁵⁹

Na četrti seji okrožnega izvršnega odbora 26. februarja so ugotovili, da je od 61 šol odprtih še 49.⁶⁰ Na seji okrožnega komiteja istega dne so poudarili, da je najvažnejša naloga popolna mobilizacija ne samo Slovencev, temveč tudi Italijanov. Zato bosta prišla v okrožje komandanta 157. in 158. brigade iz divizije Garibaldi—Natisone s pooblastilom okrožnega komiteja za mobilizacijo. Tudi italijanske organizacije na mešanem ozemlju so šibke in jim bodo priskočili na pomoč.⁶¹

S potovanja februarja po Zapadnoprimeorskem okrožju je poročal nadzornik Zdešar, da je partija oziroma okrožni komite pod bivšim okrožnim sekretarjem »okrožna na-

rodna oblast«, ne pa motor te oblasti. Na splošno so Benečijo zelo zanemarjali in vedno samo govorili, da tam ni mogoče delati, in s tem je bila zadeva tudi rešena. Benečija je najbolj pasivna slovenska dežela. Za dobrega posestnika že velja tisti, ki ima štiri glave živine. V Furlaniji zamenjujejo kostanj za koruzo. Vasi so zanemarjene. Ljudje so za Italijo, v cerkvi je nekaj še starih slovenskih molitvenikov. Večina ne more razumeti, da so Slovenci in da so bili samo italijanski državljani. Delati bo treba samo s starejšimi, pri mladini pa bomo začeli s pesmijo. Če bi šli na plebiscit, ne bi dobili niti pol procenta Benečanov za Jugoslavijo. Nič tudi nočejo slišati o mobilizaciji.⁶²

Na četrti seji okrožnega NOO 1. marca so poudarili, da je bovški okraj zelo pasiven, da je veliko dezertirjev odšlo delat v rabeljski rudnik, ker bi sicer Nemci ne dali družinam aprovizacije. V tolminskem in kobariškem okraju je okupator aretiral več odbornikov, v Brdih in na Idrijskem pa je morala zaradi mobilizacije padla. Samo v volilni enoti Medana je bil 101 skrivač.

Tudi prosvetno delo je bilo zanemarjeno. Po okrajih so imeli sicer knjižnice in večerne jezikovne tečaje ter pevске zборе, a vse to ni delovalo, ker je bilo veliko ljudi mobiliziranih.⁶³ Podrobneje je poročalo okrožje 8. marca. V Brdih so bili ljudje sicer zelo razgibani, a oportunistični do mobilizacije. Zelo se je dvignilo razpoloženje, ko so zopet dovolili izvoz večje količine vina. Na Idrijskem so bili ljudje nerazgibani in kritizirali so vsako napako naših ustanov. Ker so Nemci ustrelili devet talcev za dva ubita domobranska oficirja v Tolminu, se je morala zelo omajala. Pred našo mobilizacijo hodijo moški spat v Tolmin.

Kobariški okraj je sorazmerno še najboljši, a mobilizacija še ni bila popolna. V breginjskem kotu je mnogo razhajkancev. V zahodni Benečiji in Reziji je delo aktivistov onemogočeno, tudi mobilizacije ni. Zaradi prisotnosti naših enot se je položaj v vzhodni Benečiji zelo izboljšal, mobilizacije pa še ni. Poskušali so večkrat mobilizirati, a so vselej naleteli na odpor. Mitinge lahko organizirajo. Samo duhovščina je ostala narodno zavedna. Na Tolminskem se položajboljšuje, proti mobilizaciji pa je čutili odpor. Na Bovškem so ljudje še vedno oportunisti.⁶⁴

Okrožni komite je 14. marca poročal CK, da so Nemci s pomočjo kozakov in republikancev popolnoma zasedli

zahodno Benečijo in breginjski kot. NOV se je morala umakniti in delo aktivistov je zelo težko. V vzhodni Benečiji so začeli odbori zopet delati in v nekaterih vaseh ljudje prihajajo celo na sestanke.⁶⁵

Na peti seji okrožnega izvršnega odbora 14. marca so sklenili, da bodo začeli sklicevati zbere volilcev po vaseh, da bi se res uveljavila »ljudska volja in demokracija«. Na teh zborih naj bi tudi določali, kdo mora oddati živino. Mobilizacija še vedno ni bila popolna. Pri družinah, ki so imele svojce med skrivači, so napravili 50 % prisilni odkup, medtem ko so delali zaplembe na podlagi razsodb vojaških sodišč. Odprli so vse trgovine in gostilne, a nad trgovinami so uvedli stalno kontrolo.⁶⁶

Sredi marca je začela komanda Kobariškega vojnega področja skupaj z operativnim štabom za zahodno Primorsko mobilizacijo v vzhodni Benečiji. Vsak bataljon so poslali na svoj sektor, po vaseh pa so nabili razglase o mobilizaciji.⁶⁷ Že 22. marca je poročal okrožni komite Obkomu, da je mobilizacija »naletela na zelo velik odpor«. Prva dva dni se ni javil nihče, vsi so se poskrili. Mobilizacija se je sicer začela v najslabšem predelu (Drenka), a tudi drugod niso bili dobri izgledi. »Vasi, kjer je bila mobilizacija, je naša vojska blokirala, da ni mogel nihče iz vasi.« Doslej so jih mobilizirali le devet, blokado pa bodo nadaljevali vse dotlej, dokler se ne bodo javili vsi. »Ljudje na noben način nočejo slišati, da je danes Benečija priključena k Jugoslaviji. Pravijo, da se bo to videlo šele po vojni. Nek duhovnik (baje doma s Krasa) je pred naborno komisijo kričal, da bo že povedal Angležem, kaj delamo z beneškim ljudstvom.«⁶⁸

V *Severnoprimorskem okrožju* je bil položaj v začetku leta 1945 dober. Ljudje so bili politično razgledani, so pa izpadali proti italijanskim partizanskim enotam, ki so bile v okrožju.⁶⁹ Na sejah OOOF januarja so poudarjali, da je treba razkrinkavati duhovščino, ki je začela kazati pravi obraz in nastopati proti nam. Zelo težko je bilo v okrožju s prehrano. Močno so agitirali za posojilo in poskušali so »tudi od naše strani vnesti več borbenedga duha v divizijo Natisone«.⁷⁰

Na četrti seji okrožnega odbora 7. januarja so razpravljali o delu odsekov. Odsek za kmetijstvo in veterino je poročal, da je ključ za mesečno oddajo 140 glav živine

dober, kajti doslej so morali oddajati tudi do 300 glav živine in 2.459 kg masla. Decembrska ofenziva je povzročila veliko škode, požganih je bilo več poslopij in odpeljano mnogo živine. Odsek za prehrano in trgovino je poročal o izčrpanosti terena. Mobilizacija nekaterih članov odseka je naredila precej zmede. Ker nekateri odbori in kmetje še ne oddajajo predpisanih količin, je treba nujno uvesti obvezno oddajo. O redni aprovizaciji civilnega prebivalstva ne more biti govora. Zunanjo nabavo v glavnem opravlja le to okrožje, a zaradi centralizacije nima od tega nobene koristi. Obvezna oddaja masla ne poteka dobro, mlinarji ne vodijo seznama zmletega žita; v Cerknem, Grgarju, Čepovanu in na Vojskem pa obratujejo poslovalnice.

Odsek za zdravstvo je upravljal tri ambulante in v Cerknem delno opremljeno porodnišnico. Organiziral je 21 bolničarskih tečajev. Odsek za socialno skrbstvo je opravil popis vseh ubožnih. Za božič je razdelil darila in dal pomoč pogorelcem. Odsek za obnovo in gradnje je skupaj z gospodarskim odsekom in s pomočjo delavskega bataljona popravil veliko stanovanjskih in gospodarskih poslopij. Odsek za finance je imel štiri tečaje, izkazal pa je 438.398,35 lir dohodkov in 254.944 lir izdatkov. Združili so okraje Cerkno, Bača, Grgar—Čepovan in Kal—Kanal v okraja Cerkno—Bača in Čepovan—Kanal.⁷¹

Na seji okrožnega komiteja so 22. januarja poročali, da zbirajo podatke o vedenju duhovnikov v okrožju, da so postavili predavateljsko skupino, v Idriji pa mestni komite. Divizija Garibaldi-Natisone je ob prihodu v okrožje »naletela na nemajhen odpor pri ljudeh«. Nekateri so seveda tudi kradli ali celo govorili, da bodo ti kraji ostali pod Italijo. V diviziji je bilo okrog 30 % članov KP, a »so imeli napačen način vodenja in vzgoje«.⁷²

Tudi peta seja okrožnega izvršnega odbora 26. januarja je bila v glavnem posvečena gospodarskim problemom in dejavnostim (zbiranje potrebnih semen, vpeljava trgovanja za hrbtno okupatorja za prehrano civilnega prebivalstva, ureditev preživnin cestarjev itd).⁷³

Na seji okrajnega komiteja Kanal—Čepovan so 6. februarja sklenili, da je treba na Primorskem »sedaj pred osvoboditvijo nujno izvesti diferenciacijo«. Dalje so ugotovili, da ljudje gledajo na garibaldince čisto drugače kakor

na Tržaško brigado. Garibaldinci so bolj disciplinirani, bolje oblečeni in sposobnejši za boj; tudi niso »taki šovinisti«. ⁷⁴

Na šesti seji okrožnega izvršnega odbora 22. februarja so prepovedali duhovnikom potovanje v Gorico. Od zaplenjene imovine so določili 20 % za civilno prebivalstvo. Okrajne poslovalnice so dobro delale. Uvedli so nabiralno akcijo za vojne žrtve in vzpostavili etapno vožnjo Čepovan—Prelaz in Čepovan—Cerkno. ⁷⁵

V mesečnem poročilu 1. marca je OOOF poudaril, da ljudje še nimajo čistih pojmov o domobrancih. Poročilo je še vedno poudarjalo, da vodi glavno sovražno propagando duhovščina. Do italijanskih partizanskih enot je še vedno odpor in ljudje ne marajo oddajati hrane, ki jo je italijanskim enotam nakazal prehranjevalni odsek. Poročilo pravi, da je morda tudi v tem iskati delovanje reakcije, zapisali pa so tudi, da so italijanski partizani veliko sami krivi. »Povsod, kamor pridejo, delajo nesnago in večno beračijo od hiše do hiše«.

Dalje poročilo navaja, da hodijo tudi nekateri odbor-niki KNOO k Nemcem na delo. Poročilo na kratko govori o posameznih okrajih. V okraju Kanal—Čepovan je še vedno čutiti vpliv kalskega župnika, v Bači—Cerknem ljudje trdijo, da si je treba rešiti glavo, v okraju Črni vrh—Vojsko je Črni vrh z okolico belogardističen, v Idriji so zavedni odšli v ilegalo, drugi pa so oportunisti. ⁷⁶

Okrožno narodno sodišče za Severnoprimorsko okrožje je 3. marca poročalo, da so v okrožju tri okrajna sodišča z 28 izvoljenimi narodnimi sodniki, od katerih je eden padel, štirje so bili ujeti. Vsa sodišča imajo redne uradne dneve, postavljajo varuhe nedoletnim otrokom in določajo preživnino nezakonskim otrokom. Zato so zaslišali več kot sto, povečini nezakonskih mater. Na sodiščih je bilo 24 javnih ustnih razprav, 9 sodb in 12 poravnav. Organizirali so tudi tečaj za narodne sodnike. ⁷⁷

Dne 4. marca je bilo drugo zasedanje okrožne skupščine v Cerknem. Sprejeli so veliko sklepov: zbrati podatke družin ali njihovih članov, pobeglih k okupatorju, in predati stvar sodišču v hiter postopek; če kdo prikriva živino ali blago, naj KNOO odredi prisilni odkup v korist NOV, večje prikrivanje pa je treba izročiti sodišču, obdelati je treba vso zemljo in ljudje si morajo pri tem medsebojno

pomagati; kdor ima zemlje preveč in je ne more obdelati, naj jo da v najem tistim, ki jo bodo obdelali; organizirajo naj mladinske čete, ki bodo na voljo KNOO; semenski krompir je treba nabaviti v prvi vrsti v domačem okrožju, zlasti iz krajev onkraj baške proge, druga semena je treba dobiti iz Gorice in z Gorenjske; pri obdelavi zemlje naj si pomagajo vasi tudi z vprežno živino. Više ležeče vasi naj pridejo pomagat v doline in nato obratno; vsak KNOO naj ima stalno na zalogi drva za NOV itd.

Odsek za prehrano je dal poročilo od prvega zasedanja dalje (1. oktobra 1944). Z ustanovitvijo treh okrajnih odsekov za prehrano so odpravili gospodarske komisije. Odseki so nadzirali pridelke in živino ter zbirali in oddajali živila NOV. Nato je poročevalec navedel zelo visoke številke oddane hrane v okrožju v šestih mesecih. Odsek za finance je imel v šestih mesecih 2,417.817. lir dohodkov in 2,178.023. — lir izdatkov. Odsek za šolstvo je imel 1. oktobra 1944 odprtih 74 šol s 84 učitelji, 4. marca pa 59 šol s 65 učitelji. Načelnik odseka za trgovino je najprej poročal o privatni trgovini, ki se ni razvijala zaradi prevelikega rizika trgovcev, če bi morali potovati po blago v okupirane kraje. Okrajne poslovalnice je zalagala zunanja nabava. Poslovalnice so v glavnem zamenjavale blago zlasti za maščobo; za denar so prodajale samo tistim, ki niso imeli nobenih pridelkov ali molzne živine.⁷⁸

Na seji okrožnega komiteja 7. marca so poročali, da podatke o delovanju duhovnikov še zbirajo, niso pa še tedaj imeli popolnega pregleda nad organizacijo KP v okrožju. Po okrajih so imeli študijske sestanke in delovali so študijski aktivni. »Reakcija« je kritizirala forume in štabe in govorila, da bo rdeča armada pometla z našimi aktivisti. Nekateri duhovniki so bili za OF, bili pa so proti KP. Začeli so pritegovati mladino in prirejali so celo plese. V Idriji je bilo še 400—500 mož, ki bi jih bilo treba mobilizirati.⁷⁹

Že med ofenzivo je okrožni komite 26. marca poročal, da so razdelili okrožni aparat na okraje predvsem za politično delo. Že med ofenzivo je v okraju Bača—Cerkno nastopila reakcija in poskušala razkrajati NOV, češ da je ta razpuščena. Podobno je bilo na planoti v okraju Kal—Čepovan, v okraju Črni vrh—Vojsko pa so se ljudje bali sprejemati aktiviste.⁸⁰

Kolona partizanov na poti proti Velikim Laščam v maju 1945

Kočevje ob osvoboditvi 4. maja 1945

Partizanska vojska v Celju 9. maja 1945

Proslava 1. maja 1945 v Murski Soboti. Govori tov. Kocjančič

Nemški ujetniki v Murski Soboti 2. maja 1945

Kapitulacija Nemcev v Topolšici maja 1945

Borci Bohinjskega odreda v Bohinjski Beli 10. maja 1945

Okupator je na begu skoz Kranjsko goro 7. maja 1945 požigal hiše

V *Srednjeprimorskem okrožju* je delala velike skrbi Gorica, o čemer smo delno že govorili. Po poročilu okrožnega komiteja za Srednjeprimorsko okrožje 12. januarja v Gorici ni bilo več neposrednih stikov med KPS in KPI že od julija 1944. KPI je sicer imela v Gorici do 200 članov, a so bili še vedno organizirani po sistemu verige. Do pretrganja stikov je prišlo zaradi neupravičenega očitka, češ da postavljajo Italijani na prvo mesto vprašanje meja. Okrožni komite je spraševal Obkom, kako je z enotnim partijskim vodstvom v Gorici in kdo naj ima v njem večino, Italijani ali mi.

Na seji okrožnega komiteja 18. januarja so analizirali posamezne okraje. V okraju Sežana je bil po mobilizaciji aktivistov okrajni aparat razbit. Mobilizacija še ni bila popolna, okraj pa je bil bogat in še neizčrpan. Politično boljši je bil okraj Komen, mobilizacija je bila popolna, teren pa zanemarjen, kajti okrajni aktivisti niso bili na terenu že dva meseca. V okraju Podnanos je bilo delo izredno šibko, vladal je oportunizem. V okraju Vipava je bilo razmeroma dobro, okraj Miren pa je bil po zrelosti na prvem mestu. Zelo močna je bila KP v okraju Tržič, saj je štela okrog 300 članov, močna je bila tudi DE.⁸¹

Obkom je pisal 19. januarja okrožnemu komiteju, da v Gorici »še niste vprašanja zagrabili tako kakor treba«. Dokler bo v mestu samo osem partijcev — in še ti so brez pravega vodstva — ni pričakovati uspehov. V Gorici — kljub težki situaciji — še do danes ni uresničena naša direktiva od junija 1944 o zvezah in kanalih z mestom. Najprej je treba v Gorici postaviti na noge KP, to je, postaviti mestni komite z dobrim sekretarjem. Izberite izmed 930 članov KP svojega okrožja najboljšega ali najboljšo. Tudi mestni odbor OF spi in potrebna je reorganizacija. Brzdati je treba šovinistične napade na Italijane.

Glede sodelovanja z Italijani je Obkom poudaril, da zaradi nezrelosti naše KP ni še čas za skupne forume. Važno je le, da vzdržujejo stike z italijanskimi komunisti in jih pridobivajo za delo po direktivah naše KP. Ne ustvarjati mešane slovensko-italijanske goriške osvobodilne fronte. Slovence vključite v OF in njene množične organizacije, le DE je skupna za vse delavce enega obrata. Glede gibanja pristašev nove Jugoslavije pravi pismo, da je treba

diferenciacijo v italijanskih množicah izpeljati spricho vprašanja skupnega boja proti nemškemu okupatorju in s perspektivo vključitve v novo Jugoslavijo, toda poudarek je na prvem delu. Danes je na primer važno, da nihče ne koplje jarkov za okupatorja, da sabotira njegove odredbe itd., ker stopnja njihovega (italijanskega) političnega razvoja še ni dosegla tiste višine, da bi razumeli prednost resnično demokratične Jugoslavije pred nejasnim razvojem položaja v Italiji. Zato gibanja ni treba forsirati oziroma ga sploh ni treba začenjati kot organizacijske oblike Italijanov v Slovenskem Primorju.

Vse pozitivne italijanske sile je treba povezati v skupni boj proti nemškemu okupatorju. Italijansko mladino je treba organizirati posebej.⁸²

Na 4. seji okrožnega izvršnega odbora 20. januarja so sklenili ponovno obvestiti komando Goriškega vojnega področja, naj mobilizira posebno v sežanskem okraju, ker je tam okrog 1500 vojaških obveznikov, naj aretira tiste, ki so že večkrat dezertirali in ki sodijo pred sodišče. Dalje so sklenili ustanoviti kmetijsko in vinogradniško zadrugo, kjer naj bi se zbirali vsi pridelki. Zanimiva poročila so dali načelniki odsekov za obrt in industrijo, za finance in za prehrano.⁸³

Politični položaj se je močno poslabšal zaradi ponovne okupacije vipavske doline in zelo stroge okupatorjeve kontrole. Vsa dejavnost je precej nazadovala in aretiranih je bilo precej aktivistov. Še ob koncu leta 1944 so združili podnаноški, vipavski in ajdovski okraj v vipavski okraj, vso goriško okolico pa so priključili mirenskem okraju.⁸⁴

Okrožni komite je 28. januarja poročal CK, da je oportunistem množični pojav (popušcanje borbenosti in pripravljenosti na žrtve, in to v KP in NOO). Primanjkovalo je kadrov, sovražnik je poskušal pridobivati ljudi s popušcanjem, mobilizacija je bila popolna le v nekaterih predelih, a tam so se pojavili številni dezertjerji, ki so širili šovinizem in klevetali NOV.

Nad stanjem KP okrožni komite še ni imel pregleda. O Gorici je poročal, da so tam sicer veseli naših zmag, ne morejo pa se vživeti v to, da bi delali. Šele pred kratkim so naši navezali stike s KPI, velika ovira pa je obojestransko nezaupanje. Močan polet borbenosti je v Tržiču,

zlasti med mladino in DE. Tržiški okraj je do zadnjega popolnoma odrezan od okrožja, na zadnji seji pa so postavili nekak upravni odbor za Tržič, ki ima pet članov, povečini Italijanov.⁸⁵

Tudi okrajni komite Sežana se je 1. februarja pritoževal nad oportunizmom in premajhno politično zrelostjo. Nemcem so kopali jarke partijci in nepartijci.⁸⁶ O Gorici je vnovič poročalo okrožno tajništvo OF 6. februarja. Poročilo pravi, da se je položaj znatno zboljšal in da so se Goričani povečini opredelili za OF. Nevarnost pa preti od Italijanov. CLN se je zadnje čase zelo razgibal, imeli so redne seje in precej so pomagali italijanskim brigadam. Italijanske množice so precej šovinistične »in niso se mogle sprijazniti, da so manjšina«. Pri Slovencih je šovinizem manjši, niso pa dovolj politično zreli.

Na 5. seji okrožnega tajništva OF so 17. februarja razpravljali o četnikih, ki jih je bilo v goriški okolici okrog 4000. Nastopali so z jugoslovansko zastavo in ugodno govorili o partizanih. Lepo so se razvili bralni krožki in čitalnice.⁸⁷ Okrožni javni tožilec je 20. februarja poročal, da se je položaj »močno spremenil na boljše«, čeprav je bila okupatorjeva kontrola močna in ostra. Vzrok tako porasle morale so bile velike zmage rdeče armade in prisotnost naših brigad v okrožju, ki jih ni bilo dotlej več kot dva meseca.⁸⁸

Okrožni komite je 14. marca poročal, da so Nemci in četniki zasedli vasi ob cesti Gorica—Ajdovščina in spodnji Kras. Četniki so govorili, da so prišli osvobodit Slovensko Primorje. Postavljali so župane, ker jih ljudje na zborovanjih niso marali voliti.⁸⁹

Okrožni komite za *Južnoprimorsko okrožje* je 5. januarja poročal o vsakodnevnih velikih hajkah. Zato je bilo možno le delo posameznih aktivistov. Na direktive Obkoma o ustanovitvi bojnih skupin je okrožni komite 7. januarja odgovoril, da so nekako reorganizirali okrajne komiteje in postavili vanje tudi legalke, a to le v štirih brkinskih okrajih (Pivka, Brkini, Snežnik in Bazovica).⁹⁰

V začetku februarja je CK poslal v to zapleteno okrožje novega sekretarja. Vedno več je bilo četniških postojank; gibanje je postajalo čedalje težje. Okrožni komite je 20. februarja poročal Obkomu, da je tudi duhovščina začela delati proti OF in NOV, najbolj v brkinskem okraju. Nemci

so pospešili mobilizacijo za obrambna dela zlasti v pivškem okraju. Na delo so odšli tudi nekateri člani KP. Ker so četniki vedno bolj izsiljevali hrano, so jih ljudje vedno bolj sovražili. Mobilizacija aktivistov se je šele začela in začeli so kampanjo za vrnitev skrivačev v NOV.

Delo OF po okrajih so opravljali okrajni komiteji. V Istri sta bila okraj Socerb in istrski okraj vojaško zasedena, v loparskem okraju je okupator nekatere postojanke zmanjšal in tod so še bili naši aktivisti. Z Italijani trenutno niso imeli zveze.⁹¹

Zelo neugodno je bilo poročilo 7. marca, da so namreč napravili ogromno škodo na terenu »partizani italijanskega porekla. Čim je bil kakšen ujet, je takoj izdal vse, kar je vedel«. Literature ni bilo v okrožju že šest mesecev.⁹²

Okrožni komite je 10. marca poročal CK, da se je vojaški položaj še bolj zaostрил. V pivškem in bazoviškem okraju so nastale nove četniške postojanke. Četniki so kontrolirali tudi ponoči. V brkinskem okraju so postali aktivnejši naš 4. bataljon, bataljon KNOJ in bojna skupina tov. Vitka. Ljudje so se začeli iz četnikov norčevati in so bojkotirali njihove prireditve. V Istri četnikov še ni bilo.⁹³

Oglejmo si razvoj NOV 9. korpusa. V začetku januarja leta 1945 je bila ofenziva proti 9. korpusu končana, a sovražnik je ostal na Colu in v Trnovem;⁹⁴ 30. divizija je bila na področju Otlica—Vojsko, 31. divizija pa na področju Čeplez—Novaki—Pokljuka.⁹⁵ Glavni štab je 5. januarja imenoval v. d. komandanta 9. korpusa J. Borštnarja (do potrditve vrhovnega štaba), dotlej komandanta 4. operativne cone.⁹⁶

Dne 8. januarja je prišla na Cerkljansko italijanska partizanska divizija Garibaldi-Natisone in se je razpodelila na področju Zakriž—Jesenice—Ravne—Cerkno—Bukovo. Imela je 11.000 borcev, a od teh 6000 neoboroženih.⁹⁷ Štab 9. korpusa je tega dne poročal, da so se na konferenci s štabom garibaldinske divizije 7. januarja dogovorili, da postane divizija sestavni del NOV in POJ in da bo zato operirala izključno po direktivah in poveljih štaba 9. korpusa oziroma glavnega štaba NOV in POS ter vrhovnega štaba. S tem so prenehali vsi stiki divizije z višjimi forumi italijanske odporiške vojske. Borci in funkcionarji so obdržali na kapah italijanske zastave, položajni znaki

funkcionarjev pa so se spremenili po določilih štaba 9. korpusa. Na dosedanjem področju divizije je ostala brigada Picelli iz sestava divizije Garibaldi-Friuli, vendar bo tudi ta brigada vključena v NOV in POJ, navaja dalje poročilo. Partijo bodo v italijanski diviziji organizirali po organizacijskih načelih KPJ.

Štab korpusa pa je vprašal glavni štab, ali naj politkomisarji te divizije nosijo na rokavu v zvezdi vшит znak OF. Sklenili so, da politični oddelek divizije odgovarja za svoje delo politkomisarju korpusa, ki izvaja politično linijo, ki jo določita CK KPS in CK KPI. Partijska organizacija divizije pa naj ima še vedno stike s CK KPI, in to preko komisarja korpusa ali direktno.⁹⁸

Dne 12. februarja je izdal povelje tudi glavni štab garibaldinskih enot v glavnem poveljstvu italijanske prostovoljske vojske, v katerem je določil, naj se vse garibaldinske enote, ki operirajo v Julijski Krajini pod poveljstvom NOV nove Jugoslavije, vključijo »v vsem in povsem v NOV Jugoslavije«. Glavni štab garibaldinskih brigad je ob tej priložnosti tudi poudaril, da je Trst sicer italijansko mesto, njegovo naravno zaledje pa, od katerega je odvisna vsa njegova preteklost in prihodnost, je slovanska in ni italijanska. Ločevati in trgati Trst od njegovega naravnega zaledja bi pomenilo obsoditi mesto in italijanske brate na neizbežen gospodarski in politični pogin, danes pa bi to pomenilo službo reakciji proti ljudski in dosledni demokraciji v izključno korist fašizmu.⁹⁹

Trideseta divizija je pripravljala napad na Trnovo, 11. januarja pa je komisar 9. korpusa sporočil Obkomu, da se je treba pomeniti glede preselitve civilnih ustanov. Ni bilo več mogoče držati fronte, temveč je bilo treba »preiti malo bolj k partizanščini«. Vedno resnejše je postajalo tudi vprašanje prehrane.¹⁰⁰

Ker je 11. januarja sovražnik izpadel iz Ajdovščine in Trnovega, so napad na Trnovo odložili, 13. januarja pa so odločili, da bodo večji del 30. divizije zaradi »resne težave s prehrano in nastanitvijo zaradi visokega snega« poslali proti Pivki in Krasu. Tako je bil sredi januarja večji del 9. korpusa na prehranjevalnih akcijah; 31. divizija je bila s 7. brigado na področju Kranj—Škofja Loka, 16. brigada je bila v Dolomitih in je kontrolirala Gorenjo vas in Idrijo, 3. pa je držala položaje na področju Ravnica—Trnovo;

30. divizija je bila na področju Predmeja—Otlica, dobila pa je nalogo oditi na Pivko, kjer naj bi mobilizirala in operirala proti četnikom; italijanska divizija je bila na področju Jesenice—Ravne—Sp. Trebuša in je varovala osvobojeno ozemlje proti Baški grapi.¹⁰¹

Dne 18. januarja je 19. brigada ob zaščiti 3., 17., 18. brigade in garibaldinske divizije začela napadati Trnovo, sovražnik pa je izpadel 19. januarja iz Ajdovščine in Gorice proti Komnu. Napad na Trnovo se je ugodno razvijal; še istega dne je 60 zavezniških letal odvrгло orožje in municijo za 9. korpus. Naši so 21. januarja sicer Trnovo zavzeli, a so se morali takoj umakniti zaradi premočne intervencije, ki pa so jo naše enote naposled odbile.

Štab korpusa je 24. januarja z odredbo poslal 30. divizijo na prehranjevalno akcijo prek Soče v Brda, 20. brigado na Notranjsko, 31. divizijo pa na Gorenjsko in v Dolomite. A že 28. januarja so bile divizije razpostavljene takole: 30. divizija s 17. brigado Rjavci, z 18. brigado Kolk—Mala gora, 19. brigada Trnovo in 20. brigada Otlica; 31. divizija: 3. brigada Podgozd—Ravnica, 7. brigada Leskoviča, 16. brigada Nova in Stara Oslica; divizija Garibaldi: 156. brigada Sp. Trebuša, 157. brigada Ravne, 158. brigada Jesenice—Zakriž. Odredba z dne 24. januarja torej ni bila uresničena.

Po poročilu štaba korpusa so se njegove enote v januarju še vedno reorganizirale po zadnji ofenzivi, manjkalo pa jim je municije, eksploziva in prehrane. Tudi garibaldinska divizija je bila še vedno v reorganizaciji. Disciplina v diviziji je bila slaba, med moštvom in komandnim kadrom je še vedno vladala velika familiarnost. Težave so bile tudi s prehrano, kajti divizija je bila navajena v Furlaniji dobre in obilne hrane.

Sovražnik je 2. februarja poskušal znova zasesti Trnovo, a so ga naše enote odbile,¹⁰² 7. februarja pa je začel z večjim ofenzivnim sunkom iz Gorice proti Lokvam in Čepovanu, na Gorenjskem pa proti Železnikom in Javorjam. Sredi februarja je sovražnik znova držal črto Trnovo—Otlica—Col.¹⁰³

Sodeč po korpusnih izgubah v februarju (76 mrtvih, 53 ranjenih in 29 ujetih) je bil sovražnik februarja aktivnejši in poskušal je naše enote potisniti čim dlje od komunikacij. Ker Nemci niso imeli dovolj lastnih sil, so vedno

bolj uporabljali nedičevske, četniške, domobranske in italijanske fašistične republikanske enote.

Sredi februarja je sovražnik tudi v zahodni Benečiji zavzel več krajev, da bi zavaroval komunikacijo Čedad—Kobarid—Bovec—Trbiž.¹⁰⁴

Po poročilu štaba korpusa za februar je imela 30. divizija ob koncu februarja 17. brigado na področju Erzelj, 18. na področju Sinji vrh—Mala gora, 19. na področju Trnovo in 20. na Čavnu; 31. divizija je imela 3. brigado na Vipavskem, 7. pri Gorenji vasi, 16. na področju Vrsnik—Govejek; divizija Garibaldi je bila na področju Jesenice. Za februar je imel štab korpusa v načrtu z 31. divizijo razbremeniti močno utrujeno 30. divizijo, ponovno napasti Trnovo, na Kras pa je že poslal 17. in 3. brigado, da bi stalno vznemirjali sovražnika. Za marec pa je imel štab korpusa v načrtu zavzeti Col zaradi prehoda na Pivko, vdreti v Dolomite, zavzeti Gorenjo vas in druge belogardiistične postojanke. Sicer pa: »držati Trnovsko planoto, Vipavsko dolino in Kras kot predpogoj za našo glavno nalogo — Trst«.¹⁰⁵

Vida Tomšič je 8. februarja poročala iz 9. korpusa Centralnemu komiteju, da je partijska organizacija v vojski zelo nepolitična. KP je razmeroma ozka, ponekod celo ilegalna. V italijanskih enotah je politična razgibanost v splošnem večja kakor v naših, a prevladuje teoretiziranje. Z ruskim bataljonom v 18. brigadi so imeli več komedij.¹⁰⁶

Ob koncu februarja je imel 9. korpus 10.375 borcev.¹⁰⁷ V začetku marca je štab korpusa poročal glavnemu štabu, da sta prišla komandant in komisar italijanske divizije Garibaldi-Friuli. Povedala sta, da sta govorila s članom CK KPI, ki je bil mnenja, da je bilo napačno vključiti divizijo Natisone v NOV in da je ta odločitev postala resna ovira za dvig antifašističnega boja v Severni Italiji. Zato sta predlagala, naj bi se za Furlanijo ustanovila skupna komanda vseh garibaldinskih enot (komanda cone) in naj bi pod to komando prišla tudi divizija Natisone. Operativno naj bi vsa cona spadala pod komando štaba korpusa, ki naj bi poslal v Furlanijo takoj vsaj en bataljon, da bi pomagal vojski.¹⁰⁸

V začetku marca so bile brigade 30. divizije na področju Obli vrh—Krnica—Čaven—Predmeja, 31. divizije na področju Trnovo—Sedovec—Rjavci—Pasja ravan—Goro-

peke, enote garibaldinske divizije pa na področju Zakriž—Cerkljanski vrh—Jesenice—Malenski vrh. Še vedno je bilo čutiti sovražnikov pritisk proti Trnovemu, Ajdovščini, Colu, Otlici in Predmeji, kar je pomenilo samo sovražnikovo tipanje in priprave za zadnjo ofenzivo, ki je z vso silo zajela prostor od obeh Sor do Trnovskega gozda.

Že 4. marca so bile sile 30. divizije potisnjene — po hudih bojih, ki so terjali naših 20 mrtvih in 37 ranjenih — s črte Otlica—Predmeja—Trnovo—Lokve na področje Vojsko in Nemci so držali severovzhodni in severni rob Trnovskega gozda.

Zato je štab 9. korpusa ukazal, naj obe diviziji napadeta Trnovski gozd; 30. divizija naj udari na črto Predmeja—Otlica prek Lokev in Malih Lazen z eno brigado, z drugo pa naj to črto zavzame z direktnim napadom in jo potem razširi proti Krnici, Trnovemu in Colu. Akcijo naj bi varovali 31. in garibaldinska divizija ter 19. brigada. Nato naj bi se začela druga faza naše ofenzive, pohod v Vipavsko dolino ter razbitje četniških in fašističnih sil. V operativni sestavi 30. divizije je prišla še 3. brigada. Ofenziva naj bi se začela 16. marca.

Ofenziva se je začela v redu in sovražnik je zaradi našega pritiska izpraznil Čepovan, Lokovec, Lazne in Trnovo in se umaknil v Grgar in na Col. A 9. korpus je že 18. marca poročal glavnemu štabu, da je sovražnik znova prodril na Ponikve, Banjško planoto in Lokovec. Tako je 19. marca držala 30. divizija črto Mrzla rupa—Male Lazne—Otlica—Predmeja—Cerkljanski vrh, 31. divizija Čepovan in Lokovec, garibaldinska divizija pa je bila na starih položajih Zakriž—Vojsko—Malenski vrh.

Dne 20. marca opoldne je štab korpusa poročal, da je sovražnik povečal svoje sile, ki so držale Col, Grgar, Banjščico, Ponikve, Pečine in Vojsko ter da so boji na vsem področju. Sovražnik je zasedel tudi Zakojco nad Hudo južno, ni pa trenutno kazal večje aktivnosti. Zvečer je štab korpusa poročal glavnemu štabu, da je sovražnik skoncentriran na Colu, in naj pritisne na zavezniško misijo, da bi ga Anglo-Američani jutri temeljito bombardirali.

Dne 22. marca je štab korpusa dopoldne telegrafiral glavnemu štabu, da po močnejših sovražnikovih koncentracijah na Gorenjskem in Primorskem pričakujejo večjo ofenzivo. Na Gorenjsko je prišla neka SS divizija in zasedla

Jelovico ter Selško in Poljansko dolino, na Primorskem pa je sovražnik okrepil črto Baška grapa—Grgar—Ravnica—Col—Črni vrh—Idrija. Iz Idrije je sovražnik prodril na Ledine—Vrsnik—Žiri—Fužine—Masore—Želin. Naše enote še držijo Banjško in Trnovsko planoto.

Sovražnik je tega dne izpadel iz Železnikov, Podbrda, Dolomitov, Idrije in Sovodenj. Glavni štab je 22. marca odgovoril štabu korpusa, naj ne branijo brezpogojno osvobojenega ozemlja in naj ne dopustijo, da bi jih sovražnik zbil v večjem številu na ožji prostor. Izogibajo naj se večjih frontalnih bojev, nikjer pa naj sovražniku ne pustijo napredovati brez njegovih izgub. Manevirajo naj na širokem prostoru, udarjajo naj predvsem v boke in v hrbet napredujočim kolonom in premeščajo naj svoje sile za hrbet sovražni ofenzivi.

Tega dne je poročal Centralnemu komiteju tudi B. Kraigher in poudaril, da je prvi nemški cilj Cerkno, proti kateremu prodirajo od severa in deloma tudi od zahoda, medtem ko črto Želin—Idrija—Žiri—Gorenja vas samo zapirajo ter z manjšimi silami zaposlujejo naše enote na Trnovski in Banjški planoti. Enote 9. korpusa se povsod dobro držijo, a ni govora, da bi mogle obdržati osvobojeno Cerkno. Zdi se mi skoraj gotovo — piše Kraigher — da gre za poskus izriniti 9. korpus na Trnovsko planoto, ga tam blokirati in razbijati. Ta teren je za NOV nemogoč, ker že sedaj enote dobesedno stradajo. V nekaj dneh so štirje partizani umrli za lakoto, celo štab in mi dobesedno stradamo. Jemo samo enkrat na dan. Računati moramo torej na resno ofenzivo — piše dalje Kraigher — in za zdaj imam v mislih več ukrepov. NOV se ne sme zadrževati v frontalnih bojih. Na hitro je treba napraviti lahko gibljive enote. Štabe je treba očistiti balasta in omogočiti z dobrimi zvezami hitro manevriranje. Tako bo mogoče skoncentrirati potrebne sile na manjše kolone in sovražnika pošteno uničiti. Manevirati tako, da ostane NOV vseeno na širšem terenu in da se lahko izmakne na Trnovsko planoto. Z italijansko divizijo je treba manevrirati tako, da pride na področje 7. korpusa. Najbrž bo že prepozno, da bi bilo mogoče izvesti sklep o ustanovitvi elitne italijanske brigade in bo treba zato vse odposlati ali pa eno od brigad zadržati tu. Z obema divizijama mislimo manevrirati proti Vipavi, Krasu in Pivki. Računamo tudi na

možnost, da bi od tam del sil prehajal prek Dolomitov zopet na Cerkljansko in od severa na Trnovsko planoto, del sil pa morda celo v Brkine. Obkom bo vse kadre, kar jih bo mogoče, poslal v okrožja, okrožjem pa bomo dali nalogo, da po potrebi manevrirajo kot samostojne bojne enote na svojem terenu v okviru najprimernejše enote NOV na njihovem terenu.

Dne 23. marca je dopoldne poročal štab korpusa glavnemu štabu o trenutni razporeditvi sil. Na Gorenjskem so bili Jeseniško-bohinjski odred, Škofjeloški odred, dve italijanski brigadi, 19. brigada ter komanda Gorenjskega vojnega področja. Vse te enote so dobile »temeljita povelja za manevrski način boja«. Če bi bil pritisk premočan, imajo vse tri brigade smer umika Dolomiti—Pivka ali Dolomiti—Istra, a to le v skrajnem primeru. Z osnovnimi silami 30. in 31. divizije in z dvema italijanskima brigadama, ki so sedaj na področju Vojsko—Banjška planota—Trnovo—Col, bomo z enim delom udarili proti Pivki, z drugim pa ostali na omenjenem področju.

Popoldne je štab korpusa poročal, da teče ofenziva na Gorenjskem in Primorskem dalje. Na Gorenjskem je sovražnik prodril iz Bukovja na Reko, iz Podbrda na Davčo, iz Sorice in Železnikov na Malenski vrh, na Primorskem pa iz Idrije in Dolomitov na Goropeke—Ledine—Vrsnik—Žiri—Sovodenj—Želin in dalje. Boji so povsod. Cerkno je še vedno prazno. Kolona, ki je prodirala s Cola proti Otlici, je bila odbita, prav tako kolona, ki je šla iz Grgarja proti Trnovemu. »Vse direktive sprejeli in se po njih ravnamo.« Zaveznikom smo nakazali potrebo bombardiranja Grgarja, Cola, Idrije, Štanjela, Dornberka, Prestranka, Postojne, Logatca, Ilirske Bistrice, Gorenje vasi, Železnikov, Škofje Loke in Radovljice.

Dne 24. marca je štab korpusa dopoldne sporočil, da sovražnik na Gorenjskem napreduje, a so le manjši boji. »Ker smo uvideli namen stisniti nas v Cerkljansko dolino, naši niso držali fronte, ampak prejeli povelje, da se po dnevnih spopadih premaknejo v sovražnikovo zaledje.« Na Primorskem je sovražnik prodril na Banjško planoto, na Podgozd in Voglarje. Na področje Col—Pivka so naši poslali še eno brigado. Dne 25. marca opoldne je štab korpusa poročal, da na Gorenjskem drži sovražnik Selško dolino, cerkljanski sektor in komunikacijo Idrija—Želin—

Reka—Bukovo. Na Primorskem je po zavzetju Lokovca začel sovražnik ofenzivo iz Grgarja in Ravnice in je 24. marca predrl naše položaje ter zasedel del Lokev. Na področju Col so naše enote po celodnevni bojih prešle v napad, vrgle sovražnika s Sinjega vrha in ga pognale na Col.

Ob šestih popoldne istega dne je štab korpusa poročal, da je vladalo na področju Col—Lokve ves dan zatišje, kar je »zelo prav za naše enote, da so se uredile in nahranile«. Na področju Vojsko se je italijanska brigada pred pritiskom umaknila z Oblakovega vrha na Vogalce.

Dne 26. marca ob dveh popoldne je štab poročal, da je sovražnik zjutraj izpadel iz Cola in ponovno zasedel Sinji vrh. Sovražnik je držal Lokve, Lokovec, Trnovo, Šebrelje, Jagršče, Bukovo, Zakriž, Planino, Čeplez in Porezen. Poročil z Gorenjske štab korpusa še ni imel, poudaril pa je, da pravih sovražnikovih namenov še ne morejo ugotoviti. Zavezniki so poslali okrog sedem ton hrane.

Dne 27. marca je štab korpusa ob dvanajstih sporočil, da pripravljajo po direktivah B. Kraigherja za premik štab garibaldinske divizije z dvema brigadama na področje 7. korpusa, še eno pa bodo poslali kasneje, ker sta sedaj dve italijanski brigadi na Gorenjskem. Štab je vprašal, ali to lahko storijo takoj, kajti kasnejši položaj bo morda to oviral. Popoldne ob dveh je štab poročal, da so naši ponoči napadli Sinji vrh in pognali sovražnika na Col. Udarne četa 31. divizije je z aktivisti odšla na Kras, 17. brigada je imela boje pri Šebreljah, 19. brigada je bila z enim bataljonom pri Jeseniško-bohinjskem odredu v Starih Fužinah, dva bataljona pa sta bila na Poreznu. Sile so bile razporejene takole: štab korpusa Predmeja, 30. divizija Otlica (17. brigada Vojsko, 18. brigada Obli vrh—Angelska gora—Sinji vrh, 19. brigada en bataljon Stare Fužine, z dvema pa ni bilo zveze), 31. divizija Male Lazne (3. brigada Križna gora, 7. brigada Male Lazne—Krnica, 16. brigada Male Lazne, udarna četa Kras); garibaldinska divizija, štab in dve brigadi na Oblakovem vrhu, dve brigadi sta bili na Gorenjskem, z njima pa niso imeli zveze.

Dne 28. marca je štab ob dveh popoldne poročal, da sovražnik še vedno drži Selško dolino, cerkljanski sektor, žirovski sektor in komunikacijo Idrija—Želin—Reka—Bu-

kovo, na Primorskem pa Banjško planoto, Lokve, Trnovo, Col in Črni vrh.

Tega dne sovražnik ni bil aktiven. Načrt korpusa je bil z glavnino udariti na četnike in domobrance, ki so bili skoncentrirani v Črnem vrhu, z manjšimi silami pa zasledovati sovražnika na vseh področjih.

Dne 29. marca je ob osmih zjutraj vprašal štab korpusa glavni štab, ali naj takoj odpošlje že omenjene italijanske enote na področje 7. korpusa in če bi jih ta mogel pričakati na prehodu čez železnico. Ob dveh popoldne pa je poročal, da je sovražnik zasedel Šentviško goro in da so iz Črnega vrha odšle tri kolone proti našim položajem na Mali gori.

Dne 30. marca. Za ta dan nimamo nobenega korpusnega poročila, zato si pomagamo s poročilom B. Kraigherja. Po umiku iz Cerknega — piše — smo bili nekaj časa v Gor. Trebuši in kasneje na Predmeji. Mislim, da je štab nekoliko predolgo držal fronto s središčem na Predmeji. Nekajkrat sem interveniral, da pohitimo s prebojem obroča. Po prvi intervenciji se je pokazalo, da je zaradi slabih zvez nemogoč preboj takoj prvega dne. Morali smo počakati še en dan. Zato smo 30. marca znova poskušali, a načrt je bil zaradi naglice še vedno slabo pripravljen in zato se nam preboj ta dan in v noči od 30. na 31. marec ni posrečil. To je »zakrivila predvsem neodločnost in lahkomišljenost divizijskih štabov, ki so še vedno upali, da ofenziva ni tako resnega značaja«.

Dne 31. marca je štab korpusa poročal o sovražnikovi ofenzivi na področje Vojsko—Trnovski gozd. Na vseh straneh je sovražnik postavil globlje blokade. »Stanje dosti resno, ker so se zbile na blokiranem sektorju, ki je precej ozek, komande mest in pokretna bolnica.« Razdelili smo se in določili tri smeri preboja: Pivka, Banjška planota in Vojsko ter od tod dalje proti Gorenjski.

Kraigher poroča, da so 31. marca še ostali na Predmeji. Ta dan so morale enote na vseh področjih odstopati in proti večeru so bili stisnjeni že na zelo ozkem prostoru. Ljudem je le postalo jasno, da se morajo prebiti za vsako ceno. Toda načrt prejšnjega dne — preboj proti Pivki z osnovno enoto — je bil že neizvedljiv. Zato so se odločili prebijati se s približno enakimi silami v tri smeri.

V noči od 31. marca na 1. april se je 31. divizija s prenosnimi bolnišnicami in z delom ponovno zbranih, a prej

razhajkanih zalednih ustanov prebijala na Pivko; dve italijanski brigadi, ki bi morali v sestav 7. korpusa, sta se prebijali na Banjško planoto. Forumi Obkoma, PNOO, POOF in 30. divizija so se prebijali na Vojsko. V zadnjem hipu se jim je pridružila še Gradnikova brigada. Tako se je ponoči premikala velika kolona čez Mrzlo rupo proti Vojskemu.

Dalje poroča Kraigher, da so bili obveščevalni podatki zelo slabi in je zato kolona morala tipati s patrolami, kje je sovražnik, z osnovno kolono pa hiteti proti Oblakovemu vrhu, sicer je bila nevarnost, da bi jo sovražnik v Mrzli rupi ne presekal ali vrgel nazaj v Trnovski gozd. Sovražnik je imel zasedene vse kote, na naše patrole pa ni streljal prej, dokler niso prišli do Oblakovega vrha in dokler se ni zdanilo. Tedaj je sovražnik udaril na center naše kolone, na glavni aparat Obkoma in OZNA. Zaščitnica je izgubila glavo, bila je odrezana in se je deloma umaknila nazaj v Trnovski gozd, deloma pa po trebuški grapi proti Sp. Trebuši. Obe brigadi, ki sta bili na čelu kolone, sta se zato hitro obrnili in pregnali Nemce na juriš z nekaterih kot tako, da »smo si za dan zasigurali vsaj minimalni življenjski prostor«. Na položaje je moralo vse, tudi naši odseki, ki so imeli pri tem jutranjem prebijanju žrtve.

Dne 1. aprila je poročal Kraigher Centralnemu komiteju, da so se iz Trnovskega gozda prebili na Vojsko. Tu so bili takoj zjutraj popolnoma blokirani na najožjem prostoru. Držali so tri kote, situacija je bila zelo resna in kritična. Dopoldne je poročal štab korpusa glavnemu štabu: Morali smo se umakniti na področje Vojskega, kjer smo prišli med globinske zasede. Položaj je skrajno resen. Smo s tremi brigadami in Obkomom. Šefa ruske in angleške misije sta ranjena. Blokirani smo na področju k. 1163—k. 725—k. 922—Žgavec—Vogalci. Od nas je odrezana ena brigada in OZNA, sovražnik močno pritiska.

Kraigher je za 1. april poročal, da so trajali boji ves dan, a žrtve so bile v primeri s prebojem manjše. Pri preboju je padel načelnik OZNA podpolkovnik Maks Perc in še nekaj tovarišev, ujet pa je bil glavni javni tožilec za Slovenijo, major dr. Vito Kraigher. Razbit je bil tudi ves aparat Obkoma, izgubili so zveze in ves arhiv.

Podnevi 1. aprila so aparat še zmanjšali in ga razdelili po brigadah, del Obkoma pa se je umaknil v bližino bol-

nišnice. Ves dan je kazalo, da bo preboj pri kmetu Žgavcu zelo težak. Vojska je bila utrujena, brez hrane in skoraj brez municije, česar pa Nemci niso izkoristili. Zato so se brigade — prek mosta v Sp. Trebuši — prebile brez boja na Šentviško goro. Po podatkih obveščevalne službe je bila tod še edina odprtina. Nemci so sicer imeli manjšo zasedo pri Sp. Trebuši, vendar si niso upali udariti po brigadah.

S tem prebojem je bila ofenziva pravzaprav končana.

Kaj pravijo Nemci? Ohranjeno je poročilo nadporočnika varnostne policije za čas od 19. marca do 4. aprila. Dne 19. marca je dobila njegova četa ukaz, naj se javi pri štabu SS policijskega polka 10 v Gorici. Četa je 29. marca v sestavi SS policijskega polka 15 odšla čez Pečine proti Trebuši, ki jo je po spopadu zasedla ob devetih zvečer. Patrola je 30. marca odkrila južno od Trebuše partizansko lekarno. Medtem so Nemci vdrli v dolino Kanomlje, ta enota pa se je utaborila na Oblakovem vrhu in čakala novih povelj. Dne 31. marca se je četa vkopala na položaju bataljona na Vogalcah.

Dne 1. aprila so ob pol šestih zjutraj javile straže, da so proti položajem udarile močnejše sile čez k. 1044, ki pa jih je četa odbila in udarila še naprej proti Strničarju. Druga, močnejša partizanska skupina je udarila vzhodno proti Vojščici. Tako je bila ta nemška četa obkoljena in izpostavljena močnemu ognju, vendar je odbila partizanski predor čez svoje položaje. Štabu bataljona je četa poročala o položaju in je nato s pomočjo sosednje skupine odbijala vse partizanske napade. Zato so se partizani prebijali nazaj proti Strničarju in k. 1163 ter tam zasedli položaje.

Popoldne je dobila četa ukaz, naj pregleda, če sta Strničar in k. 1163 še zasedena. Ker je bilo to še zasedeno, je naredila četa skupaj z 10. četo in kraškimi lovci zaporo. Pri pregledovanju svojega področja je četa našela 36 mrtvih partizanov in 7 ujetih. Med ujetimi je bil tudi major Vito Kraigher, ujel ga je narednik 2. grupe 2. voda Vesper. Ko so Kraigherja odpeljali na oddelek varnostne službe (gestapa), so jim tam povedali, da je »Kraigher najdragocenejši ulov naše ofenzive«.

Pozno zvečer so patrole te čete ugotovile, da se je sovražnik umaknil verjetno proti Trebuši. Dne 2. aprila je četa dobila ukaz ob pol dveh, naj ob petih zapusti to zaporo in spremlja transport ranjencev v Idrijo. Četo je na

zapori pri Vogalcah zamenjala 11. četa iz SS policijskega polka 10 in je dopoldne odšla proti Idriji in prišla, ko je minil hud letalski napad, zvečer v Idrijo, od tam pa je 4. aprila odrinila v Udine.¹⁰⁹

V ofenzivi je sodeloval tudi domobranski bataljon Vuka Rupnika (18 oficirjev, 523 mož) v bojni skupini Krumme. V. Rupnik je zapisal, da je bila njegova akcija »popolnoma nepotrebna, ker so kraški lovci že prodrli do Trnovskega gozda in so partizani ušli, ko je njegov bataljon prišel tja«. Bataljon je sodeloval že v 1. ofenzivni fazi (obkolitev področja Cerkno—Blegoš) in je odšel 19. marca iz Cerknice v smeri Logatec—Rovte—Veharše—Gora in je ob osmih zjutraj zasedel zaporo Ravne—Rupa—k. 769—Ideršek—Mratni; 20. marca so zaporno črto preložili proti Ledinam in imeli desno in levo zvezo z dvema nemškima bataljonoma. S te črte je bataljon do 26. marca pošiljal izvidnice do črte reka Sora—Idrija in prišel večkrat v stik s partizani (13 partizanov je padlo in trije so bili ujeti). V 2. fazi (obkolitev področja Vojsko—Trnovski gozd) je bataljon 26. marca preložil zaporno črto na črto Sp. Idrija—Idrija—Likar—Zagode—Pri Pevcu—k. 780—Idrijski log—k. 791—Zadlog. Zaradi različnih gesel je prišlo pri Plestenici in Trebčah do medsebojnega spopada, a ni bilo izgub. S partizani stika ni bilo. Dne 30. marca so zaporo preložili na črto Likar—Zagode—Pri Pevcu — k. 730—k. 607—k. 861—Zajcev vrh in do 31. marca ni prišlo do stika s partizani. V noči 31. marca na 1. april je bil bataljon podrejen skupini Krumme med Goro in Sinjim vrhom, 1. aprila pa je bataljon čistil področje proti Predmeji, kjer se je spopadel s kraškimi lovci, a izgub ni bilo. Dne 3. aprila je bataljon odšel s položajev in se je 4. aprila vrnil iz Vipave v Cerknico. V. Rupnik kritizira prevoz z zaporne črte k skupini Krumme, ker so partizani skozi to vrzel lahko ušli. Ofenzive se je od 26. do 30. marca udeležil tudi general Rupnik, ki je v svojih »spominih« zapisal, da je 1. fazo do Idrije vodil general Rösener. Ta faza se ni posrečila »kao što je bilo predviđeno«, 2. fazo pa je vodil general Globocnik.

Dne 2. aprila je poročal štab 31. divizije, da nima zveze s štabom korpusa in da je s 7. in 16. brigado ter s prenosno bolnišnico v gozdu pri Sv. Lovrencu nad Bukovjem. Prebili so se brez žrtev. Štab 30. divizije je ob 8. zvečer

poročal, da so se prebili na Šentviško planoto in da je položaj miren. Sovražnik se umika v postojanke, kontrolira pa še vedno Čepovan, Oblakov vrh, Vojsko, Mrzlorupo in Zg. Trebušo.

Dne 3. aprila je štab korpusa sporočil glavnemu štabu, naj zaradi razbremenitve prosi zaveznike, naj bombardirajo Hotedršico in Postojno. Da bi se mogli premakniti v ozadje, je potrebno bombardirati Col, Gorenjo vas, Grahovo, Knežo in Sv. Lucijo. Glavni štab naj zaveznike opomni tudi za dovoz municije in hrane. Dalje je korpus poročal, da je položaj podoben položaju na Štajerskem. Sovražnik drži še vedno na vsem ozemlju vojsko in ga kontrolira. Obkom in štab korpusa sta bila na Šentviški planoti, 16. in 7. brigada iz 31. divizije na Pivki, 3. brigada na Šentviški gori, 19. pa na bohinjskem področju. S tremi brigadami garibaldinske divizije niso imeli zveze, mornariški odred in artilerija pa sta bila v Trnovskem gozdu.

Dne 4. aprila je štab korpusa dopoldne poročal o bojih pod Praprotnim poljem: nujno je treba bombardirati Slap, Sv. Lucijo in Idrijo ob Bači. Štab 31. divizije je poročal, da je njegova enota na poti na notranjsko vojno področje in z njimi je tudi prenosna bolnišnica ter okrog 700 borcev in načelnik štaba garibaldinske divizije. Štab korpusa je tudi poročal, da je ves Obkom dobro zakonspiriran.

Dne 5. aprila je štab korpusa poročal, da so štab 17. in 18. brigade, odseki in Obkom na področju Šebrelje—Jageršče. Proti večeru je sovražnik prodrl na Praprotno polje. Zapustil je Vojsko in Oblakov vrh, bil pa je še v Zg. in Sp. Trebuši.

Dne 6. aprila je štab korpusa poročal, da je stanje municije in hrane tako pereče, da resno ogroža njegove enote. Moštvo dobiva na dan le košček mesa in nič več ne zmore premikov. Sovražnikov pritisk popušča; 30. divizija se bo premaknila na področje Vojsko—Predmeja—Otlica, 31. divizija pa je s svojim transportom na notranjskem vojnem področju.

Dne 7. aprila je bil sovražnik še na področju Trnovski gozd—Predmeja—Otlica, 7. brigada in 1/16 sta imela boje s sovražnikom, ki je prodiral s Cola proti Podkraju.

Dne 8. aprila je štab korpusa sporočil, da urejujejo enote, ki so bile na področju Vojsko, Čepovan, Lokve, M.

in Vel. Lazne in Trnovo. Sovražnik je še ostal v Grgarju, na Slapu, Otllici in na Colu.

Obkom je poročal CK, da je bila ofenziva mnogo resnejša kot na Štajerskem. Trenutno se pripravljajo na eventualno nadaljevanje ofenzive. NOV nujno potrebuje municijo, zlasti pa hrano. Že tri tedne niso pošteno jedli, edina hrana je meso. Obkom je poročal, da se seli na konspirativno oporišče in bo ločen od štaba korpusa.

Dne 9. aprila je štab korpusa ob treh popoldne poročal, da sta se dve italijanski brigadi s štabom divizije prebili iz obroča brez boja. Zbrali bodo vso divizijo in jo poslali takoj h glavnemu štabu. »Opise bojev ter posamezne bitke, popise oseb in krajev pošljemo jutri zvečer. Angažirali smo vse tovariše, ki kaj o tem vedo.« Ob petih popoldne je štab korpusa poročal, da je položaj nestalen, da pa je trenutno na Gorenjskem in Primorskem zatišje. Sovražnik je še na Predmeji, Colu, v Grgarju in na Ravnici, medtem ko je Trnovo prazno. Štab ima zvezo z vsemi enotami razen z 31. divizijo, Škofjeloškim odredom, z dvema bataljonoma Gradnikove in z enim bataljonom 17. brigade. Štab je še vedno na Vojskem. Včeraj so zavezniki odvrgli nekaj hrane in danes prav tako. Bolnišnici Franja in Pavla sta brez izgub in premična bolnišnica 30. divizije je rešena. Skladišča municije so ostala v glavnem nedotaknjena, pač pa so Nemci odpeljali mnogo usnja, izropali so civilno prebivalstvo ter odpeljali so vso živino in hrano. Naši so vojsko urejevali.

Tudi B. Kraigher je poročal o težkih gospodarskih udarcih, ki jih je prizadejala ofenziva. Severnoprimorsko okrožje, ki je bilo že tako pasivno, je gospodarsko uničeno. Sovražnik je sistematično uničeval vsa življenjska sredstva in tudi sistematično teroriziral. Zato je bilo tudi veliko žrtev med civilnim prebivalstvom. Civilno prebivalstvo se v glavnem hrani pri naših kuhinjah.

Za 10. april ni bilo poročil, 11. aprila pa je štab korpusa ob treh popoldne poročal, da se je položaj na Gorenjskem normaliziral. Padel je komandant Škofjeloškega odreda Blaž Ostrovihar; 31. divizija je bila na Pivki, 30. pa na Banjški planoti in Vojskem.

Dne 12. aprila je štab 9. korpusa sporočil, da bo odrihnila iz Sp. Trebuše proti 7. korpusu garibaldinska divizija in da bo v noči od 15. na 16. april prešla progo. Dne

13. aprila je sovražnik še držal Col, Otlico, Črni vrh, v čepovanski dolini pa Vrše, Kobilico in Lazne. Od 30. divizije sta bili 17. in 18. brigada na Vojskem, 19. pa na poti s Pokljuke na Cerkljansko; 31. divizija je imela 7. in 16. brigado na Pivki, garibaldinska divizija pa se je že premikala na teritorij 7. korpusa.

Dne 14. aprila je bil štab korpusa na Vojskem; 30. divizija: Na Vogalcah (17. brigada na Lokvah, 18. na Vojskem, 19. na Cerkljanskem vrhu), 31. divizija: 3. brigada na Mrzli rupi, 7. na Javorniku in 16. pri Sv. Lovrencu. Štab korpusa je ob sedmih zvečer poročal, da je položaj normalen. Sovražnik je prenehal patroljirati, držal pa je še Col, Otlico, Predmejo, Puštal, Dol. Lokovec in Grgar. Na Gorenjskem je bilo stanje kot pred ofenzivo.

Garibaldinska divizija je v noči od 15. na 16. april z enim delom, naslednjo noč pa še z drugim srečno prešla prek proge pri Ravbarkomandi.

Dne 15. aprila je bil sovražnik še vedno v postojankah v Trnovskem gozdu, na Otlici in na Colu; 30. divizija je imela 17. brigado na področju Lazne—Lokve, 18. na Vojskem, 19. na Cerkljanskem vrhu; 31. divizija je bila s 3. brigado v Mrzli rupi, s 7. na Javorniku nad Črnim vrhom in s 16. pri Sv. Lovrencu. Vseh borcev je imel korpus le še 8852.

Dne 17. aprila je sovražnik še vedno držal Col, Otlico, Predmejo, Zavrh in Puštal, ni pa bil aktiven. Štab korpusa je pripravljal napad na Zavrh in Puštal. Sporočil je glavnemu štabu, naj pri zaveznikih posreduje, naj pošljejo municijo. »Nam nosijo vsak dan samo moko in riž, dasi zahtevamo municijo. Rabimo tudi puške in mitraljeze.«

Dne 18. aprila je bila 30. divizija s 17. brigado na Laznah, z 18. na Vojskem in Rutarjevem vrhu, z 19. na Cerkljanskem vrhu, 31. divizija pa je imela 3. in 7. brigado na Mrzli rupi, 16. pa na področju Ščinkovec—Eržen. Dne 20. aprila je štab korpusa poročal, da bosta ponoči obe diviziji napadli Puštal in Zavrh, istega dne pa je glavni štab ukazal očistiti področje Predmeja—Otlica za izhodišče in poudaril, da je osnovne važnosti sedaj Trst.

Obe diviziji sta prešli v napad in prisilili sovražnika, da je zapustil Zavrh, Puštal, Dol. Lokovec in se umaknil v Grgar. Ofenziva obeh divizij se je nadaljevala do 26. aprila, ko je sovražnik zapustil Otlico in Predmejo.¹¹⁰

Naj na kratko pregledamo še delovanje obeh divizij. 30. divizija je bila 16. marca s 3. brigado po hudih bojih zvečer v Zavrhu, 17. brigada in 18. pa na Lokvah; 17. marca je bil sovražnikov vdor iz Grgarja proti Zavrhu in Lokvam odbit, 17. brigada je bila na Mrzli rupi in Vojškem, na področju 18. brigade pa je bilo mirno; 18. marca je imela 18. brigada hude boje nad Otlico, 20. marca je sovražnik prodiral proti Masoram, Ledinam in Jagersčam; 22. marca se je poslabšal položaj 19. brigade, ki naj bi se po ukazu korpusa premaknila prek Selške doline na Jelovico. V Farjem potoku se ji je pridružilo Gorenjsko vojno področje, a brigada se je morala umakniti na Črni vrh, ker je bila Selška dolina zasedena; 18. brigada je imela ta dan boje na področju Sinji vrh — grebeni nad Vipavsko dolino; 23. marca je imela 3. brigada boje pri Podgozdu, 17. v Kanomlji, 19. pa se je premaknila na Porezen, da bi se ponoči prebijala proti Bohinju; 24. marca je sovražnik zasedel Želin in presekal komunikacijo Sp. Trebuša — Cerkno, iz Selške doline in Davče pa je pritiskal na Porezen; dva bataljona tretje brigade sta se premaknila proti Colu. Tega dne je postalo kritično na Poreznu. Padla je megla, borci pa so bili utrujeni in zaspani. Ob sovražnem udarcu je nastala zmeda, a se je 1. bataljon 19. brigade znašel in prevzel vso težo bojev, da bi se med tem uredili drugi bataljoni. Prvi bataljon se je v noči od 24. na 25. marec med Podbrdom in Petrovim brdom južno od Raven prebil iz obroča in od tod prek Bohinja na Uskovnico.

Štab 19. brigade je za čas od 22. marca do 7. aprila poročal, da je bila brigada 22. marca zbrana na Cerkljanskem vrhu, štab korpusa pa je ukazal, naj se brigada konspirativno umakne v sovražnikovo zaledje. Pri tem bi prišla v poštev Gorenjska in Dolomiti, v skrajnem primeru tudi Pivka, nikakor pa ne Šentviška planota, ker bi s tem »spravili sebe in druge v še slabši položaj«. Zato je sklenil štab premakniti se na Gorenjsko, čeprav mu ni bil znan položaj, po podatkih obveščevalnega centra korpusa pa je bila tam »situacija zaenkrat normalna«.

Tako se je brigada zbrala zvečer na Kladju. Od Gorenjskega vojnega področja je dobila sporočilo, da je Selška dolina blokirana. Kljub temu se je brigada premaknila čez Robidnico v dolino, kjer se ji je priključilo tudi Gorenjsko

vojno področje. Čez cesto ni bilo več mogoče, zato so — zaradi preveč neoboroženih — skupaj z 20. brigado (Tržaško) in s Škofjeloškim odredom zasedli položaje od Blegoša do Črnega vrha. Nato so na posvetovanju vseh štabov in članov POOF za Gorenjsko sklenili, da se 19. brigada in Gorenjsko vojno področje premakneta od Črnega vrha v eni noči po grebenih na Porezen, v drugi noči pa med Petrovim brdom in Podbrdom proti Bohinju; 20. brigada, Škofjeloški odred ter Obkom in POOF pa se premaknejo čez Blegoš in Martinj vrh ter čez cesto na Jelovico.

19. brigada in ostali so prišli na Porezen 24. marca ob štirih zjutraj. Tu so se porazdelili po italijanskih bunkerjih in kavernah. Z njimi je bilo precej neoboroženih in tovarišic. Načelniku štaba so stražarji povedali, da se je ob vznožju Porezna sovražna kolona razdelila na dva dela in da prodirata navzgor. To so javili tudi komandantu, a ta je dejal, da bo šel sovražnik gotovo mimo. Toda brigada je bila napadena in v megli je nastal preplah. Nato so sklenili z vsemi, kar se jih ni razbežalo, držati položaje k. 1316—k. 1512. Toda eni se tega niso držali in so prešli cesto pri Petrovem brdu. Tako je 1. bataljon 19. brigade sam držal položaje do noči, zjutraj pa se je prebijal proti Bohinju in je 26. marca prišel v Staro Fužino. Po poročilu obveščevalnega centra štaba 19. brigade z dne 7. aprila je dobil štab 19. brigade 22. marca nalogo prebiti se na Gorenjsko. Premik se je začel zvečer, a zaradi dneva (23. marca) se je brigada vrnila nazaj na Črni vrh, kjer se ji je pridružilo Gorenjsko vojno področje. Dne 23. marca so taborili pri starih jugoslovanskih kavernah: brigada, Gorenjsko vojno področje, dve italijanski brigadi, Obkom, dve komandi mest, inženirski bataljon 31. divizije, nekaj Rusov idr. Sklicali so sestanek komandantov vseh enot, se razdelili na dva dela in vsakemu delu določili smer premika; 19. brigada, Gorenjsko vojno področje, inž. bataljon, obe komandi mest in delavski bataljon so dobili smer stara državna meja — Porezen. Tako je ta enota odšla 23. marca zvečer s Črnega vrha.

Dne 24. marca ob štirih zjutraj je enota prišla na Porezen, kjer je komandant določil predanitev v bivših bunkerjih, Nemci pa so jih presenetili v megli. Komandant brigade je jurišal s 1. bataljonom, 2. se je umaknil, za tretjega pa obveščevalna služba 7. aprila še ni ničesar ve-

dela. Dne 26. marca so prišli deli 19. brigade na področje Bohinj—Stara Fužina.

Izgube so bile po prvih podatkih 221 pogrešanih, dne 7. aprila pa so poročali še o 121 izgubljenih.

Druge brigade divizije so imele hude boje (Sinji vrh!), ker pa je sovražnik 29. marca zasedel področje Špičasti vrh—Kobilica—Križna gora, je bila diviziji odrezana pot proti Pivki. Po hudih bojih se je divizija prebijala v noči od 31. marca na 1. april na Vojsko in od tod na Šentviško planoto, od tod pa 4. aprila po hudih bojih na Šebrelje. Takrat je štab le približno ocenil izgube: 31 mrtvih, 46 ranjenih, 3 ujeti, 8 dezertirjev in 214 pogrešanih. »ker manjka veliko število tovarišev, bolje rečeno, cele enote, za katerih usodo se ne da reči niti približno točno«. Dne 11. aprila je imela divizija na seznamu 1765 borcev, na mestu pa 1046.¹¹¹

Poročilo 31. divizije deli razdobje od 25. februarja do 18. marca v ofenzivno razdobje naših enot, čas od 18. marca do 5. aprila pa v čas sovražnikove ofenzive. V prvem razdobju so enote 31. divizije v glavnem nabirale hrano za korpus, predvsem v Dolomitih (7. brigada). Sovražnik na Gorenjskem in v Dolomitih v tem času ni bil aktiven, pač pa se je oglašal na Primorskem in se je 3. brigada zapletla v boje na področju Trnovo—Čepovan—Trebuša. Večja akcija divizije v tem času je bil napad na domobransko postojanko Sv. Križ in Kališče pri Železnikih. V tem času je začel sovražnik že koncentrirati svoje sile na področju Predmeja—Trnovo—Čepovan—Banjška planota, naše enote pa so 16. in 17. marca napadle Lokovec, Čepovan, Vel. Lazne, Kobilico, Lokve in so bile na črti Trnovski gozd—Otllica—Predmeja.

Šestnajsta brigada je imela na področju Lokovec pet dni trajajoče boje. Zaradi vedno večjega sovražnikovega pritiska so se enote 31. divizije premaknile na področje Zavrh—Trnovo—Predmeja. Sovražnik je vrgel 16. brigado na Zavrh, zasedel položaje na Lokvah in prisilil naše enote k umiku na Male Lazne in Otllico; 3. brigada je zasedla položaje na Sinjem vrhu. Tu so bili hudi boji in položaji so več dni prehajali iz rok v roke. Zaradi pomanjkanja municije je morala 3. brigada zapustiti položaje; 7. brigada je bila na področju Male Lazne in tako sta bili naši enoti stisnjeni na ozek prostor, odrezani od vseh oskrbovalnih

središč in zato sta bili prisiljeni prebiti obroč, ki se je vedno bolj ožil; 3. brigada pa je ostala pod komando štaba 30. divizije.

Tako se je 31. divizija s 7. in 16. brigado, prenosno bolnišnico in z italijanskimi enotami prebila v noči od 31. marca na 1. april brez boja v smeri Tisovec—Idrijska Bela—Idrijski log — čez cesto Idrija—Črni vrh in čez cesto Idrija—Godovič na Javornik ter od tod proti Pivki. Enote 16. brigade so transportirale prenosno bolnišnico prek proge, 7. brigada pa je imela medtem boje s četniki na področju Pivka—Hrušica—Podkraj.

Tretja brigada je ostala pod komando 30. divizije. Premikala se je z divizijo s področja Otlica—Mrzla rupa na področje Vojsko, od tod pa po hudih bojih z dvema bataljonoma na Šentviško planoto in nato nazaj na Vojsko. Štab divizije je računal, da je imela divizija med ofenzivo 59 mrtvih, 18 ranjenih, 61 dezerterjev in 389 pogrešanih.¹¹²

Omenili smo že *mornariško skupino*. Dne 1. novembra leta 1944 je bila ustanovljena 1. mornariška četa Slovenije (35 mož), od katere je bil en vod 20 mož poslan na področje Trsta, da bi zbiral potrebne podatke. Dne 20. januarja 1945 so poslali na Kras novo skupino za zvezo s skupino v okolici Trsta. Četa je narastla na več kot sto ljudi in je 23. januarja postala 1. bataljon pomorske pehote v sestavu 30. divizije, 28. januarja pa 1. mornariški odred pri 9. korpusu, ki se je kot borbena enota vključil v 18. brigado 30. divizije.

Ves februar in prvo polovico marca je bil odred v bojih v sestavu 18. brigade na področju Otlica—Čepovan—Vojsko. Ko se je 23. marca — kot poročča major Klemenc — začela druga faza ofenzive, je odred 28. marca izgubil zvezo s svojimi enotami in ostal sam na položaju. Tako se je v dneh od 1. do 4. aprila prebijal sam in ga je sovražnik razbil. En del se je prebil, drugi pa je ostal v obroču in se premaknil proti Mrzli rupi. Ker se zvečer 1. aprila ni mogel prebiti proti Vojskemu, se je premaknil v bližino Mrzle rupe, nato pa 2. aprila pod Oblakovim vrhom na Otalež, 3. aprila na Robidnico pod Blegošem, od tod pa 4. aprila v Davčo in na Črni vrh. Med potjo je bila kolona napadena in 4. aprila se je prebila skupina 13 borcev na Črni vrh, od tod pa čez Novake 10. aprila na Vojsko.¹¹³

Operativni štab za Zapadno Primorsko je bil ustanovljen poleti 1944 in bil s svojimi enotami, sestavljenimi iz domačinov, na najbolj izpostavljenih položajih v Benečiji, Reziji in Brdih. V glavnem je opravljajal oostrostrelske akcije, miniranje, sabotaže in postavljajal zasede.

Po nemškem ofenzivnem sunku v začetku marca 1945 v Beneško Slovenijo se je operativni štab z Beneškim bataljonom zadrževal v vzhodni Benečiji in Brdih, Rezijanski bataljon pa je bil pri štabu korpusa. Vse enote so imele okrog 400 borcev. Operativni štab je 14. marca poročal, da je borbenost enot »še precej na visoki stopnji, čeravno so po bataljonih sami razhajkanci, ki smo jih polovili . . . Treba je vedno vpiti nad njimi, ker z dopovedovanjem se nič ne doseže«.

Štab je imel več težav z ozopovskimi enotami, ki niso priznavale enotam 9. korpusa pravice operirati v Beneški Sloveniji. Spori so se še povečali z misterioznim napadom na štab ene od ozopovskih enot, pri čemer je padel znani ozopovski komandant Bolla. Zato je štab 9. korpusa ukazal operativnemu štabu, naj natanko preišče nesrečno zadevo in uredi odnose z ozopovskimi enotami. Štab korpusa je poudaril, da nikakor ne sme priti do konflikta z ozopovskimi enotami in pojasniti jim je treba skupno dolžnost boja proti nemškemu okupatorju. Ne sme pa dovoliti sovražne propagande na področju 9. korpusa.¹¹⁴

Težave z ozopovskimi enotami so se začele v večji meri sredi oktobra leta 1944, ko so se v sami diviziji Garibaldi-Osoppo-Natisone pojavili problemi o prehodu vse divizije pod operativno komando štaba 9. korpusa, ker je divizija pač bila na področju 9. korpusa. O problemu smo že govorili in je bil v tem, da so bili garibaldinci za priključitev, opozovci pa ne in da so se garibaldinci odcepili in odšli na drugo stran Soče.

Štab grupe ozopovskih brigad — vzhod je 17. januarja leta 1945 znova poročal o »slovenskem vprašanju« in poudaril, da Nemci niso nič manjši sovražniki kot »truppe slovene garibaldine«, ki razorožujejo ozopovske enote in jih dolžijo, da so fašistične. Poročilo pravi, da se morajo opozovci boriti proti štirim sovražnikom, proti Nemcem, republikancem, Slovencem in garibaldincem. Ob koncu januarja pa je isti štab ukazal svojim enotam, da je treba na slovensko nasilje odgovoriti z nasiljem.¹¹⁵

Divizija Garibaldi—*Natisone* je prišla prek Soče s svojimi tremi brigadami, s 156. brigado Buoizzi, s 157. brigado Picelli in 158. brigado Gramsci; v to so vključili tudi Tržaško brigado. Divizija se je zadrževala do velike ofenzive na Cerkljanskem in Gorenjskem. Pooblaščenec OZNA v diviziji je 7. februarja poročal, da so začeli v diviziji z vojaškim in političnim delom. Premalo so delali komisarji in vojakom še ni bilo »popolnoma jasno, zakaj so prišli na to stran«. Borbenosti pooblaščenec še ni mogel oceniti, ker divizija še ni bila v nobenem boju. V Bukovici je na primer sovražnik ubil in ujel več mož, štab divizije pa je zato prepovedal tja pošiljati patrole. Štabi brigad so bili premalo iniciativni in samostojni in so vedno hodili spraševat štab divizije.

Ofenziva je zatekla brigado Gramsci in Tržaško brigado na področju Blegoša; ostali dve brigadi pa sta bili na področju ostalih naših dveh divizij in z njima tudi del štaba divizije. Načelnik štaba divizije je odšel z delom italijanskih enot na področje 7. korpusa.

Oglejmo si na tem mestu še enkrat, kako so se prebijale 19. brigada in druge enote, s katerimi sta se s Črnega vrha prebijali tudi naši dve italijanski brigadi. Na Črnem vrhu so sklenili, da se ta enota prebija čez cesto na Jelovico blizu Sore, obe italijanski brigadi z Gorenjskim odredom pa niže pri Železnikih. Ta zadnja skupina bi se morala še razdeliti, en bataljon odreda naj bi šel z eno italijansko brigado, eden pa z drugo in Obkomom.

Po kratkem maršu so naleteli na sovražnika, ki sta ga brigada Gramsci in bataljon odreda pregnala z jurišem in pri tem zaplenila tudi dva šarca. Med pohodom je bil ranjen namestnik komandanta brigade in so ga Nemci ujeli, komisar brigade pa je padel. Drugi bataljon odreda, ki je bil na čelu drugi brigadi, je med prebijanjem izgubil zvezo in brigada je ostala brez vodnika. Ker ta bataljon ni jurišal, se je na cesti, prek katere se je bilo treba prebiti, nakopičila brigada in Obkom. Zato so se namestnik komandanta divizije Branko, komandant odreda Blaž Ostrovrhar in oficir OZNA odločili, da bodo jurišali na čelu enote. Branko je bil takoj ranjen, drugi pa so se razbežali po Mladem vrhu.

Tržaška brigada se je — razen nekaj razhajkancev — v naslednjih dneh prebila prek Jelovice k Jeseniško-bohinj-

skemu odredu, medtem ko je bila ostala brigada pri Luši napadena, a se je skoraj v redu umaknila in se je naslednjega dne prebila v vas Podvrh, kjer je hotela ostati za veliko noč 1. aprila. Toda Nemci so tega dne brigado napadli in razbili. Deli brigade so se prebijali proti Cerknemu, nato pa so dobili nalogo za premik v Zg. Trebušo, kjer je bila zbrana divizija 550 borcev. Precej borcev se je zateklo v Brda in 9. aprila je odšel proti Brdom ves bataljon, in to brez dovoljenja štaba brigade.¹¹⁶

Oglejmo si še nekaj odredov. *Jeseniško-bohinjski odred* je imel v začetku leta 1945 še vedno veliko opravka s transportiranjem mobilizirancev na Primorsko.¹¹⁷ Zadrževal se je na Pokljuki in v Stari Fužini, ob koncu januarja pa se je premaknil v Zg. Novake, kjer so 7. februarja na novo ustanovili dva bataljona po 60 borcev, ostalih 195 borcev pa so poslali v 31. divizijo. Sredi februarja se je odred znova premaknil v Staro Fužino, v noči od 23. na 24. februar pa je naredil veliko akcijo na železnico med Bohinjsko Bistrico in Nomnjem.

Odreda, ki se je sredi marca zadrževal na Koprivniku in Gorjušah, velika ofenziva direktno ni prizadela; aprila se je odred zadrževal pod Ratitovcem.¹¹⁸

Škofjeloški (Gorenjski) odred se je januarja zadrževal nad Železniki in je v Železnikih s pomočjo igralske družine 9. korpusa priredil dva mitinga. Mobiliziral je v bližini Kranja in napravil več prehranjevalnih akcij v okolici Škofje Loke. Sredi februarja je imel več bojov na področju Ostri vrh—Javorje. Tu se je zadrževal še v začetku marca, 16. marca pa je demonstrativno napadel Selca.

Toda odred je zajela velika ofenziva. Patrole so že 18. marca ugotovile koncentracijo v Besniški dolini, 19. marca pa so začele večje sovražne kolone prodirati proti Jelovici, Dražgošam in Prtovču. Odred se je 21. marca premaknil na področje Žetina—Leskovec, Nemci pa so do 22. marca blokirali ves sektor od Rovta do Porenza in Cerkljanskega. Odred je bil 22. marca ves dan v stiku s sosednjimi enotami (dve italijanski brigadi in Gorenjsko vojno področje) in se je z njimi v noči od 22. na 23. marec premaknil na Črni vrh, kjer se je pridružila še 19. brigada. Sklenili so prebiti se v noči od 23. na 24. marec čez Selško dolino na Jelovico (19. brigada in Gorenjsko vojno področje prek Davče in ceste pri Zalem logu; odred, italijan-

ske enote in Obkom pa po blegoški cesti, po robovih nad Golico in Stirpnikom in nato čez cesto med Selcami in Bukovico).

Dne 23. marca je pot do Rovta potekala v redu, pri k. 890 pa so jih napadli. Vnel se je silovit boj s sovražnikom, ki »se ni hotel umakniti«. Po več juriših je 2. bataljon odreda prebil pot delu kolone. Ta del, ki se je prebil, je nadaljeval pot po robovih mimo Rovta in nad Golico, a moral se je stalno prebijati. Nato je še isto noč mirno prešel cesto in se povzpел na Sv. Mohor—Jamnik, nekaj delov te enote pa je še nekaj dni manevriralo na področju Blegoš—Koprivnik in se potem prebilo čez cesto, nekateri deli celo na levi breg Save. Ves čas je imel ta del zvezo z italijanskimi enotami in Obkomom.

Po poročilu odreda 10. aprila je imel znova formirani odred dve četi, med ofenzivo pa je izgubil svojega komandanta, zanimivo osebo in pesnika, Blaža Ostrovrharja. Sredi aprila je imel že 180 borcev, proti koncu aprila pa se je premaknil na področje Kladje—Cerkljanski vrh.¹¹⁹

Ostane nam še *Istrski odred*. Glavni štab je 28. januarja leta 1945 odločil, da preide Istrsko vojno področje in 4. bataljon 9. brigade v sestav 9. korpusa in vojne oblasti 9. korpusa; 4. bataljon 9. brigade pa se vključi v 18. brigado 30. divizije.¹²⁰ Sredi januarja je imel Istrski odred eno četo v Brkinih, eno na Pivki; nenehno se je zapletal v boje z Nedičevci. Kot 4. bataljon 18. brigade je začel nastopati 1. februarja. Takrat je imel tri čete na Pivki, četrto pa v Brkinih. V tem času je Istrski odred dvakrat odšel po obleko v Čabar in sredi februarja je bil ves odred (bataljon) preoblečen. V začetku marca je imel tri čete na Brkinih in eno na Pivki, ki je bila v sestavu Istrskega vojnega področja; 25. aprila je bil štab z odseki, 1. in 2. četo v Slov. Istri, s 3. in 4. četo pa v Brkinih.¹²¹

Velika ofenziva, ki je povzročila 9. korpusu precej težav in izgub, nikakor ni pretrgala velike politične akcije za Trst. Mestni odbor OF za Trst je 1. aprila poročal, da si je zadal za nalogo politizacijo vseh slovenskih množic. Vsak tržaški Slovenec mora postati navdušen agitator za Titovo Jugoslavijo med tržaškimi italijanskimi množicami. Tržaško delavstvo se je že izreklo za Jugoslavijo z organi-

zacija DE, a »večina italijanskega meščanstva je še neorientirana in zbegana«.

Glavne agitacijske misli in parole, ki jih je določil tržaški mestni odbor OF, so bile: Trst bo jugoslovanski, o tem ni več nobenega dvoma, ker je neločljivo povezan s svojim zalednjem in ker so se njegove italijanske in slovenske množice prostovoljno izrekle za to. OF priznava italijansko večino in italijanski značaj Trsta. Zato bo imel Trst posebno samoupravo z NOO, sestavljeno iz Italijanov, Slovencev in narodnih manjšin. Italijani bodo imeli popolno narodno svobodo, imeli bodo kulturno avtonomijo (šole, univerzo, društva itd.) in popolno gospodarsko enakopravnost. Zasebna lastnina bo spoštovana.

Na seji okrožnega komiteja za Trst so 7. aprila ugotovili, da v Trstu sploh ni organizacij CLN. Dalje so ugotovili, da se je partijsko življenje precej razgibalo, in končno, da se je prejšnje število nad tisoč članov KPI v Trstu zmanjšalo na 300, »s katerimi res lahko računamo in ki so danes zdravo okostje masovnih in vojaške organizacije«. V Trziču je število članov KPI padlo od 460 na 130 in v Miljah od 200 na 80. Čiščenje v KPI je bilo nujno — pravi poročilo — ker večina ni imela pojma, ali so partiji ali člani rdeče pomoči.

DE je bila dobra, pojavljali pa so se v njej znaki sindikalizma. Toda — so ugotovili na seji — DE ni organizator mezdnih stavk, temveč je del OF. Italijanska ženska antifašistična organizacija se še ni razgibala.

Kljub vsemu temu, »Trst še ni imel take organizacije, kot jo ima danes«. Vojaška organizacija se je razvijala počasi in ni bilo tesne povezave s štabi sektorjev in bataljonov. Komandant tudi ni znal italijansko.

Babič je kritiziral komando mesta in naročil, da je treba »zajeti čim več italijanskega življa« v Trstu na bazi »akcijskih odborov« (nova oblika!). Zato naj skličejo plenum predstavnikov vseh antifašističnih organizacij v Trstu, OF, DE, AFŽ, italijanske AFŽ, italijanske mladine, slovenske mladine, neodvisnih demokratov in po možnosti tudi CLN. Sestanek naj bi bil 11. aprila.

Istega dne je poročal Babič iz Trsta, da je ves Trst popisan z našimi parolami. V eni noči so raztrosili do pol milijona letakov, začeli pa so se lotevati tudi že čisto vojaških akcij (razoroževanje sovražnikovih patrol itd.). Dalje

je Babič poročal, da se je začela pripravljati tudi reakcija na odhod Nemcev in da je središče te reakcije postal CLN. Zato se bodo takoj lotili demokratizacije CLN.¹²²

Tudi Babič je poročal o sklicanju plenuma vseh anti-fašističnih organizacij, na katerem naj bi izbrali izvršni odbor, ki se bo proglasil za političnega predstavnika vseh demokratičnih Tržačanov obeh narodnosti. Slabše je bilo z vojaško organizacijo. Zato ji bodo dali najboljši partijski kader in usposobili komando mesta Trst za odločilni boj. Na koncu je Babič zapisal, da se boji, da jih dogodki ne bodo prehiteli. »Sicer pa, če pridejo sem rdečearmejci, smo že s tem na polovico zmagali. Pripraviti se pa seveda moramo na najhujšo perspektivo, kakršno smo dobili od Janeza (B. Kraigherja).«¹²³

B. Kraigher je 8. aprila brzojavno sporočil Babiču, naj nikakor ne dajejo CLN večjega pomena, temveč samo, kolikor je nujno za razkrinkavanje njegovega reakcionarnega vodstva. Dalje je sporočil, da je Tito ponovno odločno zastavil vprašanje Primorske. Tudi Kraigher je naročil, naj bodo osnovna organizacijska oblika sodelovanja z Italijani akcijski odbori (ulice in rajoni) in vprašal je, kako je s pripravami za tržaški slovensko-italijanski plenum in kaj je s predkonferenco za italijansko antifašistično konferenco.¹²⁴

V daljšem pismu z dne 9. aprila (s priloženo kopijo pisma za Štoko mestni komite KPS v Trstu in s priloženima pismoma Vittoria in Marine) je B. Kraigher sporočil Babiču, da je Marina naposled napisala pismo, ki »precej odgovarja našim težnjam. Vendar se pismu še vidi, da italijanski tovariši težko razumejo našo linijo, ker je ta pač zrastle iz štiriletne boja in je praznino teh štirih let njim težko prestopiti«.

Marina — piše Kraigher — je v svojem pismu precej nejasno podala vsebino DE in deloma tudi napačno. Ker pa menimo, da je vprašanje DE Tržačanom jasno, nismo hoteli glede tega sprožiti nove diskusije. Marina tudi ni jasno postavila — kljub dolgi diskusiji — vprašanja CLN. Nujno je torej sklicanje dveh konferenc, tržaške mestne slovensko-italijanske oziroma plenuma in italijanske pokrajinske konference za Primorsko. Vse delo z Italijani zahteva v Obkomu večji aparat. Zato so mnenja, da je nujno postaviti pri Obkomu iz vodečih italijanskih komu-

nistov komisijo, kar so predlagali v potrditev tudi CK KPS. Nujno pa naj Babič pride iz Trsta, ker ga kliče CK.¹²⁵

V pismu Štoki je Kraigher sporočil, da je Vittorio predstavnik pri CK KPS, Marina pa njegov namestnik. Poročal je tudi o hudi ofenzivi, ki je doživela vojaški in politični neuspeh. Tito je na proslavi 27. marca znova poudaril zahtevo po priključitvi Primorske in Koroške k Jugoslaviji. Zato je treba izkoristiti vsako priložnost za manifestiranje pripadnosti Trsta k naši narodni oblasti. V Trstu je nujen dogovorjeni plenum, za vso Primorsko pa pokrajinska konferenca italijanskih antifašistov. V smislu Vittorijevega in Marininega pisma se je treba nujno prizadevati za demokratizacijo CLN, organizirati boj za razkrinkavanje reakcionarnih elementov v CLN in za njegovo mobilizacijo v aktivnem antifašističnem političnem in vojaškem boju za izgon okupatorja.

Napačno pa bi bilo sedaj osredotočiti vse delo na CLN. »Nam se mudi, nimamo več dosti časa, zato je treba predvsem širiti in utrjevati, kar imamo«. Naša naloga ni demokratizacija in omasovljenje CLN, temveč razkrinkavanje reakcionarnega vodstva CLN v Trstu in drugih mešanih predelih. Zato naša temeljna naloga dela z Italijani nikakor ne sme biti CLN, temveč ustvarjanje skupnega slovensko-italijanskega antifašističnega gibanja. Zato je treba ustanovljati na ulicah, v rajonih in kvartih »antifašistične akcijske slovensko-italijanske odbore« in dati tem odboru resnično borbena delovna vsebino. Kolikor nam ne uspe doseči sporazuma v vrhu med CLN in OF za sklicanje skupnega tržaškega plenuma, naj ta zraste iz uličnih, kvartnih in rajonskih antifašističnih akcijskih slovensko-italijanskih odborov. Na tem temelju bo mogoče organizirati mestno konferenco in izbrati enotno slovensko-italijansko antifašistično vodstvo za mesto Trst.

Seveda bo morala imeti ta konferenca resnično množično naravo. Izbrani odbor bo resnično lahko predstavljal politično vodstvo mesta Trst kot celote in bo lahko v primeru potrebe prenesel nase funkcije odbora mestne oblasti, seveda le kot začasni organ. Osnovna naloga tega organa bi bila zagotoviti v prvem momentu ob odhodu okupatorja v mestu normalno življenje, demokratizacijo celotne oblasti v mestu in resnično demokratične volitve.

V ta odbor morajo seveda priti ljudje, za katere je »vprašanje pripadnosti Trsta Jugoslaviji definitivno rešeno in ljudje, ki ne bodo kazali nesigurnosti in omahljivosti v boju za dosledni ljudski značaj našega novega tipa demokratske oblasti«.

Temu pismu je bil priložen tudi Vittorijev pozdrav italijanski mladinski konferenci.¹²⁶

POOF za Slovensko Primorje je poročal 9. aprila IOOF o posledicah velike ofenzive, ki so bile zlasti težke v gospodarskem pogledu pa tudi v žrtvah med civilnim prebivalstvom. Severnoprimorsko okrožje je stradalo. Težke so bile tudi žrtve v političnem kadru.¹²⁷

Kraigher je poročal 10. aprila CK, da je tržaški CLN za nas še vedno problem in da je Obkom pisal tržaškemu komiteju. Poročal je o potrebi ustanovitve neke italijanske komisije pri Obkomu kot jedra pripravljalnega odbora za italijansko pokrajinsko konferenco. V PNOO bo treba sprejeti več kot dva Italijana (4 do 5) in dobro bi bilo sprejeti Italijane tudi v POOF.¹²⁸

CK je poslal 12. aprila Obkomu dvoje brzojavk, naj sklep CK o prehodu italijanskih enot na področje 7. korpusa izvede v celoti in naj v Trstu čim bolj okrepijo komando mesta Trst s perspektivo splošne vstaje v mestu, kot so se dogovorili s CK. Organizirajo naj široko kampanjo: Trst v Titovi Jugoslaviji.

Istega dne je Kraigher ostro protestiral pri CK, ker ni dobil Obkom po Kidričevi in Beblerjevi vrnitvi iz Beograda še nobenih direktiv in nobenega odgovora na vrsto vprašanj. »Zahtevam, da se to postavi na CK in da me odpokličete, če mislite delati tako. Ne vem, ali gre za nezaupanje ali za malomarnost!«¹²⁹

Iz Trsta so poročali o seji okrožnega komiteja, ki je bila 10. aprila. Ker so se priprave za plenum zavlekle, so ga prestavili na noč od 13. do 14. aprila. Vse organizacije in posamezniki so našo iniciativo pozdravili, le s CLN so bili še pogovori v teku. »Ta je našo iniciativo tudi pozdravil, bile pa so še precejšnje rezerve glede našega organizacijskega programa.« Glede vojaške akcije se je CLN skliceval na podrejenost svoji komandi za Tri Benečije, glede politične akcije pa je zahteval povezavo med CLNAI in jugoslovansko vlado, ker gre za reševanje problemov

mednarodnega pomena. Prosili so, naj bi sejo preložili za dva dni.

Na seji 10. aprila so reorganizirali tržaške okraje: 1. okraj sta sestavljala bivši 1. in 7. okraj, 2. okraj bivši 2. in 6., 3. okraj bivši 3. in 5, 4. okraj je ostal isti, 5. okraj pa so postale Milje.¹³⁰

Na seji biroja OK 12. aprila so pregledali referate za plenum in sporočili, da je CLN sklenil poslati pet delegatov, od vsake stranke po enega zastopnika. Ni pa CLN privolil, da bi nastopal na plenumu kot celota (npr. kot OF) in ni priznal obstoja italijanskih množičnih organizacij izven CLN, kot na primer DE. Na seji so preučili tudi proglas plenuma.

Naposled se je plenum začel 13. aprila ob pol desetih zvečer. Za OF so bili navzoči delegati David, Marko, Miha, Vojko, Karl, za CLN Carli, Bisi in Gildo, za DE Silvano, Paolo, Scočir, Massimo, za AFŽ Delak, Marija, za italijansko AFŽ Mira, Bruna, za ZSM Zora in Nada, za italijansko antifašistično mladino Giulio, Liliana, Gino, za neodvisne demokrate Silvio in župnik od Sv. Ivana. Niso prišli Duca, profesor, dva povabljeni zdravnika in dva delegata CLN. Opravičeno je izostal Forti.

Plenum je najprej pozdravil delegat DE Silvano in ugotovil zgodovinski pomen sestanka v »dobi demokratičnega boja tržaških antifašističnih sil«. Delegat CLN Carli je poudaril nujnost povezave slovenskega in italijanskega življa v Trstu in tesnega sodelovanja demokratičnih antifašističnih sil za prevzem oblasti.

Politični referat je imel Štoka, za tem pa je trajala nekaj ur razprava, a se je gibala bolj okrog organizacijskih problemov in težav. Prevladoval je bolj lokalni patriotizem (»kako rešiti Trst«). Delegati CLN niso posegli v razpravo.

Organizacijski referat je imel delegat DE Paolo in živahna diskusija je trajala dve uri. V njej so poudarjali, da CLN ne priznava nobene italijanske antifašistične organizacije izven CLN in njegovih peterih strank, ki pa sta v bistvu samo dve, akcijska stranka in italijanska demokracija. Dokazovali so, da CLN nima za seboj mladine, napadali so očitek CLN, da ta plenum ni pooblaščen za nobeno sklepanje, in trditev CLN, da imata pravico pravih zastopnikov le CLN in OF. Zato naj prideta v izvršni

odbor plenuma dva zastopnika CLN in več zastopnikov OF (5 : 3) itd.

Zastopnikom CLN so odgovarjali, da zahtevajo v izvršnem odboru zastopstvo vseh borbenih antifašističnih sil v Trstu, na kar so delegati CLN odgovarjali, da imajo mandat vztrajati na svojem stališču, da se na tej seji pomenijo o razdelitvi funkcij po prevzemu oblasti, da se postavi v Trstu CLN, v katerem naj bi bila zastopana tudi OF, in da imajo mestno stražo (guardia civica) v Trstu za svojo vojsko in so že postavili njen glavni štab iz vrst, vključenih v CLN. Nato so delegati CLN odšli, obljubili pa so, da bodo v CLN povedali stališče plenuma in da bodo odgovorili v treh dneh.

Po njihovem odhodu »je plenum nekako lažje zadihal, ker je bilo vsem neprijetno imeti tako politično mešetarjenje v svoji sredini«. Po »našem nasvetu« je zapustil plenum tudi zastopnik KPI v CLN.

Nato so volili izvršni odbor plenuma. Predsedniško mesto so rezervirali za CLN in predlagali, da naj bi na to mesto prišel nepolitični človek. Za 1. podpredsednika so izvolili Silvana (DE), mesto 2. podpredsednika so rezervirali za CLN. Za 1. tajnika so izvolili Štoko (OF), mesto 2. tajnika pa so rezervirali za CLN. Nato so izvolili še člane iz vrst delegatov. Po izvolitvi so prebrali proglas plenuma.¹⁸¹

Dan za tem je Babič poročal Obkomu, da je dobil brzojavko, naj se takoj javi na CK. Toda za pot bi potreboval 8 do 10 dni, dogodki pa se zelo hitro razvijajo. Nato je Babič poročal o izvolitvi izvršnega odbora plenuma in da bo v nekaj dneh izšel proglas plenuma Tržačanom. V izvršni odbor so prišle vse italijanske in slovenske množične organizacije razen CLN, ki še ni privolil v linijo izvršnega odbora.

Dalje Babič opisuje razgovor s člani CLN pred plenumom. Obljubili so, da bodo prišli na plenum, imeli pa so pomisleke predvsem glede naših borbenih formacij in zahtevali so, naj bi priznali mestno gardo kot njihovo bojno formacijo, ki bo osvobodila Trst in ga »obvarovala pred nevarnostjo od katere koli strani«. Naši so jim odgovorili, da je mestna garda v službi okupatorja in zato z njo ne morejo imeti nič skupnega in da ne priznavajo nobene druge vojske kot zavezniško in JA, katere sestavni del je

tudi 9. korpus in v katerem so tudi 4. italijanske brigade. Samo ta vojska lahko zasede Trst. Komanda mesta Trst je podrejena 9. korpusu in le ta lahko prevzame vojaško oblast v Trstu. V naše bojne skupine v Trstu se vključujejo vse iskrene tržaške antifašistične skupine brez razlik v narodnosti. Osvoboditev Trsta od katerekoli zavezniške vojske še ne bo odločila o bodoči pripadnosti Trsta.

Babič je poudaril, da je bil plenum dobro pripravljen, oba referata sta bila dobra, nista pa bila vseh delegatov CLN. Razvila se je živahna diskusija, v katero pa so delegati CLN malo posegali. Izgovarjali so se, da niso bili pripravljeni na tako temeljite stvari in da nimajo pooblastila, da bi zavzeli stališče do izvršnega odbora. Niso pa se izrekli proti liniji, ker tega niso mogli. Ko so prišli k sestavljanju izvršnega odbora, so se delegati CLN izrekli odločno proti priznanju ostalih italijanskih antifašističnih organizacij in so dejali, da Italijane lahko zastopa samo CLN, kar so seveda italijanske organizacije obsodile. Zato so delegati CLN zapustili sejo, češ, da nimajo pooblastila in da se morajo prej posvetovati. Plenum je izjavil, da bodo pustili zanje prazna mesta v izvršnem odboru, če se bodo odločili za pristop.

Nato so izvolili izvršni odbor, ki ima 11 članov. Čakali bodo še tri dni, da bo CLN poslal svoje delegate. Resolucija je bila sprejeta z aklamacijo. Njen glavni poudarek je, da je ustanovljen skupni antifašistični organ boja vseh Tržčanov, ki jih poziva v boj proti okupatorju in vsem domačim izdajalcem »do oborožene vstaje v mestu«. Poziva Tržčane, naj obsodijo vse domače izdajalce in kolaboracioniste z mestno gardo vred.

Babič poudarja, da se zavedajo pomembnosti navzočnosti CLN v izvršnem odboru. Zato ga bodo neprestano vabili, naj vstopi. Od načel seveda ne bodo odstopali; začeli pa bodo ustanovljati množične odbore CLN od spodaj. Že se je začela diferenciacija v vodstvu CLN in akcijska stranka vedno išče stikov z nami. Stikov si želita tudi župan in prefekt. Ves Trst je popisan z našimi parolami. Linija »avtonomno mesto Trst v okviru Jugoslavije« je močno okrepila naše pozicije v tržaških množicah.

Nekoliko slabše je s komando mesta Trst. Sedaj so organizirali sektorje po okrajih. Vsak sektor ima komandanta, komisarja in namestnika. Komisarji so člani okraj-

nih komitejev. Naredili so splošni strateški načrt in sedaj izdelujejo podrobnega.¹³²

CK je sporočil Obkomu 14. aprila, da je položaj glede Trsta in Primorske boljši, kot je bil. Zavezniki bodo priznali našo civilno oblast, vojaško pa tam, kjer jo bomo vzpostavili z zasedbo. Na temelju naše linije je treba »z ilegalno komando mesta Trst na čelu pripraviti v Trstu obo-roženo vstajo za dani trenutek kot pomoč JA«. O tem se ne sme še ničesar javno govoriti, pač pa je treba pripraviti v Trstu nekaj tisoč mož notranje vojske kot sestavnega dela 9. korpusa. Začeti je treba ostro kampanjo proti italijanski imperialistični reakciji v smislu linije beograjskega radia. Tudi v Trstu je treba zostriti boj proti italijanski reakciji za enotno italijansko-slovensko osvobodilno gibanje. Za agitacijo glede Trsta uporabljajte tudi naše načelno stališče o avtonomiji Trsta.¹³³

Na seji tržaškega OK 15. aprila so poudarili, da se CLN še ni sestal v celoti, da bi zavzel stališče glede sklepov plenuma. Zato naj delegat KPI v CLN vztraja, da se čimprej sestane in da odločno vztraja, naj CLN bolj upošteva KPI v tej koaliciji. S CLN so prepovedali vse pogo-vore, ki niso izključno tehničnega značaja. Na seji so neko-liko spopolnili tudi plenum.¹³⁴

Istega dne je poročal Obkom CK o pripravah za skli-canje plenuma PNOO, razširjenega z osnovnimi okrožnimi aktivisti. Ob tej priložnosti naj bi kooptirali tudi Italijane. Plenum naj bi odpravil posledice ofenzive, mlačnost, utru-jenost, omahljivost in delno kapitulantstvo. Italijansko po-krajinsko konferenco so sklicali za 29. aprila.¹³⁵

B. Kraigher je v nekoliko milejši obliki ponovil brzo-javko Centralnemu komiteju, da ne dobiva odgovorov in direktiv na svoja vprašanja. »Razumite težave, če v neja-snosti ne dobiš odgovora, ko veš, da direktive so. Zato moj protest.« Dalje je poudaril, da se Obkomu zdijo potrebne nekatere spremembe glede Italijanov v zvezi s pripadnostjo Trsta k Jugoslaviji. Italijani v Trstu, Gorici, Tržiču in Mi-ljah so italijanska manjšina v Slovenskem Primorju in kot taki se borijo proti reakcionarnim in imperialističnim silam Italije, ki ogrožajo demokratične pravice v Italiji in otežu-jejo italijanski manjšini stališče do Jugoslavije.¹³⁶

Obkom je 16. aprila pisal mestnemu komiteju v Trstu, naj začno ostro kampanjo proti italijanskemu imperializ-

mu, ki naj bi izzvala pri italijanskih demokratih in antifašistih odločnost in jasnost v odnosu do Jugoslavije. Do največje mere je treba izkoristiti parolo o tržaški avtonomiji v okviru Jugoslavije. V kampanji mora biti jasno izraženo, da priključitev Slovenskega Primorja Jugoslaviji ni odvisna od priznanja oz. nepriznanja Italijanov. To priključitev si je priborilo slovensko ljudstvo z bojem in o tem ne bo razpravljalo z nikomer. Za Italijane v Trstu in v Primorju ni vprašanja, ali k Jugoslaviji ali k Italiji, temveč je samo vprašanje, kako obdržati pridobljene demokratične svoboščine, je samo vprašanje vključitve v boj za demokratizacijo proti reakcionarnim silam Italije.

Zato je nujno sklicanje italijanske pokrajinske konference, ki mora biti sklicana skrajno konspirativno. Delegati morajo biti resnični predstavniki italijanskih množičnih organizacij, če mogoče tudi predstavniki rajonskih odborov CLN.

Pismo je komite opozorilo, da pozablja in zanemarija vlogo, ki bi jo morala imeti OF v organiziranju in političnem vodstvu slovensko-italijanskega osvobodilnega gibanja. Zato je treba odločno krepiti OF, zlasti pa razvijati samozavest slovenskega naroda v njegovem boju proti okupatorju. DE se razvija marsikje v močnem oportunističnem duhu. Njena osnovna naloga mora biti mobilizacija vseh sil za NOV itd., ne pa mezдно in stavkovno gibanje. Komanda mesta Trst mora nastopati kot komanda mesta vojne oblasti 9. korpusa. Mora mobilizirati in strogo varovati vojno tajnost.¹³⁷

Slovensko-italijanski antifašistični izvršni odbor za Trst (SIAIO) je 17. aprila objavil proglas plenuma in poudaril, da je ta odbor edini zakoniti predstavnik tržaških antifašističnih množic, ki bo prevzel ob osvoboditvi mesta začasno — do splošnih, svobodnih in tajnih volitev — politično in upravno oblast mesta Trst. Proglas poziva Tržačane, naj se pripravljajo na oboroženo vstajo. Ne smemo čakati, da nas bodo osvobodili drugi. Toliko svobode bomo imeli, kolikor bomo zanjo žrtvovali.¹³⁸

Obkom je 19. aprila odgovoril na Babičevo pismo 14. aprila in poudaril, da so na plenumu naredili »par globokih političnih napak, ki spravljajo uspeh našega gibanja v Trstu v resno nevarnost«. Če niste na podlagi depeš, ki smo vam jih poslali takoj po prejemu vašega pisma, še teh

napak popravili, bomo morali »na vsak način naknadno ukrepati«. Obkom je odločno zahteval, da morata Babič in Štoka nemudoma iz Trsta na sedež Obkoma.

Katere napake so naredili v Trstu? Obkom pravi v drugem pismu, da proglas plenuma ne bi smel omenjati oborožene vstaje. To sovražniku samo izdaja naše načrte in verjetno bo treba to parolo demantirati kot provokacijo. V političnem pogledu je naša osnovna parola v Trstu enotno slovensko-italijansko osvobodilno gibanje za izgon in popolno uničenje okupatorja in vseh njegovih pomočnikov. Pravilno tudi ni geslo, predajte se italijanskim enotam 9. korpusa, temveč bi moralo biti napisano, predajte se enotam jugoslovanske armade.

Glede odnosa do CLN je Obkom poudaril, da mi nikogar ne prosimo za sodelovanje. Po plenumu, na katerem so bili zastopniki CLN sicer prisotni kot opazovalci, je treba takoj preiti v razkrinkavanje CLN. Ni govora o razgovorih okrog predsednika in njihovega številčnega zastopstva v izvršnem odboru! Nemogoče je puščati zanje rezervirana mesta! Prosta mesta so samo za aktivne v boju! Njihova vloga v izvršnem odboru bo tolikšna, kolikšen bo prispevek v tem boju! Če so izražali pomisleke o sodelovanju, je to njihova stvar.¹³⁹

V posebni brzozavki je Obkom 19. aprila poudaril, da mora biti predsednik SIAIO popolnoma zanesljiv človek, resnični demokrat in popolnoma zanesljiv pristaš Jugoslavije.¹⁴⁰ Tega dne je Obkom poslal še več pisem v Trst. V njih je poudaril, da obstaja nevarnost, da bi zadnje dni gestapo vrnil svoje agente v naše organizacije. Posebno je treba paziti na akcijsko stranko, ki je na splošno v Italiji najbolj zagrizen nasprotnik Jugoslavije. Priprave na mirovno konferenco v San Franciscu (?), predvsem pa sovjetsko-jugoslovanska prijateljska pogodba »bistveno spreminjajo vprašanje odkritega izražanja in priznavanja pripadnosti Slovenskega Primorja s Trstom k Jugoslaviji. To vprašanje je danes odkrito postavljeno na dnevni red«.

Iz junanjepolitičnih razlogov bi bila na italijanski pokrajinski konferenci zelo potrebna prisotnost delegatov vodstva KPI za severno Italijo in CLNAI.¹⁴¹

O tržaškem plenumu in razglasu izvršnega odbora plenuma, je poročal Obkom Centralnemu komiteju 20. aprila. Poudaril je, da razglas poziva na oboroženo vstajo kljub

večkratnemu opozorilu, da morajo biti vse priprave strogo konspirativne. Na plenumu so bili kot opazovalci tudi delegati CLN, ki so plenum zapustili. Zahtevali so priznanje mestne garde. Kljub temu so pustili za delegate CLN mesta v izvršnem odboru in predvideli so zanje celo možnost predsedniškega mesta. Obkom je izrazil Centralnemu komiteju bojazen, da ne bodo njegovi protiukrepi že prekasni.¹⁴²

Kmalu za tem je tržaški komite poročal Obkomu o popularizaciji izvršnega odbora, v katerem ni delegatov CLN. Vsi člani izvršnega odbora, pravi poročilo, so popolnoma zanesljivi in iskreni pristaši nove Jugoslavije. Poročilo je celo trdilo, da v Trstu ni CLN in da je samo nekaj mešetarjev, šovinstov in protislovencev, ki sestavljajo CLN. »S temi ni mogoče sodelovati. Sedaj z letaki nastopajo proti nam in mi jim odgovarjamo ofenzivno.« Dalje pravi poročilo, da so prejeli brzozjavko Obkoma o napakah, ki so jih naredili v plenumu. Toda delali so po direktivah.

S svojega posebnega oporišča je 24. aprila Dujc sporočil Štoki, da delajo v Trstu vse preveč anarhistično in da ne pošiljajo nobenih poročil. Zaradi napak, ki so jih naredili, naj pride Štoka takoj v njegovo oporišče, od koder bo odšel na sedež Obkoma.¹⁴³

Obkom je 26. aprila poročal Centralnemu komiteju, da je na terenu čutiti močno aktivnost reakcije, ki propagira čakanje in grozi z Angleži. Linija Obkoma je: nov polet narodne vstaje, osnova te vstaje pa je množična mobilizacija.¹⁴⁴

Na seji PNOO 27. aprila so kooptirali dva člana italijanske narodne manjšine, Sassa, komandanta garibaldinske divizije Natisone, in Genia (Lavrentija), komisarja Tržaške brigade.¹⁴⁵

Tržaški mestni komite je 27. aprila telegrafiral Obkomu, da so se prejšnji dan (26. aprila) pojavili prvi znaki, da CLN pripravlja vstajo z vojaškimi silami, ki so v službi okupatorja. Obkom naj pošlje navodila in sporoči, ali je res nujno, da hodi v tem času Štoka na sedež Obkoma. Istega dne sta poslala izvršni odbor plenuma in okrožni odbor DE za Trst borbene pozdrave maršalu Titu z izjavo, da se bodo z vso silo borili za Trst v okviru nove Jugoslavije. Najstrože sta obsodila italijanske imperialiste, ki

hočejo preprečiti demokratično bodočnost Trsta v novi Jugoslaviji. Živel avtonomni Trst v Titovi Jugoslaviji!

Štoka je 27. aprila popoldne sporočil, da so dobili naslednje obvestilo: skupina mestne garde je z oznakami CLN na uniformah skupaj z nemško vojsko zasedla bunkerje v mestu in se hoče polastiti v mestu oblasti v sporazumu z Nemci. Širijo se vesti, da so se CLN in Nemci sporazumeli, da bodo prepustili oblast CLN »pod pritiskom vstaje«. Štoka bo takoj odšel na komando mesta Trst, da bodo »preprečili manevre CLN z našo vstajo«. ^{145a}

CK je 27. aprila brzojavil Kraigherju, da je dobil štab 9. korpusa ukaz, naj »v primernem času vpade v Trst«. Dvignite vstajo v Trstu in postavite takoj vojaško oblast! Trenutno je najvažnejši Trst pa tudi Gorica!

Obkom je sporočil 27. aprila Centralnemu komiteju o znakih, da CLN pripravlja vstajo, na kar je Obkom 28. aprila dal navodila, naj proti vstaji CLN začno naši svojo vstajo. Naj s proglasom pozdravijo prodiranje 4. jugoslovanske armade, 9. korpusa in anglo-ameriških sil v severni Italiji. Razkrinkujejo naj vsako vstajo, ki ne sloni na vodeči vlogi Titove Jugoslavije v boju proti okupatorju na Primorskem, ki ni pod vodstvom komande mesta Trst in ne temelji na sodelovanju med Italijani in Slovenci. V istem smislu naj izdajo razglas tudi predstavniki italijanskih antifašističnih sil. Treba je mobilizirati vse sile za oboroženi boj proti državljanski vojni. ¹⁴⁶

Dne 28. aprila je Obkom brzojavil Dujcu v posebno oporišče, naj nujno organizira svečan sprejem zavezniških armad, ki prihajajo kot pomoč. Zagotovi naj pomoč vstaji v Trstu, ki jo organizira Štoka, in naj pazi, da boj proti italijanskim imperialistom ne dobi značaja boja med Slovenci in Italijani v Trstu. Uspeh tržaške vstaje ni mogoč brez utrjevanja slovensko-italijanske skupnosti na temelju brezpogojnega boja proti okupatorju. Ostajamo na liniji »vodilne vloge OF v osvobodilnem boju Trsta« in prepričani smo, da bomo v nekaj dneh že skupaj. ¹⁴⁷

CK je 28. aprila brzojavil Obkomu, da mora 9. korpus — po direktivah generalnega štaba — začeti uvodne boje za Trst. Na Kardeljevo zahtevo je brzojavko ponovil 29. aprila in poudaril, da naj ves 9. korpus — do zadnjega moža — napade Trst, naj se prebije v tržaška predmestja

in začne poulične boje. Pusti naj svoje osvobojeno ozemlje, »Trst je naša glavna partijska naloga danes«. ¹⁴⁸

Dujc je 29. aprila sporočil Štoki, da je poslal naprej vse delegate iz Trsta za italijansko pokrajinsko konferenco, ki bi morala biti tega dne, obenem pa ga je ponovno opozoril, da mora na vsak način na sedež Obkoma. »Gre za Trst in kolikor ste ga pri volitvah na plenumu in izvršnem odboru politično polomili, je potrebno, da se o tem pogovoriš z nadrejenim forumom.« Vse pa naj uredi tako, da ga za čas njegove odsotnosti zopet ne bodo kaj polomili. »Predvidevaj vse, tudi osvoboditev Trsta«!

Toda — piše Dujc dalje — medtem so prišle razveseljive novice in morda bi bilo umestneje, da bi ostal na svojem mestu. »V par dneh in morda še prej, na svidenje v Trstu! ... Trst naj sprejme našo slavno JA najdostojnejše«! ¹⁴⁹

CK je 29. aprila brzojavil Avblju: izredno je važno, da se takoj začne vstaja v Trstu na najširši bazi, toda pod našim vodstvom. Izredno važno je, da začne 9. korpus »dobesedno izvrševati Titovo povelje« in da vdre v predmestja. Pomembna je tudi vstaja v Gorici! V drugi brzojavki je CK opozoril Obkom, da anglo-ameriška osvoboditev Benetk še bolj jasno govori o potrebi vstaje v Trstu in Gorici. Ne sektašiti v odnosu do Italijanov! Zavedati se je treba, da je pri vstaji potrebna širina do Italijanov, obenem pa je treba krepko obdržati naše vodstvo. Četrta armada JA dela z največjo možno hitrostjo. Nepravilno je zahtevati pomoč od nje in celo vi jo morate dati njej. Za zasedbo Trsta je časa samo še dva dni, če ne, ga bodo imeli drugi. Začnite že vstajo, povežite se — kakor koli že — z Italijani. Korpus mora takoj izpolniti Titovo povelje. Vstaja mora biti tudi v Gorici.

Obkom je odgovoril Centralnemu komiteju še istega dne, da je 9. korpus številčno slab in da bo trenutno težko izvršil nalogo glede Trsta. ¹⁵⁰

Dne 30. aprila je ob štirih popoldne B. Kraigher sporočil Centralnemu komiteju, da so se v Trstu združile enote 4. armade in 9. korpusa in da so v teku poulični boji. ¹⁵¹

Slovensko-italijanski izvršni odbor, ki je tega dne dvignil vstajo, je izdal takoj proglas vsem oboroženim silam, ki so bile še v službi okupatorja, naj nemudoma položijo orožje, ker ni priznana druga oborožena sila kot enote

komande mesta Trst 9. korpusa. Edini priznani vojaški znak je vojaška kapa z rdečo zvezdo.¹⁵²

V. Tomšič je istega dne sporočila B. Kraigherju, ki je odšel z enotami 9. korpusa proti Trstu, da je Marina »precej ostro postavila vprašanje sodelovanja, oziroma avantgardne vloge Tržaške brigade pri operacijah za Trst«. ¹⁵³ Poročala je tudi, da je začela komanda mesta Trst razoroževati sovražnika v mestu. ¹⁵⁴

Kidrič je 1. maja sporočil Kardelju, da se 9. korpus odlično bori: 30. divizija v Trstu, 31. divizija pa na cesti Trst—Tržič. Po današnjih vesteh je Gorica prazna in že včeraj so ukazali Beneškemu bataljonu operativnega štaba za zahodno Primorsko, naj jo zasede. »Naši ljudje so instruirani za vse situacije.« Dalje je poročal, da je angleška misija pri glavnem štabu sporočila, da je anglo-ameriška 8. armada prodrla do tržaškega predmestja in da name-rava nadaljevati pot proti Avstriji. Misija je prosila glavni štab, naj intervenira, da ne bi prišlo do medsebojnega ob-streljevanja. Kidrič je prosil Kardelja, naj sporoči, »kakšno razsežnost imajo britanski nameni«. Če mislijo prodirati prek Ljubljane, smatramo za potrebno, da vpa-deta 7. in 4. korpus pred njimi. Hkrati smo bili obve-ščeni, da je britanska armada še 15 km od Benetk. Vse kaže, da gre za »provokacijo posebne vrste«.

CK je 1. maja sporočil Kraigherju, da je videti, da namerava reakcija izkoristiti položaj zase. Zato naj razo-rožujejo vse, kar ni v sestavu JA. Ne nasedati oblasti, ki ni zrastle iz vstaje pod našim vodstvom. Vso oblast naj prevzame vojska. Na tej osnovi je treba — kot smo se dogovorili — pripravljati tržaški NOO. Drugega maja je tržaški CLN še poskušal držati oblast v mestu. Toda Štoka je kot politkomisar komande mesta Trst pričakal popoldne pri Miramaru novozelandskega generala Frey-berga, ga pozdravil v imenu SIAIO, mu sporočil, da je JA in vstaja v mestu osvobodila Trst, in ga povabil ter spremil kot gosta v Hotel de la Ville. Popoldne je tudi pre-nehel sleherni nemški odpor v mestu. Na prefekturi in na magistratu sta se naselila PNOO in komanda mesta Trst ter SIAIO. Trst je bil takrat naš. ¹⁵⁵

V Gorici so imeli 1. aprila sestanek s člani goriške fe-deracije KPI in okrožnega ter okrajnega komiteja. Italijani

so priznali napačno razumevanje linije, nepoznanje nove Jugoslavije in njene vloge v tem delu Evrope. Priznali so slabosti svoje KP in kritizirali delo prejšnjih funkcionarjev. Naši so jim povedali, da misli CK KPI (Marina) razpustiti KPI v Gorici, kar jih je zelo prizadelo.

Poročilo na koncu pravi, da bodo v Gorici v kratkem dosegli tesnejše sodelovanje z antifašističnimi organizacijami, zlasti pa med obema partijama. Dogovorili so se za koordinacijski komite, ki naj bi se prvič sestal 4. aprila. Po poročilu 9. aprila se je ta koordinacijski odbor sestal že dvakrat. Na sestanku so govorili o mobilizaciji in sestavi plenuma 25—27 ljudi, kot so ga imeli že v Tržiču.¹⁵⁶

Kraigher je 9. aprila poročal Babiču v Trst, da Obkom še nima nobenih poročil iz Gorice in da ni še postavljen pooblaščenec za izvedbo razpusta KPI v Gorici, 10. aprila pa je poročal, da so dobili poročilo iz Gorice. Zato ne bodo pošiljali v Gorico nobenih direktiv, dokler se ne vrnete Beltram ali Babič. Poslali ne bodo tudi pisma o razpustu KPI v Gorici, da ne bi povzročili zmede. »Morda razpust sedaj ne bi bila več najboljša pot k rešitvi goriškega problema.«¹⁵⁷

Obkom je 17. aprila pisal v Gorico, da so popolnoma nedopustni kakršnikoli uradni pogovori z mestno gardo v Gorici in karabinjerji. To bi lahko pomenilo tudi samo vrivanje agentov. Naša zahteva je: popolna vdaja narodno-osvobodilni vojski. Tudi italijanske vojaške enote (republikanske) ne morejo več prestopiti v 9. korpus, temveč se morajo samo še vdati.¹⁵⁸

Na celičnem sestanku v Tržiču so 9. aprila sklenili uvesti popolno mobilizacijo vseh moških od 18. do 50. leta, da se ne bo zgodilo kot v Trstu, ko 700 mladih ljudi ne ve kam. O tem so obvestili tudi komite v Tarčentu. Na sestanku 14. aprila so razpravljali o »kaotičnem položaju«. Dalje so ugotovili, da bo treba očistiti reakcijo, če pridejo prvi Angleži, in Angleže postaviti pred izvršeno dejstvo. »Treba bo izključiti komunizem kot ekstremizem in se moramo pokazati na liniji OF... Predvsem pa moramo imeti velike manifestacije za priključitev k Jugoslaviji s slovenskimi in italijanskimi zastavami.« Naposled so sklenili skupaj s Trstom pripraviti oboroženo vstajo.

Dne 18. aprila je poslal tržiški komite okrožnemu komiteju za Srednjeprimorsko okrožje karakteristike članov

izvršnega odbora antifašističnega plenuma za tržiško področje, ki so ga postavili. Predsednik in podpredsednik sta bila zdravnik in trgovec, oba antifašista, sekretar Las je bil delavec, plenum pa so sestavljali delavci, uradniki in svobodni poklici. Istega dne je pisal odbor za pripravo pokrajinske konference italijanskih antifašistov, ki naj bi bila 29. aprila, tržiškemu komiteju, naj bi se konference udeležilo 50 delegatov iz Trsta, Milj, Kopra in Tržiča. Največ delegatov naj bi dal Trst, Tržič pa 15.

Ta odbor je pisal tudi o trenutni politični liniji KPI in poudaril, da se Togliatti že dalj časa bori za to, da bi izročili italijanske vojne zločince Jugoslaviji. O nas piše odbor, pravi Togliatti, da imamo srečo, ker se lahko okoristimo z velikimi izkušnjami Slovencev v boju in tako pomagamo boju italijanskega naroda. Togliatti je obsojal obstoj fašizma v Italiji, nekaznovanje vojnega zločinca Roatte, provokatorsko kampanjo do Jugoslavije glede Primorske, Istre in Trsta. Vse Togliattijeve direktive je treba takoj prenesti med množice. Krepiti in pomagati je treba Titovi Jugoslaviji, med množicami popularizirati novo Jugoslavijo in braniti pravične zahteve Jugoslavije do Slovenskega Primorja. Razkrinkavati je treba sovražnike Jugoslavije, ki se skrivajo pod krinko demokracije itd.¹⁵⁹

Okrožni komite za *Zapadnoprimorsko okrožje* je 4. aprila poročal, da se je položaj nekoliko izboljšal, ostali pa so še vedno stari problemi; oportunizem, mobilizacija, kopanje jarkov sovražniku (razen na Bovškem). V okraju Brda je bilo največje nezadovoljstvo zaradi mobilizacije, češ kdo bo obdeloval zemljo. Duhovščina je ostala potuhnjena. Šovinizma ni bilo čutiti. V bivšem idrijskem okraju (Judrio) je bila še vedno velika zaspanost, oportunizem in nedelavnost, zlasti v dolini Soče, kjer še ni bilo mobilizacije.

V kobariškem okraju se je morala precej dvignila celo v breginjskem kotu. Tudi v tolminskem okraju se je položaj izboljšal. Aktivisti pa so bili slabi in niso znali izkoristiti ljudskega razpoloženja. Ljudje še niso imeli pravega zaupanja v NOV. V bovškem okraju je še vedno vladal oportunizem. Nekaj vasi se je hranilo le z nemško aprovizacijo, ker so hodili rudarji na delo v Rabelj. V Benečiji je po zadnji nemški ofenzivi večina Benečanov dezertirala

iz NOV. Dejali so, da bodo šli v NOV »takrat, ko bodo sigurni, da bodo spadali pod Jugoslavijo«.

V okrožju je bilo trenutno nekaj garibaldinskih enot. Člani okrožnega komiteja so jih obiskovali in jim prinašali našo literaturo. Z videmsko federacijo KPI so imeli slabe stike. Klicali so jih že na sestanke, a se niso odzvali. Med Furlani je imela NOB velike simpatije in so nam bili pripravljene tudi pomagati.¹⁶⁰

Zanimivo je pismo, ki ga je pisal naš kmetijski inštruktor 2. aprila iz Klodičev v Beneški Sloveniji. Moški so še vsi doma in ne marajo v NOV. Nacionalne zavesti sploh ne poznajo, čeprav govorijo vsi slovensko in ne uporabljajo dosti italijanskih besed. Benečani so zelo pobožni, dekleta gledajo slovenske partizane kot tujce, boljši pa so odnosi z garibaldinci. Če vprašaš Benečane, ali so Slovenci ali Italijani, odgovarjajo, da so bili Italijani in da sedaj ne vedo, kaj bodo. Vsi bi bili rajši pod Italijo in če jim rečeš, da govorijo slovensko in da so Slovenci, odgovarjajo, da so »bastardi«. Vsak pravi, da mora spadati Benečija, kamor bo spadala Furlanija, ker brez Furlanije ne morejo živeti.¹⁶¹

O Beneški Sloveniji in Zapadnoprimorskem okrožju je 3. aprila poročal inštruktor Jošt, da je bila »dosedaj popolnoma prazna«, nihče ni delal na terenu, pisali so le okrožnice itd. Partija je bila številčno zelo močna, šibka pa po svoji dejavnosti. Najbolj oportunistična okraja sta bila bovški in briški, kjer je bilo tudi največ skrivačev. V Benečiji mobilizacija sploh ni bila izvedena. Začeli so sicer prisilno mobilizirati, a brez politične priprave. Odkar je bilo rečeno, da bodo v Benečiji postavili našo vojaško oblast, je aktivisti niso več obiskali. Po objavi mobilizacije so vsi obvezniki zbežali v kraje s sovražnikovimi postojankami ali pa so se poskrili. Naši so nato blokirali vasi, a to je rodilo še večji odpor. Sedaj so prenehale blokade in na teren smo poslali aktiviste, ki bodo politično pripravili mobilizacijo in volitve. Narodne zavesti med Beneškimi Slovenci ni nobene, zato bomo »operirali z gospodarskimi parolami«. Običajno pravijo, da se bodo podredili tistemu, kamor bodo spadali. Dokler pa so tu trije gospodarji (tretji gospodar so bili Angleži), ne gredo nikamor.¹⁶²

Ko so aktivisti 4. aprila obiskali vas Mašero, so jim vaščani dejali, da meje še niso nikjer določene in da bodo

te določali Angleži, ko bodo prišli. Oni ne spadajo nikamor in zato tudi ne gredo v nobeno vojsko. Dejali so, da dobro poznajo razmere na Kranjskem, kjer se bije eden z drugim. Aktivisti so na koncu poročali, da »jim glede mej res nismo mogli določno odgovoriti«. ¹⁶³

Okrožni šolski nadzornik je 4. aprila poročal, da je bilo v briškem okraju odprtih 24 šol (v Rutarjih tudi naša italijanska šola), na Idrijskem dve šoli, na Kobariškem dve, na Tolminskem devet in na Bovškem enajst šol. V vzhodni Benečiji je bila 15. februarja odprta prva šola v Benečiji, sedaj pa jih je že šest. Pouk je dvojezičen. ¹⁶⁴

Obkom je 8. aprila opozoril okrožni komite, da pri mobilizaciji Beneških Slovencev ni primerno uporabljati policijskih metod. Ves politični aktiv mora razviti najširšo politično dejavnost in mora služiti predvsem mobilizaciji Benečije in vsega okrožja. ¹⁶⁵

Okrožni komite je 12. aprila poročal Obkomu, da je položaj v Benečiji še vedno slab in da je v njej delalo premalo aktivistov. Sedaj so jih poslali dvajset z osnovno nalogo ustvariti med Benečani protifašistično razpoloženje, prikazati jim prihodnost nove Jugoslavije, postaviti odbore OF in pripravljati volitve. Glavno delo pa naj bi bilo priprava za mobilizacijo. V Benečiji so bili trije glavni problemi: prvi, vprašanje meja. Beneški Slovenci so hoteli dokazati, da že spadajo pod Jugoslavijo. Dejali so, da bodo najzvestejši državljani, ko bodo videli, kam bodo spadali. Vsi pa so osvoboditev pričakovali od zahodnih zaveznikov. Skrivali so se pred nemško in partizansko mobilizacijo. Ljudje so tudi trdili, da ni enakosti v naši vojski in da že vidijo, »kakšna bo nova Jugoslavija, saj v Beogradu nimajo vsi enakih plač«. Drugi problem je bila reakcija v Čedadu, tretji pa mobilizacija.

Obkom je 20. aprila kritiziral delo okrožnega komiteja v zadnjem času, češ, da je bilo slabo glede opravljanja političnih nalog, nesistematično in nenačrtno. O mobilizaciji in načrtih zanjo ste bili obveščeni od komande vojnega področja šele dva dni prej in torej niste imeli nobene zveze z vojaškimi enotami. Pri taki politični pripravi je seveda morala mobilizacija nujno propasti in to je politični položaj samo poslabšalo. Ni torej prav vsega kriva reakcija! V vašem okrožju je OF le nekakšna komisija za propagando, ne pa politični organizator in voditelj množic. Zato

narodna oblast med prebivalci nima ugleda. Tudi partiji manjka načelno stališče do vprašanj, ki so osnovna za naš boj.¹⁶⁶

V. d. okrožnega javnega tožilca za zahodno Primorsko je 21. aprila poslal mesečno poročilo. V okrožju so bili štirje okraji, briško-idrijski, kobariški (z obema Benečijama) tolminski in bovški. V vseh okrajih so bile okrajne skupščine in njihovi izvršni odbori, v Benečiji pa — razen v dveh ali treh krajih — narodne oblasti ni bilo. Povsod so bili okrajni odbori šibki.

V briško-idrijskem okraju je bila narodna oblast najtrdneje zgrajena, povsod pa je bil oportunistem. »Za veliko noč so mladinke iz Vipolž pripravile istočasno pakete i za naše hrabre borce i za Nemce v bližnji postojanki.« V bovškem okraju je bilo »jedro vseh težav pri delu narodne oblasti vprašanje prehrane«. Okrajni izvršni odbor je bil zelo šibek, mobilizacija še ni bila izvedena, še vedno so poslovali — poleg naših oblasti — tudi od okupatorja postavljeni župani. V obeh Benečijah so šele zadnje tedne začeli vzpostavljati narodno oblast, narejenega pa je bilo »še jako malo in bo treba precej truda in dobre volje«.¹⁶⁷

Skupina aktivistov je iz vzhodne Benečije 23. aprila poročala takole: 18. aprila sestanek v Zg. Brdu, nihče ni hotel priti; 19. aprila sestanek v vasi Zverinec. Prišlo je deset ljudi, v glavnem mladinke. Nočejo nič delati in pravijo, da bodo odločali Anglo-Američani; 20. aprila v vasi Laze je bil sestanek nemogoč. Fantje in moške so pripravljali les za oglje. Nekaj časa so nas poslušali, potem pa so se razšli. Eni so trdili, da bo prišla Italija pod Angleže in da čakajo samo teh, drugi pa, da so Italijani in da to hočejo tudi ostati. Vsi pa so navajali vsako najmanjšo napako NOV. Tudi v vasi Kras ni bilo mogoče sklicati sestanka in pogovarjali so se le s posamezniki. Nič niso marali slišati o mobilizaciji; 22. aprila v Zg. Brdu sestanek z novoizvoljenim odborom (?). Člani odbora so priznavali »našo oblast, pač pa so oportunisti«. Privolili pa so, da bodo skrbeli za redno izplačevanje podpor revežem, in zahtevali, naj pride na vsako sejo »kdo iz okraja«.¹⁶⁸

Severnoprимorsko okrožje je velika ofenziva najbolj prizadela. Seje okrožnega komiteja 12. aprila se je udeležil tudi B. Kraigher, ki je poudaril, da je bila zadnja ofenziva bolj političnega pomena. Na terenu je treba nevtralizirati

delo reakcije in ljudem prikazati, da svobode ni mogoče pričakovati, temveč si jo je treba priboriti.

V okraju Kanal-Čepovan so trosili razne vesti razhajkanci, da je NOV razpuščena, da so odšle tuje vojaške misije, da se bo v Trstu izkrcal kralj Peter in ga bodo šli iskat četniki. Precej se je širilo tudi sovraštvo do italijanskih partizanskih enot. V okraju Bača—Cerkno je morala zelo padla, a bolj zaradi obnašanja NOV, zlasti oficirjev in intendantov. Borci zabavljajo čez oficirje, močan je šovinizem do italijanskih partizanskih enot pa tudi do Gorenjcev. Ljudje so se zelo razburjali zaradi intendantskih bunkerjev, ki so bili premalo zakonspirirani in jih je lahko izropal sovražnik. V okraju Vojsko—Črni vrh so Nemci v Kanomlji pobili 25 civilistov, med temi tudi otroke. Povsod je bila velika revščina. Zelo dobro so se med ofenzivo izkazali ljudje na Vojskem.

V Idriji so se aktivisti zaradi nenehnega okupatorjevega nadzorstva bali delati. Res pa je bilo, da se je okrožni komitee premalo ukvarjal z Idrijo.¹⁶⁹

Obkom je 10. aprila sporočil okrožnemu komiteju za *Srednjeprimorsko okrožje*, da še ne bo poslal obljubljenega pisma o razpustu KPI v Gorici. Dujc je še 26. aprila poročal, da je v Gorici italijanska KP številčno sicer velika, »a konkretno ničla«, KPS pa je vsestranko šibka. Zato bi bilo še prezgodaj govoriti o enotni KP. Ponekod v okrožju so četniki postavili neke svoje odbore, v katerih so bili tudi člani KNOO in celo KP.¹⁷⁰

Sekretar okrožnega komiteja za *Južnoprimorsko okrožje* je 5. aprila poročal, da so štirje severni okraji, ki so bili celota zase, še vedno zasedeni (okupator, četniki in nedičevci) in da vlada vedno večji teror. Pač pa so Nemci v Istri izpraznili več postojank in se je zato položaj znatno izboljšal. Glavno delo okrožnega komiteja je bila aktivizacija množic prek partijskih aktivistov.¹⁷¹

Pomembno je bilo poročilo, ki ga je 4. aprila iz Istre poslal inštruktor Janez Stanovnik s sestanka, ki ga je imel z oblastnim NOO za Hrvaško Istro 1. aprila. Na tem sestanku so govorili o direktivah, ki jih je prinesel Bebler iz Beograda. (Omenili smo že Kraigherjev protest pri CK, da za te direktive ni vedel!)

Po Beblerjevih direktivah — piše Stanovnik — invazije na naše ozemlje ne bo. Zavezniki bodo prodirali po

Italiji frontalno in se bodo srečali z JA nekje na ozemlju Julijske Krajine ali še globlje v Furlaniji. Kar bomo vojaško zasedli, tam bomo postavili vojaško in civilno oblast mi, kar pa bodo vojaško zasedli zavezniki, bomo imeli tam mi le civilno oblast, če jo bomo uspeli postaviti. To se pravi — piše Stanovnik — nova perspektiva razvoja vojaških dogodkov našega dela in naših nalog prav nič ne spreminja. Pač pa bo postalo Slovensko Primorje zelo verjetno neposredno zaledje fronte proti Avstriji. Glede Trsta ostaja problem isti kot doslej. Trst dobi avtonomijo v Jugoslaviji in v tej avtonomiji bo igrala italijanska narodna manjšina veliko vlogo.

Stanovnik nato navaja historiat zanimivega odnosa in povezave Hrvatov in Italijanov v Istri. Hrvati so se prvega dne NOB postavili na stališče, da je Istra hrvaška in jugoslovanska, italijanska manjšina pa bo uživala v Jugoslaviji vse manjšinske pravice. V organizacijskem pogledu niso snovali nobene posebne italijanske manjšinske organizacije, pač pa se jim je posrečilo ustvariti močno italijansko predstavništvo v istrskem oblastnem NOO, medtem ko v nižjih odborih niso ohranjali koalicijske oblike in tudi niso dopuščali posebne italijanske organizacije v odborih istrske narodnoosvobodilne fronte. Stanovnik meni, da je bila bistvena razlika v tem, da so Hrvati reševali italijanski problem z vrha, mi pa smo ga reševali od spodaj in poskušali dvigniti najprej demokratične množice in potem iz teh prebujenih množic dobiti predstavništvo. Hrvaška rešitev italijanskega vprašanja pomeni za nas »dragoceno izkustvo in nas sili, po mojem mnenju, da tako italijansko politično predstavništvo čimprej stvorimo«.

Pri reševanju italijanskega problema so Hrvati imeli za svojo največjo nalogo izgraditev italijanskega kadra. Imeli so posebne kurze za italijanske tovariše, že dalj časa izdajajo glasilo *Il nostro giornale*, ob vsaki priložnosti izdajajo poleg hrvaških tudi italijanske letake. Na mitingih nastopajo Italijani pred našimi in tako s svojimi nastopi odstranjujejo šovinizem.

Hrvati so vključevali Italijane neposredno v KPH in ne v KPI. Pri tem so seveda naleteli na težave pri funkcijah CK KPI, ki so kdaj pa kdaj prišli v Trst. V praksi si Hrvati prizadevajo, da italijanski manjšini nudijo praktičen dokaz njenih manjšinskih pravic. V ta namen so

izdali celo italijanski abecednik, izdajajo italijansko časopise, dopuščajo italijanska zborovanja itd.

Največjo vlogo pri reševanju italijanskega vprašanja je odigrala Unione italiana (italijanska zveza). To ni neka posebna italijanska organizacija poleg istrske narodnoosvobodilne fronte Hrvaške, temveč le reprezentanca Italijanov, ki naj zbira vse demokratične istrske Italijane in jih neposredno povezuje v odbore istrske narodnoosvobodilne fronte, kjer potem ne veljajo nobeni principi paritete ali koalicije. V odbore istrske narodnoosvobodilne fronte vstopajo Italijani posamič in ne kot organizirana skupina. Do zadnjega časa je imela ta italijanska unija svoj začasni odbor, sedaj pa je bil izvoljen izvršni odbor. V političnem pogledu ima unija predvsem dve glavni nalogi, uresničevanje sklepa ZAVNOH o priključitvi Istre in Zadra k federalni enoti Hrvaške in boj z italijansko reakcijo. »Boj z italijansko reakcijo prepuščajo Hrvati sploh Italijanom samim. To ima velike pozitivne posledice tudi pri hrvaškem življu, ker odstranjuje šovinizem in kaže v pozitivni luči italijanske progresivne sile.« Tudi Hrvati imajo močno italijansko reakcijo, kar velja zlasti za mesta. Zanje je velik problem Reka in njeni avtonomisti. Isto je s Puljem, kjer bi reakcija rada preprečila vkorakanje enot JA v mesto. Zato organizirajo Hrvati množični pohod okoliškega prebivalstva na mesto.

Naposled je Stanovnik opisal hrvaško propagando med Italijani: Jugoslavija je demokratična in napredna dežela in zato spoštuje tudi manjšinske pravice Italijanov. Sklepe ZAVNOH je treba uresničiti. Z bojem je treba oprati madež z imena naroda, ki so ga nanj vrgli fašisti. V skupnem boju se ustvarja in krepí bratstvo z italijanskim narodom.¹⁷²

Okrožni komite je 18. aprila poročal, da so v okrožju aktivni samo četniki in nedičevci. Naši so v okrožju začeli kampanjo, kako prevzeti oblast, kako skupno nastopiti z italijansko narodno manjšino in kakšen odnos je treba zavzeti do zaveznikov.¹⁷³ V Istri so bili ljudje »razgibani že do borbenih nastopov«. Zaradi skupnega nastopa so že imeli sestanek s hrvaškim okrožnim komitejem. Imeli so stike s komitejem v Miljah in s tržaškim okrožnim komitejem.¹⁷⁴

Janez Stanovnik je poročal 20. aprila POOF za Slovensko Primorje o razmerah v Južnoprimorskem okrožju.

Najtežji položaj je v podsnežniškem okraju. Ves okraj so zasedli četniki in delajo lahko samo legalni aktivisti. Tudi v Brkinih kontrolirajo četniki. V bazoviškem okraju je bila do zadnjega časa kontrola manjša in so lahko delali celo ilegalni aktivisti. Loparski okraj pomeni »srce Slovenske Istre«. Bil je v glavnem osvobojen, a sovražnik je dnevno vpadal. Tudi obalni okraj je bil do polovice osvobojen, zasedena je bila le obala. Ljudje so bili zelo narodno zavedni.

V Istri skoraj ni pravega političnega aktiva. Osrednja naloga je sedaj mobilizacija (okrog 500 dezerterjev) in vzpostavitev narodne oblasti. Odpira se tudi problem dela z italijansko narodno manjšino. V Kopru stari italofili snujejo nekakšno manziniansko stranko, ki naj bi ob koncu prevzela oblast. Vso pripravljenost sodelovati z nami kaže komite KPI v Miljah, kjer je baje postavljen tudi ilegalni bataljon, ki naj bi v odločilnem trenutku udaril. Na prošnjo miljskega komiteja bomo poslali tja enega od vojaških ljudi, da bo ta bataljon preizkusil, če niso to le skrivači. Člani KPI v obalnem pasu so dobri, le preveč ozki. Želeli bi, da bi priključitev italijanske manjšine v Jugoslavijo izvedel le proletariat po možnosti pod rdečo zastavo.¹⁷⁵

Sekretar okrožnega komiteja je 24. aprila poročal, da se položaj z vsakim dnevom spreminja. Za osrednjo nalogo so si postavili mobilizacijo, ker so se kanali za odhod novomobilizirancev izboljšali. Ponovno so aktivirali odbore OF in začeli v Istri delati z legalci. Poiskali so zveze z vsemi italijanskimi obalnimi mesti in imeli so konference s predstavniki Izole, Pirana, Kopra in Milj.¹⁷⁶

Dne 24. aprila je bila 30. divizija na področju Vipava—Kras, 31. divizija na področju Čepovan—Kras in Tržaška brigada na Vojskem. V noči od 25. na 26. april so naše enote napadle sovražnika na Predmeji in Otlici in zavzele obe postojanki, 26. aprila so sovražnika potisnile s Sinjega vrha v Ajdovščino in na Col, sovražnik pa je že prejšnjega dne znova zasedel Trnovo. Tako so bili položaji naših enot 27. aprila zjutraj naslednji: štab 9. korpusa Gornja Trebuša, štab 30. divizije Predmeja (17. brigada Krnica—Čaven, 18. brigada Otlica, 19. brigada Mala gora); 31. divi-

zija, štab na Lokvah (3. brigada Trnovo, 7. Nemci—Voglarji, 16. brigada Lokovec—Zavrh in 20. Tržaška—Vojsko).

Dne 27. aprila je 9. korpus nadaljeval ofenzivo na področju Trnovo—Grgar in je popoldne likvidiral Trnovo. V noči od 27. na 28. april je bilo področje Trnovo—Grgar—Banjška planota osvobojeno.¹⁷⁷

Kidrič je 27. aprila sporočil Kardelju, da je 9. korpus že en mesec orientiran proti Trstu, in to s tem, da varuje Trnovsko planoto, od koder je le kratek marš do Trsta. Opolnoči 26. aprila pa je dobil korpus naš ukaz — torej dva dni pred prejemom brzozjavke generalnega štaba v glavnem štabu — »naj opusti vse ostalo in do zadnjega moža izvrši v Trstu Titovo povelje«. ¹⁷⁸

Na sestanku štaba komande mesta Trst s štabi vseh štirih tržaških sektorjev so 26. aprila razpravljali o štirih načinih vstaje, glavna naloga pa je bila razorožitev mestne garde in dveh znanih fašističnih enot, črne brigade in X. MAS. Poročilo pravi, da je bila situacija v Trstu tiste dni zelo nejasna. Jasno ni bilo, ali se bodo Nemci branili in kaj bo z različnimi reakcionarnimi silami. Na naši strani je precej malodušnosti, ker ni orožja; 4. sektor ima na primer le okrog 50 pušk, nekaj revolverjev in ročnih granat.

Sestanek je trajal 26. aprila od devetih zvečer do 27. aprila do dveh popoldne. Poročilo dalje pravi, da je bilo 27. aprila za vstajo vse pripravljeno, 28. aprila pa so zvedeli, da je začel CLN »nekakšno vstajo«. Komanda mesta Trst je izdala ukaz, da naj razorožijo in po možnosti tudi aretirajo vse oborožene oddelke CLN. Popoldne 28. aprila so naši to tudi začeli izvajati ter v Kolonkovcu in Škednju razorožili prve skupine mestne garde.

V nedeljo 29. aprila je bil deževen dan in komanda mesta ga je uporabila za organizacijo svojih enot. V noči od 29. na 30. april so Nemci odprli močan topniški ogenj iz Milj proti Bazovici, 30. april pa je bil »dan velikih podvigov«, razorožili so že na stotine Nemcev. Enote komande mesta so naskočile Rižarno, ki so jo že zasedle enote CLN. Naši so jih pregnali, a nato so Nemci pregnali še naše, popoldne pa so naši Rižarno zopet zasedli. Pri tem se je dobro izkazal Škedenjski bataljon. Dobro sta se izkazala tudi 2. bataljon, avtonomna četa v rafineriji, četa

na mostu pri sv. Ani, v Via dell' Istria itd. Tega dne so naše vstajniške enote dobile povezavo tudi z enotami 4. armade. Prvi maj imenuje naše poročilo »krono naše vstaje«, kajti likvidirali so vse nemške postojanke razen na Albi.¹⁷⁹

Dne 28. aprila je dobila 30. divizija 9. korpusa nalogo, naj se v zvezi z enotami 4. armade »za vsako ceno pred katerokoli drugo nejugoslovansko enoto prebije skozi sovražne defenzivne položaje in likvidira sovražnikova oporišča«. Tako je 30. divizija začela pohod na Trst in je 29. aprila prodirala s 17. brigado s Škrbine ter ob štirih zjutraj 30. aprila dosegla Repentabor; 18. brigada je ob istem času dosegla črto Štanjel—Kopriva—Dutovlje, 19. pa Repentabor. Dne 30. aprila je bila 17. brigada na cesti Opčine—Prosek—Barkovlje, 18. brigada je na področju Dutovlje—Repentabor—Opčine dobila povezavo s 4. armado, 19. brigada pa je začela hude boje za Opčine, zasedla železniško postajo in se pripravljala za napad na Trst v smeri Rojan—via Udine ter držala pod ognjem glavno tržaško železniško postajo in pristanišče.

Dne 1. maja je 17. brigada napredovala po via Friuli in via Udine, zlomila sovražnikov odpor in blokirala železniško postajo ter pristanišče pri Svetilniku; 18. brigada je napadala skupaj z 9. brigado iz 20. hercegovske divizije bunkerje na Opčinah in je naposled obvladala Opčine do cerkve; 19. brigada je zjutraj zavzela Kontovel in poročilo je poudarilo, da »navzočnost jugoslovanskih enot na tržaških ulicah spodbuja slovenske in italijanske delavce, da zagrabijo za orožje«. Poročilo pa je tudi poudarilo, da ima brigada premalo sil za nadaljnje napredovanje.

Dne 2. maja so bila s pomočjo enot 4. armade likvidirana še druga oporišča; 1/17 je »odprl ogenj na nepoznano kolono, ki je prihajala od Miramara. Topovi iz kolone so odgovorili z ognjem«.

To je bila angleška kolona. Medtem sta 18. brigada in en bataljon 9. brigade večkrat jurišala na bunkerje na Opčinah. V okrepitev so poslali še 19. brigado in tri tanke, da bi Opčine likvidirali v noči od 2. na 3. maj, 19. brigada pa se je pripravljala za napad na Škorklo.

Dne 3. maja je bila 17. brigada že v tržaških vojašnicah, 18., 19. in 9. brigada pa so imele še boje na Opčinah. Ob desetih dopoldne se je približal angleški tank z

belo zastavo in njegov vodnik je zahteval od naše vojske, naj dvigne belo zastavo, preneha z bojem, nato pa se bodo oni začeli razgovarjati z Nemci o vdaji. Naši so to odklonili in poudarili, da morajo Nemci kapitulirati pred našo vojsko. To neke vrste zatišje so naši izkoristili in ponovno jurišali do grebena nad Opčinami. Sklenjeno je bilo, da se morajo Nemci zvečer vdati našim. 19. brigada je ob podpori topništva 4. armade zavzela Škorklo.

Tako je 30. divizija 3. maja končala svoje operacije za Trst in imela pri tem 50 mrtvih, 124 ranjenih in 5 dezerterjev.¹⁸⁰

Poročilo 9. korpusa za 1. maj pravi: 30. divizija in 9. brigada iz 4. armade sta ob podpori enot komande mesta Trst prodrli iz Barkovelj in Opčin v Trst, kjer so poulični boji; 31. divizija prodira proti cesti Trst—Tržič s 3. brigado iz smeri Doberdob—Opatje selo proti Tržiču, 16. brigada napada Nabrežino, 7. brigada pa prodira iz Fajtjega hriba med boji s četniki v Gorico.

Dne 2. maja je štab korpusa poročal, da je bil Tržič osvobojen 1. maja ob enih popoldne in da so se enote korpusa srečale z zavezniškimi enotami ob pol dveh popoldne pred vhomom v Tržič. Komandant 9. korpusa Borštnar je 1. maja ob treh popoldne brzojavil glavnemu štabu, da je osvobojena vsa Primorska in da naše enote prodirajo dalje v Furlanijo.¹⁸¹

Dne 3. maja je štab 9. korpusa objavil, da so naše enote osvobodile Trst in Gorico.¹⁸²

Iz poročil operativnega štaba za zahodno Primorsko od 29. aprila do 10. maja je razvidno, da so njegove enote v tem času zasedle Videm, Tarčent, Humin, Čedad in Krmin. Dne 28. aprila je Beneški bataljon zavzel Št. Peter, Št. Lenart in Srednje, 30. aprila pa Kobarid. Dne 1. maja je v sodelovanju z garibaldinskimi enotami zavzel Čedad. Enote operativnega štaba za zahodno Primorsko so se srečale z zavezniki 2. maja med Vidmom in Čedadom.¹⁸³

Posebno nalogo je opravil Jeseniško-bohinjski odred, ki se je v noči od 4. na 5. maj prek Sorice premaknil iz Selške doline v Bohinj, od tod pa za umikajočim se sovražnikom 6. maja na Bled. Naslednjega dne se je odred premaknil čez Pokljuko in po Radovni v Dovje—Mojstrano, kjer je imel 8. maja boje z umikajočimi se Nemci. Še istega dne se je premaknil v Gozd-Martuljek, od koder

je 1. bataljon potisnil del nemških enot proti Podkorenskemu sedlu, 2. bataljon pa je imel hude boje z Nemci, ki so pritiskali iz Mojstrane proti Kranjski gori. Medtem so prišli prek Vršiča oddelki 4. armade in odred se je 9. maja premaknil v Kranjsko goro. Tod so mobilizirali in ustanovili 3. bataljon.

Dne 10. maja se je odred premaknil na Podkorensko sedlo in hotel v Zilsko dolino. Toda zavezniki so zatrjevali, da imajo v Zilski dolini trenutno večje premike, pri čemer bi jih odred oviral. Tako je odred zasedel Rateče—Belo peč in Podkorensko sedlo in se je nato 11. maja premaknil na črto Malošče—Ledenice—Bača in od tod naprej z 2. bataljonom na Marijo na Zili.¹⁸⁴

V začetku januarja leta 1945 so bile v Ajdovščini 4 čete SNVZ, v Vipavi, na Colu in na Razdrtem pa po ena četa. Domobranski komandant vojne skupine v Ajdovščini je 3. januarja v zaupni odredbi poudaril, da oficirji posedajo po gostilnah in popivajo in da se upijanjajo skupaj s podoficirji in vojaki. Opuščajo dolžnosti v vojašnicah in se po cele dneve sprehajajo po mestu.

Po končani veliki nemški decembrski ofenzivi Adler je izdal komandant varnostne policije in varnostne službe 3. januarja dnevno povelje, da je ozemlje vzhodno od Gorice v glavnem očiščeno, na področju Rihemberk—Ajdovščina—Slokarji—Vitovlje—Sv. Mihael—Solkan—Gorica pa so še ostale manjše in razkropljene partizanske enote. Globocnik mu je 31. decembra leta 1944 ukazal to ozemlje očistiti. Zato je ukazal enemu od SS oficirjev, naj z nekaj gestapovci, s 60 alpinci iz polka Tagliamento in 60 domobranci iz Ajdovščine v dneh od 6. do 12. januarja to področje očisti.

Sredi januarja so se združili četniki Dobrosava Jevdjevića (okrog 240 mož), ki so prispeli v Istro v okolico Pulja že marca 1944 s četniki popa Momčila Djurića, ki so prišli sredi januarja 1945 iz Dalmacije in je od teh okoli 750 mož prodrlo v okolico Gorice. Ustanovili so tri brigade, ki pa so ostale v sestavu nacionalnega odreda Like. Štab je bil v Ilirski Bistrici, komandant je bil Jevdjević. Propagandne parole teh četnikov so bile, da so Angleži njihovi zavezniki. Ko se bodo Angleži izkrcali pri

Trstu, se jim bodo pridružili in tedaj bo prišla tja tudi jugoslovanska armada iz Kaira. Rusov ne bo k nam. Edini predstavnik Jugoslavije je Draža Mihailović. Nedić se je zvezal z Nemci, Tito pa je komunist in kriv, da so Nemci požigali vasi in pobijali. Izdajali so tudi svoje glasilo Naša borba.¹⁸⁵ Globocnik je Djurićeve sile s štabom v Črničah razmestil v Črni vrh nad Idrijo, Podkraj, Vipavo, Št. Vid, Razdrto, Senožeče, Dornberk, Rihemberk, Štanjel in Opatje selo.

Poleg teh sil in nedićevcev je bila na Primorskem tudi Globocniku podrejena fašistična divizija X. MAS s štabom v Čedadu. Njena naloga je bila varstvo komunikacij v nadiški in soški dolini, čiščenje Brd, Trnovskega gozda in Banjske planote. Za Nedićev srbski prostovoljski korpus pa je SS vodstveni štab 23. januarja ukazal, da bo brž ko bo prišel na področje Jadranskega Primorja, v vsakem pogledu podrejen Himmlerju in veljal kot enota Waffen SS.

Globocnik je 2. februarja poročal, da so se na področju severno od ceste Ajdovščina—Šempas, na južnem robu Trnovskega gozda, posebno na odseku Dol—Otlica in Predmeja znova pojavile močne partizanske sile. Na tem področju imajo tudi skladišča in bolnišnice. Zato je Globocnik ukazal, naj od 7. februarja dalje SS policijski polk v večdnevnikih hajkah očisti prostor Ajdovščina—Dol—Otlica—Trnovo—Predmeja—Šempas, pri čemer naj še posebno iščejo skladišča in bolnišnice. Za okrepitev bo dobil SS policijski polk 10 še tretji bataljon SS policijskega polka 15, dele 1. slovenskega domobranskega bataljona, oddelek psov itd. Vse predele naj sistematično prečešejo in naj pustijo svoje enote še pet do sedem dni na prečesanem ozemlju.¹⁸⁶

Komandant SNVZ in 1. slovenskega udarnega polka Kokalj je z zaupno odredbo 8. februarja za vzdrževanje reda in miru postavil v okviru SNVZ orožniški zbor s sedežem v Postojni, 9. februarja pa izdal strogo zaupno odredbo, da je Globocnik dovolil reorganizacijo SNVZ in da prevzema Kokalj glavno poveljstvo ter organizacijo vsega SNVZ. Ob tej priložnosti je Kokalj opozoril na vse dotedanje napake: vojaki in oficirji samovoljno zapuščajo domobranske enote, ponarejajo potne listine; dalje je opozoril na črno borzo, tihotapstvo, kritiziranje nadrejenih na javnih prostorih, na intrige itd.¹⁸⁷

V prvi številki je domobranski časopis za Kras in Vipavsko 10. februarja zapisal v uvodniku, da je mogoče le z domobranci priti v svobodo. »Temne, nad vse temne so zmote, ki polnijo glave premnogih iz te doline.«

Hajko, imenovano Rübexahl, katere začetek je Globocnik ukazal za 5. oziroma 7. februar, je sam SS vodstveni Himmlerjev štab 11. februarja podaljšal za nedoločen čas. Ukazal je, naj v tem času naredijo koncentrični napad na področje Vojsko in temeljito prečešejo področje Trebuše in dolino Bele. Cilj te hajke naj bo uničenje skladišč, s čemer bi se partizanom onemogočilo oporišče za napade na Vipavsko dolino. »Zato je treba na tem prostoru uničiti vsa poslopja, ki služijo izključno partizanom za bivanje.«¹⁸⁸

S tem v zvezi je vsekakor povelje štaba SS policijskega polka 10 o podaljšanju ofenzive Rübexahl. Povelje govori o koncentričnem napadu na Vojsko itd. Za to bodo uporabili skoraj iste sile kot doslej. Ena bojna skupina bo napadla Vojsko od vzhoda in severovzhoda in očistila dolino Bele, ena skupina bo držala zaporo med Goljaki in pri tem očistila področje, ena skupina pa bo napadla Vojsko od severozahoda in očistila področje Trebuše. Ohranjena poročila povedo, kako je tekla ta ofenziva od 14. do 17. februarja.¹⁸⁹

Dne 2. marca je Himmlerjev SS vodstveni štab dovolil prihod črnogorskega prostovoljskega korpusa vojvode Pavla Djurišića na ozemlje operativnega področja Jadransko Primorje. Prišlo naj bi 12.000 »odličnih borcev« pa tudi 1500 žena, otrok, starcev in ranjencev. Borci naj gredo peš čez Bihać, Senj, Reko v taborišče Šapjane, ostalih 1500 pa je treba po možnosti transportirati z vlakom. Dalje je vodstveni štab poročal, da je prišel v štab črnogorski minister Sava Radonjić, ki se daje na voljo Globocnikovemu štabu. Poročilo je tudi poudarilo, da je bil vojvoda Djurišić poprej pristaš četnikov Draže Mihailovića in ima verjetno še danes z njim najtesnejše zveze. Uradno je svoje enote razpustil, obdržal pa je črnogorski prostovoljski korpus, ki ga potrebuje za srbske prostovoljske oddelke generala Mušickega. Nekaj časa je bil Djurišić podpolkovnik v srbskem dobrovoljskem korpusu in namestnik generala Mušickega. Djurišićeva skupina tudi zelo

ostro nastopa proti neodvisnosti Črne gore — pravi dalje poročilo — in zagovarja danes splošno politično linijo ministra Ljotića o narodni združitvi vseh srbskih rodov.

Himmlerjev SS vodstveni štab je 1. marca sporočil, da obstaja od 2. marca dalje bojna skupina Löwe za nadaljevanje hajke — ofenzive Rübezahl III. pod Globocnikovim vodstvom. V to skupino so sodile bojna grupa policijskega majorja Zuschneida, 11. in 12. četa SS policijskega polka 10, drugi bataljon SS policijskega polka 10, tretji bataljon SS policijskega polka 15, polkovne enote SS policijskega polka 10 brez topništva, ena četa SS policijskega polka Bozen, deli 1. slovenskega jurišnega domobranskega polka, deli policijske obveščevalne čete 182 in oddelki varnostne službe (gestapo). Dodeljena sta bila tudi dva bataljona srbskega dobrovoljskega korpusa in en bataljon Kavkazijcev. Bojna skupina podpolkovnika Köstermanna pa je imela dva bataljona 730. polka, pionirje, pol baterije 3. bataljona SS policijskega polka 10, eno četo 1. bataljona SS policijskega polka 10 ter varnostno in obveščevalno službo.

Dne 2. marca je Globocnik izdal povelje, da so močne sile 30. divizije še vedno na južnem robu Trnovskega gozda s težiščem na področju Predmeja—Do!—Otlica—Čaven in severno od tod na področju Trnovo. Verjetno je močno zasedeno tudi področje Lokovec—Čepovan—Trebuša. »Partizani so dobro oboroženi z avtomatičnim orožjem, vojaško dobro vodeni in imajo nalogo za vsako ceno zasesti Vipavsko dolino, ki je zanje pomembna prehranjevalna baza. Nič več se ne poslužujejo zanje tako tipične izmikovalne taktike, kar so dokazali boji v zadnjih dneh. Sovražnik se zagrizeno brani, včasih pa silovito udari. Računati je treba tudi s tem, da se bo poskušal — ko bo opazil naše začetno premikanje — prebijati proti severu.« Zato naj bojna skupina Löwe področju, ki ga je treba napasti od severa, zapre dostop v Vipavsko dolino in udari od vzhoda s predela Dol—Otlica—Predmeja in od zahoda s področja Ravnica—Britof.

Naloge obeh bojnih skupin so torej bile: skupina Zuschneid naj naredi zaporo severno od ceste Ajdovščina—Šempas in odbija partizanske sile proti severu, nato pa udari z močnim desnim krilom s področja Dol—Otlica—

Predmeja proti severozahodu sovražniku v hrbet. Pri tem je treba paziti, da bi se sovražnik ne prebil proti severu. Cesto Predmeja—Lokve je treba kontrolirati posebno ponoči z izvidnicami. Če bi ostal položaj nespremenjen, je treba poslati oba srbska bataljona peš na Col, od koder naj napadeta dele partizanske 31. divizije na Križni gori.

Skupina Köstermann naj 2. marca ob štirih popoldne zasede z levim krilom močno zasedeno področje Lokve in se zavaruje proti severu. Z desnim krilom naj zavzame Trnovo in mora tega dne že popolnoma zasesti cesto Trnovo—Lokve. Nato naj z izvidnicami stalno kontrolira cesto Lokve—Predmeja, da bi pravočasno zaprla pot proti severu.

Niso mi znani dokumenti, kako se je vsa ta ofenziva razvijala. Dne 6. marca je Globocnik izdal povelje za zavarovanje področja Col—Čepovan—Gorica—Vipavska dolina. Poudaril je, da je Rübezahl III. pregnal partizane iz Vipavske doline in Trnovskega gozda. Ostale pa so še manjše skupine, preko katerih je šla ofenziva (»haben sich überrollen lassen«). Globocnik je določil, naj SS policijski polk 10 s pridodanimi silami zasede Čepovan, Lazne, Lokovec, Predmejo in Dol—Otlico.

Zanimivo je Globocnikovo povelje 6. marca o tuje-rodnih vojaških enotah, s katerimi Nemci sodelujejo. Poudaril je, da to sodelovanje ni slučajno, temveč je posledica celotnega poteka te vojne. Kozaki in Kavkazijci niso samo zato tukaj, da bi se bojevali proti partizanom, temveč da branijo tudi meje rajha, od koder bodo nekoč prenesli osvobodilni boj v domačo deželo. Isto velja tudi za srbske enote. Zato bo vse nenemške enote vodil osebno sam, za izpolnjevanje vseh ukazov pa bo odgovorna delovna skupnost, ki jo bo vodil določeni SS oficir. Člane te delovne skupnosti (Arbeitsgemeinschaft) bodo sestavljali zastopnik domobrancev, zastopnik kozakov generala Domanova, zastopnik severnih Kavkazijcev, zastopnik srbskega prostovoljskega korpusa, zastopnik vojvode Djurića in zastopnik vojvode Jevdjevića.

Dne 8. marca je Globocnik poročal, da so na področje Jurdani začeli prihajati četniki polkovnika Nikolića; tudi ti so spadali pod Globocnikovo komando in v desetih dneh jih je prišlo okrog 400. Polkovnik Nikolić je bil samostojni četniški voditelj in je izjavil, da ne želi nobene povezave z

ministrom Ljotićem oziroma z drugimi četniškimi skupinami. Obljubil je, da se bo boril proti komunizmu z Nemci pa tudi proti angleškim regularnim enotam.

Globocniku je bil torej dobrodošel vsak! Policijski komandant za goriško pokrajino je 10. marca poročal Globocniku, da je neki komandant na svojem področju ustanovil »zeleno bando« (grüne Bande) za boj proti partizanom in da prosi za oborožitev. Dne 18. marca mu je Globocnik res poslal deset pištol.

Ni mi znano celotno nemško poročilo o zadnji veliki nemški ofenzivi na Primorskem in Gorenjskem. Nekaj drobcev sem že omenil pri opisovanju poteka ofenzive po partizanskih dokumentih. Na tem mestu bi zato poudaril samo to, da je Globocnik 19. marca razmestil četniško dinarsko divizijo na področje Col za ofenzivo, ki naj bi trajala 8—10 dni.¹⁹⁰

Polkovnik Kokalj je 24. marca postavil štab 2. slovenskega udarnega polka s sedežem v Ilirski Bistrici, toda »glede na novo nastali položaj« je 29. marca to odredbo razveljavil.¹⁹¹

Globocnik je 20. aprila poročal, da sta dve diviziji Titove 4. armade ob podpori dveh divizij prodrli čez Lokve in Mrzle vodice na področje severovzhodno od Reke, srbski prostovoljski korpus pa je dosegel po zbiranju svojih sil na področju Novi Lazi—Banjaloka na Kočevskem v strnjenem udarcu bližino Delnic, od koder je udaril sovražniku v hrbet.¹⁹²

Komandant domobranskega policijskega bataljona v Postojni je 26. aprila poročal polkovniku Kokalju, da je dobil srbski dobrovoljski korpus ukaz za umik. Partizani so že v okolici Št. Petra in 25. aprila so bili boji pri Koritnici. »Položaj je zelo resen in izgleda, da ne bomo mogli čakati zadnjega trenutka za umik.« Srbi se umikajo proti Razdrtemu in vozijo s seboj kuhinje, pisarne itd. V Ajdovščini je major Debeljak, komandant 1. domobranskega udarnega polka, prevzel oblast pod geslom Z vero v Boga, kralja in domovino!¹⁹³

Prav kmalu nato so se čez Sočo in v Italijo začeli umikati domobranci in četniška ilegala pod komando generala Prezlja. Z njimi so se umaknile tudi druge enote pod vodstvom generala Damjanovića in Jevdjevića.¹⁹⁴

3. Gorenjska

Obkom za Gorenjsko je 3. januarja leta 1945 poročal, da so novembra 1944 poleg mobilizacije izvajali tudi volitve v odbore OF, decembra so kampanjsko izvedli predvsem mobilizacijo aktivistov OF in drugih »illegalcev« in so — brez Kamniškega okrožja — mobilizirali 306 ljudi. V nove odbore so začeli vključevati predvsem ženske.¹ S seje POOF za Gorenjsko so 10. januarja obširno poročali o prehranjevalni organizaciji in o šolstvu. Poudarili so, da je v selškem okraju šolstvo bolj razvito kot v času Jugoslavije.²

Dne 18. januarja je Obkom poročal, da so aktivisti kamniškega in domžalskega okraja zabiti v dolinskih vaseh pri naših simpatizerjih že en mesec. Dali so jim navodila, če ne gre drugače, naj se priključijo čimbližji enoti. Poročali so o demoralizaciji, ki je nastala po hudem nemškem in belogardističnem terorju.

Politični položaj je bil v času od 27. decembra leta 1944 do 23. januarja 1945 — razen v kamniškem okraju, iz katerega zaradi ofenzive niso imeli poročil — po okrožjih zelo različen. V Kranjskem okrožju je bilo najslabše v okraju Naklo—Šenčur zaradi izdaje dveh aktivistov, center Kranja pa je bil močno kontroliran in zaradi izdaj je bilo tudi več zaprtih. V okraju Brezje so se aktivisti lahko gibali, v okraju Kranj—Kropa pa je bila aktivna bela garda. V Škofjeloškem okrožju je bilo zelo težko v okraju Medvode, kjer je vladal velik teror in ni bilo nobene naše enote. Boljši položaj je bil v okraju Selca—Poljane—Ziri. V Jeseniškem okrožju je bil najmirnejši okraj Bohinj—Bled, okolica Jesenic in Kranjske gore sta bili močno kontrolirani, nekoliko bolje je bilo v radovljiškem okraju.³

Na seji Obkoma 23. januarja so reševali problem medvoškega okraja takole: navezali naj bi nove stike s partijci-legalci, pregledati je treba vse karavle, če je osebje zanesljivo, in treba je preiskati vse vzroke pobijanja in neaktivnosti.⁴

Odsek za gospodarstvo pri POOF je 24. januarja obširno in natančno poročal o svojem delu. Po razpustu gospodarskih komisij so organizirali odseke in gospodarske referente pri odborih OF. Izdali so cenik v lirskih bonih, uvedli nabavne knjige pri vseh stalnih bazah in dobavnice

za transporte živine in živil. Preskrba NOV je bila še vedno prostovoljna in se je izboljšala. Največja ovira pri tem so bili prehodi čez Savo. Nabranega blaga niso uskladiščevali, temveč so ga takoj razdelili NOV in ustanovam. Civilnemu prebivalstvu — razen v nekaj izjemah — ni bila potrebna pomoč v prehrani. Težave so bile le z dobavo soli.

Poročilo daje nato natančne številke, koliko so dajala okrožja, poudarja pa, da so dobili velik del hrane z zaplembami in rekvizicijami pri belogardistih, toda »polagoma je preskrba prehajala na legalno pot«.⁵

POOF je 4. februarja poročal, da je razpoloženje ljudi vedno bolj samozavestno in borbena in da se bela garda med seboj prepira. Mobilizirali so vse moške aktiviste, kar pa je imelo za posledico »tehnični zastoj«. Mobilizacija v industrijskih centrih še vedno ni bila dobra, čemur je bil vzrok oportunistem, ki je bil posledica šibkega političnega dela in slabe kolportáže naše literature v delavskih centrih. Razkroju med Nemci in belo gardo bodo posvetili več pozornosti. Ker ne morejo nadaljevati volitev v NOO — razen v Škofjeloškem okrožju — bodo oblastne funkcije obdržali odbori OF.

Odsek za prehrano je delal dobro, dobro so delale tudi partizanske usnjarne.⁶

O svojih vtisih iz okrožij Škofja Loka, Kranj in Jesenice je 7. februarja poročal inštruktor CK, da je bila mobilizacija aktivistov zelo potrebna, ker moški poprej niso hoteli pritegniti žensk v organizacije in forume. Začeli so postopno splošno mobilizacijo po vaseh. Mobilizacija z vojsko se ni obnesla, ker so patrole puščale obveznike doma za dežni plašč, za nahrbtnik, za klobase ali za žganje. Sedaj imajo predhodne sestanke; nanje pridejo člani okrožnega komiteja. Nikjer pa inštruktor ni mogel dobiti natančnejših podatkov o organizaciji KP in na komiteju niso vedeli, koliko članov je v celicah. Nekatere celice se sploh niso sestajale.

Na seji Obkoma 4. marca so razpravljali o novih direktivah CK: duhovščino je treba razkrinkavati na narodnostni bazi, izvesti je treba živahno manifestacijo za pripadnost Primorske k Jugoslaviji, za sodelovanje z italijanskimi antifašisti v skupnem boju proti fašizmu, popularizacijo ukrepov naše državne oblasti in nacionalne politike,

popularizacijo JA kot osvoboditeljice izpod fašizma, vprašanje Trsta, komande mesta Trst itd.

V razpravljanju o političnem položaju so ugotovili, da so v centre slabo prodrli, da je v krajih, ki jih kontrolirajo, politično delo prešibko, da ima v propagandi povsod iniciativo sovražnik itd. S Kranjskim okrožjem so imeli zaradi neprehodnosti Save slabe stike, pisemska zveza ni funkcionirala že skoraj dva meseca in literatura sploh ni šla prek Save. V okraju Naklo-Senčur so bili aktivisti skoro popolnoma izrinjeni v hribe in imeli so le redke stike z dolino. Položaj je bil zelo podoben medvoškemu, teror je bil velik, vladalo je medsebojno nezaupanje zaradi izdajalcev in povsod so bili naši ljudje pasivni.

V Jeseniškem okrožju so bile pretrgane zveze med okrožjem in okrajem Jesenice—Radovljica. Tovarne povečini niso delale, delavci pa se še niso odzvali mobilizaciji, češ da je sneg. V Škofjeloškem okrožju sta bila dva povsem različna okraja glede možnosti dela. S škofjeloško-medvoškega terena so bili aktivisti popolnoma izrinjeni in se šele sedaj, ko je NOV prodrla globoko na teren, pogoji izboljšujejo. Okraj Selca—Poljane—Žiri je NOV povsem kontrolirala. V Dolomitih so politični delavci zopet začeli delati.

Statistično so ugotovili, da je bilo pristašev OF 60 %, omahljivcev 25 %, nasprotnikov OF pa 15 %. Mobilizacijske rezerve pa so bile: v Škofjeloškem okrožju še 1000, v Jeseniškem 3000 in v Kranjskem okrožju 2500 obveznikov. Od septembra leta 1944 so mobilizirali okrog 5000 obveznikov, a dezertiralo jih je okrog 1000.⁷

Na seji POOF 7. marca so razpravljali o bojkotu krajev s sovražnikovimi postojankami v predelih, ki jih je kontrolirala sicer NOV in so bili na področju Škofjeloškega in Jeseniškega okrožja. V okrožjih bodo organizirali predavateljske skupine, ki bodo »učile ljudi spoznavati probleme in na skupnih sestankih pretresati vsa vprašanja«.

Mobilizacija še vedno ni dobro uspevala. Februarja so mobilizirali le 139 obveznikov, za kar so videli vzrok v izoliranosti centrov in dolinskih predelov od našega vpliva. Analizirali so tudi Kardeljev govor v beograjskem radiu in poudarili, da mora postati gospodarsko delo »načrtnejše in daljnosežnejše« in da je treba odpraviti drobnjakarstvo.

Odbori OF morajo delo gospodarskih organov le usmerjati in vzbujati njihovo iniciativo.⁸

Istega dne je na seji odsek za gradnje pri POOF ugotovil, da je bilo uničenih v Kranjskem, Škofjeloškem in Jeseniškem okrožju 184 hiš, 178 gospodarskih poslopij, 23 javnih zgradb in 350 senikov. Poudarili pa so, da so številke v resnici večje. Prebivalci požganih vasi so bili povečini preseljeni in vasi niso obnavljali. Industrija je bila v glavnem nedotaknjena; nekaj obratov je delalo za NOV.⁹

Na seji odseka za gospodarstvo so 11. marca poudarjali, da se je položaj v partizanski tovarni izboljšal in da je januarja in februarja izdelala več za nas kot za Nemce. Sklenili so v tej tovarni postaviti poleg začasnega poslovodstva, ki je bilo tehnični organ odseka za gospodarstvo, še politično organizacijo v smislu sindikatov ali DE. Sklenili so voditi natančno kontrolo nad vedenjem trgovcev in kartoteko dobaviteljev svoje poslovalnice A. Odsek za prehrano je poročal, da so nekateri okraji in vaški odbori precej oportunistični, bile pa so velike težave s transportom. NAVOD je zbiral hrano v dolinskih predelih, prevzemal hrano prek Save in jo nato pravilno razdeljeval.

Sklenili so pospešiti dotok posojil in prostovoljnih prispevkov. Posebej so razpravljali o odkrivanju bunkerjev blaga, ki so ga ljudje skrili. Tako so v Žireh znova odkrili več bunkerjev skritega usnja. Odločili so, da morajo pred akcijami odkrivanja teh bunkerjev ljudi politično pripraviti, pri odkrivanju pa mora biti vedno navzoč član odbora OF. Pri nabiranju živil in blaga morajo besede »vrnili ali posodili« odpasti. Ljudske množice je treba pripraviti na žrtve in jim prikazati primere v Liki, Kordunu in na Dolenjskem, kjer ljudje stradajo, samo da morejo nuditi naši vojski najpotrebnejše. Izogibati se je treba meglenih izjav in prerokovanj o prihodnosti, kajti naša gospodarska linija je že nakazana v Kardeljevem govoru.¹⁰

Dne 14. marca so bila po izločitvi Kamniškega okrožja na Gorenjskem še Jeseniško, Kranjsko in Škofjeloško okrožje. Prvo je imelo tri okraje, Jesenice s Kranjsko goro, Bled—Bohinj in Radovljico, drugo tri okraje, Kranj, Tržič—Brezje in Naklo—Šenčur in tretje dva okraja, Selca—Poljane in Škofja Loka—Medvode.¹¹ Politični položaj je bil v okrožjih različen. V Škofjeloškem okrožju se je v okraju Škofja Loka—Medvode položaj izboljšal in

so ponovno oživilo zaupniški sistem. »Nezaupanje in zaprtost ljudi zaradi izdajstev je onemogočalo širše prijeme dela,« vendar so ljudje domobranstvo sovražili. V okraju Poljane—Selca—Žiri, kjer je bilo skoraj osvobojeno ozemlje, so sklicevali sestanke in večja zborovanja.

V Kranjskem okrožju je bil okraj Tržič—Brezje močno kontroliran, v okraju Šenčur—Naklo je bilo zelo težko delo. V Jeseniškem okrožju je bil položaj v okraju Bled—Bohinj dober, v okrajih Jesenice in Radovljica pa mnogo slabši. »Oportunizem, ki izhaja iz komoditete naših ljudi, je še vedno močan.«

V tem času je bila KP na Gorenjskem močna, saj je imela — skupaj z NOV — 186 celic, 944 članov KP in 96 kandidatov.¹² Posebno delovna sta bila odseka za prehrano in trgovino, ki sta oskrbovala 9. korpus in stalne baze. Na polosvobojenih ozemljih so ljudje še marsikje omahovali »med našo in okupatorjevo oblastjo in so priznavali obe«.¹³

Odsek za prehrano je 14. marca zelo natančno poročal. V Jeseniškem okrožju so vso hrano in živino nabirali s prostovoljnimi dajatvami in le delno s prisilnimi odkupi in rekvizicijami. Vse transporte hrane je spremljala NOV. Okrožje je bilo še malo izčrpano. Težak je bil le prehod čez Savo in Jelovico. Za prehrano civilnega prebivalstva ni bilo treba skrbeti.

Kranjsko okrožje je Sava delila na okraj Kranj na desnem bregu in na okraja Brezje—Tržič in Naklo—Šenčur na levem bregu. Okraj Kranj je že mnogo prispeval in je bil glede organizacije na prvem mestu. Ostala dva okraja sta bila najbogatejša, a ju je bilo zaradi prehoda čez Savo in bele garde težko eksploatirati.

Škofjeloško okrožje »prinaša do sedaj največji delež za prehrano vojske, v prvi vrsti Poljane—Selca«. Ostalo okrožje je prispevalo le v neznatni meri, a to zaradi močne sovražnikove kontrole.¹⁴

V okrožju Kranj je poslovalnica A nabavljala blago vsake vrste po legalni poti iz okupiranih središč. Težak pa je bil prevoz zaradi kontrole. Legalne dobave so plačevali v glavnem s potrdili. Poslovalnica je nabirala tudi denarna posojila in prostovoljne prispevke. Doslej so bile zaplembe »ogromen vir«, zlasti zaplembe usnja in čevljarskega materiala. V Žireh so odkrili precej in so bile še perspektive.

Postavili so posebno komisijo za te vrste preiskave. Imeli so dve legalni usnjarni. V eni so jim Nemci januarja pobrali čez 300 kož iz kadi, kar se še ni zgodilo, čeprav je ta usnjarna delala za nas že od leta 1941. V neki kovinarski tovarni je bilo postavljeno naše poslovodstvo. Tovarna je v zadnjih dveh mesecih izdelala za nas za 7205 kg robe, za Nemce pa 5039 kg.¹⁵

Z dvodnevne seje od 13. do 15. aprila je Obkom poročal o veliki ofenzivi, ki je odkrila tri naše napake: uspavanost, šibkost terenskih organizacij, oportunistem med aktivisti in NOV (varovanje lastne glave) ter pripravljenost na vdajo. Ofenziva je zaostrila tudi diferenciacijo na terenu (prijavljanje domobrancem), povzročila zbeganost in precejšnjo izgubo kadra. Tudi onstran Save se je položaj poslabšal. Zaradi sovražnikovih premikov so bile vse ceste močno zastražene. Iz centrov so se delavci z družinami vred umaknili zaradi nevarnosti pred bombardiranjem, a so se vrnili iz strahu pred našo mobilizacijo; 400 delavcev iz Kranja pa je delalo na ljubeljski cesti. Močno se je razmahnila bela garda.¹⁶

Tudi na sestanku širše štabne celice komande Gorenjskega vojnega področja so 13. aprila govorili, da so si med ofenzivo mnogi funkcionarji trgali čine in odmetavali orožje, se vdajali, po ofenzivi pa se niso zbrali na določenem kraju. Med ofenzivo ni nihče maral nositi s seboj hrane.¹⁷

Obkom je 15. aprila poročal B. Kraigherju in V. Tomšič, kako so še en teden po veliki noči manevrirali v Poljanski dolini, ker je bila vsa Selška dolina zasedena. Sedaj so delovni pogoji mnogo slabši, kot so bili poprej. Niso imeli stalnega bivališča in so se morali držati v gozdu. Tudi Obkomovo poročilo 17. aprila govori, da jih je ofenziva doletela nepripravljene in zato sta delo in morala v NOV in na terenu trpela. V centru so imeli precej pokrajinskega kadra, med ofenzivo pa ga na terenu ni bilo. Že med ofenzivo pa so naredili načrt, kako ta kader razporediti. Ofenziva je marsikje sprožila malodušje, a to je hitro splahnelo. Nekaj se jih je vdalo beli gardi in več aktivistov je bilo razhajkanih. Komanda Gorenjskega vojnega področja je hitro začela delati. Sedaj zbirajo razhajkance in odkrivajo skrivače.

Okupator je varoval ceste, zelo aktivni pa so bili domobranci. Poročilo pravi dalje, da bi se radi približali razni pridobitniki in špekulanti, da so s centri še vedno slabe zveze, zato tam tudi ni nič naše propagande. Od pokrajinskega kadra jih je padlo 11, ujeti so bili štirje, dva pa sta pogrešana.¹⁸

Ker je med ofenzivo padlo tudi nekaj članov POOF, so na seji POOF 19. aprila izvedli reorganizacijo in postavili novega sekretarja. Dalje so na seji sklenili: »Treba bo še bolj pokazati množicam novi Beograd in še globlje seznanjati naše ljudstvo z novim življenjem v osvobojenih predelih ter jih prepričati, da je novi Beograd naše pravo središče, ki je popolnoma različno od propadlega čaršijskega Beograda, da se takoj izbriše iz ljudske zavesti staro nerazpoloženje proti Beogradu in Srbom.«¹⁹

Tudi v gospodarski dejavnosti je ofenziva skoraj za tri tedne zavrta delo. Po ofenzivi so v Škofjeloškem okrožju odprli poslovalnico B, v Jeseniškem pa poslovalnico C. Naloga obeh je bila nabavljati blago v dolinskih središčih, voditi pa tudi kartoteko pridobitnikov. Kraj, v katerem je bila ena od naših usnjarn, so zasedli belogardisti, tista pa, iz katere so Nemci odnesli kože, je zopet delala.

Ukazali so takojšnjo mobilizacijo okrog 3000 delavcev in inženirjev.²⁰

V *Kranjskem okrožju* so 1. januarja leta 1945 na prvem rednem sestanku okrajnega komiteja Naklo—Šenčur razpravljali o pripadnosti ljudi k OF in ugotovili, da jih je v okolici Šenčurja za OF do 50 0/0, v okolici Naklega pa do 80 0/0. Domobranci so vsak dan kontrolirali okraj. Ljudje niso nič kaj radi sprejemali Ljudske pravice, ker je imela na naslovni strani srp in kladivo. V okraju so zadnje čase mobilizirali le dva, izvoljeni so bili trije NOO, a samo eden je bil aktiven, medtem ko so bili v dveh »belogardistični elementi«. Tudi odbori OF niso dobro delali.²¹

Na prvem rednem sestanku okrajnega komiteja Brezje—Tržič 4. januarja so govorili o dezertertvu, kajti ljudje so se bali, da bi dezerterti začeli izdajati. Za božič so dali ljudje veliko darov za NOV. V zadnjem času so mobilizirali 18 ljudi, v Tržiču pa se mobilizacija ni posrečila. Doma so ostali še »špekulantje, katerim naša pisana propaganda še ni prodrla v živo«. Poudarili so tudi, da morajo aktivirati vaše odbore OF, da bodo »sposobni za delo

tudi brez naše navzočnosti«. Bela garda iz Kovorja je močno kontrolirala teren.²²

Iz kranjskega okraja so januarja poročali o porastu izdajalcev, o stopnjevanju sovražne propagande, o dobro izpeljani akciji s peklenskim strojem v kranjskem hotelu Evropa (10. januarja 1945) in da so mobilizirali na področju od Besnice do Kroke. V okraju so bili trije KNOO, 18 vaških odborov OF, en trški odbor in en odbor DE.²³

Kranjski okrožni komite je 14. januarja poročal, da postaja pritisk bele garde vedno ostrejši in da se množijo tudi izdajstva. Vedno drznejša je postajala bela garda v okraju Kranj—Jelovica, v okraju Naklo—Šenčur so ljudje povečini simpatizirali z OF, niso pa z njo hoteli delati. Ilegalni aktivisti so bili v stalni nevarnosti zaradi izdaj. Zelo povoljno je bilo poročilo za okraj Brezje—Tržič, vendar je bilo v Tržiču več aretacij. Ob koncu januarja se je položaj v okraju Naklo—Šenčur precej poslabšal. Ljudje so sicer bili za OF, niso se pa hoteli povezati, češ da nobenemu več ne zaupajo. Odbori OF so bili zelo mlačni in vsa organizacija OF je slonela na zaupniškem sistemu.²⁴

Kranjski komite je 4. februarja poudaril, da je v okraju izredno dobra situacija, čeprav je aktivnost belogardistov nekoliko porastla.²⁵ Okrajni odbor Brezje—Tržič se je 24. februarja pritoževal, da trije NOO ne delajo organizirano in da delajo le posamezni člani, ki pa nimajo nobene avtoritete. Sklicujejo sestanke tudi brez ilegalcev. Takim NOO bodo poslali v pomoč odbore OF.²⁶

Kranjski okrožni komite je 3. marca poročal o zaostrenem političnem položaju in pritisku. V okraju Kranj—Jelovica je sovražnik stalno kontroliral po vaseh, v okraju Naklo—Šenčur je bil še vedno močan teror belogardistov in organizacija OF je slonela še vedno na zaupniškem sistemu; v Tržiču so se še vedno vrstile aretacije.

Že od novembra leta 1944 so imeli v Kranjskem, Jeseniškem in škofjeloškem okrožju izvoljene plenuma in tajništva OF.²⁷

OOOF Škofja Loka je januarja poročal, da se je položaj zelo spremenil. Delo aktivistov v loškem in medvoškem okraju je bilo zaradi stalnih sovražnikovih zased in velikega snega popolnoma onemogočeno. Bela garda je imela zaradi izdaj natančen pregled nad organizacijo OF v Med-

vodah, ljudje pa so z nezaupanjem gledali na aktiviste. S Smlednikom niso imeli zvez; v okraju Poljane—Selca so se pojavili skrivači.

V okraju Škofja Loka—Medvode so od sovražnikove hajke 11. novembra dalje padli vsi aktivisti (19) razen dveh, v smleškem okraju pa štirinajst. Nato so sledile aretacije legalnih delavcev in razbita je bila vsa organizacija OF in KP, ker so »gotovi narodni izdajalci bili točno informirani o stanju v organizaciji«. Bela garda je spremenila taktiko in se je začela ljudem dobrikati. Domobranci pravijo, da jih bodo branili pred partizani in da ne bodo delali več svinjarij. Odkrit je bil bunker političnih delavcev, sekretar okraja je padel, en aktivist pa se je vdal. Izdanih je bilo še več takih bunkerjev. Ljudje so zelo prestrašeni in je ponovna organizacija otežena. V Dolomitih je položaj skoraj boljši.

V okraju Selca—Poljane je bil položaj ponekod dober. Bela garda je patroljirala večkrat okrog Žirov, veliko je bilo tudi skrivačev. Avnojska amnestija ni imela kljub močni propagandi nobenih uspehov. Javilo se je le nekaj beguncev, ki so zbežali na Koroško, in nekaj skrivačev. V okraju Poljane—Selca je bilo 54 izvoljenih KNOO, ki so imeli po vaseh vlogo politične in narodne oblasti. V okraju Škofja Loka—Medvode odborov OF ni bilo več, po vaseh pa so še bili aktivisti OF, ki so imeli zvezo z zelo zaupnimi ljudmi, a to samo v gorskih vaseh.²⁸

Po poročilu Škofjeloškega okrožja 1. marca je bil položaj v okraju Škofja Loka—Medvode »tako dušič, da so še naši ljudje, ki so do predzadnjega gledali položaj še dosti pravilno, zapadli propagandi reakcije in začeli dvomiti v zmago«. V okraju so bile stalne preiskave, aretacije in pretepanja. Ljudje so sicer videli, da je Nemčija na tleh, a belogardistična propaganda je trdila, da bodo belogardisti takoj, ko bodo prišli Angleži, prestopili na njihovo stran in skupaj udarili po Nemcih in partizanih. Govorili so tudi, da imajo za seboj ves narod in da bodo na volitvah dobili večino in se tako uveljavili. V okraju Poljane—Selca je bil položaj boljši, a teren je bil gospodarsko izčrpan.

Zaradi ofenzive se je moral škofjeloški okrožni komite 21. marca seliti iz svoje baze, Zlatega dvora, in to v štirih skupinah. Tri skupine so dobro prestale ofenzivo, za eno

pa, ki je manevrirala proti Medvodam, 12. aprila še niso ničesar vedeli. Okupator je požgal Zlati dvor, ves Farji potok in pobil mnogo civilistov.²⁹

Na sestanku okrajnega komiteja Škofja Loka 18. aprila so razpravljali, kako so ljudje med ofenzivo nasedli belogardistični propagandi, zlasti na levem bregu Save. Partijci so se med ofenzivo slabo izkazali in jih je treba zato izključiti. Še 4. maja so na sestanku razpravljali, da je treba zasledovati vse tiste, ki so še vedno pod vplivom sovražne propagande. Med ofenzivo je veliko članov KP padlo, nekaj jih je prešlo k beli gardi, nekaj pa se jih je zabilo.³⁰

Radovljiški okrajni komite iz *Jesenškega okrožja* je januarja poročal, da se je položaj poslabšal in da bela garda stalno vpada v vasi in terorizira. Tako so domobranci 27. januarja postavili v Dragi zasedo in pobili 13 partizanov, ki so se vračali s prehranjevalne akcije.³¹ Na seji OOOF Jesenice so 14. februarja povedali, da so v okraju Bled—Bohinj ljudje bolj slabo poučeni, so pa naši simpatizerji. Bela garda v vaseh nima odkrite opore. »Nekateri pridobitni krogi v centru pa se sučejo prav po vetru.« Slabši je položaj okrog Kranjske gore, kjer ima vsaka vas svojo postojanko. V jeseniškem okraju je 85 % naših simpatizerjev, »ampak z nami le v mislih«. Za resno in konkretno delo niso hoteli prijeti.³²

Dne 21. aprila je OOOF sklenil »sprožiti mobilizacijo na široki podlagi, posebno na Jesenicah«. ³³

Oglejmo si poročilo dveh sej okrajnega odbora Domžale. Na seji 7. aprila so si v novo postavljenem odboru porazdelili delo. V razpravi so povedali, da je bilo od začetka ofenzive onemogočeno vsako delo (sneg, izdaja, posamezni člani so bili brez vsakih zvez itd.). Na zasavskem področju je organizacija popolnoma razbita. Delo je nemogoče zaradi stalne kontrole bele garde in tri četrtine ljudi simpatizira z belo gardo. Prav tako je bilo na domžalskem, lukovškem in tuhinjskem področju. Na seji 20. aprila so ugotovili, da je bila možna agitacija le po posameznih hišah. Odnosi z NOV niso bili dobri, prijavil se je le en del skrivačev. Sklenili so ugotoviti, koliko je še aktivnih in zdravih krajevnih odborov OF in NOO; prav tako so sklenili, da bodo »nezdrave takoj razkrinkali pred narodom«. ³⁴

Kokrški odred je 4. maja osvobodil 550 jetnikov v Begunjah, 6. maja pa se je po ukazu glavnega štaba premaknil na Koroško.³⁵

Gorenjsko domobranstvo se je še kar naprej razvijalo. V začetku januarja so imeli gorenjski domobranci že 17 postojank in udarno četo ter svoj časopis Zlatorog. Iz Domžal so domobranci 2. januarja poročali, da imajo v zaporih 21 ljudi, nemški policiji so jih oddali šest, prijavilo in vdalo pa se jim je šest partizanov. V Moravčah je njihova patrola odkrila bunker in vdalo se je osem partizanov in partizank. V postojanki v Gorenji vasi je še nekaj nergačev. Udarna četa je na Štajerskem. V postojanki v Cerkljah sta še dva domobranca, ki verujeta v partizansko zmago. Ljudje pa list Zlatorog odklanjajo.

Zanimiv je zapis, ki ga je 9. januarja zapisal v svoj dnevnik neki gorenjski domobranec o debati v obveščevalnem centru gorenjskega domobranstva. Iz zapisa moremo sklepati, da se je spor med stražarji in mladci, ki se je razvil tudi v gorenjskem domobranstvu, končal v korist ekstremnih mladcev. Na koncu pravi zapis: »O Bog, usmili se nas, Slovencev, daj jim slogo in zatri sebične namene političnih skupin! Stražarji so strogo katoliški, dobri Slovenci, učenci dr. Korošča in dr. Ehrlicha... Zakaj jih sovražijo?«

Iz Cerkelj so 11. januarja poročali, da imajo v zaporu enajst ljudi, povečini partizanskih ujetnikov, v Domžalah pa so jih imeli 21. Postojanka v Cerkljah je 17. januarja poročala, da pripravljajo novo postojanko na Jezerskem, kar pa je povzročilo pri nekaterih malodušje. V Domžalah se je zopet prijavilo deset partizanov, patrola pa jih je ujela 17. V štirih dneh so ujeli ali se je prijavilo 45 partizanov in nekateri od teh so bili v partizanih že 20 mesecev.

Obveščevalni center je 18. januarja poročal, da se je v domobranski enoti v Bobovku »začel boj med domobranci in samobranci«, v Cerkljah pa boj med »domobranci in sebebranci ter nergači«. Ujeli so 25 partizanov in 4 partizanke, teden dni kasneje pa 28 partizanov in 25 partizanskih dezertarjev. Iz Mengša so poročali 17. januarja, da se je neki domobranec v nedeljo napil. Gestapovci so ga aretirali, razorožili in zaprli, potem pa je postal član gestapa. Po poročilu obveščevalnega centra 18. janu-

arja so v šestih dneh razposlali na teren 105 patrol. Ubitih je bilo deset partizanov, od domobrancev je padel eden, eden pa je bil ranjen.³⁶

Kamniški landrat je imel 22. januarja konferenco z župani. Ugotovili so, da bo mogoče obnoviti delo nekaterih občin in njihovo samoupravo. Občinski funkcionarji se morajo bolj povezati s prebivalstvom. Zato bodo v vsaki občini postavili nekak sosvet šestih svetovalcev, za večje kraje pa bodo imenovali častne krajevne predstojnike. Naloga vseh teh bo zainteresirati prebivalstvo za delo v občinah, prav tako bodo morali biti povezava med občinskim komisarjem (županom) in občani.³⁷

Obveščevalni center je 26. januarja opozoril postojanke, naj pazijo, da ne bodo doživeli 8. september (1943). Pazijo naj na vse prisilno mobilizirane in partizanske pribežnike. Okrožnica najprej navaja, da so imeli na začetku »te morije« komunisti večino naroda za seboj in partizane so podpirala mesta in dežela. Ko pa je divjanje OF doseglo tak obseg, da noben kmet ni imel več varnega ne imetja ne življenja, so kmetje ustanovili vaške straže. Nato so začeli komunisti sami vstopati v te vaške straže in jih začeli minirati. Prvo opozorilo pred temi minerji je bil Suhor v Beli krajini, ki je padel predvsem zaradi izdajstva v posadki skritih komunistov (?). Osmega septembra leta 1943 so komunisti obljubili amnestijo, a se je potem niso držali. Nato je bilo ustanovljeno Slovensko domobranstvo in »še sedaj, ko imamo že 30.000 poklanih Slovencev, odločilni faktorji niso spregledali komunistične taktike«.

Iz postojanke na Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem 27. januarja poročali, da je prišlo do velikega zabavljanja in prerekanja, ker morajo domobranci spremljati Nemce na njihovih poteh. V posadki je nekaj domobrancev, ki so bili prej pri komunistih. Ker je pri njih morala na tleh, kvarijo s tem še druge fante. Ob prvi priložnosti jih bomo poslali v šolsko četo Kranj—Brdo.

Domobranska četa na Brezjah je 22. januarja sporočila, da je nemška policija 28. januarja (27. januarja) ob vходу v Drago ubila 14(13) partizanov, ki so nosili polne nahrbtnike iz bližnjih vasi. Med mrtvimi so bili povečini domačini.³⁸ O istem datumu in številu padlih poročajo tudi Nemci. Poročajo tudi o spopadu pri k. 1183 severno od

Begunj 31. januarja, kjer so Nemci požgali enajst barak in imeli v spopadu dva mrtva in sedem ranjenih.³⁹

Iz postojanke v Goričanah so 31. januarja poročali, da disciplina ni dobra. Izboljševali so jo potem tako, da je bil v postojanki vsak dan po en gestapovec. Tudi iz postojanke v Kranju so poročali, da je morala le srednje dobra, disciplina pa pomanjkljiva. Komanda udarne čete je 31. januarja poročala, da se moštvo še ni vrnilo iz akcije, v kateri je imela četa dobre uspehe. Še zanimivejše pa je njeno poročilo 1. februarja, ki govori o ustanovitvi domobranske postojanke v Lučah na Štajerskem, ki bo prešla pod vodstvo nemške policije.

Postojanka v Cerkljah je 3. februarja poročala: »Prijavljeni pobegli partizani so se med našimi fanti zelo osovražili, ker so se tako nesramno bahali, kako so kradli in kakšna junaštva so delali, ko so bili v goši. Fantje bi jih najraje poslali v trinajsto (pobili). Odkar so bili odpuščeni nergači, je med moštvom že precej boljše. Še par nezanesljivih je in četa bi bila očiščena. Med ljudi so razdelili 700 časopisov Slovenski dom, 400 časopisov Slovenec, 290 časopisov Rast in 300 časopisov Zlatorog, ki je zadnje čase postal nekoliko boljši.«

Posadka na Vačah je februarja poročala o večkratnem angloameriškem bombardiranju, ki je poškodovalo skoraj vse hiše pa tudi pobilo in ranilo nekaj domobrancev in civilistov. Obveščevalni center je 23. februarja poročal, da je bilo od 11. februarja dalje 26 partizanov ujetih, 20 jih je pribežalo, aretiranih je bilo 44 ljudi in uničena je bila komanda mesta Kamnik (ubitih 6 partizanov, med njimi 3 partizanke). Posadka iz Mengša je 29. januarja poročala o dobri morali. Imeli so tudi družabni večer (nekoliko vina in klobas), nanj so povabili tudi gestapo iz Kamnika ter vojaške in civilne oblasti iz Mengša. Vsi so bili zadovoljni.

Rösenerejev vodstveni štab za boj proti partizanom je izdal 28. februarja posebno povelje, da prihaja na Himmlerjevo povelje na Gorenjsko SS enota ukrajinskih SS prostovoljcev. Moštvo govori »polomljeno nemščino«, oblečeno je v uniformo SS, na rokavih pa imajo prišitega gališkega leva.⁴⁰

Ker je aktivnost gorenjskih domobrancev pokazala — je pisal kamniški landrat — da je del Slovencev za novo Evropo, je šef civilne uprave dovolil vpeljavo slovenskega

pouka v šole. Zato so na učiteljišču v Kranju odprli hitri kurz za učitelje-Gorenjce. Pogoj je bil starost 18—30 let, nekomunistično mišljenje, štirje razredi gimnazije in nekaj znanja nemščine. Landrat je poročal, da so imeli doslej domobranci ponekod na Gorenjskem ilegalne slovenske tečaje.⁴¹

Dne 10. marca je prinesel časopis Gorenjec članek Domobranstvo in volja naroda, v katerem je zapisal tudi to, da je bila ob nastopu prvih domobranskih oddelkov na Gorenjskem OF na višku svoje moči. Njena terenska mreža je bila takrat najbolj na gosto razpletena. Domobranstvo je »vstalo iz strahu pred smrtjo, ki je grozila pokositi vse, kar ni bilo rdeče, ali kar se ni brezpogojno podredilo OF«. ⁴²

Dne 20. marca so začeli Nemci veliko ofenzivo na črti Sorica—Davča—Novaki—Cerkno; do 23. marca je policija prehajkala Jelovico, od 31. marca do 1. aprila pa Mežaklo. Sredi aprila so Nemci prehajkali področje Tržič—Sv. Križ—Begunje—Brezje.⁴³

Komandant varnostne policije in varnostne službe je 27. marca poročal z Bleda, da so poročila podrejenih ustanov še vedno bolj pusta in omejena le na dogodke na frontah. Ničesar ne poročajo o mnenju in vedenju Gorenjcev. Še vedno je svetoval, naj si podrejene ustanove pridobivajo zaupnike.⁴⁴

Marca je začel na Gorenjskem izhajati ilegalni časopis »revolucionarnih partizanov« Nova fronta. V njem pravijo, da na Balkanu nočejo kralja Petra in angleških in severnoameriških kapitalistov. So za brezkompromisni boj proti vsakemu okupatorju. Rdeči armadi prožijo »bratsko naše roke v pozdrav«. Za geslo so si izbrali: Smrt fašizmu in kapitalizmu — svoboda narodu.⁴⁵

General Rupnik je 14. aprila čestital poveljniku gorenjskih domobrancev, poročniku Erpiču, ker so ga Nemci odlikovali z vojaškim zaslužnim križcem. Rupnik je podaril, da naj bi »pod Vašim preizkušenim vodstvom tudi Gorenjska prinesla čim večji delež k zmagi za svobodo in odrešenje Slovencev«. Ta Erpič in nam že znani domobranski pisec dnevnika sta bila 20. aprila pri Rupniku v Ljubljani na večerji, ki je trajala »v dobrem razpoloženju do pol štirih zjutraj«. Ta domobranec je v svoj dnevnik zapisal, da so se 23. aprila domobranci iz Kranja in Bo-

bovka udeležili na Trsteniku pogreba padlega partizana. Maševal in pokopal pa je domobranski kurat.⁴⁶

Nemška propagandna služba v Kranju je 14. aprila poročala, da so po evakuaciji nemških žena in otrok z Gorenjske Kranjčani začeli govoriti, da bodo kmalu odšli tudi moški. Bojijo pa se prihoda rdeče armade.⁴⁷

Domobranec je v svoj dnevnik 28. aprila zapisal, da se Nemci umikajo. Med ljudmi vlada velik strah pred bodočnostjo, partizani in Rusijo. O Bog, reši slovenski narod stiske! O Marija, pomagaj nam, reši nas! Dne 30. maja je zapisal: »Razpad Nemčije je gotov. Narod se boji Titovcev in želi čimprej prihod Angležev.« Dne 2. maja: »Bil v Ljubljani, general Rupnik je prevzel vodstvo vsega slovenskega domobranstva. Pripravlja se proglašenje samostojne Slovenije, postavljen je tudi NO. Pri Mavčičah je bil iz zasede ustreljen poveljnik domobranske postojanke v Mavčičah. V štirinajstih dneh so padli trije poveljniki, ta, na Vačah in v Domžalah.« 5. maja: »Bil v Ljubljani. Tod krožijo govorice, da se bližajo partizani in da se bo treba umakniti na Gorenjsko in Koroško. Začenja se Kalvarija. Zvečer so prišli prvi begunci iz Ljubljane, namenjeni na Koroško.« 6. maja: »Nedelja. Krasno vreme, časi grozni. Trumoma prihajajo skozi Kranj begunci z Dolenjske, Ribnice, Velikih Lašč in Logatca. Cesta od Ljubljane do Kranja, Tržiča in Ljubelja je polna beguncev in umikajoče se nemške vojske.« 7. maja: »Dotok beguncev se je zmanjšal. Prihajajo vesti, da so Titovce ustavili na fronti.«⁴⁸

4. Koroška

Sekretar koroškega Obkoma je poslal 26. januarja leta 1945 depešo, da nenehne hajke otežujejo delo. Napadeni so bili trije okrajni centri in tudi Obkom se je umaknil, ker je bil ogrožen. V teku je mobilizacijska kampanja. Poročil iz okrajev niso prejeli. Mobilizacija gre težko, ker ni NOV in so neredne zveze. Avstrijski ilegalci so se zabili.¹

Pismo »nekega starega Korošca, zavednega Slovenca« 9. februarja govori o napakah partizanov. Enačili so položaj na Koroškem s položajem na Gorenjskem in Štajerskem. Njihov boj za socialno in gospodarsko boljšo prihodnost slovenskega naroda je bil na Koroškem »preveč

napreden«. Le preveč so pri nas poudarjali socializem in kolhoze.²

POOF za Koroško je 23. marca poročal Centralnemu komiteju, da se jim še vedno ni posrečilo dvigniti prebivalstva na tisto politično stopnjo kot v drugih slovenskih predelih. Pri tem jih je oviral »neki poseben koroški značaj, ki si ga je koroški Slovenec prisvojil zaradi razočaranja nad plebiscitom in se boji, da se ne bi ponovil«. Socialni demokraciji je uspelo med koroškim delavcem in kmetom uspravati duha odpora in zaupanje v samega sebe in svojo moč. Koroški Slovenec se je razvijal v nemškem duhu in obiskoval izključno nemške šole. Po dveh letih in pol se je le posrečilo vzbuditi zanimanje za naš osvobodilni boj. Z zaupanjem danes gleda že pretežna večina v novo demokratsko Jugoslavijo. Vlada pa velik oportunistem in egoizem med domačimi borci, zlasti do prišlekov, domačih aktivistov pa ni veliko.

Novembra leta 1944 je bila seja POOF za Koroško (na Štajerskem), na njej sta bila prisotna tudi Leskošek in Polič. Preuredili so POOF, ukinili okrožja in postavili pet okrajev. Okrajni odbor OF za Celovec je imel 15 članov, v okraju je bilo 20 terenskih odborov OF, trije odbori DE in dva »antifašistična odbora«. Center okraja Pliberk je bil v zimi 1944/45 dvakrat razbit in — ko so to poročali — še niso vedeli, koliko je ostalo članov. Jeseni leta 1944 je bilo v tem okraju 17 terenskih odborov OF in dva odbora DE. Za okraj Beljak so 14. decembra postavili okrajni odbor, zveze z njim in s podkloštrskim okrajem pa so bile še vedno pretrgane. V okraju Velikovec še ni bilo nobene politične organizacije.

Na Koroškem je bilo vse za orožje sposobno mobilizirano v nemški vojski, v partizane so prihajali le posamezni dezertjerji iz nemške vojske. Drava je bila močno zastražena, precej je bilo skrivačev in zabušantov. S severne strani Drave POOF ni imel poročil. Opaziti pa je bilo onstran, da so se avstrijski kmetje mnogo bolj zanimali in žrtvovali za naše partizane »kakor od Nemcev kontrolirani Slovenci«.³

V istem času in še nekoliko podrobneje je o vsem tem poročal Centralnemu komiteju tudi Obkom. Z razdelitvijo Koroške na pet okrajev so postavili tudi pet- do devetčlanske okrajne komiteje. V prvi polovici novembra leta 1944

se je center koroškega Obkoma premaknil z osvobojenega štajerskega ozemlja na Koroško. V začetku decembra so bile pretrgane zveze s Štajersko, v začetku januarja pa tudi z Gorenjsko in Primorsko. Od januarja do polovice marca 1945 je bil Obkom stalno na premiku. V dneh od 1. do 3. marca je imel sejo. Na njej so razpravljali, kako se je začela vnašati v vrste legalnih aktivistov OF in v NOV tendenca odtegotovanja od aktivnega dela in tendenca zbijanja. Odkritih tendenc bele garde pa ni bilo. Vse zimsko delo je bilo le defenzivno in Nemci so tudi v slovenskih občinah uspešno izvedli zbirko za zimsko pomoč. Ljudem še ni prišlo v zavest, da je treba popolnoma prenehati sodelovati z okupatorjem in so še vedno oddajali predpisane količine hrane. Zaupanje v našo oblast in v lastno moč še ni zajelo vseh množic.

Pri avstrijskih antifašistih je čutiti pomanjkanje izkušenj in prevladuje oportunitizem. V Borovljah so zajeli precej na široko, a potem te širine niso znali aktivizirati. Avstrijski ilegalci se tudi izogibajo osebnih stikov z našimi okrajnimi aktivisti. Med avstrijskimi antifašističnimi množicami je zanimanje za NOB in raste ugled NOV, posebno onstran Drave.

Zelo pa primanjkuje propagandnega dela. OF še vedno ni zajela prave širine. Jeseni leta 1944 je bilo delo v vseh okrajih dobro zastavljeno, pozimi pa je zastalo in doživelo precejšnje udarce. Še zaupniškega sistema ni povsod, kjer pa so postavljeni odbori, so le-ti samo krog zaupnih ljudi. Tudi v centrih ni bolje. V Borovljah je organizacija OF zajela vse industrijske obrate, v Celovcu se je po jesenski izdaji stanje zopet zboljšalo, poslabšalo pa se je s padcem aktivistov Na Gurah; temu je sledila še izdaja v mestu. Ni domačega kadra, ki se zelo počasi in težko vzgaja. Koroško ljudstvo samo še ni spoznalo, da je NOV odločen vojaški in politični faktor, ker na Koroškem Nemci še niso bili tepeni in v dolinah NOV sploh ne vidijo.

Z okrajnim komitejem Podklošter ni imel Obkom od decembra leta 1944 zveze, od okrajnega komiteja za Beljak pa je dobil zadnje poročilo 22. januarja. Kmalu nato je bil bunker napaden, šest je bilo ubitih, dva pa sta bila ranjena in ujeta. V Celovcu je prebivalstvo v veliki meri antifašistično, a stalne izdaje so pobrale skoraj vse aktiviste. V pliberškem okraju je sovražna kontrola največja.

Okrajni center je bil dvakrat napaden. Preplah je velik, vendar so odbori zopet oživel. Z okrajem Velikovec nimajo nobenih zvez.

Bataljoni Koroškega odreda so majhni, a so dobro prestali zimo. Borbena morala je na dokajšnji višini. Pozimi niso mobilizirali.

Dne 17. aprila je Obkom poročal štajerskemu Obkomu, da se je delo po zimskih težavah in neuspehah zadnje čase precej razgibalo. Pozimi je — v glavnem zaradi izdaje — padlo čez trideset okrajnih aktivistov. Sedaj ima Obkom zveze z vsemi aktivisti. Od 10. do 11. aprila so imeli konferenco okrajnih aktivistov iz vseh okrajev. Udeležilo se je je okrog trideset aktivistov. Naloga konference je bila dati aktivistom širše perspektive za zadnjo fazo. Največje težave so na terenu na skrajnem zahodu in na severni strani Drave. Doslej so propadli vsi aktivisti, ki so jih poslali v Celovec oziroma v njegovo okolico. V velikovškem okraju so se sicer v glavnem ohranili, a niso delavni.⁴

Sekretar Obkoma je 8. maja brzojavil Centralnemu komiteju, da s 4. operativno cono nimajo zveze. Danes so zasedli Bórovlje, jutri pa gredo proti Celovcu. Naslednjega dne je poročal, da imajo Avstrijci na Koroškem pripravljeno koroško deželno vlado in »vabijo nas na sodelovanje«. Za primer angleške zasedbe Celovca bodo organizirali pohod okoliškega prebivalstva v mesto in manifestacije avstrijskih množic v mestih. Dne 10. maja je Obkom vprašal Centralni komite, ali naj proglasijo priključitev dela Koroške k Sloveniji. Kako naj formuliramo naš odnos do avstrijskih množic, ker vlada med temi delna zaskrbljenost?

Toda 9. maja so bili poleg Kokrškega odreda v Celovcu že tudi Angleži.⁵

Na seji okrajnega komiteja *Celovec* so 4. in 5. februarja razpravljali o položaju in ugotovili, da večjih sovražnikovih akcij ni bilo, pač pa je sovražnik močno patroljiral. Kontrola v mestu se je zelo povečala. Ljudje so sicer 90 % antifašisti, a tri izdaje so pobrale ves naš kader. Velika večina meščanov želi, da bi bil Celovec priključen k Jugoslaviji. Dobili so stik z raznimi bivšimi političnimi skupinami na Koroškem. Te so poslale odposlance z vprašanji, kakšne cilje zasledujemo, in zanimale so se za naš boj.

Sekretar okrajnega komiteja jim je odgovoril: »Osvoboditev Koroške naj bo predvsem delo Korošcev. Mi jim začasno samo pomagamo, da bodo mogli kasneje sami aktivnejše delovati.«

Na področju Šmarjete je bila organizacija najmočnejša, na področju Borovelj so prodrli v Goriče, na področju Bistrice pa se je delavnost poslabšala. Ljudje niso hodili na sestanke, odbori so bili neaktivni. Bilo je še vedno veliko takih, ki so bili nepovezani, a so bili boljši kot tisti, ki so bili povezani. Na področju celovškega okrajnega komiteja je bilo dvajset terenskih odborov OF, 17 odborov ZSM, 8 odborov AFŽ, dva odbora DE, dva antifašistična (avstrijska) odbora, tri celice KP, pet aktivistov SKOJ. V NOV pa je bilo v obeh bataljonih 26 članov in štirje kandidati KP.

Nazadnje so še poudarili, da je treba posvetiti največ pazljivosti Celovcu. »Če bomo zajeli Celovec, bomo zajeli vse.« Na seji okrajnega komiteja *Pliberk* so 24. januarja poudarili, da položaj ob prihodu aktivistov v dolino ni bil rožnat (zastoj na frontah, ofenziva na Štajerskem, nekaj borcev se je javilo policiji, skrivači, debel sneg). Zaradi visokega snega so se borci zadrževali po nekompromitiranih hišah. Ljudje so bili malo poučeni o nas. Okraj so razdelili na štiri podokraje: Klopinj, Podjuna, Pliberk—Apače in Železna Kapla.

Mesec dni pozneje so na seji poudarili, da strah izginja, odbori OF so znova začeli delati, posebno pa mladina. »Povsod nas z veseljem sprejemajo in prosijo, da naj še kaj kmalu pridemo.« V zadnjih dveh tednih so prodrli v nove vasi in postavili nekaj odborov OF in AFŽ. Dne 10. februarja so Nemci ujeli več naših aktivistov in vso kurirsko postajo K-7 in K-6. Sredi marca je bilo v okraju 16 odborov OF, 15 odborov ZSM in 10 odborov AFŽ ter en aktiv SKOJ. Od 15. do 16. marca so imeli konferenco okrajnih aktivistov; udeležilo se je trinajst aktivistov. Sklenili so takoj začeti mobilizirati in izdali bodó letak o mobilizaciji. Hrano bodo zbirali odbori OF, da ne bo NOV prosjačila od hiše do hiše. V okraju skoraj ni bilo celice KPS, okrajni komite si je uredil bivališče le za silo in delali so še en bunker. Na seji okrajnega komiteja 2. aprila so ugotovili, da so ljudje pripravljeni pomagati in sodelovati. Zato je treba pri našem delu paziti, da ne kom-

promitiramo vasi, in ljudje se bojijo izdaje. Postavili so okrajni odbor OF.

Na izredni seji 23. aprila so sklenili za praznik OF 27. aprila zažgati kresove in izvesti listkovno akcijo. Vsak aktivist je moral pripraviti en kres.

Iz zapisnika 3. seje okrajnega komiteja *Beljak* 17. januarja je razvidno, da je bila borbena morala prebivalstva odvisna od zunanjepolitičnega in vojaškega položaja ter od domačih razmer. Vladal je velik teror (12 obešenih v Beljaku). Enot NOV v okraju ni bilo, v občini Malošče so se še vedno poznali sledovi velike izdaje; sledile so aretacije, vladal je preplah in Nemci so uvedli zelo močno kontrolo. Okrajni komite je imel legalno zvezo z Obkomom, Beljakom in Podkloštom. V Beljaku sta bila mestni komite in mestni odbor OF, v vsem okraju pa je bilo za delo sposobnih samo 12 ljudi.

Na seji 22. februarja so ugotovili, da je morala ljudi visoka in da je izredno uspela trosilna akcija. Položaj v Beljaku se je precej poslabšal zaradi izdaje, ki jo je povzročila avstrijska organizacija; 10. februarja je bil napaden center okraja, 9 aktivistov je bilo mrtvih, dva pa ranjena ujeta. V začetku marca je imel mestni komite v Beljaku 4 člane, v mestu je bilo 7 rajonov in okoliški rajon. Za vsak rajon so postavili sekretarja.

Okrajni komite je 11. aprila poročal, da je vzhodni del okraja, kjer so poznali partizane, že eno leto bolj razgiban kot pa zahodni, ki je segal v Zilo. V občini Sv. Jakob je narodna zavest obstajala, na Zili pa ne. V občini Sv. Jakob so imeli po vaseh 8 odborov OF, dva člana in dva kandidata KP, tri člane ZSM in en avstrijski antifašistični odbor; v občini Wegstein dva odbora OF, tri člane KPS, en avstrijski antifašistični odbor. Sicer pa so imeli v nekaterih vaseh zaupnika. V občinah Ledenice, Rožek in Marija na Zili so imeli v desetih vaseh zaupnike.

Okrajni komite *Podklošter* je 18. januarja poročal, da se je položaj do skrajnosti poslabšal in ne morejo dobiti niti hrane. Do 21. januarja so postavili en krajevni odbor OF. V začetku aprila je bilo napadeno bivališče okrajnega komiteja, štirje so padli, eden pa je bil ujet. Dne 11. aprila je komite poročal o majhni nacionalni zavesti. Ljudje niso znali brati naše literature, nihče še ni videl enote NOV. Nerazumevanje odgovornega avstrijskega ilegalca je one-

mogočalo delo, okrajni komite tudi ni imel nobenega znanca. V Podkloštru so imeli nekaj zaupnikov. Še najbolj je bilo v Pečah.

Iz okraja *Velikovec* pravi poročilo 20. marca, da se OF slabo razvija.⁶

Štab Koroškega odreda je sredi februarja poročal o svojih treh bataljonih, da so z okrepljenim partijskim delom vsaj delno preprečili dezerterstvo. Skoraj tretjina borcev je bila ožuljenih in nepremičnih.⁷

Januarja so bile štiri čete severno od Drave, 1. in 2. na Svinjski planini, 3. Na Gurah in 4. med Vrbskim in Osojskim jezerom. Te čete so bile povezane v Severni (4.) bataljon 4. operativne cone.

Del tega bataljona je januarja operiral skupaj z Lakovim odredom nad Labotsko dolino in se je po precejšnjih hajkah vrnil ob koncu februarja na Svinjsko planino, kjer so v začetku marca izvedeli, da je Mirkov bataljon razbit, in so se nato povezali z razpršenimi enotami.⁸

Štab Koroškega odreda je v začetku marca poročal, da je zima slabo vplivala na bojno moralo, v boje se niso spuščali zaradi pomanjkanja municije. Kar je bilo dobrega, je ostalo, drugo pa je januarja in februarja dezertiralo. Sedaj je položaj boljši, moštvo je stalno zaposleno in »nima časa biti zaprto samo vase in razmišljati.«⁹

V začetku aprila so na Svinjski planini ostanke čet in ostanke bivšega Mirkovega bataljona povezali v 4. bataljon Koroškega odreda (Severni bataljon) in ga razdelili na dve četi po okrog 40 borcev. Ena četa je operirala na Djekšah, ena pa proti št. Andražu in Mostiču.¹⁰ O zgodovini tega bataljona je poročal štab Koroškega odreda 27. aprila. V avstrijskem delu Koroške severno od Drave je bilo v tem bataljonu okrog 72 ljudi. Pozimi 1944/45 se je bataljon zadrževal na jugozahodnem področju Svinjske planine in pozimi ni delal akcij. Večkrat ga je sovražnik preganjal in je imel tudi precej izgub. Borci so živeli v bunkerjih, ki so jih napravili v velikem snegu. V bataljonu je bilo samo 15 Slovencev, ostali so bili Rusi in Ukrajinci. Avstrijcev ni bilo. V začetku decembra je štab odreda imenoval za komandanta tega bataljona Mirka, za komisarja pa Iztoka.

Uspešna je bila akcija 1. koroškega bataljona, ki je 12. aprila likvidiral postojanko v Slovenj Plajberku.¹¹

Sicer pa se je Koroški odred s svojimi tremi bataljoni pozimi 1944/45 zadrževal bolj tostran Karavank pri Kokrškem odredu, kjer je ostal do 6. maja, ko je vpadel v Borovlje, Sela in Železno Kaplo.¹² Glavni štab je 6. maja sporočil generalštabu, da je 6. maja prišel en bataljon Kokrškega odreda (150 mož) v Celovec skupaj z Angleži. Ti so ga hoteli pognati iz mesta, a ker se je uprl, je ostal. Angleži so postavili svojo oblast in niso priznavali naše. Tega dne so prišli Angleži tudi v Beljak in niso dovolili prihoda naših enot. Gospo sveto so 6. maja zasedle enote našega Severnega bataljona.¹³

Dne 3. maja se je zbrala na Bazovici na Krasu »brza udarna grupa« 4. armade JA, ki je imela nalogo udariti na Koroško. Hitro prodiranje te enote so ovirali porušeni mostovi, vendar je enota 7. maja že dosegla Trento, pred Kobaridom pa je vzpostavila zvezo z zavezniškimi silami, ki so hotele pred našimi čez Vršič. Ker so naši v noči od 7. na 8. maj očistili cesto čez Vršič, so 8. maja prišli v Kranjsko goro, ki so jo osvobodili po dveurnem boju, in nato še v Gozd-Martuljek. Ker so dobili poročilo, da se sovražnik premika od Ljubljane proti Jesenicam, so premaknili enote na področje Hrušica—Jesenice in so 11. maja razorožili 4600 vojakov in 237 oficirjev. Razoroževali so tudi 12. maja v Celovcu, toda Angleži so jim poskušali onesposobiti kamione. Zato so pustili za stražo vozil eno četo, druge enote pa so se koncentrirale v Sv. Jakobu.¹⁴

5. Štajerska

POOF za Štajersko je 10. januarja leta 1945 poročal, da so zadnje poročilo o delu na vzhodnem Štajerskem poslali 26. decembra 1944. Ljudje so postali bolj razgibani, med Muro in Dravo je bilo 60 mitingov. Strah pred partizani je izginjal, toda pripravljenost na žrtve je bila majhna, kar je oviralo mobilizacijo. Ljudje so govorili, da če so dosedaj ohranili glave, bo tudi v prihodnje opravljeno brez njih.

Imeli so več sestankov s skrivači. Ponekod so se povečale kozaške postojanke in kozaki so razbili tri skupine aktivistov; nekaj so jih pobili, nekaj pa se jih je vdalo.

V Prekmurju so bili ljudje povsod naklonjeni OF in madžaronstvo je bilo le redek pojav. Nemška in madžarska mobilizacija ni uspela, zato je bilo v vsaki vasi 100 do 150 skrivačev. V Prekmurju je bilo malo žandarmerijskih postaj in nekaj graničarskih. Tudi Nemci so imeli malo operativne vojske.

Obstajala sta dva naša odbora kot zarodka okrajnega odbora OF za Mursko Soboto in Dol. Lendavo in nekaj vaških odborov OF.¹

Odposlanec CK Vlasta Svetinova je 20. januarja leta 1945 poročala, da je nemška ofenziva prenehala šele po novem letu, da so začeli iskati zveze in so jih po nekaj dneh tudi nekaj našli. Osnovni vzrok razhajkanja je bil pač ta, da ni sploh nihče računal na težje okoliščine. Vsa množica se je iz Savinjske doline v redu umikala na Moravško, ker so Nemci hajkali zelo počasi. Na Moravškem so vsi aktivisti čakali, Nemci pa so jih pritisnili do Save, tam zajeli, pobili ali razpršili.

Precej se jih je Nemcem javilo iz revirjev, največ pa se jih je zabilo po hribovskih vaseh. Nekateri so šli tudi k domobrancem in med skrivače, ker jih NOV ni sprejela. Hajka je bila »hujša samo toliko, kolikor se tudi vodilni aktivisti niso pripravljali na njo in je sedaj aparat precej razbit, sicer pa (ofenziva) pomeni temeljito očiščenje naših vrst«. Hajka je prizadejala le večino okrožij Celje, Kamnik in Kozje.²

B. Kraigher je 23. januarja sporočil CK, da še nima zvez z Obkomom in da nekatera okrožja delujejo normalno.³

Del POOF, ki je odšel 8. decembra leta 1944 na vzhodno Štajersko, je 25. januarja zelo izčrpno poročal IOOF. Ko so prišli 17. decembra čez Dravo, so se po seji na Ljutomerskem okrožju razdelili po okrajih (Prekmurje, Št. Lenart, Ptuj, Ormož, Radgona in Ljutomer). Dne 17. januarja so se ponovno sestali in razpravljali o stanju v okraju.

Razpoloženje ljudi je bilo povečini antifašistično usmerjeno, kar pa zaradi oportunitizma ni prišlo do izraza. Glavna ovira je bil strah pred kozaki, ki so imeli svoj center v Cvenu pri Ljutomeru in ki so se jih posluževali župani za pritisk na prebivalstvo (kopanje jarkov, obvezna oddaja itd.). Na sestanke so aktivisti dobili ljudi le s silo.

Ljudje so še priznavali okupatorjevo oblast in še vedno so se bali boljše vizma.

Nemška mobilizacija je zajela že letnik 1908 in redki so s tega terena odšli k partizanom. Eni ne gredo ne k nam ne k Nemcem in v Prekmurju je v vsaki vasi do 150 skrivačev, ki ponekod kot roparske tolpe kradejo na račun partizanov. S temi se povezujejo tudi naši dezertarji. Ženske so pasivne, aktivna je le mladina.

Imeli so več zaupniških sestankov in množičnih vaških mitingov. Tod se ljudje povezujejo. Na sestanke jih je treba prignati le s patrolami, ko pa odhajajo, se s solzami poslavljaajo. Nezaupnost se torej z mitingi počasi odpravlja. Glavna vsebina mitingov je politična priprava za mobilizacijo, razkrinkavanje četnikov in bojkot okupatorja. Ljudje mitingov niso naznanjali Nemcem.

Razpoloženje v Prekmurju je bilo enako kot v Slovincih. Ljudje so antifašisti, a oportunisti. Okrajnega odbora OF še ni, so pa velike možnosti za politično delo. Bilo je na tisoče skrivačev. Namesto v NOV so ljudje raje odhajali v skrivače, delno zaradi oportunitizma, pa tudi zaradi strahu pred represalijami. Tudi ni bilo zvez za oddajanje mobilizirancev v enote, odredi pa so se jih branili, češ da nimajo orožja in hrane.

Množičnega belogardističnega gibanja ni bilo, bili pa so Zmagoslavovi četniki, ki so se pojavljali v malih skupinah. Njihovo geslo je bilo Z vero v Boga, kralja in domovino!⁴

CK je 15. februarja z depešo sporočil Obkomu, da postavlja novi Obkom, ki ima pomen vršilca dolžnosti. IOOF je postavil tudi novega v. d. sekretarja POOF. Glavna naloga novega Obkoma je bila mobilizacija, agitacija in propaganda, popularizacija dogodkov doma in v svetu in utrjevanje partijske in OF organizacije.⁵

Ohranjena je beležka aktivistke Brede, ki je 23. februarja odšla s sedmimi tovariši v Prekmurje. Naslednjega dne so prišli do neke hiše, kjer so morali sneti vrata, da so lahko vstopili. Tudi pri drugi hiši so morali sneti vrata. Ljudje so na ves glas kričali in klicali na pomoč Madžare, aktivisti pa so se morali umakniti, ker niso vedeli, v kateri vasi sploh so. Ob koncu februarja so dobili zvezo z aktivistom, ki je odšel že pred njimi v Prekmurje. Kmalu nato so od skupine padli trije, v noči od 2. na 3. marec pa so

se ostali v zadnjem trenutku rešili iz obkolitve, vendar je pri tem eden padel.⁶

B. Kraigher je 3. marca analiziral politični položaj na Štajerskem med nemško ofenzivo in poudaril, da so hoteli Nemci vzpostaviti glavne komunikacije prek Štajerske in ustaviti mobilizacijo NOV. Prvo so s težavo dosegli šele februarja 1945.⁷

Breda je zapisala, da so bili 3. marca vnovič napadeni in da je trajal boj do sedmih zvečer. Nato so se razdelili na dve skupini. Do 9. marca so obiskali šest hiš. Ljudje so bili dobri, a zelo preplašeni. Obiskali so katoličane in luterane. Dne 11. marca so bili zopet izdani, a so se srečno prebili v gozd. Naslednjega dne so zopet prišli k dobrim ljudem; v noči od 13. na 14. marec so »nam katoličani kleli boga partizanskega ter so bili strašno osorni in neprijazni in so nas tudi izdali«. V noči od 14. na 15. marec so bili zopet pri katoličanih, ki pa so bili dobri, samo zelo prestrašeni. Gospodar in njegov brat sta se skrila pod posteljo, aktivisti pa so se na to posteljo ulegli in ju zjutraj, ko so vstali, odkrili. Dne 16. marca so bili zopet izdani, a jih niso našli. V noči od 17. na 18. marec so bili zopet pri dobrih ljudeh. Čez dan so imeli partijski sestanek. Dne 21. marca so bili obkoljeni v Rabski dolini in eden je padel. Naslednji dan so preživeli ob kruhu in čebuli v gozdu, ker jih ni nihče hotel sprejeti pod streho. Do 27. marca so bili potem samo pri dobrih ljudeh.

POOF je izdal marca posebno okrožnico za vzhodno Štajersko; v njej je zahteval politizacijo ljudskih množic. »Na vzhodnem Štajerskem prebivalstvo niti do sedaj ni izvedelo za velike vojaške in politične dogodke letošnjega leta. Ljudem je treba tolmačiti stališče OF in KP do vere, popularizirati zmage rdeče armade, mobilizacija pa je še vedno prva in najvažnejša naloga.« Na terenu je treba »ustvariti pravo paniko za beg v našo vojsko«. Na vzhodnem Štajerskem še daleč ni taka organizacija OF, kot so za to dane možnosti. Ponekod so sicer odbori, a to so le številke, ki ne delajo nič. Nemška uprava je še vedno funkcionirala.

POOF je 21. marca izdal okrožnico o najnujnejših gospodarskih nalogah. Na pomlad mora biti obdelan vsak košček zemlje, pri čemer si morajo nuditi ljudje najširšo delovno pomoč. Vprašanje prehrane naj okrajni in vaški

odbori za svoje področje rešujejo samostojno. Na vsak način je treba zagotoviti prehrano za NOV, bolnišnice, baze itd. Po okrajih je treba postaviti eno ali več skladišč za NOV, če pride na to področje.

Druga okrožnica je govorila o reševanju prebivalstva pred uničenjem v mestih in krajih, ki jih okupator utrjuje. Vojaški obvezniki naj se rešijo v NOV, s čimer bodo izpolnili tudi svojo dolžnost, ženske, otroci in starci pa naj odidejo na deželo na delo.⁸

V začetku aprila je Obkom poročal Centralnemu komiteju, da še vedno ni radijskih zvez z vsemi okrožji in da je še vedno vse pod vtisom velikih nemških koncentracij spricho približajoče se vzhodne fronte. Vse nestrpno pričakuje konec vojne, a ljudje se v glavnem še vedno podrejajo nemškimi predpisom. Skrivačev je bilo okrog 2000.

Po zadnji ofenzivi se še ni utrdila avtoriteta odborov OF. V celoti je to veljalo za Kamniško in Ljutomersko okrožje ter za okraja Slovenske gorice in Dravsko polje. V prej osvobojeni Savinjski dolini ljudje sicer podpirajo aktiviste in partizane, pokoravajo pa se tudi Nemcem.

Novi Obkom se je prvič sestal 11. marca. Ugotovili so, da so izgubili precej kadra.⁹

Breda pripoveduje, da je 1. aprila v Hodošu prevzela oblast JA. Pripravljali so slovesen sprejem rdeče armade, na vseh hišah so morale viseti slovenske in ruske zastave, odstraniti so morali vse madžarske napise. Za promet in shrambo orožja pa je morala skrbeti JA. Dne 2. aprila so sklenili po vaseh postaviti odbore OF, popraviti komunikacije, v šolah vpeljati slovenščino, staršem pa ukazati, da morajo z otroci doma govoriti slovensko; 9. aprila so v Murski Soboti postavili mestni odbor OF in določili, da noben rdečearmejec ne sme v trgovini ničesar kupiti brez dovoljenja mestnega odbora.¹⁰

Obkom je 10. aprila izdal okrožnico, da je treba že pred osvoboditvijo, sicer pa takoj po osvoboditvi postaviti v vseh vaseh in krajih odbore OF, kjer ti še niso bili »predstavniki in nosilci federativne demokratične Jugoslavije«. V najkrajšem času je treba obnoviti organe narodne zaščite, odbori OF morajo takoj prevzeti urejanje prehrane itd.¹¹

Obširneje je Obkom poročal Centralnemu komiteju 10. aprila. Poročal je, da so marca poslali poročilo s poseb-

nim kurirjem. Od takrat se je položaj dvakrat spremenil. Nemške oblasti in žandarmerija bežijo s Ptujskega in Dravskega polja pa tudi iz okolice Maribora. Opaziti je precej dezertarjev iz nemške vojske. Med ljudmi je začelo naraščati navdušenje. Ob prihodu rdeče armade na naša slovenska tla je gorelo na Pohorju nad 50 kresov, goreli so tudi v Halozah in v hribih nad Savinjsko dolino.

Izdali so temeljna navodila za čas do prevzema oblasti in takoj po njenem prevzemu. Marca se je okrepilo delovanje četnikov v Slov. goricah in na Dravskem polju. Odkrito sodelovanje z okupatorjem so četniki opravičevali kot začasno zaradi zmanjšanja žrtev. Bilo jih je okrog 500. Podnevi so delali na polju, ponoči pa so šli nad partizane. Četa VDV v Slov. goricah ni dosegla pričakovanih uspehov, ker je bila številčno šibka, koristila pa je v propagandnem pogledu, ker so ljudje prvič videli redno enoto NOV.

V Mariboru in Ptujju so bile ponovne aretacije. Obkom se je selil v novo bazo nad Slovensko Bistrico.¹²

Obkom je izdal 24. aprila okrožnico o mobilizaciji vseh obveznikov, skrivačev in dezertarjev. Dalje je ukazal pospešiti razkroj v okupatorskih vrstah in biti stalno v kontaktu z NOV.¹³

CK je poslal 29. aprila štajerskemu Obkomu obširna navodila o prevzemu oblasti ob kapitulaciji Nemčije. Kjer je zgrajen izvoljeni oblastni aparat in je sposoben za poslovanje na dokončno osvobojenem ozemlju, in če to poslovanje dovoljujejo vojaške in politične okoliščine, naj prevzame oblast takoj ta aparat. Ob njem naj hkrati posluje vojaška oblast, ki »bolj ali manj posega v poslovanje civilne oblasti, kakor to pač zahtevajo vojaške in civilne prilike«.

Kjer izvoljeni aparat še ni sposoben prevzeti vse oblasti, ali ga sploh še ni, prevzame vso oblast vojska ob sočasnem najtesnejšem sodelovanju s političnimi forumi organizacij OF in množičnih organizacij. Kjer naše vojske še ni in ne bi mogli vzpostaviti vojaške oblasti, prevzamejo do nadaljnjega vso oblast odbori OF. Partijski forumi so upravičeni, še preden dobijo zvezo z vojaško komando, upoštevati lokalno vojaško oblast komande mest z zadostno oboroženo vojsko, ki jo kasneje vojaške oblasti priznajo ali spremenijo.

Okrepiti oziroma organizirati je treba narodno zaščito ali civilno milico za vzdrževanje civilnega reda in boja proti kriminalu. Zavarovati je treba industrijo in delavcev ne mobilizirati. Če so lastniki pobegnili ali so bili aretirani kot narodni izdajalci, prevzame vodstvo tovarne iniciativni odbor ali delavska strokovna organizacija, če obstaja, ali odbor DE ali odbor OF. Vsi denarni zavodi takoj ustavijo obrat. Povsod je treba organizirati velike manifestacije za OF, Sovjetsko zvezo in takoj organizirati OF.¹⁴

CK je brzojavil Obkomu 2. maja (toda brzojavko je prejel šele 6. maja), da je dobila 4. operativna cona ukaz oditi takoj na Koroško in naj zato Obkom pripravi potreben kader za Celovec, Beljak in ostalo Koroško.¹⁵

POOF je izdal 2. maja tri okrožnice o odpravi skrivaštva (!), o mobilizaciji vseh moških od 17. do 50. leta in o pospešitvi vzpostavljanja množične organizacije OF. V prvi okrožnici je zahteval najširšo kampanjo proti skrivačem. Proti družinam, ki so jih sprejemale in podpirale, je treba podvzeti odločne ukrepe (popolna ali delna zaplemba), kriminalne tolpe pa je treba tudi likvidirati. »Likvidacija skrivaštva je pogoj, da res utrdimo avtoriteto naših odborov OF kot nosilcev oblasti nove Jugoslavije.«¹⁶

Obkom je v smislu direktiv Centralnega komiteja 3. maja določil, naj prevzamejo oblast vojaške oblasti, a ob sodelovanju naših političnih organov. Kjer ne bi bilo vojaških enot, naj prevzamejo oblast politični odbori OF. Ta določila je še izpopolnil 4. maja.¹⁷ Ker pa je odšla 4. operativna cona na Koroško, je Obkom 7. maja določil, da v vseh okrajih prevzamejo oblast OOOOF do vzpostavitve komand mest v sporazumu s cono. V okrajih prevzamejo začasno oblast okrajni odbori OF. V okrajih Celjeme, Maribor-mesto in Kamnik naj stopijo v zvezo s komandami Lackovega odreda oz. Kamniško-zasavskega odreda in naj takoj postavijo začasno komando mest teh okrajev.

Na sedežih drugih okrajev je treba čimprej postaviti komando mest, postopoma, najprej v tistih krajih, kjer je naša organizacijska moč najslabša in ki so gospodarsko najvažnejši. V večjih krajih posameznih okrajev je treba postaviti mestne straže, ki so organi komande mest okraja. Kjer so komande mest, krajevni odbori ne predstavljajo oblasti, ampak samo politično gibanje.¹⁸

Oglejmo si nekoliko razvoj štajerskih okrožij. Po zadnji veliki reorganizaciji štajerskih odborov OF 27. septembra leta 1944 so na Štajerskem ostala naslednja okrožja: Ljutomer z okraji Ljutomer, Murska Sobota, Gor. Lendava, Dol. Lendava, Ormož in Radgona; Maribor z okraji Maribor-mesto, Maribor-levi breg, Maribor-desni breg, Marenberg, Št. Lenart, Ptuj in Slov. Bistrica; Celje z okraji Celje-mesto, Celje-okolica, Žalec, Mozirje, Vransko, Šoštanj, Trbovlje, Litija in Konjice; Dravograd z okraji Dravograd, Prevalje, Slovenj Gradec in Kozje z okraji Kozje, Brežice, Šmarje, Sevnica, Laško in Krško.

Ljutomersko okrožje je bilo najslabše razvito. V začetku januarja 1945 so kozaki napadli v Logarevcih v neki hiši naše aktiviste in sta se le dva rešila. Po poročilu ormoškega okraja 23. januarja je bilo ob koncu januarja v okraju 34 odborov OF, a viničarji so se slabo zadržali.¹⁹ Z redne seje OOOOF 8. februarja so poročali, da se je razpoloženje prebivalstva izboljševalo, da prirejajo mitinge, konference in sestanke. V okrožju je bilo od 224 krajev 95 terenskih odborov OF, in to v okrajih Radgona, Ljutomer in Ormož. Vsi odbori niso bili delavni in so bili »bolj odbori, ki čakajo na osvoboditev in bi potem prevzeli delo«. V glavnem so nabirali material za tehniko in bolnišnico.

Četniki in belogardisti so bili v defenzivi, a so sodelovali z okupatorjem. Mobilizacija še vedno ni uspevala, čeprav je bilo to glavno delo OOOOF (oddaljenost od večjih formacij NOV, oportunistem aktivistov, na utrdbah je delalo okrog 20.000 delavcev). Vse čaka, da bo tod rdeča armada naredila sunek, in pravijo, zakaj bi nosili glavo na prodaj v NOV.

Iz Prekmurja niso imeli rednih in obširnih poročil. Manjkalo jim je kadra.²⁰

Okrožje Maribor. Na seji okrožnega komiteja od 2. do 4. januarja so podrobneje analizirali okraje in ugotovili, da je v okraju Maribor-mesto morala zelo padla zaradi hudega zavezniškega bombardiranja in gestapovskih aretacij. V mestu so obstajali še stari odbori OF, a niso delali, kakor bi morali. Med odbori in aktivisti ni bilo živega stika. Mestni komite se bo v kratkem preselil v mesto. V okraju Maribor-levi breg so bili ljudje vdani zlasti tam, kjer so bile enote NOV in politično delo. Teže je bilo v

ravnini, kjer si ljudje še niso zaupali. Pojavili so se četniki in skrivači. V okraju Maribor-desni breg je bilo težko delo v ravnini.

V okraju Št. Lenart v Slov. goricah so bili ljudje pripravljani delati z vsakim, ki se je boril proti Nemcem. Povsod so se pojavljali četniki in bilo je dosti skrivačev, ki so rekvirirali na račun četnikov in partizanov. Mladina je bila navdušena, samo ni bilo nikogar, ki bi jo organiziral. V okraju Marenberg so bili ljudje zbegani zaradi hajk. Organizacije ni bilo nobene, aktivna je bila le mladina. Okraj Slov. Bistrica je bil množično zajet. Imeli so širše vaške sestanke in so mobilizirali, a bili so tudi skrivači. V obmejnih predelih je ropala tolpa Štefančič, ki so jo delno razbili.

V ptujskem okraju je bilo v splošnem razpoloženje zelo dobro, z veseljem so sprejemali partizane. Bilo je nekaj skrivačev in Nemci so izselili devet družin. V okrožju je bilo 71 članov in 60 kandidatov KP.²¹

OOOF je 9. januarja poročal, da je vse okrožje močno kontrolirano. Okupator je ropal in ljudje so bili preplašeni. Postavljeni so bili okrožni in okrajni odbori OF. Najbolje sta bila organizirana okraja Ptuj in Slov. Bistrica. Od začetka do srede januarja so mobilizirali 550 obveznikov, poudarili pa so, da enote NOV — če je položaj bolj kritičen — rade mobilizirance odpustijo.²²

Slab mesec za tem je OOOOF poročal, da je v vseh okrajih še zelo malo razvita zavest pripadnosti novi Jugoslaviji in da odbori OF ne uživajo potrebne avtoritete. V vseh okrajih so ljudje še vestno izpolnjevali vse okupatorjeve odredbe.

Veliko škodo ugledu in avtoriteti OF so delali skrivači in dezertjerji, in to še posebej iz Šercerjeve brigade in Lackovega odreda. Na levem bregu Drave so bile štiri čete četnikov (po 20 do 25 mož) in prišlo je že tudi do spopada s partizani.

V okraju Slovenska Bistrica je bilo 34 krajevnih odborov OF (pred združitvijo 76). Postavili bodo nove odbore in če bo mogoče tudi volili NOO. V ptujskem okraju je bilo 48 krajevnih odborov, a v veliko vaseh OF še ni bilo. V okraju Maribor-desni breg je bilo 15 odborov, za levi breg ta mesec niso imeli poročil, v mestu pa je bilo 15 odborov povečini po tovarnah, a so organizacijo po zadnji

izdaji obnavljali. V okraju Marenberk bodo oživili že obstoječe odbore, v okraju Št. Lenart sta bila dva odbora, »aktivisti pa so bili bolj skrivači«. ²³

Sekretar okrožnega komiteja je 4. februarja poročal, da še vedno leži vse delo na ramah komiteja. Poročal je tudi, da je še vedno opaziti predsodke do KP, in o premajhnem populariziranju vloge KP v OF.

Okrožni komite je 28. februarja poročal Obkomu, da so začeli četniki odkrito sodelovati z Nemci, kar bo olajšalo boj z njimi. Najdejo pa še vedno ponekod v Slovenskih goricah oporo zaradi malo razvite nacionalne zavednosti in predsodkov proti komunizmu. Na Kozjak pa četniki niso mogli prodreti.

V vsem okrožju so februarja mobilizirali 137 obveznikov, a bilo je še dosti skrivačev in dezertarjev.

Na seji okrožnega komiteja 20. marca so poudarili, da so se četniki pomnožili od 150 na 400 do 500 mož. V Slovenskih goricah so se razširili največ zaradi oportunitizma, špekulantstva in nezgrajenosti ljudi, ker četniki od njih niso takoj zahtevali žrtev. Ljudje na žrtve niso pripravljeni. Nam vse obljubijo, a delajo po svoje. Nemcem oddajajo vse dajatve in izpolnjujejo vse njihove odloke, kopljejo jarke itd. Pravijo, »drugače nas pa selijo in kaj nam potem pomaga svoboda?« Okrajni komite Slov. Konjice je 1. marca poročal, da se je položaj izboljšal. Pojavilo se je mnogo skrivačev, med temi tudi skoraj vsa bivša narodna zaščita, nekateri brigadni obveščevalci in drugi.

V okrožju je bilo 17 celic in 80 članov KP. Aprila je bilo v dolini še precej skrivačev. Po poročilu okrožnega komiteja v dolini niso pričakovali rdeče armade kot osvoboditeljice, temveč kot okupatorja. ²⁴

V Mariboru je mladina za Titov rojstni dan (!) raztrosila 25.000 parol po vsem mestu. Iz ptujskega okraja niso imeli poročil, v marenberškem okraju se je položaj izboljšal, v slovenjebistriškem okraju pa se je širila četniška propaganda, skrivači in dezertarji, ki so ropali pri naših ljudeh. ²⁵

Marenberški okrajni komite je 28. marca poročal, da mu je postal »politični položaj v okraju jasnejši z našo aktivnostjo«. Na Jožefovo je imela Šercerjeva brigada miting pri Sv. Lovrencu. Tako je NOV zopet prišla po petih mesecih in »patrole so morale s silo tirati ljudi skupaj za

miting«. Ljudje se bojijo izdajstva. V okraju je bilo 16 članov in 9 kandidatov KP, a celica je bila samo na TV 9. Ob izdaji okrajnega centra je propadel ves arhiv. Odbori OF so bili postavljeni povsod, razen v centrih. Mobilizirali so 80 % obveznikov, drugi pa se skrijejo, brž ko pride blizu kakšna enota NOV.²⁶

Na seji okrajnega komiteja Ptuj so 29. marca govorili o pripravah na splošno mobilizacijo in ugotovili, da se »ljudje na splošno strinjajo s pokretom OF«. Vedno več okupatorjeve vojske na Ptujskem polju je otežalo delo in pojavila se je tudi bela garda. Odborov OF je bilo v okraju 68 in v tri bunkerje so nabrali precej hrane.²⁷ Zaradi neprikladnega terena je bilo malo partizanske vojske, aktivni pa so bili Zmagoslavovi četniki. Na Dravskem polju je bila petčlanska celica KP, ena je bila še v Halozah in ena na Ptujskem polju.²⁸

Okrajni komite Št. Lenart v Slov. goricah je 11. aprila poročal, da se že sliši grmenje topov deset kilometrov od meje okraja. Zato se je položaj znatno spremenil. Najbolj zagrizeni so zbežali proti Avstriji, drugi pa se prilizujejo partizanom. Ljudje se ne bojijo več »niti rdeče armade, niti komunistične partije in niso več tako črnogledi, kot so bili še pred tremi meseci«.

Politično delo se je v tem okraju začelo šele 1944/45. Vse dotlej so bili redki, ki bi razlikovali med četniki in partizani, in so oboje imenovali četnike. Bolj so bili za četnike, ker ti niso mobilizirali in so imeli med ljudmi veliko oporo. Šele ko je bilo dokazano, da so se četniki povezali z Nemci, »je završalo med narodom«. Potem so jih Nemci mobilizirali, nekaj jih je zbežalo v Ljubljano, drugi pa so se poskrili. V okraju ljudje še niti malo niso okusili težav sedanje vojne. Nemci tod niso mnogo selili, pomanjkanja ni bilo, na žrtve pa niso bili pripravljani. Lansko leto so se javili prostovoljci za brigado (na Pohorje), a so povečini pobegnili domov, se skrivali in kasneje prestopili k četnikom. Ko so aktivisti začeli splošno mobilizacijo, je NOV s Pohorja vrnila vse novomobilizirane. To se je hitro razvedelo in aktivisti niso mogli več nobenega mobilizirati. Poleg tega je bilo tudi silno težko dobiti zvezo z NOV. V okraju je bilo 12 članov in 6 kandidatov KP.²⁹

Na seji OOOOF so 11. aprila poudarili, da je sedaj mobilizacija glavna naloga vseh aktivistov in da je treba

določiti zborna mesta. Sočasno je treba mobilizirati tudi vse moške in ženske, ki so v nemških službah. V vseh okrajih so bili številčno zelo močni okrajni odbori OF.³⁰

S pete redne seje okrajnega komiteja Marenberg so 19. aprila poročali, da so imeli več vaških sestankov. Ob prihodu rdeče armade na slovenska tla so zažgali 47 kresov. V najbolj zahodnem delu okraja, kamor še ni prodrla naša organizacija oziroma je bila kar postavljena, pa je »zaradi nesporazuma o poteku meje ostal ta del zapuščen od aktivistov okraja Marenberg in Slovenj Gradec«. Ljudje se še vedno bojijo nemškega terorja. Mobilizacija je bila pomanjkljiva in doma je še veliko za orožje sposobnih moških na področju od Sv. Antona do Sv. Danijela.

Na šesti seji ptujskega okrajnega komiteja, ki je zaradi hajke trajala od 21. do 25. aprila, so postavili tajništvo okrajnega odbora OF Ptuj, 22. aprila so izvolili tudi plenum iz delegatov iz Haloz in spodnjega Dravskega polja. Mobilizirati so začeli v obliki tekmovanja; tako tudi skrivanje živeža in obdelovanje polja.

Na drugi seji okrajnega komiteja Maribor-mesto 28. aprila so poudarili, da je komite odvisen le od ljudi, ki jih kliče iz mesta, ker se ne more obdržati v mestu. Na Pobrežju je bilo 17 odborov OF s 167 člani.³¹

Dne 1. maja so v šentlenarškem okraju postavili 21 odborov OF. Okrajni odbor Št. Lenart je 4. maja poročal, da je OF zajela široke ljudske množice tega okraja, ni pa se še v teh masah utrdila. Borbenosti in pripravljenosti na žrtve je prav malo. Ljudje ne razumejo, zakaj je mobilizacija potrebna. Prej so se izgovarjali, da ni še čas, danes pa pravijo, da je že tako vseeno.³² Še 9. maja je okrajni komite odločil, naj v krajih, kjer še ni odborov OF — zaradi četnikov ali kulturbundovcev — postavijo zaupnike z zanesljivimi pomočniki. Jutri (10. maja) bodo začeli mobilizacijo v vsem okraju s patrolami. Mobiliziranje bodo spravljali na določen kraj, dokler ne bodo dobili zvezo z NOV. Poročilo govori dalje o ogorčenju prebivalstva »nad nediscipliniranostjo bolgarskih vojakov« (ti so bili v sestavi naše 3. armade). Kljub legitimacijam so bolgarski vojaki nekatere aktiviste razorožili, jim pobrali kolesa ter jim celo grozili. Do ljudstva so se pokazali »skrajno nebratske«. Ne samo, da so rekvirirali po hišah,

jemali so tudi kolesa, delali preiskave po hišah in zraven tega kradli ure na veliko«. ³³

Dne 29. aprila je imel okrajni komite Maribor-desni breg partijsko konferenco v dveh skupinah (zaradi hajke), katere se je udeležilo 86 članov, kandidatov in skojevcev. OOOOF je 3. maja poročal o dveh sestankih in poudaril, da nemška policija v Framu še vedno raznaša pozive za mobilizacijo. Na Dravskem polju so dajali ljudje vojakom Avstrijcem civilne obleke, da bi se izognili ujetništvu.

Okrožni komite Maribor je 5. maja podrobneje poročal o okrajih. V okraju Marenberg so od 20. aprila do 2. maja mobilizirali 115 ljudi (52 domačinov, 38 Poljakov, 14 Rusov in Ukrajincev, 10 Nemcev in enega Angleža). Lackov odred je imel čez 1000 ljudi, a hajke so bile vsak dan. Ljudje so spraševali, kaj bo s kulturbundovci, ki sedaj pomagajo OF. Na okrajni konferenci so izvolili okrajni plenum in tajništvo OF.

V okraju Maribor-levi breg so zadnji teden mobilizirali 160 ljudi in opravili trosilne akcije proti skrivačem. V okraju Maribor-mesto je nemški aparat še vedno tekkel povsem normalno. Uradi so poslovali, pa tudi gestapo, ki je še vedno grozil s preseljevanjem. V okraju Konjice so mobilizirali 63 ljudi, v ptujskem pa okrog 50, ki so jih po skupinah pošiljali v NOV prek Slovenske Bistrice. Za to so ustanovili terensko mobilizacijsko četo, ki je mobilizirance spremljala v brigado. V slovenjebistriškem so mobilizirali 135, v okraju Maribor-desni breg pa 170 obveznikov. Izvolili so tudi plenum in tajništvo OF. ³⁴

Na prvi redni seji novega OOOOF Maribor 6. maja so poudarili, da ljudje bežijo in se skrivajo pred mobilizacijo v volkssturm. Opazili so »še precejšen razkroj v nemški armadi«, naša mobilizacija pa je znova oživela v Slov. goricah. A Slovenske gorice, Ptujsko in Dravsko polje so bili še vedno nedostopni za naše patrole. ³⁵

Okrožje Celje. Okrajni komite Žalec je 14. februarja poročal, da so na levem bregu Savinje stalne hajke in da je padlo že toliko aktivistov, da so morali organizacijo postaviti na novo. Skrivače so le delno polovili, a komanda mesta Trbovlje jih je poslala s prepustnicami domov s pripombo, naj se vrnejo marca, a le če ne bo snega. Tudi neki jurišni bataljon ni hotel sprejeti novomobilizirancev. Na levem bregu Savinje pa je bilo vse mobilizirano. Ko-

mite se je pritožil zaradi vedenja Tomšičeve brigade, ki je razorožila celo nekaj aktivistk. Drugače pa je bil »narod precej plah, kot ponavadi«.

Na seji okrajnega komiteja Šoštanj 27. marca so povedali, da lahko že na širših sestankih razpravljajo in popularizirajo partijo, ne da bi se »s tem izpostavili nevarnosti, da bi izgubili simpatije naroda«. V okraju je bilo nekaj celic, ki pa se niso sestajale. Bilo je še nekaj skrivačev, ki so imeli dobro obveščevalno službo. V okraju je bilo nekaj odborov OF.³⁶

Na seji celjskega okrožnega komiteja 11. in 12. marca so podrobneje razpravljali o stanju od ofenzive dalje. V začetku decembra se je OOOOF premaknil na Špeh, nato pa na področje litijskega okraja. Toda tod se je okrog božiča začela tudi ofenziva in člani okrožnega odbora so se precej neorganizirano razbili. Pri tem so se nekateri pokazali tudi precej nedisciplinirani in se tudi po ofenzivi niso javili v center. Dne 20. januarja so imeli potem sejo OOOOF; tu so ugotovili, da je nemška ofenziva precej demoralizirala prebivalstvo, ki je zaradi premajhnega političnega dela mislilo, da je osvobojeno ozemlje stalno. Precej nesramno so začeli nastopati številni skrivači.

Po okrajih so na seji ugotovili različno stanje. V okraju Celje-okolica je obešenje talcev v Frankolovem močno prestrašilo ljudi. Okrajni komite je štel pet članov, v okraju je bilo 15 celic po pet članov KP. V okraju Celje-mesto so bili ljudje precej oportunistični. Politični nivo delavcev je močno padel, a DE je bila močna. Okrajni komite v mestu je imel 27 članov, 12 ilegalcev in 15 legalcev. V okraju Vransko je bilo razpoloženje dobro, le ljudje so precej hodili Nemcem kopat jarke. Okrajni komite je imel 23 članov. V Zg. Savinjski dolini je po ofenzivi nastala demoralizacija, predvsem pa je nastalo slabo mnenje o štabih in političnem vodstvu. Okrajni komite je obstajal, a ni imel pregleda nad članstvom.

V litijskem okraju so se aktivisti preveč ukvarjali le z administrativnimi posli (priprave za volitve itd.). Močno so se čutile še posledice ofenzive, kajti v tem okraju so bile žrtve med aktivisti največje. Nekateri so se celo prijavili beli gardi, med temi tudi en član okrajnega komiteja. V okraju je bilo pet celic z 19 člani KP. Iz okraja Trbovlje niso imeli natančnejših poročil. Razpoloženje je bilo sicer

dobro, precej partizanov pa se je prijavilo in so jih Nemci poslali na delo v rudnike.

V okrožju je bil pereč problem skrivaštvo in bunke-
raštvo. Potrebna bi bila čimprejšnja mobilizacija, a ni bilo
dobrega sodelovanja med NOV in terenom.³⁷

S seje OOOF Celje 3. aprila so poročali, da je okrajni
odbor Zg. Savinjska dolina nedelaven, v okraju pa vlada
velik okupatorjev teror. Okrajni odbor OF Vransko se še
ni sestel, a v okraju je 20 terenskih odborov OF aktivnih.
V okraju Žalec odbori OF delajo v redu, v okraju Trbovlje
je 14 odborov aktivnih, drugi pa niso. V okraju Litija je
bil okrajni odbor šele postavljen. Velik del krajevnih od-
borov OF se je prijavil beli gardi ali Nemcem, med ofen-
zivo pa je bil razbit tudi okrajni odbor. Nekaj njegovih
članov je padlo, nekaj pa se jih je javilo Nemcem. Iz okra-
jev Celje-mesto in Celje-okolica niso imeli poročil. Mobili-
zirali so le v žalskem okraju.³⁸

S seje okrajnega komiteja za Zg. Savinjsko dolino so
14. aprila poročali, da so postavili celico v Šmartnem,
pripravljali pa so postavitev celice v Kokarjih in Podbrežju,
medtem ko je bila celica v Rečici razbita. Sklenili so, da
je treba mobilizirati vse skrivače, ko bo vojna končana, pa
vse moške do 50. leta.

Tudi v okraju Vransko je bilo nekaj celic.³⁹ Iz okraja
Zg. Savinjska dolina pa so sredi aprila poročali o reorga-
nizaciji krajevnih odborov, dalje, da je treba počistiti
skrivače, člane okrajnega izvršnega odbora, ki so se pri-
javili okupatorju, pa izključiti. V okraju je bilo 63 vasi,
ki so bile pred ofenzivo vse zajete v OF. Kolikor je bilo
odborov OF, toliko je bilo tudi NOO. Po ofenzivi so ti
odbori povečini razpadli in nekaj časa političnega dela
sploh ni bilo. Postavili so zopet odbor v Šmartnem,
Št. Joštu, Bočni, Lučah, Radmirju, Sv. Primožu, na Do-
brovrljah, v Loki, v Nazarjih in Kokarjih. Ljudje so postali
precej oportunistični in so govorili, da »ni bilo pravilno,
da je bila osvobojena Zg. Savinjska dolina, ker je ni bilo
mogoče stalno držati in da so bile za tako kratko dobo
žrtve prevelike«. Dejali so tudi, da so na osvobojenem
ozemlju dajatve tako velike, da so nekateri skoraj obubo-
žali. Velik problem so bili skrivači, saj jih je bilo v okraju
okrog 600. Ti so na račun partizanov rekvirirali in širili
škodljive vesti. Na izredni seji 22. aprila so sklenili, da

morajo biti pripravljene na prevzem oblasti. Kdor se ne bo odzval mobilizaciji, bo ustreljen, pomagačem skrivačev pa bo odvzeto premoženje.

Sredi aprila je okrajni odbor Celje-mesto poročal, da je gestapovski aparat še vedno trden, vendar pa so nekateri že začeli iskati zveze z nami. V Celju so postavili mestni odbor OF.⁴⁰

Podrobneje o okrožju je poročal OOOOF 21. aprila. Pripravljali so zastave za sprejem rdeče armade. Nič več niso nasadali nemški propagandi, kazali pa so premalo sovražstva do okupatorja; opazen je bil samo strah pred njegovim terorjem. Zato so tudi izpolnjevali okupatorjeve odredbe. Še vedno so bili skrivači, ki so jih podpirali svojci. Doslej so jih mobilizirali do 300, a nekateri od teh so ponovno dezertirali in postali nevarni aktivistom. V okraju Litija je na Moravškem po ofenzivi politično delo popolnoma zastalo zaradi izpadanja belogardistov in razbitja aktivistov. Celo sedem članov KP je prešlo k domobrancem in so bili nato tudi bolj ali manj aktivni pri izdajanju in vohunstvu. Nad KP v okraju niso imeli pregleda. Kot že rečeno, sedem se jih je prijavilo beli gardi, zabitih je bilo pet, padlo jih je pet, ujetih je bilo šest, dva pa sta bila aretirana. V Zg. Savinjski dolini so postali ljudje precej oportunistični. Okupator je odgnal 3000 glav živine. Najtežje je bilo politično delo med ženami, še najbolj razgibana je bila mladina.

V okraj Vrnsko je okupator pogosto izpadal, a delalo je še 9 terenskih odborov. V žalskem okraju se je število skrivačev zmanjšalo, odbori OF so bili v vsaki vasi in le v štirih samo zaupniki. V okraju Trbovlje je bilo stanje v dolinah boljše, hribovske vasi so bile izčrpane. Ni bilo organizacijske povezave in pomanjkljiva je bila mobilizacija tistih, ki so se vrnili domov in se javili okupatorju. KP je imela v okraju 39 celic in 153 članov. Obstajal je mestni odbor OF s 17 terenskimi odbori. V okraju Celje-okolica so bili zabitniki, politično delo je bilo težko, v okraju Celje-mesto pa so se ljudje pripravljali na sprejem rdeče armade. KP je imela 6 celic s 30 člani. Obstajal je mestni odbor OF z 8 krajevnimi odbori.⁴¹

Okrajni komite Žalec je 28. aprila poročal, da so krajevni odbori OF zaživelci celo v središčih in da je precej

izginil tudi strah pred okupatorjem. Bilo pa je še precej takih, ki so govorili, da »revež ostane revež«.

Okrožje Dravograd. Na 2. redni seji okrožnega komiteja 3. januarja so razpravljali o potrebi razkrinkavanja gestapovcev in domačih izdajalcev. Napovedali so boj skrivačem, a se spraševali, kam z mobiliziranci. Stanje KP ni bilo zadovoljivo.⁴² Tudi na 3. seji OOOF 4. in 5. januarja so govorili o mobilizaciji. V dravograjskem okraju so bili kraji, kjer partizanov še niso videli. Ljudje niso imeli pravega razumevanja. NOV so sicer podpirali, le bolj »iz usmiljenja kot iz narodnega prepričanja«. V okraju Prevalje so bili trije krajevni odbori OF, v okraju Slovenj Gradec pa je bil okrajni odbor; 19 krajevnih odborov in sto odstotkov ljudi je za nas.⁴³ Vendar so na 4. redni seji okrožnega komiteja ugotovili, da stanje v slovenjgraškem okraju le ni bilo tako ugodno, kot so poročali. Ljudje so bili preplašeni, vsak je varoval le sebe in ni poznal žrtev. Okraj je bil velik, a je imel premalo aktivistov. KP je imela 4 celice s 27 člani. Obstajal je okrajni odbor OF s 24 krajevnimi odbori. Mobilizirali so 64 skrivačev in imeli 15 »letečih šol« s 70 učenci in tremi učnimi močmi.

Po združitvi okrajev Črna—Mežica, Guštanj in Prevalje v okraj Prevalje je začela organizacija pešati in aktivisti so padali. Ljudje so bili preplašeni, ker je bilo zadnja dva meseca ubitih 14 in ujetih 14 aktivistov. Okraj je bil politično precej nerazgiban. Imeli so 9 celic s 43 člani in tri odbore OF.

V dravograjskem okraju ljudje niso bili dovolj zavedni. Mobiliziranci so se vračali domov in se javljali Nemcem. Imeli pa so v okraju pet celic in dva odbora OF.⁴⁴

S seje okrožnega komiteja 1. in 2. marca so poročali, da so okrožju dodelili še okraja Šoštanj, Konjice in del žalskega in vranskega okraja. Ljudje so bili nestrpni in preplašeni, ker je okupator stalno kontroliral teren. Popolne mobilizacije še ni bilo, skrivače pa so sklenili najstrože kaznovati.⁴⁵ Na 6. in 7. redni seji 22. marca so ugotovili, da so ljudje v slovenjgraškem okraju precej razgibani, a boječi. V okraju Šoštanj je položaj dober, v okraju Dravograd pa so ljudje nerazgibani in še verjamejo tuji propagandi. V okraju Guštanj—Prevalje so ljudje zelo preplašeni, »vendar so bili še precej za našo stvar«. V okraju Črna—Mežica sta dve celici KP.

Boji na kopnem in na morju za dokončno osvoboditev Slovenskega
Primorja in Trsta

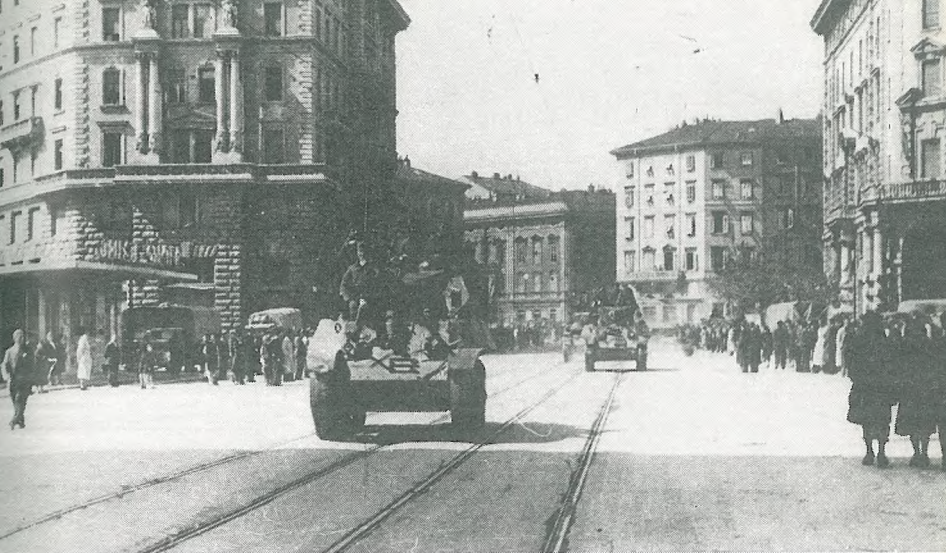

Osvobajanje Slovenskega Primorja

Poulični boji v Trstu

Po bojih za osvoboditev Trsta

Trst po osvoboditvi

Tudi na 8. redni seji okrožnega komiteja 19. aprila so precej natančno razpravljali o okrajih. Okraj Črna—Mežica je bil že od februarja 1945 precej odrezan od okrožja. Ljudje so bili sicer razgibani, a organizacija je bila slaba in nepovezana. Okraj Guštanj—Prevalje je bil »na višini«, a slabi in nepovezani so bili centri. V okraju Dravograd so ugotovili v zadnjem času večji razvoj. V okraju Slovenj Gradec je bila organizacija številčno najmočnejša, a ljudje niso bili pripravljeni na žrtve in že dva do tri mesece niso imeli nobenega sestanka. OF se ni uveljavljala kot nosilec oblasti.

Okraj Šoštanj »se je prebudil iz zaspanosti zimskih mesecev«, bilo pa je nekaj skrivačev, ki so delali na terenu grobe napake. V okraju Črna—Mežica je manjkalo političnega dela in aktivisti so bili bolj skrivači.

Na šesti redni seji OOOOF 21. aprila so ugotovili, da je OF organizacijsko na tleh, na prvi redni seji okrajnega komiteja Guštanj—Prevalje 25. aprila pa so sklenili »popularizirati partijo z vsem elanom in energijo in doseči ono, kar je bilo zamujenega«. Sklenili so postaviti odbore OF v vseh okrajih.

Zelo podrobno je bilo poročilo komiteja 26. aprila. V njem so poudarili strah ljudi pred represalijami; proletariat v mestih je še vedno oportunističen in se spričo mobilizacije izgovarja, da je ta še prezgodnja in se bodo raje priključili rdeči armadi. Hranilec NOV je še kmet, ki gospodarsko še ni izčrpan. »Organizacija prehrane je slonela na beračenju, zato so bremena nosile le najbolj predane družine.« Sklenili so »sistem nahrbtnikov« zamenjati z določanjem količine, ki jo bo dolžan dati vsak po svoji gospodarski zmogljivosti. Dosedanji gospodarski odseki pri odborih OF so imeli premalo politične vzgoje. Posojilo narodne osvoboditve so zaključili in v okraju Šoštanj so že uvedli pobiranje narodnega davka.

Natančnejšega pregleda nad člani KP še niso imeli. Po zbranih podatkih je bilo v okrožju šest komitejev, 27 celic in 164 članov. Centri še niso bili mobilizirani. Vseh postavljenih in izvoljenih odborov OF je bilo 57.⁴⁶

Kozjansko okrožje. Okrajni odbor Pilštanj je januarja poročal, da so ljudje še vedno preplašeni, ker je sovražnik ob odhodu po ofenzivi s Planine in Št. Vida dejal, da se bo še vrnil. V okraju je OF organizacijsko povsem razbita,

večino ljudi iz požganih vasi pa je sovražnik odpeljal. Skoraj tričetrť okraja je gospodarsko uničenega. Nemci so še februarja in marca povsem kontrolirali teren.⁴⁷

Iz okraja Šmarje pri Jelšah so 1. januarja poročali, da so ljudje »nekoliko popustili v naklonjenosti do OF« zaradi strahu pred požiganjem pa tudi zaradi neprimerne vedenja nekaterih borcev 13. brigade. V okraju je sicer 37 odborov OF, a dela jih komaj polovica. Tudi tod so hodili ljudje Nemcem kopat jarke. Eden od okrajnih aktivistov je 2. januarja poročal: »V treh hišah sem našel Hitlerjevo sliko, eno celo ovenčano z bršljanom. Ljudje so se izgovarjali, da jih bo morda to rešilo pred požigom.«⁴⁸ Iz Laškega okraja so 1. januarja poročali, da so se člani okrajnega odbora med ofenzivo raztepli in da delajo dezerterski težave.

S seje okrajnega odbora Sevnica—Planina so 5. januarja poročali, da je bilo v okraju precej požganega, zato je tudi morala padla, a je bila pri pogorelcih še vedno večja kot pri neprizadetih. V vsem okraju so požgali okrog 15 vasi. Vpeljali so prostovoljne prispevke za pogorce. Okrajni odbor se je razdelil v dve skupini. Ena je ostala v okolici Planine (Dobje), druga pa je odšla v okolico Sevnice.

Iz okraja Št. Rupert—Laško so 7. januarja poročali, da so postavili nov okrajni odbor iz štirih članov in šestih članov bivšega okraja Laško—Jurklošter ter štirih članov bivšega okraja Štore. Veliko je bilo dezerterske in skrivačev, delo pa so ovirali nenehni sovražnikovi vdori in nove postojanke v Slivnici, Kalobju, Št. Lenartu in Sv. Jakobu.⁴⁹ Okrajni komite je 9. januarja poročal, da so se ljudje pritoževali nad nediscipliniranostjo Kozjanskega odreda, nad vedenjem štaba in nad bežanjem pred maloštevilnim sovražnikom.

Okrajni komite Šmarje je 9. januarja poročal o okupatorjevem ropanju po okraju in da vse vasi, razen treh, hodijo iz strahu Nemcem kopat jarke. Bali so se tudi partizanov in jih niso marali sprejemati. Ofenziva pa je pokazala tudi dobre strani in odkrila razne naše nepravilnosti. Zato je treba skoraj vse odbore postaviti na novo.⁵⁰

Centralni komite je 9. januarja poslal okrožnemu komiteju Kozje posebno okrožnico, da je mobilizacija centralna naloga KPS, kajti sovražnik poskuša s številnimi

ofenzivami zavreti predvsem mobilizacijo. CK je pisal, da prihaja v okrožje trenutno 13. brigada prav zaradi mobilizacije. Zato naj ji da okrožje na razpolago aktiviste ter okrajne in okrožne funkcionarje. Brigada ima nalogo mobilizirati tudi v Mariborskem in Ljutomerem okrožju.⁵¹

S seje okrajnega odbora Senovo—Blanca so 10. januarja poročali, da so imeli 22 vaških sestankov in da so že ponovno spravili skrivače in dezertarje na Kozjansko vojno področje, a so se vedno vrnili. V drugi polovici januarja je odsek za prehrano oskrboval tedensko okrog 1000 ljudi. Okrajni odbor Sevnica—Planina se je 10. januarja pritoževal nad nediscipliniranostjo aktivistov: »Z lepo besedo ne opraviš nič, zgrda pa še manj.«⁵²

Okrajni odbor Videm—Krško je 11. januarja poročal, da je od ofenzive na Planino morala padla in da dezertarji širijo alarmantne vesti. Ljudje že zopet obešajo Hitlerjeve slike. Po hajki na Sromlje so tudi aktivisti postali malodušni in so se zakonspirirali, kurirjev pa sploh ni najti nikjer.⁵³

Dušan Špindler je 12. januarja poročal iz Kozjanskega okrožja, da se je razburjenje po ofenzivi nekoliko poleglo in da so pogorelci večji optimisti. V pilštanjanskem okraju je bilo uničenih 55 naselij ali 70 %, v planinskem okraju je bilo brez doma 150 družin, v okraju Jurklošter pa 50. Za okraje Senovo, Brežice in Šmarje še niso imeli podatkov, prav tako ne za človeške žrtve. V splošnem pa je bila »hajka silno dobrodošla, ker je pokazala, kaj je nezdravega med množicami in aktivisti«. Sedaj so se pokazale potrebe po radikalnih ukrepih proti dezertarjem, izdajalcem in tatovom. Okrajne organizacije so zopet delale, a so se morale umakniti v ilegalo.⁵⁴

Okrajni komite Rogatec je 18. januarja poročal, da je v okraju nekaj članov KP, mobilizacija pa je zelo slaba in še tisto pobegne, kar mobiliziramo. Večina dezertarjev se je javila Nemcem, ki so jih zaprli, drugi pa se skrivajo. Ljudje se bojijo priti na sestanke in še vedno hodijo kopat jarke kljub naši propagandi. Pravijo: pa nas zaščitite!⁵⁵ Na seji ob koncu januarja so poudarili, da ljudje ponoči nočejo našim aktivistom več odpirati vrat, ker so začeli Nemci pošiljati lažne partizane. Zaradi velikega snega so se aktivisti težko gibal, vedno pa so se zadrževali okrog Boča. Njihovo delo je bilo »prepričevanje od hiše do hiše«.

Mobilizirali niso, ker ni bilo zvez z NOV. Kar jih je mobilizirala brigada, so vsi pobegnili in se prijavili Nemcem, ki so jih poslali kopat jarke.

Po poročilu okrajnega komiteja Št. Rupert—Laško 2. februarja so bili ljudje tako preplašeni, da so odklanjali vsako funkcijo. »Vojaške enote, posebno VDV se sploh ne zanimajo za goveje meso, pač pa so pobrale večje število svinj po našem teritoriju, in sicer tam, kjer je za nas absolutno dosegljivo.« Sredi februarja je bilo v okraju 22 krajevnih odborov OF.

Okrajni odbor Sevnica—Planina je 24. februarja poročal, da organizira prehrano za NOV, težave pa dela vojno področje, ki stalno rekvirira; intendanti se ne ozirajo na navodila okrajnega odbora in pravijo, »čez nas jih ni!«. Ljudje o pravem pomenu našega gibanja še vedno niso dovolj poučeni. Teren so aktivisti premalo obdelali ali iz oportunitizma ali iz nezrelosti. Mnogo so krivi tudi dezertarji, da opravičijo svoj beg.⁵⁶

Okrožni komitej je 26. februarja izdal zelo natančen pregled svojega petmesečnega dela. Ob koncu septembra leta 1944 so Kozjansko okrožje reorganizirali. Aktivisti so bili ozki in oportunisti. Oktobra so kadre porazdelili in pritegnili nove sile. Postrožili so tudi kriterije za sprejem v KP, kajti doslej je bilo že dovolj za sprejem, če je kandidat dajal partizanom hrano in streho. Začeli so več tečajev in delali so tudi s posameznimi aktivisti. Ob koncu septembra je bilo sedem celic KP s 179 člani in 73 kandidati, ob koncu decembra pa 35 celic s 334 člani in 117 kandidati.

Sovražnik je po 10. decembru postavil več postojank. Od 10. decembra dalje je padlo 31 članov KP. Kozjanski odred je bil do poletja 1944 v bojnem poletu in je v kratkem času osvobodil Kozjansko. Potem pa se je »komandni kader prepustil udobnemu življenju« in je v borbenosti začel zaostajati za moštvo. Tako je sovražnik septembra prodril z 200 možmi do Planine in ni bil sprožen niti en strel in nihče ni napadel kolone, ki se je s Planine vračala z naropanim blagom. Ljudje so bili upravičeno razburjeni. Še kasneje je sovražnik vdiral na osvobojeno ozemlje. Borile so se le partizanske straže, odred pa je bežal.

Dne 9. decembra je sovražnik pozno popoldne zasedel položaje na južni strani Bohorja, o čemer odredne sile niso

ničesar vedele. Dopoldne 10. decembra še ni bilo nič jasnega. Komanda vojnega področja je imela zbranih okrog 800 ljudi. Polovico od teh so v splošni zmedi poslali proti Bohorju, sovražniku naravnost v roke, in so se ob prvih strelih razbežali. Pri Zabukovju je bila presenečena odredna četa; njen »komandir ni vse do zadnjega trenutka hotel verjeti civilnemu obveščevalcu, da so švabi že čisto v bližini in so se zato partizani dvignili z ležišč pol ure pred prihodom sovražnika«. Kasneje so imele odredne enote dva manjša spopada blizu Jurkloštra in enega večjega na Blatnem vrhu, a ni bilo nobenega uspeha, ker se štaba odreda in 13. brigade nikakor nista mogla dogovoriti za uspešno sodelovanje. Zato tudi 13. brigada pri napadu na Planino ni imela uspeha.

Po petih dneh je iniciativa odreda sploh odpovedala in je sovražnik lahko nemoteno odvažal živino pa tudi ljudi. Ljudje so bili ogorčeni in so govorili: »Takrat ko smo vas hranili, smo vam bili dobri. Danes pa, ko bi nas bilo treba braniti pred sovražnikom, ste se vsi skrili in ni nikjer nobenega partizana.« Sovražnik je nemoteno požgal okrog 40 vasi in odpeljal 800 glav živine.

Vse to je okrožni komite sporočil štabu odreda, a tam so dejali: »Visok sneg je, malo je municije, treba je čuvati življenja.« Odred se je med ofenzivo »zaradi večje varnosti in udarnosti« zbral med Jurkloštrom in Zidanim mostom, a sovražnik je bil najaktivnejši med Jurkloštrom in Kozjem. Okrožni komite je predlagal, naj odred ponovno dekoncentrirajo po okrožjih in naj začno s partizansko taktiko. Ta predlog je sprejel tudi Efenka iz Cone, a odred je še naprej ostal pasiven. Medtem so začela prihajati s terena poročila o številnih skrivačih in dezertirjih (v enem mesecu okrog 110) in NOV je začela delati na terenu tudi velike napake (rekvizicije, tatvine).

Ko se je sovražnik ob koncu decembra umaknil, pričakovati pa je bilo nov vdor, ni odred ukrenil ničesar in ni niti začel rušiti komunikacij. Sredi januarja leta 1945 je začel sovražnik znova prodirati od Šentjurja in ko je odstranjeval na cestah ovire, ni padel niti en strel. Takrat je prišla na teren zopet 13. brigada in za njo VDV. Ponovno so se dogovorili glede uspešne mobilizacije. A sovražnik se je lahko znova nemoteno gibal v skupinah od 10 do 20 mož. Zaradi poročil o večjih koncentracijah pa se je 13.

brigada s terenci sploh umaknila. Tako se je sovražnik znova usidral na terenu in pošiljal celo samo 3 do 4 moče patrrole.

Dne 24. januarja so Nemci napadli vas, v kateri je bil bataljon, ki se je pravkar pripravljaj na pot. Nastal je panični beg, potem pa so se izgovarjali na visok sneg, ki pa Nemcev ni oviral. Naposled je odred formiral specialne vode, a so se še vedno pojavljale napake. Odred se ni zboljšal in sovražnik je imel iniciativo.

Kozjansko vojno področje je imelo slab komandni kader, ki je živel tudi gosposko življenje. Ob sovražnem vdoru so bile takoj pretrgane vse telefonske zveze in komande mest niso vedele ničesar; 400 ljudi je bilo razbitih na Bohorju; okrog 250 do 300, med temi tudi veliko žensk, pa se je premikalo iz kraja v kraj in se je ob vsakem strelu razbežalo. Nekaj so jih odpustili domov, a ti so potem tam širili preplah.

Avgusta in septembra je bila na Kozjanskem množična mobilizacija, toda odred ni dovolj naglo organiziral kanalov za prehod čez Savo in Savinjo. Tako so nastajale napake pri prehodu čez reki in ob enem od takih prehodov čez Savo so Nemci razbili transport 400 novincev.

Novembra je bila na pobudo okrožnega komiteja mobilizacija po okrajih. Najprej so mobilizirali skoraj vse politične aktiviste in operativce. Nato je prišla vrsta na ostale in mobilizacija je bila izvedena 60 do 100 %.⁵⁷

Okrajni komite Rogatec je ob koncu februarja poročal, da Nemci patrolirajo po Boču tudi ponoči in da so močno okrepli postojanke. Iz šmarskega okraja pa so poročali, da je mogoče delo samo ponoči.⁵⁸ Na hude obtožbe okrožnega komiteja 3. marca je odgovoril politkomisar Kozjanskega vojnega področja, da jih ljudje povsod radi sprejemajo, ker pa ne najdejo nikjer gospodarskih komisij, morajo delati nabiralne akcije.⁵⁹

Iz laškega okraja so marca poročali o več izdajah in da kmetje nočejo več dajati prostovoljno hrane, zato so potrebni prisilni odkupi. Politično delo se je poživilo, čeprav se ljudje bojijo hoditi na sestanke. Vzpostavljali so zveze z dolinskimi kraji za organiziranje OF in nabave. V kratkem bodo postavili OF v Laškem, Rimskih Toplicah, Zidanem mostu, Loki in Radečah. Dne 18. marca je sovražnik obkolil večji del okraja in ga v strelcih prehajkal.

Precej je razbil okrajni odbor, vseh pa je padlo okrog 50. Po hajki je sovražnik povsem kontroliral teren podnevi in ponoči in okrajni odbor se je moral umakniti proti Laškemu. Po nekaj dneh so se vrnili, a Nemci so zopet hajkali. Odbor se je skrival v novi bunker in slišali so Nemce, kako so vplili »Schau!, Schau!« in komandirali, da je treba teren obkoliti, kmalu nato pa so vpili »Schade!« in odšli. Povsem razumljivo je bilo v bunkerju »nekoliko živčne napetosti«. Ponoči in naslednjega dne so Nemci zopet prišli in so se na »Dušanovem in Cvetinem grobu celo slikali«.

Okrajni odbor Senovo—Blanca je 10. marca poročal, da so ljudje v strahu, ker so Nemci odkrili bunker okrajnega odbora in v njem našli dokumente s seznama imen. Delo na terenu jim kvarijo partizani s komande vojnega področja in različnih komand mest, ki so nasilno zahtevali hrano pri najboljših ljudeh. Na terenu je vedno polno raznih »žicarjev«. OZNA pa je streljala izdajalce. Okrajni odbor Rogatec je 19. marca poročal, da niso mogli postaviti odborov OF, pač pa samo zaupnike po vaseh. Ljudje so se »zelo poslabšali, zlasti mladina! Delo odborov OF je povsem zastalo, ker si ljudje ne upajo prihajati na sestanke. Mobilizacija je uspela le 30 %, skrivačev je le pet, vse drugo pa je pri Nemcih in v volkssturmu. Iz brežiškega okraja so 19. marca poročali o vsakodnevnih hajkah in nočnih zasedah. V bližini Sromelj je pustošila četa vermanov. Vsi naši ljudje so se poskrili, celo načelnik narodne zaščite. Tudi zvez ni in verjetno bodo morali teren vzhodno od Drenovca povsem zapustiti.

Iz okraja Pilštanj so 22. marca poročali, da so odbor zaradi boljše konspiracije razdelili na dva dela, v okraju Senovo-Blanca pa so si zadali nalogo postaviti čimveč odborov OF.⁶⁰ Sekretar okrajnega komiteja Brežice je 30. marca poročal, da Nemci vzhodno od Drenovca vsak dan hajkajo in da so predvsem aktivni vermani iz Pišec. Aktivisti se lahko gibajo samo ponoči, okrajni odbor pa se je umaknil prek Gor. Pohance in Zdol na Raztez in še dalje. Do srede februarja so lahko delali; popularizirali so partijo, zaradi vedno pogostejših hajk pa so odšli v popolno ilegalo. Vsi so morali kopati obrambne jarke. Odbor ni imel zveze ne z narodno zaščito ne z OZNA in sekretar je zapisal, da je moral zadnje čase »dnevno menjati bivališče brez načrta, kot so pač dovoljevale prilike

in zasede«. Niso vedeli, kam z ubeglimi Italijani in Poljaki, ki so dnevno prebegali od kopanja jarkov. Naposled so jih le začeli oddajati enotam NOV »po precej pestri debati«. ⁶¹

V šmarskem okraju so imeli ljudje aprila še vedno nezaupanje v KP (vera in premoženje), naklonjeni pa so bili OF, ki je imela 38 odborov. ⁶²

Kozjanski OOOOF je še 2. maja poročal o večjem porastu skrivaštva, ki da je »od poedincev prehajalo v vse večje oborožene grupe«. Skrivači so nasilno odvezemali živino, hrano in obleko. Prvega maja so dali komandi avstrijske čete v Kozjanskem odredu nalogo, naj se poveže z narodno zaščito zaradi predaje nemških vojakov. ⁶³ Okrajni odbor Brežice je 3. maja poročal, da organizacija OF ni ravno na višku. Okraj obsega okrog 100 vasi, a nad polovico od teh je v izseljenem pasu. V okraju imajo skrivače in dezertarje.

Na seji okrožnega komiteja Kozje so 5. maja ugotovili, da zadnje čase niso intenzivno postavljali krajevnih in okrajnih odborov OF. Zamudili so tudi razgibati množice, a zato niso imeli dovolj kadra. Imeli pa so okrožni plenum OF in tajništvo. Dne 9. maja so poročali, da je sovražnik zapustil mnogo krajev, ki so jih aktivisti takoj zasedli. Nemci so v glavnem vsi položili orožje, ne pa hrvaški ustaši. Bežali so tudi Kočevarji kljub pozivom, naj ostanejo, kočevarska posestva pa so začeli pleniti ljudje z onkraj Sotle. Odred je po ukazu cone odšel — razen avstrijske čete — na celjski sektor. Polovili so precej skrivačev, drugi pa so se prostovoljno javili.

Okrajni komite Laško je 6. maja poročal, da se je v okraju pojavila bela garda, ki je patrolirala in širila propagando. Dne 2. maja je napadla četo 1. bataljona Kozjanskega odreda pri Sv. Trojici nad Jurkloštrom, ki je bila — čeprav je bila pravočasno obveščena — presenečena. Padlo je 7 partizanov in dve partizanki, ujetih pa je bilo 11. ⁶⁴

Okrožni odbor *Kamnik* je 4. marca poročal štajerskemu Obkomu, da se je položaj po zimski ofenzivi precej poslabšal. Pri obiskovanju terena so se ljudje marsikje čudili, ko so videli partizane. »Ali niste vsi padli ali se prijavili?« — so spraševali. Takoj po ofenzivi sploh niso verjeli, da je ostalo še kaj partizanov. Ko so februarja prvič zopet videli naše brigade, je začela morala rasti. Delo

okrožnega foruma se je omejevalo predvsem na propagando in na oskrbo NOV. Med ofenzivo je imel OOOF 4 padle člane, dva pa sta se prijavila. Ostala sta še dva člana in dva aktivista.⁶⁵ Okrožni komite je 24. marca poročal o veliki hajki na področje bivšega tuhinjskega okraja, na Menino planino. Po tej hajki je bila tod kontrola še večja in Nemci so imeli stalno zasedeno cesto v Črnem grabnu. Še slabše je bilo v bivših okrajih Mengeš, Komenda, Domžale, Kamnik, kjer je teren kontrolirala bela garda, ki je imela dobro obveščevalno službo.

Okrožni komite je 3. aprila poročal, da je v Kamniško-zasavskem odredu četa Rusov, ki se dobro držijo. Borci so v odredu v glavnem dobro oblečeni, dobro hranjeni in morala je na višku. V glavnem se odred zadržuje na območju celjskega okrožja. Na tej seji so sklenili postaviti sedemčlanski OOOF (okrožni komite je imel štiri člane); obstajal je sedemčlanski okrajni odbor OF Domžale, okrajnega odbora Kamnik pa še ni bilo, ker so tod domobranci bolj kontrolirali teren kakor v Domžalah. Vaški odbori OF med ofenzivo niso delali, ponekod je bilo v NOO do 75 % belogardistov, ki so ob ofenzivi pokazali svojo pravo barvo.

Na prvem rednem sestanku okrožnega komiteja Kamnik 19. aprila so ugotovili, da se zavest pri ljudeh dviga, pač pa je »organizacija OF na tleh«. V okrožju je bilo še 36 članov KP, toda aktivni sta bili le dve celici. Do decembra 1944 je bilo v okrožju sedem okrajev z močnim ilegalnim aparatom. Decembra so te okraje združili v okraja Kamnik in Domžale. Toda 12. decembra se je začela ofenziva, ki je »temeljito pometla po naši organizaciji«. V času osvobojenega ozemlja so množično sprejemali v KP, zato pa je bila »plehka« in je v času terorja kapitulirala. Okrajni komite Kamnik je imel šest članov, po ofenzivi pa sta bila živa še dva, ostali so padli. OOOF Kamnik je imel pred ofenzivo enajst članov, pet jih je padlo, eden pa se je prijavil. Dne 6. januarja so bili izdani štirje bunkerji, v katerih je bilo 27 ljudi. Rešil se je samo eden.⁶⁶

Po poročilu glavnega štaba je v začetku januarja leta 1945 na področju 4. operativne cone ofenziva še trajala.⁶⁷ Štab cone je 2. januarja poročal, da je skupaj s štabom 1. brigade še vedno pri Koroškem odredu severno od Luč in da z drugimi enotami nima zveze. Dne 1. januarja je

bila napadena 6. brigada na Menini planini. Štab cone je poročal, da je situacija precej kritična, nekaj enot je bilo razbitih, precej pa jih je dezertiralo domov.

Dne 3. januarja je štab cone poročal, da sovražnik drži trikot Luče—Mozirje—Gornji grad. Ko se je začela ofenziva, se je štab cone premaknil s 1. brigado in štabom 14. divizije s področja Moravč na področje Preserje—Velika Lašna. Tu so bili napadeni in pogrešajo jurišni bataljon 1. brigade in komandanta 1. brigade. Ponoči so se prebili čez tuhinjsko cesto in hoteli so prečkati cesto Nova Štifta—Gornji grad pri Vrtačniku. Tu so bili zopet napadeni in pogrešajo 30 ljudi. Prebili so se čez cesto in se namestili pri Zg. Kosu in Ostermanu. Čez dan so bili tod boji, ponoči pa so se prebili čez Lepenatko v Podvolovljek, kjer so bili 28. decembra znova napadeni. Zato se je 1. brigada premaknila na področje Zavratnik—Radušnik—Prodnik, štab cone pa h Koroškemu odredu.

Dne 1. januarja so bili štab cone, štab 14. divizije in 1. brigade na starih položajih, naslednjega dne pa sta se štaba 14. divizije in 1. brigade premaknila proti Belim vodam. Štab cone s preostalimi enotami je izgubil vse zveze.

Dne 7. januarja je bil štab cone v Solčavi, 1. brigada na Golteh, 2. in 13. brigada na področju Dramlje—Boč, operativni štab 6. in 11. brigade pa na področju Mala planina—Velika Lašna. Ob šestih zvečer je štab cone poročal, da z Obkomom in civilno oblastjo nima zvez, naslednjega dne pa, da nima zvez še z operativnim štabom 6. in 11. brigade in s Kamniško-zasavskim odredom. Patrole, ki so jih pošiljali na zveze, se niso vračale. Niso vedeli za jurišni bataljon 1. brigade. Poročilo pravi: »Vse komande mest in področja razbita. Precej ujetih ali pa so se sami javili sovražniku.« Dne 5. januarja so bili boji okrog Ljubnega in severno od Gornjega grada, a štab cone ni vedel, katera brigada naj bi bila v boju. Civilno prebivalstvo je bilo proti nam. Bile so velike izdaje in propaganda za belo gardo in predajo. Bela garda je v postojankah prebivalstvu delila hrano.

Štab cone ni imel zveze z glavnim štabom od 23. decembra 1944.⁶⁸ Dne 10. januarja je štab cone poročal o 6. in 11. brigadi, ni pa imel še zvez z njunim operativnim štabom. Naslednjega dne je bil štab cone še vedno na področju Tuhinjske doline, 12. januarja pa je poročal, da

odhaja na vzhodni del in da visok sneg ovira operacije in manevriranje.

Po poročilu glavnega štaba 15. januarja sovražnik na področju 4. operativne cone ni bil aktiven. Štab cone je imel 1. brigado severno od Šoštanja, drugo na vzhodnem pobočju Pohorja, 13. na področju Dramlje, 6. in 11. brigado pa na področju Moravče—Tuhinj. Kamniško-zasavski odred je bil na Sv. Planini, Kokrški odred po bataljonih na področju Begunjščica—Kamniška Bistrica, Kozjanski odred po bataljonih severno in južno od Bohorja in Lackov odred severno od Drave na Kozjaku.⁶⁹

Dne 21. januarja je štab cone poročal, da je izdal ukaz vsem enotam rušiti železnico in napadati transporte. Manjkalo pa je municije in eksploziva, kajti od zaveznikov niso prejeli ničesar.⁷⁰ Dne 26. januarja je poročal o hudih bojih 13. brigade 22. januarja na področju Dramlje—Konjiška gora, v katerih je padlo 30 partizanov, 50 je bilo ranjenih in 60 pogrešanih. Dne 28. januarja je bil štab cone na Graški gori, 1. brigada na področju Št. Andraž—Št. Ilj, 2. brigada na Graški gori, 13. brigada na področju Slovenska Bistrica—Oplotnica—Dramlje—Boč—Haloze, 6. in 11. brigada na področju Moravško—Tuhinj—Sv. Planina, Kokrški odred na področju Stol—Trzič, Lackov odred na področju Kozjak—Slovenske gorice, Kozjanski odred na področju Rajhenburg—Sevnica—Zidani most—Haloze in Kamniško-zasavski odred na področju Trojane—Zagorje.

Sredi februarja so bile glavne enote cone koncentrirane na področju Čemšenika.⁷¹ Medtem je dobil štab cone ukaz od vrhovnega štaba, naj premakne glavnino svojih sil v Ljubljansko pokrajino: Kardelj je v imenu CK KPJ 20. aprila opozoril CK KPS, naj ne pošilja teh enot prek Zágorja in Siska, temveč prek Gorenjske in Primorske. »Treba je, da čimprej zapusti (4. cona) Štajersko, kjer je velika nevarnost za večje naše enote.« V tem času je trajala močna hajka proti 14. diviziji, ki je — zaradi pomanjkanja municije — morala zelo spretno manevrirati okrog Dobrovelj.⁷²

Ob koncu februarja je bil štab cone s 14. divizijo na področju Čemšenika, 6. in 11. brigada na področju Žvalulje—Dolgo brdo—Zabava, Kokrški odred na področju Stol—Dobrča, Lackov odred na Kozjaku in Pohorju. Ko-

zjanski odred na področju Rajhenburg—Sevnica—Bizelj-
sko-Haloze in Kamniško-zasavski odred okrog Medije.⁷³
V tem času je glavni štab podrobneje obrazložil štabu cone
odredbo vrhovnega štaba, da se »radi bodoče situacije na
Štajerskem« premakne na Dolenjsko štab cone s 14. divi-
zijo ter s 6. in 11. brigado. Na Štajerskem naj ostane samo
grupa odredov. Premik naj se izvede takoj. Glavni štab je
vprašal štab cone, katero pot ima za prikladnejšo, ali pri
Litiji ali čez Gorenjsko in Primorsko. Za ta prehod naj se
štab cone in divizije združita, ukinejo naj operativni štab
6. in 11. brigade, obe brigadi pa je treba okrepiti s silami
predvsem Kozjanskega in Kamniško-zasavskega odreda.
Ukiniti področja in oditi na pot, ostanejo pa vsi odredi, ki
naj štejejo 200 do 250 borcev. Ti naj postanejo »klasični
diverzantski odredi« in naj se zadržujejo ob komunikaci-
jah. Vodi jih štab grupe odredov. Dne 1. marca so odpo-
klicali tudi vse glavne politične aktiviste, a še 26. marca je
glavni štab spraševal, zakaj niso šli čez Savo, kjer jih je
čakala enota 7. korpusa. Ta ukaz o prehodu čez Savo pa
je glavni štab preklical 5. aprila.⁷⁴

Štab cone je že 28. februarja — zaradi ukazanega od-
hoda 14. divizije ter 6. in 11. brigade s Štajerske — posta-
vil štab grupe odredov, ki je imel isto operativno področje
kot štab 4. operativne cone. V to grupo odredov so vklju-
čili Kokrški, Koroški, Lackov, Kozjanski in Kamniško-
zasavski odred.⁷⁵

Dne 5. marca je štab cone poročal glavnemu štabu, da
je prehod prek Save zelo težak. Save ni mogoče prebresti,
mostovi pa samo v Zagorju, Litiji in v Lazah niso bili
utrjeni. Prehod čez Savo so poskušali v noči od 28. fe-
bruarja na 1. marec, a ni bilo mogoče postaviti ponton-
skega mostu iz gumijastih čolnov, ker je bila voda preveč
deroča. Sovražnik jih je obstreljeval s Konjščice in z desnega
brega. Tudi niso dobili zveze z 12. brigado, ki jih je čakala
na desnem bregu.⁷⁶ Dalje je štab cone poročal o vsako-
dnevnik težkih bojih; morala vojske je odlična. Dne
3. marca sta imeli 1. in 13. brigada ves dan boje na po-
dročju Dolgo brdo—Vrh—Lipovica. Padel je komandant
1. brigade, Anton Plesnik, ki je bil prvi partizan, ki je
»zanesel narodnoosvobodilni boj severno od Drave čez
Slovenske gorice v Prekmurje«. Divizija je dekoncentri-
rana, prek Save pa bodo šle brigade na različnih mestih.

Dne 6. marca so štiri zavezniška letala odvrгла opremo, municijo in minomete. Štab cone je bil s 13. brigado na Golici, 1. brigada na Veliki Lašni, 2., 6. in 11. pa na Novi rebri. Nemci so blokirali Savo od Zagorja do Laz in cesto Trojane—Lukovica—Blagovica.

Številčno stanje enot je bilo 5. marca naslednje: Štab divizije 62 borcev, 1. brigada na mestu 436, 2. brigada 609, 13. brigada 497, operativni štab 55 borcev, 6. brigada 152 borcev in 11. brigada 162 borcev. Položaj na bivšem savinjskem in kozjanskem osvobojenem ozemlju je bil »zelo povoljen«. Ljudje so ostali zvesti OF in NOV. Na Moravškem je bilo zaradi kontrole bele garde slabše. Medtem so se enote premaknile proti Menini planini in od tod proti Mozirju, kjer pa jih je sovražnik znova obkolil. Po hudih bojih so se enote šele 11. marca prebile in štab cone je 14. marca poročal, da je bila ta ofenziva »po obsegu in številu sovražne vojske najhujša na Štajerskem«. Tega dne je bil štab cone s 13. in 6. brigado na področju Sv. Križ, 1. brigada pa je bila na področju Moravč. Vojska je bila nujno potrebna počitka in hrane. Prva brigada je dobila nalogo za prehod čez Savo med Litijo in Zagorjem, medtem ko bosta 2. in 13. brigada poskušali prehod drugod.⁷⁷

Toda hudi boji so trajali dalje, kljub bojem pa so se brigade pripravljale za prehod čez Savo. Štab divizije je 27. marca poročal, da bo divizija tega dne prešla Savo; toda to zaradi previsoke vode ni bilo mogoče. Nato so prehod preložili na 1. april in nato na 3. april. Nazadnje je prehoda čez Savo rešil štajerske enote ukaz glavnega štaba 5. aprila, naj vse enote ostanejo na Štajerskem zaradi naglega napredovanja rdeče armade v Sloveniji in zaradi nastajajoče dezorganizacije nemških sil na Štajerskem. Enote naj se čimprej združijo z rdečo armado, ki prihaja iz smeri Pohorje—Maribor. Če bi se rdeča armada morala bojevati za Maribor, ji morajo naše sile pomagati s Pohorja. Zato naj bo glavnina divizije čim bliže Pohorju na Mozirskih planinah. Dalje je glavni štab ukazal razpustiti grupo odredov, štab cone pa naj prevzame komando nad vso operativno vojsko in zaledjem. V 14. divizijo naj vključijo vse brigade, razpustijo pa operativni štab.⁷⁸ Dne 6. aprila je bila 14. divizija s 1. brigado na področju Za-

bava, 2. brigada okrog Motnika, 13. na južnem pobočju Pohorja, 6. in 11. pa na področju Ravne—Smučidol.⁷⁹

Dne 9. aprila je štab cone sporočil, da je razpustil grupo odredov in operativni štab;⁸⁰ 1. in 2. brigada bosta odšli proti vzhodu, 6. in 11. pa bosta ostali zahodno od Savinje. Naslednjega dne je sporočil, da je 14. divizija z osnovnimi tremi brigadami in 3. brigado VDV zasedla položaje ob cesti Celje—Maribor, da se tako čimbolj približa Mariboru. Glavni štab je istega dne sporočil štabu cone, naj se začne divizija premikati proti Mariboru šele takrat, ko se bo začel boj za Maribor.⁸¹

Dne 14. aprila je bila 14. divizija na Paškem Kozjaku in na Pohorju, 6. in 11. brigada pa na Dobrovljah.⁸² Zanimivo je poročilo štaba cone (obveščevalna služba) z dne 17. aprila, ki poroča za razdobje od februarja do 17. aprila o glavnih problemih, o prvem pohodu naših brigad k Savi, o nemški ofenzivi in o drugem pohodu k Savi.

Poročilo pravi, da je vrhovni štab ukazal, naj se vse enote 4. operativne cone severno od Save premaknejo čez Savo, naj se oba štaba (operativni in cone) združita in prevedeta svoje enote čez Savo. Na Štajerskem naj postavijo štab grupe odredov, čez Savo morajo tudi vsi višji politični funkcionarji, področja pa naj razpustijo. Štab cone je takoj po prejemu ukaza poklical komandanta in komisarja divizije in jima naročil, naj takoj odidejo na pot. Po načrtu naj bi šla divizija čez Savo 24. februarja, a sovražnik je prav takrat začel ofenzivo in zato prehod ni bil mogoč. Zato sta se 1. in 13. brigada premaknili prek št. Andraža na Dobrovlje, 2. brigada pa čez Šmihel na področje med obema cestama; 1. in 13. brigada sta bili ves čas na pohodu v hudih bojih, zlasti na Dobrovljah, od koder sta se premaknili na Čemšenik, kjer sta se združili z 2. brigado. Od tod je divizija odšla na Ravne, kjer sta se ji pridružili še 6. in 11. brigada, nato pa so se naše enote premaknile k Savi. Nič niso naši vedeli, kje naj bi bila Sava prehodna, kje so sovražne postojanke itd., čeprav so že s Pohorja poslali oficirsko patrolo, ki pa v tem času ni mogla vsega ugotoviti. Nam pa se je »tako mudilo, da smo se naenkrat znašli pred Savo«. Že na Ravnah so ugotovili, da je Sava neprehodna, zato so pri zavezniški vojaški misiji naročili gumijaste čolne, kar pa jih je zopet zamudilo za en dan.

To so Nemci izkoristili in začeli drugega dne napadati. Le pri Renkah in pri Zagorju so pustili nekaj vrzeli, a tam je bila Sava tako deroča, da kljub vsemu prizadevanju ni bilo mogoče napraviti pontonskega mostu. Morali so se vrniti (od Save) in Nemci »so jim pripravili lep sprejem«. Ko so drugega dne počivali na Čemšeniku, so brigade razdelili, da bi odvrnili pozornost od Save. Prva in trinajsta brigada sta odšli na Moravško, 2. brigada in operativni štab pa čez cesto Domžale—Vransko—Kamnik—Motnik. Prva brigada je takoj naletela na sovražnika in je že pri prvem spopadu imela 7 mrtvih in 10 ranjenih. Nato se je umikala po grapah, kjer je naletela na 13. brigado. Tako sta se znašli obe brigadi v dolini in z njima štab divizije in cone, višine pa je imel zasedene sovražnik. Tedaj je prevzel poveljevanje komandant divizije Efenka in enote so se umaknile brez izgub, samo 1. brigada je bila razbita na dva dela. Umaknili so se na Ravne in ponoči na področje med obema cestama in nato proti severu. Nemci so povsod postavljali zasede. Pred Savinjo in na Trnovcu so bili zopet napadeni in umaknili so se na Mozirske planine, kjer so imeli dva dni hude boje. Težko je bila prizadeta 13. brigada (več kot sto pogrešanih), 2. brigada pa je — s silnimi naporimi — šele po treh dneh izsilila preboj na Lepe njive, s čimer je bilo za naše enote tudi konec ofenzive.

Poročilo, ki skuša kritično analizirati dogodke od Save do konca ofenzive, poudarja, da odnosi med štabom cone in divizije niso bili dobri. Komandant divizije je šele na Paškem Kozjaku »začel dobivati veselje«, ko so se ločili od štaba cone in je divizija začela nov pohod proti Savi. Na Paškem Kozjaku so na sestanku štaba cone in divizije naredili načrt: 1., 6. in 11. brigada naj bi odrinile v Ljubljansko pokrajino preko Gorenjske, 2. brigada naj bi ostala na Paškem Kozjaku, 13. pa naj bi odšla prek Kozjanskega.

Nov prehod čez Savo ni bil mogoč; 1. brigada je štirikrat poskušala prehod, a zaman in pri vsakem poskusu je imela kakšnega utopljenca, 13. brigada je na Kozjanskem padla v hajko, 2. brigada se je nekaj časa držala na Pohorju, nato pa je tudi ta odšla proti Savi. Takrat pa je prišel ukaz glavnega štaba, naj brigade ostanejo na Štajerskem.⁸³ (Na žalost manjka konec tega zanimivega poročila, ker je zadnji list odtrgan!)

Po poročilu glavnega štaba so bile enote 4. operativne cone 17. aprila razporejene takole: štab cone Brdce severno od Dobrne, 14. divizija s 1. brigado Brdce—Vel. Raven, 2. brigado Graška gora, 13. brigado nad Oplotnico. Operativni štab je bil razformiran, 6. brigada je bila na področju Srebotnik—Motnik, 11. brigada na Dobrovljah, Kozjanski odred na Kalniku na Hrvaškem, Kamniško-zasavski odred na Znojilah, Lackov odred pri Sv. Duhu na Kozjaku in južnem pobočju Golice v Avstriji.⁸⁴

Dne 2. maja je izdal glavni štab coni povelje, naj »vsled spremenjene situacije in nalog« takoj zbere celo divizijo na področju Smrekovec—Železna Kapla, naj pa ne čaka na koncentracijo vse divizije. Štab cone naj z 2. in 11. brigado takoj odide proti Celovcu in z njima tudi Koroški in Kokrški odred. Gledajo naj, da bodo prvi vdrli v Celovec.⁸⁵ Delajte hitro kot je to delal 9. korpus v Gorici in Trziču. »Takoj za tem je treba zasesti Beljak.«⁸⁶

Istega dne je glavni štab o vsem tem obvestil tudi generalni štab.⁸⁷ Poudariti je treba, da je glavni štab pred Titovo brzojavko (2. maja ob 21,55^h, naj odide 14. divizija proti Celovcu in ga zasede kot ostalo Koroško) samoiniciativno opravil svojo nalogo; prav tako jo je opravil tudi štab cone.⁸⁸

Začeli so se dramatični dogodki in pogledjmo najvažnejše, pri čemer odštejmo znano usodo in konec mogočne nemške armadne skupine, ki se je poskušala mimo enot 4. operativne cone prebiti na Koroško.

Dne 4. maja so vse enote cone — razen 6. in 11. brigade — dobile ukaz za pohod na Celovec. Po poročilu štaba cone ob 19.45^h je imela 2. brigada ta dan hude boje za Dravograd in je vrgla sovražnika prek Drave; 1. brigada je imela boje za Črno, 13. brigada pa je bila na premiku iz Žreč proti Črni.

Dne 5. maja. Kokrški odred je osvobodil Begunje na Gorenjskem, vse druge enote pa so imele zelo hude boje. Vsi nemški ujetniki so izjavljali, da se bodo Nemci do zadnjega borili proti partizanom in rdeči armadi in da se bodo vdali samo Anglo-Američanom. Tega dne je glavni štab brzojavil coni, da morajo biti prvi v Celovcu in Beljaku, 6. in 11. brigada pa naj le prodirata proti Ljubljani.

Prihod partizanske vojske v Gorico

Gorica po osvoboditvi: manifestacije Kanalcev, Tolmincev, Vipavcev, Bricev za priključitev Slovenskega Primorja k Jugoslaviji

Manifestacije ob osvoboditvi Gorice

Beg okupatorjeve vojske skoz Tržič v maju 1945

Jeseniško-bohinjski odred maja 1945 v Maloščah v Ziljski dolini

Partizanska straža ob vojvodskem prestolu na Gosposvetskem polju 15. maja 1945

Dne 6. maja sta odšla komandant in načelnik štaba cone na Koroško.

Dne 7. maja. Šesta in enajsta brigada prodirata s komisarjem divizije proti Ljubljani, ostale tri brigade pa proti Celovcu. Glavni štab je ukazal tudi 6. in 11. brigadi prodirati proti Celovcu.

Dne 8. maja. Koroški odred je zavzel Borovlje in prodiral proti Celovcu; 1. in 13. brigada sta bili na področju Železne Kaple, 2. na poti proti Celovcu, 6. in 11. na področju Zagorje—Čemšenik in se premikali proti Ljubljani.

Dne 9. maja. Koroški odred je v Celovcu, a tam so tudi Angleži.

Dne 10. maja. General Loehr se je vdal s svojo vojsko. Komandant in načelnik štaba cone sta bila v Celovcu. Kazati so se začele velike potrebe po kadrih na Štajerskem, še večje pa v Celovcu.

Dne 12. maja. Štirinajsta divizija je — brez 6. in 11. brigade — prodrla v Rožno dolino. Na Dravi so prenehali boji šele na intervencijo zavezniškega oficirja; 1. brigada je bila vzhodno od jezerske ceste, 13. zahodno od te ceste vključno Zilska dolina, 2. brigada pa že severno od Drave.

Dne 13. maja. Štab cone je bil v celoti v Velikovcu, 1. brigada na področju Guštanja, kjer je razoroževala kozake, 2. brigada je na področju Velikovca razoroževala Nemce, 11. brigada je bila na pohodu od Dravograda proti Celovcu, 13. brigada pa je bila na področju Galicije. Ta dan je izdal komisar 3. armade JA svojim enotam in enotam 4. operativne cone na ozemlju avstrijske Koroške ukaz za koncentracijo in pripravljenost za odhod, češ da so same prešibke za boje in razoroževanje. Ustanovili so Koroško vojno področje.

Komandant cone je poročal o napetih odnosih z zavezniki, ki so vsak dan provocirali in so kljub našim ostrim protestom s silo ovirali in preprečevali gibanje naših enot. Prejšnjega dne zvečer je zavezniški oficir v spremstvu enega vojaka zažigal naše zastave v Celovcu, a sta pred našimi patrolami pobegnili. Zavezniki so 13. maja zadržali našo 6. brigado, ki se je iz Maribora premikala proti Velikovcu in Labotu. Brigada je bila ves dan blokirana in jo štab cone ni mogel poslati na položaje okrog Železne

Kaple, kjer je bilo veliko četnikov in belogardistov, ki so jih zavezniki poskušali na vsak način spraviti v svoje taborišče.

Nacionalni socialisti so bili še oboroženi; 1. brigada je pri Guštanju razorožila močno nemško enoto, ki se je hotela prebiti k zaveznikom, 2. in 13. brigada sta bili v Celovcu, 11. v Velikovcu, 6. pa zadržana pri Labotu. Odrede je štab cone predal enotam KNOJ.

Odnos prebivalstva je bil — po koncentraciji naše vojske v Celovcu in Velikovcu — »neprimerno boljši kot prve dni«. Vida Tomšič je poročala CK, da pripravljajo sklicanje plenuma slovenskih in avstrijskih antifašistov, ki naj bi bil verjetno 16. maja. V Celovcu ni bilo nobenega antifašističnega foruma in skoraj nobene antifašistične organizacije, ne slovenske ne avstrijske. Zavezniki so zasedli skoraj vse prostore in so nas sploh hoteli izgnati iz mesta.

Dne 16. maja. Na sestanku s štabom 55. zavezniškega korpusa je načelnik štaba te enote izjavil, da ima od štaba 8. zavezniške armade direktivo, naj povsod v Avstriji vzpostavijo svojo vojaško oblast, in to do bivše jugoslovanske meje, ker da je taka zavezniška pogodba.

Dne 18. maja je koroško vojno področje sporočilo, da se odnosi z zavezniki vedno bolj zaostrujejo. Angleži so blokirali partizanske straže, niso dovoljevali gibanja naših enot, Ziljske doline pa naše enote še niso zasedle. Dne 19. maja pa je prišlo sporočilo, da so Angleži postavili svoje komande mest in da so se tesno povezali s koroško deželno vlado, ki je mi nismo priznavali.⁸⁹ Dne 19. maja je štab 14. divizije sporočil svojim enotam, naj po odredbi štaba 3. armade JA »naše enote zapustijo prejšnjo avstrijsko Koroško«. Zato se bo 1. brigada premaknila na področje Šoštanj, 2. v Črno, 6. v Dravograd, 11. v Marenberg in 13. na Poljane.

Dne 25. maja je štab divizije poročal, da ima divizija na mestu 4166 borcev. Od 23. aprila je divizija imela 70 mrtvih, 63 ranjenih in 43 pogrešanih.⁹⁰

Dne 7. maja so v Murski Soboti ustanovili 1. slovensko prekmursko brigado, ki je imela nalogo očistiti in zavarovati teren. Naslednjega dne so postavili štabe bataljonov iz funkcionarjev slovenskega bataljona, ki se je boril v Bosni, Sremu in Slavoniji v sestavu 5. udarne divizije in

prišel prek Pakraca in Madžarske v Mursko Soboto. Brigada je s 400 mobiliziranimi Prekmurci odšla proti Mariboru in je 12. maja s tremi bataljoni zasedla Celje, Ptuj, Dravograd in Maribor.⁹¹

Oglejmo si na kratko še delo naših nižjih enot. Štab 14. divizije je 17. januarja leta 1945 poročal o 2. brigadi da so borci množično dezertirali iz te brigade zaradi pomankljive politične vzgoje vsega osebja, zaradi premajhne kontrole nad borci in odtujenosti četnih komand od moštva, KP pa da je bila v brigadi zelo močna.⁹²

Od 1. januarja do 10. februarja je imela divizija v hudih bojih na Paškem Kozjaku okrog Hudinje in nad Slovenj Gradcem 40 mrtvih, 61 ranjenih, 2 ujeta in 69 pogrešanih. Dne 2. februarja je ob 7,20^h na cesti med Frankolovim in Stranicami padel v zasedo 1. in 2. čete 13. brigade konvoj celjskega landrata in Kreisführerja Dorfmeistra. Dorfmeister je bil ubit za kar so se Nemci maščevali z znanim obešanjem talcev.⁹³

Hude boje je imela 2. brigada pri Sv. Duhu nad Slovenj Gradcem 14. februarja (14 mrtvih, 13 ranjenih in 9 pogrešanih). Dne 25. februarja sta bili 1. in 13. brigada na Dobrovljah, 2. pa na Čemšeniku. Od tod so se enote začele približevati Savi. Ker 1. marca 2. in 13. brigada nista mogli čez Savo, sta se umaknili proti Čemšeniku; 3. marca je bil štab divizije na področju Kolovrat—Ravne, 1. brigada pa je imela hude boje na Dolgem brdu pod Sv. goro (13 mrtvih, 20 ranjenih in 8 pogrešanih), medtem ko je bila 2. brigada na Gorenjah in se je zapletla v boje na cesti. Ves dan je imela boje 13. brigada na področju Kolovrat—Strma njiva—Borje (2 mrtva, 2 ranjena, 9 pogrešanih) in se je nato prebila v Breznik; 6. in 11. brigada sta bili v Gaberjah.

Dne 8. marca se je divizija premaknila proti Mozirskim planinam in Menini planini; 11. marca je imela 2. brigada boje blizu Rečice (24 ranjenih in 12 pogrešanih), 13. brigada pa na Mozirskih planinah (9 mrtvih, 4 ranjeni in nekaj pogrešanih), medtem ko sta bili 6. in 11. brigada na področju Nova reber—Glisnik. Divizija je nenehno manevrirala med Paškim Kozjakom, Pohorjem in Menino planino. Dne 19. marca je 1. brigada ponovno poskušala priti čez Savo, a brez uspeha; 22. marca je imela 1. brigada boje na področju Čemšenik—Razbor—Sv. Primož—Križe,

2. brigada je bila nad Pako, 13. na področju Grušče—Tolsti vrh—Jazbine, 6. in 11. brigada pa na Štanca lazih. Ob koncu marca je bila 1. brigada na Vrhu in Dolgem brdu, kjer so izdelovali čoln za prehod čez Savo, 2. brigada je bila na Plešivcu pod Uršljo goro, 13. pri Resniku, 6. in 11. pa na področju Kal—Tlačnica.

V začetku aprila so 1., 6. in 11. brigada znova poskušale priti čez Savo; 4. aprila so bile enote na področju Ravne pod Sv. Goro—Kostrevnica—Čemšenik—Paka—Smuči dol. Dne 13. aprila je izdal štab 14. divizije dnevno povelje, da morajo vse enote z ofenzivo na komunikacije nuditi pomoč rdeči armadi, ki je stopila na štajerska tla. Zato je štab divizije določil svojim enotam naslednja področja: 1. brigadi operativno področje Sp. Savinjska dolina—Paški Kozjak—Celje—Konjice, 2. brigadi področje Šmihel—Črna—zahodno od železnice Dravograd—Šoštanj, 6. brigadi področje Kamnik—Gornji grad—Mozirje—Domžale—Trojane, 11. brigadi področje Dobrovlje—Revirji in 13. brigadi jugozahodno Pohorje.

Štab divizije je 28. aprila poročal, da so na seji partijskega komiteja divizije ugotovili, da je številčno stanje divizije po seznamu 2910 borcev, na mestu pa 2744. (1. brigada 778—741, 2. brigada 666—626, 6. brigada 274—250, 11. brigada 480—462, 13. brigada 712—665). Brigade so se v enem mesecu povečale za polovico. V vsaki brigadi je bil en bataljon »internacionalcev« (Ukrajinci, Poljaki, Madžari). Poljakom, ki so »uprizorili upor v Varšavi« (začetek avgusta 1944), naši niso dali orožja. V 11. brigadi je bilo nad polovico borcev neoboroženih, v 13. pa ena tretjina. Zato tudi divizija ni mogla preiti v odločno ofenzivo. Imela je vsega 185 puškomitraljezov, 976 pušk itd. »Nemci so se otresli panike, ki jih je zajela ob prihodu rdeče armade na slovenska tla, ter so zatišje na tej fronti izrabili za lokalne izpade proti nam.« V Zg. Savinjski dolini so postajali skrivači »pravo zlo za civilno prebivalstvo in napadali so naše kurirje«.

Oglejmo si še prodiranje 14. divizije na Koroško, kakor ga opisujejo njena poročila. Dne 1. maja je bila 1. brigada na področju Št. Andraž—Velenje—Šoštanj—Paški vrh—Polzela—Oljka; 2. brigada je imela boje okrog Velenja, 6. brigada je bila v zasedi ob železnici in cesti Zidani

most—Celje. Zapletla se je v hude boje in se je morala umakniti. Dne 2. maja se je 1. brigada premaknila na področje Št. Janž—Sela—Dobrna—Štrmec; 2. brigada na področje Dravograd, 6. pa je bila na področju Trbovlje—Št. Pavel. Dne 3. maja je bila 1. brigada na področju Ravne, 2. je čistila okrog Dravograda, 6. pa je bila na premiku. Dne 4. maja je bila 1. brigada v Sp. Javorju in se je pripravljala za napad na Črno in Žerjav; 2. brigada je imela boje okrog Kotelj, 6. je bila na področju Zagorja in se je pripravljala za napad na Zagorje. Dne 5. maja je imela 1. brigada hude boje za Črno in Žerjav, 2. je čistila teren, 6. je napadala Zagorje in imela hude boje okrog postaje.⁹⁴

Operativni štab 6. in 11. brigade je 1. januarja 1945 poročal, da so bili napadeni pri Češnjicah in da so se premaknili na Menino planino, kjer je bila 6. brigada ponovno napadena. Nekaj jih je dezertiralo domov. Poročilo štabu cone govori o vrnitvi 6. in 11. brigade na Štajersko. Brigadi sta se z okrog 1000 borci vračali z Dolenjske in sta v noči od 23. na 24. december leta 1944 padli v ofenzivo, ki je bila takrat na Štajerskem. Operativni štab se je vrnil na Štajersko le z okrog 500 borci. Morala borcev je bila »že pri prehodu čez Savo na oni strani zelo slaba, to pa zato, ker jih je štab 7. korpusa stalno gonil po najslabših terenih na Dolenjskem tako, da so imele brigade že tam ogromno žrtev«. Brigadi sta bili slabo oblečeni in obuti, medtem ko sta bili Cankarjeva in Gubčeva popolnoma oblečeni z zavezniškim materialom. Tako je borce na področju 7. korpusa zadrževala samo še Sava.

Brž ko sta brigadi prišli čez Savo, sta se obe — zlasti 6. brigada, ki je bila mobilizirana v Moravški dolini in revirjih, razlili kot plaz in začela so se množična dezertertstva. Nato je dobila 6. brigada od operativnega štaba ukaz, naj se premakne na kamniško področje, kjer naj poskušajo borce obleči in nahraniti. Toda dezertertjev je bilo toliko, da je ostalo le še 78 borcev, in to v glavnem le funkcionarjev. Vse drugo se je »deloma zabunkalo, dezertiralo, javilo, porazgubilo in le majhen procent jih je padlo v bojih«. Dezertirali so celo komisarji bataljonov.

11. brigada je ob prehodu čez Savo imela več kot 300 borcev, a še vedno tri bataljone. Ker je bilo moštvo po večini rekrutirano na Pohorju in v Savinjski dolini, so se

2. brigada je bila nad Pako, 13. na področju Grušče—Tolsti vrh—Jazbine, 6. in 11. brigada pa na Štanca lazih. Ob koncu marca je bila 1. brigada na Vrhu in Dolgem brdu, kjer so izdelovali čoln za prehod čez Savo, 2. brigada je bila na Plešivcu pod Uršljo goro, 13. pri Resniku, 6. in 11. pa na področju Kal—Tlačnica.

V začetku aprila so 1., 6. in 11. brigada znova poskušale priti čez Savo; 4. aprila so bile enote na področju Ravne pod Sv. Goro—Kostrevnica—Čemšenik—Paka—Smuči dol. Dne 13. aprila je izdal štab 14. divizije dnevno povelje, da morajo vse enote z ofenzivo na komunikacije nuditi pomoč rdeči armadi, ki je stopila na štajerska tla. Zato je štab divizije določil svojim enotam naslednja področja: 1. brigadi operativno področje Sp. Savinjska dolina—Paški Kozjak—Celje—Konjice, 2. brigadi področje Šmihel—Črna—zahodno od železnice Dravograd—Šoštanj, 6. brigadi področje Kamnik—Gornji grad—Mozirje—Domžale—Trojane, 11. brigadi področje Dobrovlje—Revirji in 13. brigadi jugozahodno Pohorje.

Štab divizije je 28. aprila poročal, da so na seji partijskega komiteja divizije ugotovili, da je številčno stanje divizije po seznamu 2910 borcev, na mestu pa 2744. (1. brigada 778—741, 2. brigada 666—626, 6. brigada 274—250, 11. brigada 480—462, 13. brigada 712—665). Brigade so se v enem mesecu povečale za polovico. V vsaki brigadi je bil en bataljon »internacionalcev« (Ukrajinci, Poljaki, Madžari). Poljakom, ki so »uprizorili upor v Varšavi« (začetek avgusta 1944), naši niso dali orožja. V 11. brigadi je bilo nad polovico borcev neoboroženih, v 13. pa ena tretjina. Zato tudi divizija ni mogla preiti v odločno ofenzivo. Imela je vsega 185 puškomitraljezov, 976 pušk itd. »Nemci so se otresli panike, ki jih je zajela ob prihodu rdeče armade na slovenska tla, ter so zatišje na tej fronti izrabili za lokalne izpade proti nam.« V Zg. Savinjski dolini so postajali skrivači »pravo zlo za civilno prebivalstvo in napadali so naše kurirje«.

Oglejmo si še prodiranje 14. divizije na Koroško, kakor ga opisujejo njena poročila. Dne 1. maja je bila 1. brigada na področju Št. Andraž—Velenje—Šoštanj—Paški vrh—Polzela—Oljka; 2. brigada je imela boje okrog Velenja, 6. brigada je bila v zasedi ob železnici in cesti Zidani

most—Celje. Zapletla se je v hude boje in se je morala umakniti. Dne 2. maja se je 1. brigada premaknila na področje Št. Janž—Sela—Dobrna—Strmec; 2. brigada na področje Dravograd, 6. pa je bila na področju Trbovlje—Št. Pavel. Dne 3. maja je bila 1. brigada na področju Ravne, 2. je čistila okrog Dravograda, 6. pa je bila na premiku. Dne 4. maja je bila 1. brigada v Sp. Javorju in se je pripravljala za napad na Črno in Žerjav; 2. brigada je imela boje okrog Kotelj, 6. je bila na področju Zagorja in se je pripravljala za napad na Zagorje. Dne 5. maja je imela 1. brigada hude boje za Črno in Žerjav, 2. je čistila teren, 6. je napadala Zagorje in imela hude boje okrog postaje.⁹⁴

Operativni štab 6. in 11. brigade je 1. januarja 1945 poročal, da so bili napadeni pri Češnjicah in da so se premaknili na Menino planino, kjer je bila 6. brigada ponovno napadena. Nekaj jih je dezertiralo domov. Poročilo štabu cone govori o vrnitvi 6. in 11. brigade na Štajersko. Brigadi sta se z okrog 1000 borci vračali z Dolenjske in sta v noči od 23. na 24. december leta 1944 padli v ofenzivo, ki je bila takrat na Štajerskem. Operativni štab se je vrnil na Štajersko le z okrog 500 borci. Morala borcev je bila »že pri prehodu čez Savo na oni strani zelo slaba, to pa zato, ker jih je štab 7. korpusa stalno gonil po najslabših terenih na Dolenjskem tako, da so imele brigade že tam ogromno žrtev«. Brigadi sta bili slabo oblečeni in obuti, medtem ko sta bili Cankarjeva in Gubčeva popolnoma oblečeni z zavezniškim materialom. Tako je borce na področju 7. korpusa zadrževala samo še Sava.

Brž ko sta brigadi prišli čez Savo, sta se obe — zlasti 6. brigada, ki je bila mobilizirana v Moravški dolini in revirjih, razlili kot plaz in začela so se množična dezertstva. Nato je dobila 6. brigada od operativnega štaba ukaz, naj se premakne na kamniško področje, kjer naj poskušajo borce obleči in nahraniti. Toda dezertterjev je bilo toliko, da je ostalo le še 78 borcev, in to v glavnem le funkcionarjev. Vse drugo se je »deloma zabunkalo, dezertiralo, javilo, porazgubilo in le majhen procent jih je padlo v bojih«. Dezertirali so celo komisarji bataljonov.

11. brigada je ob prehodu čez Savo imela več kot 300 borcev, a še vedno tri bataljone. Ker je bilo moštvo povéčini rekrutirano na Pohorju in v Savinjski dolini, so se

borci prve dni kar dobro držali. Imeli so hude boje okrog Sv. Trojice, nato so odrinili z ranjenci proti Solčavi in prišli 3. januarja v Podvolovljek. Dva bataljona sta odšla proti Kamniku, da bi odrinila prek Bistrice in se na tamkajšnjem področju oblekla. Toda bila sta razbita in je kasneje ostalo od obeh bataljonov le okrog 30 skoraj golih in bosih borcev. Prvi bataljon je odšel prek Konja v Solčavo, štab brigade pa je ostal brez vsake zveze na Menini planini.⁹⁵

Operativni štab je 11. januarja sporočil, da so še nad Tuhinjsko dolino, 12. januarja pa je poročal, da so prebili ofenzivo brez večjih izgub. »Vsled bosote in golote se pojavljajo večje dezertacije.« Poslali so patrole v štab cone, s katerim še niso imeli zveze. Naslednjega dne so poročali, da sta dva bataljona 6. in 11. brigade na Moravškem, en bataljon obeh brigad na področju Tuhinja, zvezo imajo s 1/11, s štabom cone pa še ne.⁹⁶

Operativni štab je poslal 28. januarja zanimivo poročilo o premikih svojih enot. V noči od 23. na 24. december sta se brigadi premaknili s Kresniškega vrha čez Savo na področje Vače—Zg. in Sp. Slivna. Prevoz čez Savo s petimi čolni je trajal vso noč; 6. brigada je imela 292, 11. pa 328 borcev. Do 27. decembra so ostali na omenjenih položajih, takrat pa je odšla 6. brigada proti Zg. Savinjski dolini, da bi vzpostavila zvezo s 4. operativno cono. Med Sv. Vidom in Dobom se je kljub zasedam prebila čez cesto s sto borci, s komandantom in komisarjem, 186 borcev pa je ostalo na drugi strani in so se priključili 11. brigadi. Dne 29. decembra je bila 11. brigada na Javorščici, del 6. pri Sv. Miklavžu, sovražnik pa je začel ofenzivo na Moravško. Brigadi sta zavzeli položaje Sv. Miklavž—Cicelj—Murovica, a sovražnik ju je napadel od štirih strani, zato sta se v noči od 29. na 30. december poskušali prebiti čez cesto Ljubljana—Celje. Čez Limbarsko goro in prek ceste pri Sv. Ožbaltu sta se prebili po 15 minutnem boju in 31. decembra je bila 11. brigada na Češnjicah, del 6. pa na področju Okrog. Zgodaj zjutraj 31. decembra je bila 11. brigada napadena, imela je enega mrtvega in 11 ranjenih ter se je premaknila na Menino planino. Tu se je povezala s preostalim delom 6. brigade, ki je bila medtem večkrat napadena in je precej borcev dezertiralo. Tako je imela na Menini planini 6. brigada 170 borcev, 11. pa 250. Tu sta

dobili ukaz, naj odrine 6. brigada na 2. sektor zaradi oskrbovalnih akcij (obleka, obutev!), 11. pa naj prenese ranjence v bolnišnico in se potem nasloni na Veliko planino in Mozirske planine. Na tem mestu je treba opredeliti sicer strogo zakonspirirane številke štajerskih operativnih sektorjev. 1. sektor — Moravska, 2. med Savinjo, Pako in mejo Koroške, 3. Koroška na desnem bregu Drave, 4. Koroška na levem bregu Drave, 5. Pohorje—Maribor, 6. Kozjak (Muta—Marenberg), 7. Ptujsko polje—Slovenske gorice, 8. med savinjsko in južno železnico do Konjic in 9. med Savo, Savinjo in južno železnico do Sotle.⁹⁷

Dne 2. januarja leta 1945 je odšla 6. brigada na 2. sektor, a ta je bil tako močno kontroliran, da se je brigada mogla zadrževati samo v gozdovih in se je morala stalno premikati. 11. brigada je oddala ranjence, nato pa jo je štab razdelil in en del poslal prek Bistrice nad Kamnik, a je bil nad Bistrico napaden in je imel 9 mrtvih, 18 ujetih in 5 pogrešanih. Ostanki so se prebili nad Glisnik, kjer je bil operativni štab, preostali del brigade pa je bil na Mozirskih planinah. Tod so bili 20. januarja zjutraj napadeni; 6. brigada je imela še 78 borcev, 11. brigada 162, operativni štab pa 16.⁹⁸

6. brigada je bila do 17. februarja na Šipku in se je po bojih, ki so trajali do konca meseca, premaknila proti Čemšeniku in Kolovratu, marca pa je operirala med Menino planino in Šipkom. 11. brigada se je ob koncu februarja pridružila drugim brigadam in odšla proti Savi. Ker ni mogla čez, se je v začetku marca premaknila na Zabreznik in je manevrirala proti Menini planini, v noči od 17. na 18. marec pa znova ni mogla čez Savo. Premaknila se je proti Limbarski gori in je zvečer 27. marca ponovno brezuspešno poskušala priti preko Save. Poskus je ponovila 1. aprila, nato pa se je skoraj do konca aprila zadrževala na področju Sv. Miklavž—Znojile—Čemšenik.

V prvi polovici marca je bila 6. brigada na področju Čemšenik—Tuhinj—Menina planina—Kolovrat in je imela 15. marca hude boje na Menini planini (4 mrtvi, 6 ranjenih in 10 pogrešanih). V drugi polovici marca je bila brigada na področju Znojile—Gaberje—Tlačnica, aprila pa med Sv. Miklavžem, Čečami in Kajtno; 11. brigada se je aprila zadrževala na področju Sv. Miklavž—Dobrovlje. S tega področja naj bi obe brigadi prešli na pohod proti Ljubljani,

vendar je glavni štab ukazal, naj se po bojih v revirjih obe usmerita proti Koroški.⁹⁹

Ostanejo nam še brigade 14. divizije in odredi. Tomšičeva (1.) brigada je 10. januarja leta 1945 poročala, da je v nenehnih bojih, da je številčno majhna in da ima precej partizank. Brez 3. bataljona se je premikala okrog Belih vod in Raven pri Šoštanju, medtem ko je 3. bataljon čakal na Konjskem vrhu na pošiljke municije in obleke, a zavezniška letala niso prinesla ničesar. V Savinjski dolini so imeli sicer zakonspirirano municijo, a tam so bili Nemci. V tem času je v sestav brigade prišel tudi del Lackovega odreda in brigada je imela okrog 500 borcev. Dne 19. januarja je okrog Sv. Danijela, kjer so bili dezertjerji in skribovači, iskala zvezo s »šestim bataljonom«. Brigadi se je začasno priključil še 1. bataljon 11. brigade.

Tudi februar ni minil brez bojev; v začetku marca je bila brigada na Čemšeniku, od koder se je premaknila k Savi. Ker ni mogla prek Save, se je vrnila. Dne 3. marca je imela hude boje na Dolgem brdu, od koder se je prebijala na Reber in Strme njive. Imela je 13 mrtvih, 20 ranjenih, 8 pogrešanih in padel je tudi komandant brigade. Tudi 12. marca je imela hude boje na področju Sveta gora—Smuči dol, 21. marca pa boje pri Žvaruljah. Nato se je 28. marca znova premaknila k Savi, a ker ni mogla čez, se je vrnila na področje Vrh—Dolgo brdo. Od tod je 2. aprila znova poskušala prek Save, nato pa se je umaknila proti Sv. gori. Od tod se je začela premikati prek Čemšenika proti severu čez Savinjo, v noči od 16. na 17. april pa je likvidirala žandarmerijsko postajo v Vojniku.

V noči od 2. na 3. maj je napadala Pako, 4. maja pa je začela pri prodoru proti Koroški napadati Črno in Žerjav, 8. maja pa je bila v Žitari vesi.¹⁰⁰

Šercerjeva (2.) brigada je v noči od 3. na 4. januar leta 1945 vdrla v tekstilno tovarno v Slovenski Bistrici. Nato se je premaknila proti Mislinjski dolini, 2. bataljon pa je odšel mobilizirat na Dravsko polje. Ob koncu januarja je pomagala 1. brigadi v bojih na Graški gori, potem pa se je februarja zadrževala nad Slovenj Gradcem, se nato premaknila na Čemšenik, 1. marca pa brezuspešno poskušala priti čez Savo in se je nato vrnila na Ržišče.

Od tod se je 4. marca prebila na Črni vrh in nato na Mozirske planine. Tod in pri Rečici je imela 11. marca

hude boje (»najtežji boji Šercerjeve brigade«). Od tod se je premikala proti Pohorju, nato pa pod Uršljo goro znova na Čemšenik in po uspešni ekonomski akciji v tovarni usnja v Šoštanju od 10. na 11. april na Graško goro. V hude boje se je zapletla 22. aprila pri Belih vodah, 23. aprila zvečer pa je napadla Št. Vid in ujela 310 sovražnikov. Po napadu na postojanko pri Hudi luknji je 3. maja prek Otiškega vrha napadla Dravograd, od tod pa Sela in Kotlje. Dne 7. maja je prodirala proti Železni Kapli, 9. maja je zasedla Velikovec, 13. maja pa je prišla v Celovec.¹⁰¹

Bračičeva (13.) brigada se je po operacijah na Kozjanskem sredi januarja leta 1945 premaknila čez Paški Kozjak na jugovzhodno pobočje Pohorja. Imela je nalogo napadati manjše kolone in rušiti komunikacije. Zaradi lažjega premikanja sta 1. in 3. bataljon operirala na pobočju Pohorja, 2. na Paškem Kozjaku, 4. (jurišni bataljon) pa je mobiliziral na Kozjanskem vojnem področju.

Sredi februarja se je koncentrirala na Pohorju in odšla v sestavu divizije proti Savi, nato pa na Čemšenik. Od tod se je prebijala čez Menino planino na Bele vode. Ob koncu marca je imela hude boje (Tolsti vrh, Konjiška gora, Skomarje, Paški Kozjak). V začetku aprila je bila skoncentrirana na Pohorju, kjer so jo reorganizirali in oblekli ter obuli s pomočjo zavezniških pošilk.

Brigada je v začetku aprila začela uspešno preprečevati sovražniku organizirani umik. Ogrožala je komunikacije in mobilizirala. Z Graške gore je 6. maja napadla Žerjav, 7. maja Koprivno in prišla 9. maja prek Šmarjete v Borovlje. V brigado je bil vključen Koroški odred in je imela 10. in 11. maja hude boje s sovražnikom, ki se je umikal čez Ljubelj proti Borovljam (boji za prehod čez Dravo).¹⁰²

Kozjanski odred se je januarja in februarja zadrževal na Kozjanskem. Marca se je na Kozjanskem položaj poslabšal in štab cone je 29. marca poročal, da je dal zaradi nevzdržnega stanja na kozjanskem področju odredu in komandi področja ukaz za premik na Dolenjsko. Poročal je tudi, da je imel odred v zadnjem tednu težke izgube. Iz odrednega partijskega poročila 26. aprila je razvidno, da je stari Kozjanski odred 12. aprila odšel v 4. operativno cono, ostal pa je štab novega odreda z dvema četama po dvajset mož, ki pa je spadal pod okrožni komite Kozje. Dne 23. aprila je ta mali odred demonstrativno napadel Raj-

henburg, kjer se je vdalo 38 Avstrijcev, iz katerih so ustanovili novo, avstrijsko četo. Poleg Avstrijcev so bili v odredu še Rusi, Albanci in banatski Nemci.¹⁰³

Lackov odred je bil v začetku januarja leta 1945 na Kozjaku, od koder je v noči od 4. na 5. januar napadel Jamnik pri Eibiswaldu, nato pa se je premaknil na področje Brezni vrh—Remšnik, od koder je poslal 9. januarja mobilizacijsko patrolo v Slovenske gorice. V tem času so začeli Nemci zopet večjo hajko proti Sp. Kozjaku; sledilo je kratko zatišje in odred je operiral proti Dravski dolini.

Po odrednem partijskem poročilu dne 17. januarja je imel odred eno četo na Pohorju, na Kozjanskem pa četo s 197 borci. Enota je delala politično dobro in tudi borbenost je bila dobra. V drugi polovici februarja so večje nemške koncentracije prisilile odred, da se je umaknil na zahodni Kozjak. Imel je hude boje pri Mlakah in nad Dravogradom. Partijsko poročilo 18. februarja pravi, da odredu kvari teren A. grupa (nam že znana skupina Avstrijcev, ki naj bi v spremstvu našega oficirja prišla čim globlje v Avstrijo in tam dvignila upor). Skupina je napravila na terenu več napak, zlasti surovo pa so nastopali intendanti.

Dne 19. marca so zavezniki spustili orožje na Golico. V začetku aprila je štab odreda iz madžarskih dezertorjev ustanovil 3. ali Madžarski bataljon. Odred se je premaknil z Golice na Kozjak. V začetku maja je bil na področju Žavcarjev vrh—Sv. Duh—Lamprehtov vrh, nato pa je blokiral cesto Ivnik—Marenberk in 11. maja zasedel ter postavil več komand mest v Ivniku, Travniku itd. ter 13. maja držal Arvež ter črto Ivnik—Maribor—Št. Ilj. Dne 22. maja je bil odred razpuščen.¹⁰⁴

V *Kokrškem odredu* so v začetku januarja leta 1945 preoblikovali jurišni bataljon v jurišno četo, ker »pri nas ni mogoče taborenje v kantonmaju. Po hišah se more zadrževati enota le za kak dan, a z močnim zavarovanjem«. Dne 6. januarja je bil štab odreda na področju Storžiča, 1. in 3. bataljon na področju Stol—Dobrča, 2. bataljon na Storžiču. Dne 11. januarja je postavil pomočnik odrednega obveščevalnega centra v kavarni Evropa v Kranju peklenjski stroj, ki je pobil veliko Nemcev.

Odredna intendantura je 19. januarja poročala, da v enotah kuhajo trikrat na dan, da pa manjka kruha in zele-

njave. Borci imajo civilno obleko, ki ni primerna za zimski čas. V delavnicah izdelujejo nove in popravljajo stare čevlje, krojačem pa manjka blaga. Kože zaklane živine oddajajo gospodarski komisiji, kar pa je spričo okupatorjeve kontrole težko. Hrano si nabavljajo z rekvizicijami, nekaj pa so je dobili tudi od gospodarskih komisij.

V noči od 27. na 28. januar je postavil sovražnik zasedo ob vhodu v Drago in tako pobil 14 borcev. Borci niso šli skupaj, temveč po dva ali trije v različnih časovnih presledkih. Iz 3. bataljona so padli štirje, iz relejne postaje sedem in trije aktivisti. Dne 31. januarja so Nemci hajkali 1. in 3. bataljon na Stolu. Pri vhodu v Drago je imel 3. bataljon hude boje, tudi 1. bataljon je močno branil taborišče, ki pa ga je sovražnik nazadnje vendarle požgal. Odred je imel v začetku februarja tele ustanove: delavnice Jure 888, Miha 990, Knafelj 111 in 222, puškarske delavnice A, B, C, ambulanto A in B, radijsko ekipo, kurirske postaje A, B, C, H, V, Z, obveščevalne točke Tržič, Dobrča, Žirovnica, Stol, Špik, Poljane in pomožni obveščevalni center Triglav.

Januarja je odred kljub številnim novim belogardističnim postojankam mobiliziral 72 borcev. Od 22. februarja do 1. marca je sovražnik ponovno hajkal z večjimi silami Storžič, Dobrčo in Stol, pri čemer odred ni imel večjih izgub.

V začetku marca je partizanski dezertter pripeljal domobrance do taborišča 2. bataljona, ki je imel po hudem boju 7 mrtvih, 3 ujete in 6 pogrešanih. Štab bataljona so zaradi tega klicali na odgovornost. Ponovno je bil bataljon napaden 21. marca. Štab odreda je v tem času določil, da mora 1. bataljon kontrolirati vse dohode iz Tržiča, 2. bataljon pa teren proti Jezerskemu, medtem ko je imel 1. korški bataljon, ki je bil pri Kokrškem odredu, nalogo kontrolirati Šijo planino.

V začetku aprila je sovražnik na področju Storžiča postavil več stalnih postojank in zato zavezniki niso mogli več spuščati vojaškega materiala. Tudi štab odreda in 2. bataljon sta se morala umakniti proti Stolu. Tako je ostal na področju Storžiča le bataljon z nalogo manevrirati in varovati bolnišnico. Dne 19. aprila je domobranska udarna četa napadla 1. bataljon na Javorniški planini.

Dne 1. maja je odred organiziral veliko zborovanje z okraji Radovljica, Tržič—Brezje in Jesenice. Poročilo pravi: »Vsak hip pričakujemo splošnega zloma.«¹⁰⁵

Kamniško-zasavski odred je imel pred decembrsko ofenzivo leta 1944 okrog 500 borcev, januarja 1945 pa okrog 350. Največje izgube je imel 1. bataljon v bojih na Črnicu, na Moravškem in v Tuhinjski dolini. Ko so razformirali kulturnoprosvetni odsek pri operativnem štabu, so se »vsa godba, orkester in pevski zbor . . . korporativno javili v Trbovljah«. Odred je imel najhujše boje na Štancih lazih, kjer je bil popolnoma obkoljen in izgubil je tudi vse svoje ranjence.

Januarja se je morala v odredu popravila, zlasti je bil dober 3. (jurišni) bataljon. Med ofenzivo je močno trpelo Kamniško-savinjsko vojno področje s komandami mest Solčava, Motnik, Trbovlje, Moravško in Gornji grad. Poročilo pravi, da med vso ofenzivo na tem področju ni padel niti en strel, pač pa so funkcionarji področja zapustili teren samovoljno ter se vsi zabunkali. Pred ofenzivo je imelo področje 1150 ljudi zaledne vojske, januarja pa jih je ostalo le še 74. Štab 4. operativne cone je dal štabu področja pred ofenzivo natančno smer premikanja. Komandi področja smer proti Menini planini, komandam mest pa smer Gornji grad—Nova Štifta—Mozirje—Ljubno—Luče—Solčava—Kramarica—Smrekovec. A vse te so se zabile na področju Radmirje—Luče—Podvolvljek—Gornji grad. Sem so se umaknile tudi ustanove. Komande mest Ljubno, Luče in Mozirje so se združile v eno kolono, v kateri je bilo tudi precej civilov, in se premikale čez Podvolvljek na Malo in Veliko planino. Kolona je imela manjše spopade, med funkcionarji pa so nastala nesoglasja. Kolona je počasi razpadala, ostanek pa se je kasneje razpustil. Večina iz te skupine se je javila Nemcem, kolikor jih niso polovili že prej.

Kamniško-zasavski odred je imel v začetku aprila le en bataljon, ker so 12. marca izročili operativnemu štabu 6. in 11. brigade dva bataljona.¹⁰⁶

Oglejmo si še na kratko dejavnost okupatorja v tem razdobju. Celjski landrat in kreisführer sta 3. januarja leta 1945 svetovala Steindlu, naj zahteva od mariborskega škofa Tomažiča, da takoj prepove duhovnikom sodelova-

nje s partizani, znanega partizanskega duhovnika Jožeta Lampreta pa izbóči. Dva dni za tem je poročal Steindlu, kaj vse so uničili partizani v šestih občinah osvobodjene Zg. Savinjske doline in kako je sedaj vpeljal izredne mere, kajti tu je bilo partizanstvo na vsem Štajerskem najbolj zakoreninjeno.¹⁰⁷

Vodstvo hajtmatbunda v Zagorju je 4. januarja poročalo, da se je položaj zaradi ofenzive bistveno zboljšal. Na to izboljšanje je vplivala vojaška akcija, pa tudi pripovedovanje partizanskih povratnikov. Ofenziva je pokazala da je moč Nemčije še vedno nezlomljiva in da more ta še vedno temeljito udariti.¹⁰⁰

Vodstvo štajerskega hajtmatbunda je 10. januarja izdalo mesečno poročilo z naslovom: »Začelo se je veliko uničevanje banditov.« Poročilo je poudarilo, da je osvobodjena Zg. Savinjska dolina in da so našteli doslej 2340 mrtvih in 1764 ujetih partizanov. Ofenzivo, ki je trajala od druge polovice decembra 1944 do 7. januarja 1945, in ki je zajela Zg. Savinjsko dolino, Moravško, Savo in demarkacijsko črto, je osebno vodil Rösener. V njej so sodelovali policija, vojska in vermanshaft. Nemške izgube so bile 66 mrtvih in 274 ranjenih. Uničena je bila »republika v Zg. Savinjski dolini«. Samo iz okrožja Trbovlje so našteli 750 povratnikov.

Zvezno vodstvo hajtmatbunda je v novi okrožnici 24. januarja poročalo o partizanskih izgubah v treh mesecih. Zapisalo je, da je bilo od 15. oktobra 1944 do 15. januarja 1945 izločenih iz bojov 7500 partizanov. Okrožnica pravi takole: 8389 partizanom 4. operativne cone »se je posrečilo v naših kritičnih poletnih in jesenskih mesecih leta 1944 s prisilno mobilizacijo, pritiskom in terorjem, deloma tudi s prepričevanjem in zavajanjem narasti do zgornje številke«. Sedaj je nemško vodstvo zopet absolutni gospodar vse dežele. V času od 15. oktobra 1944 do 15. januarja 1945 je bilo 3137 partizanov ubitih in 2174 ujetih, 2200 pa se jih je vrnilo, med temi tudi 800 rudarjev.¹⁰⁹

Tudi žandarmerijska postaja Zidani most je 18. januarja poročala o dobrem političnem položaju in da se jih je veliko vrnilo od partizanov. Poudarila pa je, da obstaja bojazen, da bodo odšli nazaj, brž ko bo postalo topleje.

Znova so se začeli partizani pojavljati okrog Zidanega mosta 14. januarja.¹¹⁰

Ko je šef predstavništva NDH za socialno politiko v Mariboru 18. januarja obiskal Steindla ter mu čestital za uspešno izbojevano bitko nad partizani, mu je Steindl odgovoril, da je sedaj partizanstvo kot močnejša sila na Sp. Štajerskem uničeno, ostale pa so še manjše skupine. Nič več jih tudi ne morejo oskrbovati Anglo-Američani, ker so vsa spuščališča v nemških rokah.

Žandarmerijska postaja v Trbovljah je 19. in 22. januarja poročala, da posamezne partizanske skupine, ki so zelo dobro oborožene, še vedno napadajo. Tisti, ki so se vrnili od partizanov, »vedo zelo malo povedati«. Kljub velikim čistkam od Jurkloštra do Trojan je še vedno veliko partizanov in manjše žandarmerijske postaje v trboveljskem okrožju se ne morejo obdržati na mestu. Samo še majhen del prebivalstva je »nemštvu prijazen«.¹¹¹ Dne 22. januarja je poročalo vodstvo trboveljskega hajmatbunda, da so leta 1944 odpeljali partizani okrog 4000 ljudi. Na področju štirih okrajnih skupin hajmatbund še vedno ni mogel delati.¹¹²

Trboveljski kreisführer je 17. januarja poročal Steindlu, da je bilo v okrožju od 5. decembra dalje ubitih 31 ljudi, od teh 27 Nemcev. Nujno je, piše dalje, da dobi šef gestapa v Mariboru dovoljenje ustreliti v Trbovljah najmanj 50 ljudi, ki so že obsojeni na smrt, da bi prebivalstvo, zlasti pa partizani videli, da ta boj zahteva neenake žrtve; tako bodo pristaši partizanov pa tudi »nevtralci« uvideli, da moremo na vse udarce še huje odgovoriti. Naj posebna, sedaj tu stacionirana enota SS naredi red v Trbovljah, Hrastniku in Zagorju, ker sta tukajšnja vojska in žandarmerija za to nesposobni. Potrebna je bila velika racija (Grossrazia), sicer bodo atentati povzročili tako paniko, kakršna je bila septembra 1944.¹¹³

V noči od 21. na 22. januar je bilo v Trbovljah popolnoma porušeno poslopje gestapa. Že od 7. januarja je v Celje večkrat prišel Rösener, kajti začel se je glavni problem, kako močnejše zastražiti mejo Brežice—Kostanjevica—Krško. Dne 20. januarja so v Celju v navzočnosti Steindla in drugih sklenili, da bo položaje južno od Drave zasedlo osem vermanskih bataljonov pod komando pol-

kovnika Treecka. Na obrambni odsek pri Ptujju so poslali štiri bataljone vermanov, nekaj kozaških enot idr.¹¹⁴

Izpostava gestapa v Trbovljah je ob koncu januarja izdelala zelo natančno statistiko, koliko ljudi se je vrnilo od partizanov.¹¹⁵ Dne 26. januarja je sporočilo glavno SS vodstvo, da bo prišla na Štajersko 14. SS grenadirska divizija (1. ukrajinska divizija) in naj Rösener preskrbi za njeno strnjeno naselitev po vaseh in manjših mestih.¹¹⁶

Vodstvo hajmatbunda v Trbovljah je za januar poročalo, da se položaj — kljub napredovanju rdeče armade — ni poslabšal. Nihče ni odšel k partizanom, od njih pa še prihajajo.¹¹⁷ Žandarmerijska postaja v Zagorju pa je 30. januarja poročala o pritožbah zaradi ropanja kozaških enot. Sicer pa je po okrožju povsod ropala vojska in policija, pobijali so ribe v Savi in kradli po cerkvah celo mašno obleko.¹¹⁸ Tudi iz okolice Trojan so prihajale pritožbe zaradi ropanja kozakov.¹¹⁹

Ob koncu januarja je poročala nemška naselitvena družba (podružnica Rajhenburg) o gospodarskem stanju naselitvenega področja A v okrožju Trbovlje. Zaradi partizanske dejavnosti oktobra leta 1943 so morali opustiti večino posesti, nato so jih skoraj vse obnovili in pomladi leta 1944 so obdelali 60 % površin. Toda veliki partizanski vpad v začetku junija 1944 je zopet uničil velik del posesti, živi in mrtvi inventar pa je bil izropan, delovno silo so partizani odpeljali ali pa je zbežala. Nekaj tednov so bila ta posestva nedostopna. Sredi julija so prišle varnostne sile in posestva so začeli obnavljati, niso pa mogli pobrati vse žetve na 210 ha. Tako so imeli ob koncu januarja od 1115 glav živine le še 89, s katero niso mogli obdelati 2228 ha orne površine.¹²⁰

Zanimivo je tudi poročilo o politično-propagandnem položaju na Sp. Štajerskem (»s posebnim ozirom na razvoj na Gorenjskem in v Ljubljanski pokrajini«), ki naj bi bil neke vrste odgovor na trditve, da na Štajerskem ne bi bili vsi za OF, če bi se moglo tam razviti domobranstvo itd. Poročilo pravi, da so Nemci na Štajerskem takoj po zasedbi deželo najprej očistili (izselitev Nemcem sovražnih ljudi, naselitev Kočevarjev in ustanovitev hajmatbunda), da bi tako »dali spodnještajerskemu prebivalstvu možnost vrasti se v nemško narodno skupnost«. Okupirani Gorenjski pa so dali ime Južna Koroška, ki ni bilo zgodovinsko.

Prebivalstvo na Gorenjskem je bilo vedno orientirano proti slovenski Ljubljani in se ni oklenilo koroškega folksbunda. Tudi izseljevanje se je tod začelo v manjših oblikah in se je kmalu končalo. »Za kasnejše tiho priznavanje slovenstva (na Gorenjskem od strani nemških oblasti) so nosila odgovornost stvarna dejstva.« V Ljubljanski pokrajini so Italijani pustili slovenstvo popolnoma na miru. Na svojih mestih so pustili celo župane itd.

Na Štajerskem si do začetka leta 1944 ni bilo treba pomagati z vojsko in je dežela — poleg materialnih dajatev — dala nad 10.000 vojakov za nemško vojsko. Partizani so začeli ofenzivo na Štajerskem šele 1943/1944. Najprej je napadala 15. in nato 14. divizija, toda do poznega poletja partizanske enote niso imele posebnih uspehov (ni bilo osvobojenega ozemlja, organov ljudske oblasti itd). Po tem času pa so bili njihovi uspehi večji, in to zaradi »naše vojaške in politične situacije« na Pohorju, Kozjanskem in v Zg. Savinjski dolini. Tudi 15. september (Titova amnestija) je imel na »Spodnjem Štajerskem velik psihološki učinek«. Zlasti september 1944 je bil na Sp. Štajerskem »posebno kritičen mesec«, vendar se je vse gospodarsko in politično življenje — razen na osvobojenem ozemlju — razvijalo dalje, četudi pod najtežjimi pogoji. Toda mi prvotnega koncepta nismo spremenili in nismo dajali nobenih koncesij.

Sedaj — pravi poročilo dalje — je kriza prebrodena. Imeli so doslej največjo vojaško-policijsko ofenzivo proti partizanom in uspehi niso izostali. Osvobojena ozemlja so očiščena in povsod teče normalno delo. Pohorje je v naših rokah in amnestija dela v našo korist. Gradimo obrambni pas proti vzhodni fronti in tudi folksšturm se razvija.

Že 1941. leta so zaradi potrebe nastale vermanske alarmne čete, ki so se v bojih s partizani izkazale in so bile mesece dolgo v boju proti partizanom poleg žandarmerije edine aktivne enote za boj. Poleg tega so Spodnještajerci odhajali tudi v nemško vojsko. Naše sedanje naloge so dokazovati, da je vodstvo in naloga partizanov ter OF boljševištvo in boljševizacija Štajerske. Vzpostaviti je treba tesno povezavnost Sp. Štajerske s štajerskim gauom in prek tega z nemškim rajhom. Okrepiti je treba vero, da bo rajh to vojno dobil, če bo za to napel vse sile.

Antikomunistični boj, ki se vodi iz Ljubljane, more biti za nas kvečjemu le nekak primer, nikdar pa izhodišče in vsebina politične propagande na Sp. Štajerskem. Popolnoma odpreti mejo za nacionalne slovenske časopise in drugo propagando iz Ljubljane — pa četudi je antikomunistična — »za nas ne prihaja v poštev«. ¹²¹

Kljub temu so se Nemci le začeli naslanjati na Zmagoslavove četnike, ki jih je v tem času že vodilo njihovo vodstvo v Ljubljani. Ko je predstavnik socialnega predstavništva NDH v Mariboru obiskal 21. januarja kreisführerja Strobla (političnega voditelja mariborskega in ptujskega okrožja), mu je ta povedal, da se je pojavila v okolici Ptuja skupina okrog sto slovenskih četnikov, ki nosijo šajkače in na njih grb kralja Petra. Želeli so, da bi jih sprejel okrajni predstojnik v Ptuju. Ta jih je tudi sprejel in pogovor je trajal tri ure. Četniki so zahtevali, naj jih Nemci ne preganjajo, za protiuslugo pa se bodo borili proti partizanom, in to zato, ker so to njihovi glavni sovražniki, medtem ko so Nemci — kot sovražniki — šele na drugem mestu. Nemške oblasti so se obvezale te četnike podpirati s pogojem, da ne bodo napadali organov nemške oblasti. Do tega kompromisa je prišlo zaradi nedavnega spopada med četniki in partizani, v katerem so imeli četniki okrog deset mrtvih. Slovenci v Mariboru so bili mnenja, da so ti četniki nemška ustanova in da so jih Nemci — po zaslugi Žebota — pripeljali iz Ljubljane, da bi tod izpeljali svojo organizacijo. ¹²²

Jože Melaher-Zmagoslav postavlja pogovor z Nemci na 12. januar 1945. ¹²³ Tega dne se je pogovarjal na gradu Vurbergu s samim Steindlom. Po Zmagoslavovem pisanju je iskal z njim zvezo Steindl že v začetku januarja 1945, in to zato, ker so se četniki vedno vojaško zadržali in ker da so bili Nemci pripravljeni razlikovati med četniki in partizani. Pogovor 12. januarja naj bi se — po Zmagoslavovem pričevanju — razvijal takole: Steindl je dejal: »Ne vi, ne jaz ne bo odločal, kdo bo ostal tukaj, temveč višje sile.« Zmagoslav mu je očital vse zločine in napake, na kar je Steindl odgovoril, da bi drugače ravnali, če bi takrat vedeli to, kar vedo danes. Zmagoslav ga je nato vprašal glede domobrancev, na kar je Steindl odgovoril: »Če bodo prišli Rusi, se bodo borili (domobranci) kot levi, če bodo prišli Anglo-Američani, se jim bodo priključili

proti nam.« Steindl je nato priznal četnikom status vojnih ujetnikov (če bo kak četnik ujet, ne bo ustreljen) in jim prepustil »naš teritorij, ki je mejil nekako na črto Maribor—Št. Ilj—Gor. Radgona—Ljutomer in s predeli nad Ptujem severno od Drave«. Nemci naj bi od tod umaknili vojsko, ne pa žandarmerije, in to na Zmagoslavovo zahtevo, ker ni hotel imeti opravka s kriminalom. Steindl je privolil tudi v to zahtevo, da bodo četniki — ne glede na kakršnekoli kompromise — nadaljevali protinemško propagando, dodal pa je, da morajo sočasno pisati tudi proti komunistom.

Okrožni pooblaščenec OZNA za mariborsko okrožje je 24. februarja leta 1945 poročal, da je bil ta sestanek na Vurbergu okrog 13. februarja in da sta se ga poleg Zmagoslava in Steindla udeležila tudi komandant gestapa in kreisführer. Sklenili so, da se Zmagoslavove sile lahko gibljejo okrog Maribora, Št. Petra, Št. Jakoba, Sv. Marjete, Sv. Jurija v Slovenskih goricah, Št. Lenarta in Sv. Trojice do Male Nedelje. Zmagoslavovo zahtevo, naj mu to ozemlje popolnoma prepustijo in da na njem ne bo niti nemške žandarmerije, so Nemci zavrnil, privolili pa so, da bodo morebitne ujete četnike izpuščali in da tudi dezertarjev iz nemške vojske k četnikom ne bodo kaznovali. Če bi se četniki in nemški žandarji srečali, odpro ogenj oboji, dokler se ne prepoznajo. Zmagoslav se je obvezal, da bo varoval vse nemške naprave in ustanove kot tudi ljudi v nemški službi, neizprosno pa bo zasledoval partizane. Po lastni izjavi je imel Zmagoslav okrog 150 mož in najmočnejšega se je čutil pri Sv. Petru in Sv. Jakobu. Nemci so se obvezali dati Zmagoslavu orožje, kreisführer pa je dejal, da je treba počakati, kako bo Zmagoslav držal besedo.¹²⁴

Mayerhoffer, ki je kasneje zamenjal ubitega Dorfmeistera v Celju, postavlja v svojih beležkah pogovore v Vurbergu, katerih so se udeležili Steindl, Treml, on in »Zmagoslaff«, na 31. januar. Zapisal je, da so se pogovarjali o »temeljnih vprašanjih« do treh zjutraj.¹²⁵

Dne 2. februarja je bila napadena avtokolona SS policijskega bataljona 2/XIV na cesti Konjice—Celje pri koti 374. Dorfmeister je bil ranjen v glavo in je naslednjega dne umrl. Zato je bilo 12. februarja pri Frankolovem obešenih sto ljudi.¹²⁶

Trboveljski kreisführer je 6. februarja poročal zveznemu vodstvu, da so priprave za kazenske ukrepe proti svojem partizanov že tako napredovale, da jih bodo začeli uresničevati. Zato naj sporočijo, kam naj začno te ljudi pošiljati. Gre za okrog 70 do 80 družin s štirimi družinskimi člani. Dne 8. februarja je poročal Steindlu, da je 3. februarja prišla k njemu delegacija gorenjskih domobrancev s prošnjo, da bi smeli v njegovem okrožju postaviti dvoje postojank. Prošnjo so utemeljevali z velikimi uspehi na Dolenjskem in Gorenjskem, ki da so posledica največjega ljudskega zaupanja v njihove enote, zraven pa so poudarjali najboljšo voljo sodelovati s pristojnimi oddelki nemških oboroženih sil. Kreisführer je prošnjo odklonil z utemeljitvijo, da sta za boj s partizani v okrožju že vojska in policija — »čeprav to ni povsem res« — imel pa je takoj vtis, da gre pri tem za poizkus prodreti tudi na te predele s slovensko nacionalno miselnostjo pod krinko miroljubnosti. Predlagal pa jim je, naj dajo dva do tri sposobne domobrance na voljo policiji v Trbovljah, ki naj bi postali zaupniki. Prosili so za premislek kot tudi za nov pogovor. Zato je prosil kreisführer Steindla za jasna navodila.¹²⁷

Steindl je 12. februarja prosil Rösenerja, naj izda ukaz, da ne more noben nemški državljani iz Sp. Štajerske (z rdečo ali zeleno legitimacijo) vstopiti v gorenjsko ali slovensko domobranstvo. Povsod je treba izvesti tudi kontrolo nad Spodnještajerci, ker so baje »slovenski krogi« v Ljubljani izjavili, naj Štajerci, če so poklicani v nemško vojsko, rajši zbežijo v Ljubljano ali na Gorenjsko in vstopijo v domobranstvo. O zvezah Zmagoslavovih četnikov s slovenskim in gorenjskim domobranstvom mu bo v kratkem poročal.¹²⁸

S 13. februarjem se je začela serija velikih zavezniških bombnih napadov tudi na Celje. Zvezno vodstvo hajmatbunda je izdalo 13. februarja načrt za propagandno dejavnost v marcu in aprilu. Glavna tema naj bi bila, da je komunizem največja nesreča za Sp. Štajersko, ker prinaša razlastitev kmetov (kolhoze) in sovražstvo do vere. OF in NOV sta le organa KPS. Boj proti komunizmu in njegovim organom je torej za Spodnještajerce vprašanje obstoja. Nemčija brani na vseh frontah ne samo sebe, temveč evropsko kulturo proti judovsko-azijski komunistični ne-

kulturi. Nemčija v tej vojni ne bo nikdar kapitulirala. Za poglobitev teh osnovnih misli so bila potrebna predavanja na zborovanjih pod naslovom Kaj bo s Sp. Štajersko? in kjer so ljudje slabo razumeli nemško, so bila predavanja lahko v slovenščini. V propagando so vpregli Marburger Zeitung in Štajerskega gospodarja, razširjali so brošuro Das rote Paradies in druge brošure ter celo pastirsko pismo jugoslovanskih škofov iz leta 1937 proti komunizmu. Vrteli so filmski žurnal Jelendol (izkopavanje belogardistov v Jelendolu in njihov pokop v Ribnici).

Okrožnica 15. februarja je zahtevala tudi čistko v lastnih vrstah, kajti najboljša propaganda je dober zgled in le »čisto, na vsako žrtev pripravljeno vodstvo. Naš narod je pripravljen na vsak napor in žrtev, zahteva pa upravičeno, da mu voditelji dajejo dober zgled«. ¹²⁹

Prehranjevalni urad v Celju je 1. marca sporočil, da nima več nobenih zalog. ¹³⁰ Obrambno črto pri Ptujju so 10. marca razdelili na 12 odsekov in so en odsek — na Rösenerjevo in Steindlovo zahtevo — izročili tudi četnikom. Teh 220 četnikov in 10 žandarjev je prišlo pod poveljstvo Steindlovega adjutanta in se niso smeli premakniti s tega področja. Izven tega področja pa je bilo treba četnike prav tako brezpogojno napadati kot partizane. ¹³¹

Steindl je 14. marca celjskemu in trboveljskemu kreisführerju sporočil, da jima je ukazal gaulajter narediti zahodno zaporo v splošni smeri Zagorje—Trojane—Motnik—Črni vrh—Kamniške planine, da ne bi partizani udarili od zahoda. Istega dne je gestapo iz Celja poročal, da so tudi »naši ljudje zelo skeptični glede zmage in da nimajo nanje nobenega vpliva več Goebbelsovi in Uiberreitherjevi govori.« ¹³² Hajmatbund pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah je 15. marca poročal, da so prišli prejšnjega dne četniki, ki so hoteli odpeljati nekaj ljudi. To je vodja hajmatbunda preprečil in četniki so se umaknili. Med četniki so bili tudi dezertjerji iz nemške vojske in taki, ki jih išče gestapo iz Ptujja. Nazadnje je žandarmerija pri Sv. Benediktu ujela 21 četnikov in jih poslala v ptujjske zapore. Ti so imeli na vesti nekaj požigov občinskih poslopij pa tudi umorov. ¹³³

Žandarmerija v Trbovljah je 17. marca poročala, da so akcije nekoliko ponehale in da so partizani 8. marca rešili iz bolnišnice svojega ranjenega ujetega tovariša. Zan-

darmerija iz Zagorja pa je 17. marca poročala o koncentraciji »vojaško zelo dobro vodenih močnih partizanskih enot ob Savi«, žandarmerija iz Polšnika in Preske pa o koncentraciji močnejših enot onkraj Save.¹³⁴

Trboveljski kreisführer je 20. marca napisal koncept za pogovor s Steindlom: poveljnik varnostne cone je popolnoma odpovedal; Rösener naj varnostno cono reaktivira ali pa izroči njemu; nezanesljiv vpliv na produkcijo in javno mnenje; veliko pomanjkanje moke, krompirja in masti; vojska vseprek ropa.¹³⁵ Kljub temu je tekla administracija še vzorno in so od 23. do 28. marca s področja od Zagorja do Zidanega mosta odpeljali v taborišče 57 družin z 226 člani, ki so imeli svojce pri partizanih. Taka družina je dobila od nemških oblasti takole listino: X, rojen 13. aprila 1907, odšel k partizanom 14. septembra 1944; svojci: žena, roj. 20. julija 1907, hči, roj. 24. aprila 1932, sin, roj. 16. julija 1944. »Odšel prostovoljno k partizanom, prav tako tudi njegov brat, svak in svakinja. Družina je nemštvu povsem sovražna. Družino je gestapo opazoval še poprej. Nasilna preselitev družine in zasega premoženja je torej brezpogojno potrebna.«¹³⁶

Ko je bil 20. marca ubit rudniški ravnatelj, je kreisführer v posebni izdaji Informacij zagrozil, da je ura obračuna z morilci, ki se imenujejo osvoboditelji Sp. Štajerske, samo preložena, prišla pa bo gotovo!¹³⁷

Prvi alarm na Sp. Štajerskem je bil, ko je Steindl 27. marca poročal, da so Rusi prešli severovzhodno štajersko mejo. Zato so vso vojsko s področja Brežic in Celja poslali na področje med Dravo in Muro, na gaulajterjev ukaz pa so začeli iz ogroženih predelov evakuirati žene in otroke.¹³⁸ Hajmatbundovo poročilo iz Trbovelj za marec pravi, da se je položaj zelo poslabšal. Ljudje govorijo, da more samo čudež rešiti Nemčijo, vojaška zmaga pa ni mogoča. Ne želijo si sovjetske Jugoslavije. General Rupnik in bela garda uživata zelo velike simpatije.¹³⁹

Tudi Steindl je odšel s svojo vojsko, z vermani na ogroženo področje, a je že 30. marca padel. V Gradcu so odredili splošno mobilizacijo ljudi za kopanje jarkov; 9. aprila so bili Rusi na Dunaju, 12. aprila so zavzeli Radgono in 17. aprila Fürstenfeld, nato se je fronta na črti Ormož—Ljutomer—Radgona umirila.¹⁴⁰

Neznani slovenski domobranski avtor je — po »težavnem službenem in informativnem potovanju« na poti Ljubljana—Dunaj in nazaj skoz Graz—Ljutomer—Maribor—Dravograd—Celovec—Jesenice—Ljubljana 2. aprila zapisal, da vlada po vsej Nemčiji prepričanje, da je vojna že izgubljena, NSDAP pa je še vedno močna. Vojska razmišlja le to, kateremu nasprotniku se bo priključila in je bolj za Angleže kot za Ruse. Močno primanjkuje vsega, tudi hrane. Na Dunaju je vedno bolj čutiti tajno delovanje komunistov. Tudi v Grazu sta srp in kladivo narisana po zidovih preko kljukastih križev in nihče tega na briše. Pojavili so se tudi avstrijski partizani. Na Štajerskem si manjšina — nemško usmerjeni del — prizadeva, da bi zajela od severa prodirajočo demoralizacijo. Pritisk na Štajerskem je zadnje dni hud. Veliki teden so v Mariboru zaprli več kot 600 Slovencev, ker niso hoteli takoj vstopiti v folksšturm. Štajerci na smrt sovražijo Nemce, a se še bolj bojijo boljševikov. Na prvi pogled je jasno, da Štajerci gledajo na zahod. Bogate štajerske zemlje se ni dotaknilo vojno gorje in ne komunistično partizansko razdejanje. Narodna enotnost se spričo vsakdanjih novih spoznanj vedno ostreje diferencira v dva tabora, narodni in komunistični. Strankarstvo pa je na Štajerskem mrtvo.

Zadnje čase se je na Štajerskem pojavilo večje število partizanov. Nemci so s pomočjo vermašafta naredili ofenzivo na Pohorje in v Savinjsko dolino. Na veliki četrtek so pripeljali v Maribor okrog 150 ujetnikov, večinoma Avstrijcev. »Spričo tega se ljudem odpirajo oči.« V Slovenskih goricah je okrog 500 četnikov, ki se uspešno tolčejo s partizani, pri ljudeh pa še niso preveč priljubljeni, ker jih moti njihovo sodelovanje z Nemci. Protikomunistična propaganda je smešna in nemogoča. Vodijo jo štajerski ponemčenci in taka propaganda več škoduje kot koristi. V Mariboru so na zidovih veliki plakati »Škofove besede proti komunizmu« (citati iz govorov škofa Rožmana). Vse samo v nemščini. »Po tem ni čudno, da se o ljubljanskem škofu na Štajerskem tako dolgo vzdržuje najslabše mnenje, ki so ga komunisti ustvarili, taka protikomunistična nemogoča propaganda pa ga je še povečala.«

Na Štajerskem je vedno večje zanimanje za Ljubljano, za »belo gardo« in tudi osebnost generala Rupnika ni ne-

znana. Marsikje so spraševali, če bo Rupnik z »belo gardo« zasedel Štajersko, ko bodo Nemci odšli, na kar jim je pisec odgovarjal, da bo. Na vprašanje, kaj bo s partizani, pa je odgovoril, da bodo z njimi obračunali, če ne bodo zlepa prišli domov. Mnogo dobrega bi še lahko storil — piše na koncu — če bi ne pritiskali boljševiki od vzhoda in moral sem oditi. Če bi imela Štajerska take možnosti in pogoje, kot jih je imela Dolenjska, bi bilo njeno vprašanje že danes dokončno rešeno. Sicer pa Štajerska ne predstavlja nobene nevarnosti. Nevarni so le avstrijski partizani.¹⁴¹

Hajmatbund v Zagorju je 3. aprila poročal, da je razpoloženje ljudi zelo padlo, ni pa nikakor doseglo stanja lanskih jesenskih mesecev. Odgon številnih ljudi v taborišča je prebivalstvo zelo razburil. Varnost je dobra in je prav, da je prišel cel bataljon, ki je aktivnejši.¹⁴²

Prvi resni umik je bil ukaz celjskega landrata prve dni aprila o ukinitvi dotlej veljavnih kazenskih ukrepov proti svojcem partizanov,¹⁴³ trboveljski kreisführer pa je 4. aprila opozoril, da so začeli na vseh od sovražnika zasedenih ozemljih postavljati »veliko in dobro pripravljeno organizacijo Werwolf, ki bo spremenila življenje Angležev, Amerikancev, boljševikov in židov na nemški zemlji v pekел«. Tudi za Spodnještajerce velja sedaj: brezobzirno izpolniti svojo dolžnost in vzeti orožje pri folksšturmu!¹⁴⁴

Zmagoslav piše, da so njegovi četniki — zaradi približevanja fronte — odšli 6. aprila prek Celja in Trojan v Domžale, od koder je Zmagoslav odšel v Ljubljano, kjer se je sestel z generalom Prezljem. Nato so se četniki vrnili nazaj na Štajersko za zaščito Zidanega mosta, če bi zavzniki iz Italije prodirali skoz Slovenijo.¹⁴⁵

Poročilo o produkciji rudnikov v revirjih za čas od 1. do 7. aprila je bilo še dosti ugodno. Primanjkovalo je jamskega lesa in ponekod so dobivali le četrtno kruha, kot jim ga je šlo na karte.¹⁴⁶ Je pa državni obrambni komisar za Štajersko 10. aprila izdal ukaz — sklicujoč se na Hitlerjev ukaz z dne 19. in 30. marca 1945 — da je treba porušiti in onesposobiti vse rudnike, če bi bila nevarnost, da jih zasede sovražnik.¹⁴⁷

Žandarmerijska postaja v Zagorju je 12. aprila poročala o skupinah do 500 partizanov in o bojih na področju Žvarulje, Kandrše in Kolovrat, žandarmerijska postaja

Radeče pa 14. aprila, da so 23. marca v Radečah javno ustrelili 17 partizanov.¹⁴⁸

Šef gestapa za Sp. Štajersko je 14. aprila poročal, da so ljudje sicer mirni, a zelo razdvojeni. Tudi slovenska inteligenca se boji prihoda rdeče armade.¹⁴⁹ Po Himmlerjevem navodilu je Uiberreither 14. aprila ukazal, naj se upravne oblasti, landrati, župani itd. umikajo šele skupaj z bojujočimi se oddelki.¹⁵⁰ Šef gestapa v Ptujju je 20. aprila poročal Rösenerju, da je bil 2. (ptujski) bataljon vermanšafta polka Untersteiermark razorožen na ukaz polkovnika Treecka, ker je ena četa strnjeno — od drugih čet pa po 30 do 60 mož — na ptujskem področju z orožjem prešla k partizanom. Zato je bil na gaulajterjev ukaz vermanšaftski polk Untersteiermark kot samostojna organizacija razpuščen in preveden v folksšturm; 1. bataljon (Maribor) je imel doslej 720 mož, a 100 jih je dezertiralo, 3. bataljon (Celje) je imel 600 mož (60 dezerterjev), 4. bataljon (Brežice, priseljenci) je imel 616 mož in doslej čez 80 ubitih in 120 ranjenih, 5. bataljon (Maribor-dežela) je imel 520 mož in doslej 80 dezerterjev; 3., 4. in 5. bataljon so podredili 2. oklepni armadi, ki se je upirala prodirajoči rdeči armadi, 1. bataljon na Kozjanskem pa polkovniku Treecku.¹⁵¹

V Celju so 21. aprila uvedli stroge ukrepe proti dezerterjem in začeli so mobilizirati za folksšturm. Dan za tem je Rösener določil, da je pot za hrvaške begunce samo preko Dravograda.¹⁵² Šef gestapa v Mariboru je 24. aprila poročal, da je dobro učinkoval Hitlerjev sklep, ko je sam prevzel obrambo Berlina. V Celju je hotelo od folksšturma pobegniti k partizanom 9 ljudi in Kreisführer je zanje zahteval smrtno kazen. Dne 26. aprila je poročal, da se je položaj poslabšal spričo novice, da je rdeča armada vdrla v Berlin. »Splošen strah je, da bo Führer padel in da bo potem nastala zmešnjava.« Okrožje Maribor je doslej oskrbljeno s krompirjem in kruhom, manjka pa masti in sladkorja. Soli je še 5000 kg. Dne 27. aprila je poročal, da Göringov pobeg komentirajo ljudje, češ da so podgane začele zapuščati potapljajočo se ladjo, drugi pa pravijo, da bi bilo nemško letalstvo boljše, če bi se to zgodilo že prej. »Od nemškega vodstva je skrajno nespametno javljati v sedanjem položaju politične spremembe s tako daljnosežnim pomenom«; 30. aprila je poročal, da ljudi begajo vse

mogoče novice (da se je Himmler pogajal z Anglo-Američani za sklenitev separatnega miru itd.). Dne 2. maja je poročal, da je ljudi novica o Hitlerjevi smrti na splošno zelo potrla. Ženske jokajo.¹⁵³

Trboveljski kreisführer je 24. aprila poročal, da v Trbovljah že 14 dni ni koščka mesa. Kaj naj dajo rudarjem? Ob novici o Hitlerjevi smrti je 2. maja izdal okrožnico, da je nastopila odločilna ura za nadaljni obstoj nemškega naroda. Od naše vere, trdnosti in odločnosti z vsemi sredstvi nadaljevati boj proti boljševizmu je sedaj odvisno, ali bomo kot ljudstvo in narod še naprej živeli, ali pa bomo izginili. Ker je admiral Dönitz izvrševalec Hitlerjeve volje, smo dolžni poslušati njega.¹⁵⁴ Dne 4. maja je ukazal, da je treba hitro preseliti vse Nemce, Kočevarje, otroke in žene. Ker odvoz z vlakom še ni zagotovljen, je treba računati na odvoz z živinsko vprego.¹⁵⁵

Zanimivo je njegovo poročilo istega dne o delovanju hajmatbunda v Trbovljah. Na začetku je zapisal, da bo z jutrišnjim dnevom obstala produkcija premoga, »ne da bi imel pri rokah sredstva, da bi jo zopet pognal«. Moja avtoriteta šepa in še župan se več ne drži navodil glede evakuacije. Ustavitev premogovne produkcije bo že jutri onemogočila vsak železniški promet iz Trbovelj in »nobena politična akcija, da bi se to preprečilo, ni več mogoča«. Sam sem torej z vsemi svojimi sodelavci odveč. Vojski in javni upravi se zdim kot ovira in je vsaka zveza z njimi praktično pretrgana. Toda naša bojna sila znaša — po razbitju alarmne čete vermanov — največ 50 do 60 mož in bi pri eventualni obrambi Trbovelj pred partizani ne prišla v poštev. »Mi in moji sodelavci smo na vse pripravljeni, prosim pa, vprašajte gaulajterja, če naj v teh okoliščinah še naprej ostanemo v Trbovljah, ali pa — če se mu zdi primernejše — da bi odšli po dveh do treh dneh, ko bomo opravili svoje delo — drugam, kjer nas bodo mogli koristneje uporabiti.«¹⁵⁶

Dne 4. maja je po radiu Graz-Maribor-Alpen spregovoril Uiberreither. Poudaril je, da se bodo z vso odločnostjo bojevali proti vzhodu, dokler »ne bodo postali vidni uspehi pogajanj vlade rajha z zahodnimi velesilami« ... Dalje je dejal, da se je zadnje čase spustilo na Štajerskem več angleških oficirjev, ki iščejo zveze s službenimi mesti in govorijo o skorajšnjem premirju. »Izrecno opozarjam,

kakor hitro bodo otipljivi uspehi doslej oklevajočih pogajanj, bo prebivalstvo o tem pravočasno obveščeno. Doslej o teh pogajanjih vlada rajha še ni izjavila ničesar.« Če bodo prišle v gau enote zapadnih velesil, bo narod obveščen pravočasno. V nobenem primeru pa ne sme nihče zapustiti službenega mesta!¹⁵⁷

Zmagoslav piše, da je polkovnik Treeck 4. maja umaknil svoje sile s prostora med Savinjo, Savo in Sotlo (Kozjansko) in varstvo tega področja izročil 3. četniški planinski brigadi. Dne 6. maja je poslala komanda nemških čet za Južno Štajersko k Zmagoslavju dva zvezna oficirja (v civilu) z naročilom, naj četniki v Celju okličejo slovensko vlado, ki naj bi v imenu zahodnih zaveznikov zahtevala kapitulacijo nemških enot na Sp. Štajerskem. Nemci bi kapitulacijo sprejeli, na zahtevo te slovenske vlade pa bi tako dolgo držali položaje, dokler ne bi ta »celjska vlada« z delno mobilizacijo obvladala položaja, potem pa bi se dali Nemci razorožiti.

Oficirja sta Zmagoslavju ponujala letalo, da bi se odpeljal k zavezniški komandi v Italiji in tam uredil glede kapitulacije nemške vojske. Ko jima je Zmagoslav odgovoril, da je v Ljubljani že neka vlada, sta mu Nemca odgovorila, da te Nemci in Angleži ne bodo dosti upoštevali. Vse to je — piše Zmagoslav — naš položaj tako zamotalo, da se je z manjšo skupino četnikov in obema Nemcema prebil do Ljubljane, a Ljubljana je bila 7. maja že tako rekoč prazna. Zato je odšel v Kranj, kjer je govoril z Bitencem, sicer pa je bila »velika zmešnjava«. Zmagoslav se je prek Trojan vrnil, toda že 8. maja so četniki odšli iz Zidanega mosta čez Laško in z razvito jugoslovansko zastavo čez Celje in Slovenj Gradec v Labot. Dne 12. maja so se vdali Angležem blizu Št. Vida na Glini in ti so jih kmalu spravili v taborišče pri Vidmu.¹⁵⁸

Samo na kratko strnimo ugotovitve dr. T. Ferenc, kako je bila osvobojena slovenska zemlja. Dne 29. in 30. aprila leta 1945 so se tri divizije 4. JA prebijale k Trstu; od severa je prihajala 30. divizija 9. korpusa, medtem ko je njegova 31. divizija usmerila udarce proti Tržiču in Gorici. Dne 2. maja je v Trstu prenehal sleherni sovražni odpor in naše enote so zasedle do malega vse etnično slovensko ozemlje.

Med Reko in Klano obkoljeni 97. nemški armadni korpus se je poskušal prebiti, a je 7. maja leta 1945 položil orožje.

Ob pohodu proti Ljubljani sta 15. in 18. divizija 7. korpusa naleteli na obrambno črto Sostro—Zadvor—Orlje—Lavrica—Babna gorica—Črna vas, 29. divizija pa, ki je prodirala od juga, na obrambno črto Bevke—Log—Horjul—Vrzenec. Po hudih bojih in po umiku sovražnika iz Ljubljane so naše enote 9. maja zjutraj osvobodile glavno slovensko mesto.

Najdlje so trajali boji na Koroškem in so pri Dravogradu prenehali šele 15. maja. Tako se je druga svetovna vojna v Evropi končala šele 15. maja leta 1945, in to na slovenskem ozemlju.¹⁵⁹

SKLEPNA BESEDA

Od izida prve in druge knjige Pregleda zgodovine NOB v Sloveniji je minilo več kot deset let. Marsikdo bi se lahko vprašal, zakaj tak zaostanek v nadaljevanju Pregleda za razdobje od kapitulacije Italije do osvoboditve v začetku maja leta 1945.

Ohranjenih arhivskih dokumentov za razdobje od kapitulacije Italije je neprimerno več kakor za čas od začetka NOB do italijanske kapitulacije. Dokumenti tudi niso ohranjeni ali hranjeni v vedno istem arhivu; dostop v nekatere od teh arhivov ni bil vedno enako lahek in tudi njihova urejenost ni bila in ni vselej enaka. V razdobju od kapitulacije Italije naprej se čedalje jasneje kaže tudi problematika razvoja NOB v posameznih slovenskih pokrajinah. Vse bolj se začenja zelo jasno kazati, da je bil razvoj NOB na primer na Štajerskem drugačen od razvoja NOB na Primorskem ali v Ljubljanski pokrajini. Zakaj in od kod te posebnosti, je bilo treba pokazati z dokumenti, ti pa za vse slovenske pokrajine niso ohranjeni v istem številu in ne po dokumentarni vrednosti. Hočem reči: če je za določeno slovensko pokrajino ohranjenih več dokumentov, s tem še ni rečeno, da je bil tam razvoj NOB uspešnejši, bolj množičen itd. Različnost razvoja je bila odvisna od različnih vzrokov, katere bo treba pač še raziskati. To bo vedno lažje, čim večja bo časovna oddaljenost, s tem pa ni rečeno, da jih zgodovinarji že danes ne iščejo oziroma ne morejo in ne smejo iskati. Čeprav pri tem iščejo samo zgodovinsko resnico, utegnejo — povsem razumljivo — zadeti na najrazličnejše težave. Splošna težava je na primer, kako že danes prikazati vse napore NOB, ki je bila vsekakor herojska, a tudi razdobje le človeških dejanj, medtem ko je ena od specifičnih na primer, kako sukati pero, da ne bi pri opisovanju dejanj in nehanj vendarle ne žalili vseh tistih, ki so — vsekakor bona fide — delali tudi objektivne napake.

O NOB na Slovenskem je bilo napisanega že mnogo, o čemer nas morejo prepričati bibliografije o NOB. Čeprav bi večji del napisanega lahko šteli med prispevke k »spominom na partizanska leta«, pa preostali del zajema večja ali manjša znanstvena dela iz razdobja NOB. Največ zaslug za bibliografijo NOB na Slovenskem ima zgodovinar dr. France Škerl.

Ta je doslej (do leta 1971) izdal: Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev 1945—1959, Ljubljana 1962; Bibliografija o narodnoosvobodilnem boju Slovencev za leto 1960 (Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1962, št. 1, priloga); Kratka bibliografija o narodnoosvobodilnem boju Slovencev v letih 1961 in 1962 (Zgodovinski časopis 1963, str. 338—349); Bibliografija o narodnoosvobodilnem boju Slovencev za leto 1963 (Prispevki, Ljubljana 1965, št. 1—2, str. 1—91); Bibliografija o narodnoosvobodilnem boju Slovencev za leto 1964 in za leto 1965 (Prispevki, Ljubljana 1968—1969, priloga); Kratka bibliografija o NOB Slovencev v letih 1963—1965 (Zgodovinski časopis 1969, str. 321—335).

Nadaljevanje Škerlovih bibliografij je delo Štefke Zadnik, Bibliografija o narodnoosvobodilnem boju Slovencev za leto 1966 (Prispevki, Ljubljana 1970, št. 1—2, priloga). Najnovejša bibliografija (1971) je bibliografija knjig o razdobju NOB za leta 1945—1970, ki sta jo napisali Ančka Posavec in Miša Sepe, Narodnoosvobodilni boj Slovencev, Ljubljana 1970. V teh bibliografijah je evidentiranih nad 12 500 prispevkov.

Velika škoda je, da Škerlove bibliografije prinašajo v glavnem le naslove (pa tudi kratke ocene) tekstov, ki so izšli v tisku na Slovenskem. Le za kratko obdobje od 1961—1965 je Škerl v zgodovinskem časopisu prikazal tudi pomembna dela, ki so izšla v Jugoslaviji in v tujini o NOB slovenskega naroda. Tako nimamo celotne podobe, kaj je bilo napisanega o slovenski NOB. Kljub temu morejo naštetje bibliografije z bogatimi registri uspešno služiti pri začetni orientaciji za kakršnakoli dela iz razdobja NOB, obenem pa — kot je bilo že rečeno — zelo zgovorno pričajo, kaj vse je bilo že napisanega o NOB na Slovenskem.

Podobno kakor za vsako razdobje uporablja zgodovinar tudi za razdobje NOB v prvi vrsti vire (dokumente itd.). Na znanstvenem posvetovanju o Osvobodilni fronti slovenskega naroda ob njeni 25. obletnici od 28. do 30. aprila 1966 v Ljub-

ljani je zgodovinarica Marija Oblak-Čarni v svojem referatu opozorila na vrsto primarnih in sekundarnih virov za zgodovino NOB na Slovenskem (Viri za zgodovino Osvobodilne fronte, Prispjevki VI, šte. 1—2, str. 447—458). Natančno je opisala primarne vire, med katere štejemo partizanski arhivski fond, arhiv italijanskega okupatorja, nemške fonde, fonde kontrarevolucije, publicistične vire (partizanski tisk in fotografije), med sekundarne vire pa je referentka prištela spomine, partizanske topografije, zbirke mikrofilmov iz arhivov doma in na tujem.

Opozorila je tudi na izdajo virov. Prav tako je na to opozoril zgodovinar Tone Ferenc na 4. posvetovanju slovenskih arhivarjev v Ptujju maja 1968 (Kronika 1969, šte. 2, str. 107 do 111). Dr. Ferenc je pravilno prvi kritično opozoril na izdajo za Slovenijo zelo pomembnega, tudi v 1. in 2. knjigi Pregleda NOB v Sloveniji stalno citiranega tom. VI iz serije Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, ki jo izdaja Vojno istorijski institut v Beogradu. Dalje je kritično ocenil izdajo Dokumenti ljudske revolucije in Zbornik fotografij iz NOB 1941—1945. Poudaril je, da takih izdaj nima še nobena druga jugoslovanska pokrajina in da izhajajo kolikor toliko načrtno in sistematično. Naposled je opozoril na še nekaj posameznih zbirk virov, ki so izšle bolj priložnostno ali v počastitev kakega dogodka (ponatis Mlada Slovenija, 1. letnika Mladine, ponatis Dela, Delavske enotnosti, Slovenskega poročevalca 1938 in 1941, Šnuderlovo izdajo Dokumenti o razvoju ljudske oblasti, Ljubljana 1949, Zbor odposlancev slovenskega naroda, Ljubljana 1953, Jesen 1942, Poslovilna pisma na smrt obsojenih).

Obširnejši in snovno bogatejši je bil referat dr. T. Ferenca na posvetovanju zgodovinarjev o novejši dobi novembra 1969 v Ljubljani. (Prispjevki, Ljubljana 1970, str. 285—295). V poglavju o nekaterih značilnostih gradiva iz vojnih let 1941 do 1945 je poudaril, da nobeno odporniško gibanje v okupirani Evropi ni ohranilo toliko gradiva kot prav NOB slovenskega naroda (nekaj milijonov dokumentov iz razdobja 1941—1945). Za to gre zasluga Znanstvenemu inštitutu (ust. januarja 1944.) pa tudi posameznikom. Dalje je poudaril, da je najti v arhivskem fondu še velike vrzeli (razdobje 1941 do prve polovice 1942), da za vse pokrajine gradivo ni ohranjeno enakomerno, da je ohranjeno razmeroma veliko okupatorjevega gradiva, zlasti italijanskega, in pravilno je opozoril, da so v arhivih v

Gradcu in Celovcu verjetno tudi najvažnejši dokumenti (za področje šefov civilnih uprav).

V poglavju o arhivskem gradivu na Slovenskem je opozoril najprej na publikacijo Vodnik po arhivih Slovenije (Ljubljana 1965), ki prinaša tudi podatke o ohranjenih arhivskih fondih iz razdobja NOB, razen podatkov arhiva CK ZKS in arhiva republiškega sekretariata za notranje zadeve. Gre za nad 950 tm arhivskega gradiva v več kot dvajsetih arhivskih ustanovah. Največji arhivski fond je shranjen v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Dr. Ferenc dalje poudarja razbitost arhivskih fondov (isto ali sorodno gradivo hrani več ustanov), problematičnost urejenosti arhivov za znanstveno eksploatacijo in problem dostopnosti do nekaterih arhivov. Natančno govori tudi o arhivskem gradivu izven Slovenije (Beograd, Washington itd.).

Omenjenim ugotovitvam ni kaj dodati, razen, da se znanstveno prizadevanje tudi mlajše zgodovinarske generacije — kljub omenjenim težavam — ne zmanjšuje, temveč da uspešno raste.

Na istem posvetovanju slovenskih zgodovinarjev je prebral dr. France Škerl referat Kratek oris dosedanjega raziskovanja dobe NOB v Sloveniji (Ibid., str. 231—234). V potrebnih in koristnih razpravi je v uvodu poudaril, da se je znanstveno preučevanje razdobja NOB v Sloveniji začelo že ob koncu vojne in je ustvarilo do »danes nedvomno že pomembna dela«. Stvarno preseneča — nadaljuje — izredno veliko število avtorjev, ki kakorkoli obravnavajo to razdobje. Večji del seveda odpade na nezgodovinarje, od sestavkov teh pa na najrazličnejše spomine.

Zaradi točnosti je treba k tem besedam le dodati, da se je znanstveno preučevanje NOB začelo že kmalu med NOB samo. Pri tem mislim konkretno na različne Kardeljeve analize, zlasti pa na tri Kidričeve delitve NOB na Slovenskem na razdobja, katerih se v glavnem drži tudi pričujoči Pregled in mimo katerih ne bo mogel iti tudi bodoči zgodovinar. Omeniti je treba tudi delo Znanstvenega inštituta, zlasti njegovih članov in sodelavcev glede mejne problematike že med NOB.

Dalje opozarja dr. Škerl na dve ustanovi, ki sta v Sloveniji veliko pripomogli k razvoju zgodovinpisja NOB. Prva od teh je leta 1947 ustanovljena katedra za zgodovino NOB na filozofski fakulteti ljubljanske univerze, druga pa leta 1959

ustanovljeni Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Katedra, na kateri je začel predavati habilitirani univerzitetni profesor v zimskem semestru 1947/1948, je bila najprej omejena le na predmet zgodovina NOB jugoslovanskih narodov in slovenskega še posebej, a je kmalu razširila predmet na današnjo razsežnost, to je na pregled svetovne zgodovine in zgodovine jugoslovanskih narodov od leta 1917 (od februarske revolucije) dalje. Katedra, ki je dobila v šolskem letu 1971/72 habilitiranega univerzitetnega docenta, je nepretrgoma opravljala svoje temeljno univerzitetno znanstveno in pedagoško delo. Znanstveno delo profesorja je razvidno iz Zgodovinskega časopisa 1969, številki 3—4, str. 201—209. Poudariti je treba — čeprav ni akademski običaj pisati *pro domo sua* — da je to znanstveno delo v prvi vrsti skrbelo, da je dalo sluшатeljem potrebne preglede in neke vrste učbenike za vso bogato vsebino razdobja od leta 1917 dalje. Vsi ti pregledi in učbeniki so tiskani. Poudariti je treba tudi to, da predavatelj pred začetkom predavanj leta 1947 ni imel na voljo drugega kot nekaj tehtnih znanstvenih analiz in delitev NOB v razdobja (Tito, Kardelj, Kidrič idr.) in milijonske množice arhivskih dokumentov v docela neurejenih arhivih, skladiščih, kletah in drugod.

S pričujočo knjigo končavam Pregled razvoja NOB na Slovenskem. Morda je na to čakal tudi dr. Škerl, ko je v zgoraj omenjenem referatu dejal: »Ko bo napisana prva sinteza do osvoboditve, bo mogoče navedeno celotno predstavo spreminjati, dopolnjevati in znova graditi na temelju rezultatov, ki jih bo sproti dajalo podrobnejše raziskovanje slovenske zgodovine v dobi NOB.« (Ibid., str. 234).

Z ugotovitvijo se povsem strinjam. Novo odkriti dokumenti in časovna oddaljenost bodo prinašali tudi povsem nove zorne kote. Ne bodo pa spreminjali temeljne vsebine NOB, ki je bila pač taka, kakršna je bila, začeta in končana v določenem razdobju.

Teže kot znanstveno delo katedre za najnovejšo zgodovino bi bilo ocenjevati njeno pedagoško, pa tudi vzgojno delo. Znanstveno delo more vsaj na zunaj izpričati bibliografija, pedagoškega in vzgojnega pa ne. Ne mislim pri tem na te vrste dela univerzitetnega učitelja, koliko je prispevalo k moralno politični vzgoji mladih ljudi, temveč na dejstvo, da katedra obstaja že od leta 1947 in da se razvija — s pomočjo katedre

ali izven nje — nekaj prav dobrih mladih zgodovinarjev naj-novejšega razdobja.

Druga ustanova, ki jo omenja dr. Škerl, je leta 1959 ustanovljeni Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, s katerim je »proučevanje NOB preraslo v bolj organizirano in bolj sistematično raziskovanje te problematike«. (str. 231). Inštitut je v bistvu dedič januarja leta 1944 ustanovljenega Znanstvenega inštituta pri IOOF (predsedstvu SNOS), po osvoboditvi Inštituta narodne osvoboditve in od 1948 dalje Muzeja narodne osvoboditve (Fr. Škerl, Znanstveni inštitut, Zgodovinski časopis 1965—1966, str. 31—36; Fran Zwitter, Delo in pomen partizanskega inštituta, Prispevki 1970, št. 1—2, str. 151—155; Bogdan Osolnik, 10 let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in njegovo mesto v slovenskem zgodovinopisju, *ibid.*, str. 163—176).

Omenimo naj še delo skupine sodelavcev Vojno zgodovinskega inštituta JLA v Ljubljani, ki skrbi za izdajo že omenjene serije Zbornika dokumentov in za preučevanje vojaške problematike NOB v Sloveniji.

V nadaljevanju referata se je dr. Škerl prav uspešno lotil sumarnega pregleda, kaj vse je bilo doslej napisanega o NOB, česar so se lotevali ne samo zgodovinarji po stroki, temveč tudi pravniki, literarni zgodovinarji itd. pa tudi nezgodovinarji, s čimer pa misli posameznike, katerih prispevki ne sodijo samo v kategorijo »spominov na partizanska leta«. V glavnem se hočem držati prav te Škerlove kategorizacije.

1. Med obdelavo »lokalnih primerov« prihajajo najprej v poštev dela o Ljubljani. O tem mestu-heroju je napisanega izredno veliko. Ni jugoslovanskega mesta, katerega herojska dejanja bi bila popisana v štirih debelih zbornikih (I. V odločilnih dneh, Ljubljana 1959; II. Država v državi, Ljubljana 1961; III. Mesto v žici, Ljubljana 1967 in IV. Do zloma okupatorja, Ljubljana 1971). Škerl omenja — upoštevajoč le znanstvene kriterije — najizrazitejše pisce o vedenju Ljubljane med NOB. Tako je danes žal že umrli Miroslav Luštek pokazal izredno pridnost pri iskanju vseh vrst virov za opisovanje dogodkov iz začetkov okupacije in NOB v Ljubljani, kar je tudi objavil v zborniku Ljubljana v ilegali in v Prispevkih. Žal danes že tudi umrli mladi zgodovinar Dare Jeršek je obdelal plebiscitne akcije OF 1941—1942 (Prispevki 1961, št. 1—2, st. 195 do 237.) Veliko zaslug za ureditev Ljubljane v ilegali ima Marica Čepe, ki je tudi sama napisala več pomembnih del (Matični

odbori OF, Ljubljana v ilegali III., str. 372—388; Ljubljana v osvobodilnem boju, Kronika 1964, str. 81—92 itd.). Zelo natančno podoba Ljubljane med NOB je podal zgodovinar Matija Žgajnar (Ljubljana, obkoljena z bodečo žico, Partizanski pohod ob žici okupirane Ljubljane, Ljubljana, 1960, str. 5—41), dr. Fr. Škerl pa je načel sicer zanimivo, a v partizanski tradiciji demantirano vprašanje, ali je bila OF ustanovljena v Ljubljani 26. ali 27. aprila 1941. (Kdaj je bila ustanovljena OF, Borec 1957, str. 185—186; 1958, str. 176). Posebej je Škerl posvetil Ljubljani delo Ljubljana v borbi (Ljubljana 1950) in Ljubljanske srednje šole v letih 1941—1945 (Ljubljana 1964). V nekem smislu je v tem delu le premalo prikazana organizirana dejavnost in skrb KPS za delo in razvoj OF tudi na ljubljanskih srednjih šolah. Vendar je avtor dokumentarno dokazal, da se prav zaradi aktivnosti OF na teh šolah niso posrečili najrazličnejši poskusi slovenskega izdajalskega vodstva pridobiti srednješolsko mladino. Na ljubljanskih srednjih šolah je bilo opaziti več organiziranih aktivnosti, tako upor proti »rinskemu pozdravu« in vpisu v Gill, praznovanje (v šolah) 29. oktobra in 1. decembra 1941 in »čiščenje« med dijaki samimi. Ne preseneča ugotovitev, da med uporno mladino niso bili samo proletarski otroci (ti so bili, ker se niso mogli šolati v srednjih šolah, v manjšini), temveč »predvsem otroci meščanskih družin, uradniških in drobnih meščanskih poklicev« (str. 233). Gibalna sila mladine je bil »patriotizem, visoka narodna zavest, mržnja do okupatorja« (str. 337). Ivo Juvančič je obdelal delovanje italijanskega okupatorja v Ljubljani v letih 1941—1943 v Prispevkih (1962, str. 63—143).

Na drugo mesto v kategorizaciji »lokalnih primerov« šteje dr. Škerl dela o Mariboru. Teh sicer ni veliko, pomembno delo pa je opravila Milica Ostrovška s poljudnim, a dokumentiranim delom Kljub vsemu odpor, ki je začelo izhajati v mariborskem Večeru že leta 1958, nato pa izšlo v treh knjigah v letih 1963 do 1968 itd. Delo sicer potrebuje še marsikak komentar, prinaša pa dobra napotila za obravnavo več primerov, ki so tipični prav za Maribor med NOB (izgube partijskih kadorov, nemško meščanstvo, izdaje, neprevidnosti itd.).

Škerl šteje nadalje v to kategorizacijo še posebne zbornike in zbornike periodičnega značaja. Med prve, ki obravnavajo zaokrožena področja in so izšli ob različnih priložnostih ter prinašajo tudi prikaze iz NOB, šteje med drugimi zbornike področij Cerklje na Gorenjskem, Naklo, Bled, Gorje, Grosup-

lje, Jesenice, Moste v Ljubljani, Kočevje, Mengeš, Kranj, Kozjansko, Litija, Sp. Posavje. V drugo vrsto šteje zbornike periodične narave (Celjski zbornik, Loški razgledi, Kamniški zbornik, Ptujski zbornik). Eni kot drugi zborniki te vrste prinašajo prav dragocene drobce pa tudi širše razprave iz NOB svojega področja, primerjajo celo problematiko in specifičnosti NOB svojih domačih krajev z različnimi razvoji na drugih področjih itd. Sleherni zgodovina NOB na Slovenskem jih bo morala upoštevati in pisci se morda niti ne zavedajo, kakšne velike usluge delajo s tem slovenski zgodovini.

Škerl v to kategorijo še posebej šteje obdelavo nekaterih okolišev. Tako je zaslužni zgodovinar NOB Janko Jarc napisal dvoje del, Rog, spomenik slovenske osvobodilne borbe (Ljubljana 1965) in Partizanski Rog (Maribor 1967). V obeh delih more najti bralec vse, kar je v zvezi s tem znamenitim partizanskim pogorjem. Pozornost z obdelavo NOB v Šaleški dolini je zbudilo dvoje del zgodovinarja Milana Ževarta. Prvo je izhajalo v mariborskem Večeru (od 9. septembra do 28. oktobra 1959), drugo pa je izšlo v Prispevkih (1960, str. 169 do 225). Svoja resna znanstvena prizadevanja je pokazal Ževart že v predavanju na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti jeseni leta 1959 (Zbiranje in obravnavanje krajevnega gradiva za zgodovino delavskega gibanja in NOB, Prispevki 1960, str. 343—354). Koristen priročnik je Ževartov zelo skrbno napisani in urejeni kratek historiat krajev Po sledovih narodnoosvobodilnega boja v Mariborskem okrožju (Maribor 1963), dobro je napisana brošura Milan Pintar-Toledo (Maribor 1964), vso pozornost pa zasluži Ževartov znanstveni uvod k skrbno sestavljenemu kolektivnemu delu članov mariborskega muzeja NOB, Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani slovenski Štajerski (Maribor 1965). Ževartov uvod k tej dragoceni knjigi (str. 7—24) je soliden oris okupatorjeve taktike na Štajerskem in je tako prispevek k problemu nemške okupacijske taktike nasploh. Dopolnjena je knjiga izšla tudi v drugi izdaji (1969) in obe izdaji je vestno ocenil in Ževartov uvod tudi dopolnil T. Ferenc, ki je že pri oceni prve izdaje (Zgodovinski časopis 1967, str. 312—320) opozoril na nekatere nekritičnosti v podobni izdaji poslovilnih pisem, ki jih je izdal Franček Saje (Pisma na smrt obsojenih . . ., Ljubljana 1958, dop. izdaja 1959). Saje v svoji izdaji namreč izpušča iz pisem na smrt obsojenih religiozne misli in prepričan sem, da je spričo tega dr. Ferenc povsem upravičeno

zapisal: »V tem, da so bili med talci verni ljudje, se kaže veličina Osvobodilne fronte, ki je v boj za svoje velike cilje, to je za osvoboditev in združitev slovenskega naroda, vključila tudi večino vernega ljudstva.« (Ibid., str. 315.) Skupaj s Stanetom Terčakom je Ževart izdal dobro dokumentirano delo *Od vstaje do zmage, Narodnoosvobodilna vojna v Šaleški dolini in Šmartnem ob Paki* (Maribor 1966).

Omembe vredna so tudi dobro in skrbno pisana dela Staneta Terčaka. Pozornost je zbudil že s knjigo *Živi zid* (Celje 1952) in z njeno dopolnitvijo, *Štirinajsta*, ki je izšla v dveh izdajah (Celje 1967, 1969). Omenili bomo še znanstveno razpravo o pohodu 14. divizije na Štajersko, a Terčakova knjiga prinaša toliko tipičnih partizansko-človeških elementov tega pohoda, da je več kot samo branja vredna. Terčak je veliko pisal o NOB v celjskem tisku (o partizanskem šolstvu v Zg. Savinjski dolini, o partizanski saniteti prav tam itd).

Veliko je napisal večjih in manjših dobro dokumentiranih drobcev Bogdan Žolnir (o razvoju NOB v Mežiški dolini itd). Neumoren pisec o Pohorju med NOB je France Filipič. Kot natančno delo je treba omeniti večkrat izšlo knjigo *Pohorski bataljon* (1958, 1963, 1968) in *Prvi pohorski partizani* (1965). Več kot samo lokalna kronika je knjiga Karla Grabeljška, *Vrhnika in okolica v boju za svobodo* (Nova Gorica, 1968). Prikupno literarno, a dobro dokumentirano je opisal dogodke med NOB predvsem na širšem grosupeljskem področju Radko Polič v ciklusu *Čudežna pomlad*, Ljubljana 1959; *Žita zorijo*, Ljubljana 1960 in *Sonce in ceste*, Ljubljana 1961. Dobra je knjižica *Ilova gora* (Grosuplje 1961). Podobni sta deli Črtomira Šinkovca, *Uporni svet pod Snežnikom* (Nova Gorica 1960) in Milka Štolfe, *Med briškimi griči je posijalo sonce* (Ljubljana 1963).

Med deli, ki obravnavajo širša območja, naj posebej naštejemo naslednja: *Drago Novak, Prlekija v narodnoosvobodilni vojni* (Murska Sobota 1965), *Ferdo Godina, Prekmurje 1941—1945* (Murska Sobota 1967) in *Janez Vitkovič, Bela krajina skozi viharje k svobodi* (Ljubljana 1961.)

2. Nadaljnja Škerlova kategorizacija so »splošni problemi« in od teh najprej »posamezne dejavnosti«. S tem prehajamo v osrčje zgodovinopisja NOB. Ne da bi podcenjevali katerokoli resno delo ali prispevek k zgodovini NOB iz te vrste kategorizacije, vendar vseh na tem mestu le ne morem naštet.

Omenjajo jih že tako bibliografije; na tem mestu se bom omejil samo na nekatera dela. Škerl šteje med »posamezne dejavnosti« najprej znanstvena dela s področja kulture. Če med partizansko kulturo štejem literarno, likovno, gledališko in glasbeno umetnost ter šolstvo, moramo poudariti, da so bile vse partizanske kulturne veje — v danih okoliščinah — izredno razvite in da začetki partizanske kulturne dejavnosti sežejo že v prvo leto okupirane Ljubljane — vsestranskega srca osvobodilnega boja. Podrobneje je o tem govoril Ferdo Fischer na znanstvenem posvetovanju o OF v referatu Organizacijske oblike in delovne metode slovenskih kulturnih delavcev v okupirani Ljubljani (Prispevki 1966, str. 353—361) in o tem je pisal tudi Tone Seliškar (Slovenski kulturniki v boju z okupatorjem, Borec 1961, str. 25—30). Seliškar je nekaj tehtnih misli o partizanski kulturni dejavnosti zapisal že v Delavski enotnosti v začetku junija 1945. Iste misli je obravnaval v mariborskem Večeru septembra leta 1952, o partizanih in umetnikih pa je pisal v Delavski enotnosti maja 1955.

Največ zaslug za znanstveno obravnavo partizanske kulturne dejavnosti ima slavist Viktor Smolej. Že v Slovenskem zborniku 1945 je napisal zanimivo razpravo o čiščenju jezika na osvobojenem ozemlju. Dobro pregledna je njegova razprava Srednješolstvo na osvobojenem ozemlju (Sodobna pedagogika 1951, str. 149—157). V Obzorniku in Borcu je leta 1953 objavil dvoje razprav o samoniklem partizanskem pesniku, znanem gorenjskem partizanskem komandantu Blažu Ostrovrharju. O partizanski liriki je pisal v Naši ženi (1953, str. 272 sl.), o Prešernu in narodnoosvobodilni vojni v Kroniki (1955, str. 5—14). Izčrpna je razprava Naše slovstvo v dobi narodnoosvobodilne vojne (Pogovori o jeziku in slovstvu, Maribor 1955, str. 27 do 53) in Partizanski slovenski čitanki (Ibid., 1959/60). V isti številki se je spomnil kot talca padlega pesnika Ivana Roba, v Goriškem zborniku (1947—1957) pa je pisal o pesmih borcev 31. divizije. Več razprav je objavil v reviji Jezik in slovstvo 1962/1963 (Nekaj novih knjig o slovstvu NOB, O preučevanju slovstva v narodnoosvobodilnem boju), v Slavistični reviji 1963 pa razpravo Nekaj predlogov za slovenske partizanske pesmi. V Mariboru je leta 1965 izdal izbrana dela Ivana Roba. Najpomembnejši rezultat njegovega raziskovanja pa je delo Zgodovina slovenskega slovstva v letih vojne 1941—1945 (Ljubljana 1971.)

Zgodaj se je oglasil z manjšimi razpravami Dušan Moravec (*Odsev osvobodilne borbe v naši književnosti*, *Koledar OF 1946*, str. 121—127; *Pet let Slovenskega poročevalca*, *SP 27. aprila 1946*), leta 1949 je izdal *Kajuhove pesmi*, v I. zborniku *Ljubljane v ilegali* pa je pisal o Mateju Boru, pesniku revolucije.

V *Tribuni* (1957, štev. 7—9) je napisal Jože Pogačnik esej *Književnost na straži* (*Poskus splošne opredelitve slovstva v času NOB*). Brošurica Vere Jager, *Slovenska umetnost med NOB s posebnim pogledom na književnost 1941—1961* (Ljubljana 1961), je povzročila polemiko z Viktorjem Smolejem (*JIS 1961/62* v več številkah). Mitja Mejak je pisal o Kajuhu (*Beseda o Kajuhu* v brošuri Karel Destovnik-Kajuh, *Pesmi*, Ljubljana 1963). Omeniti je treba tudi Kumbatovičeve eseje o partizanskih pesnikih (*Veseli veter*, Ljubljana, 1956).

Na svojstven historiat založbe in izdaje nekega knjižnega dela opozarja Pavšič Vladimir-Matej Bor v članku *Osvobodilna fronta je tiskala pesniške zbirke* (*Borec 1966*, str. 751—754). Za zgodovino zlasti znamenitih ljubljanskih listkovnih akcij je pomemben bibliografski prispevek Štefke Bulovec, *Drobni tisk* (Ljubljana v ilegali II., str. 468—476; III., str. 468—471; IV., str. 604—610). Pregled ilegalnega tiska v Ljubljani v letih 1941 do 1945 je napisala danes že pokojna marljiva zbirateljica in obdelovalka partizanskega tiska Darja Ravnihar (Ljubljana v ilegali III., str. 472—480).

V *Kamniškem zborniku* pa tudi drugod je o razvoju partizanske književnosti in šolstva pisal Emil Cesar (1963, str. 95—114; *Loški razgledi 1964*, str. 17—25).

Kljub več kasnejšim razpravam o partizanski likovni umetnosti bi na tem mestu omenil le sestavek Doreta Klemenčiča, *Partizanstvo in umetnost* (*Koledar OF 1946*) in razpravo Filipa Kumbatoviča-Kalana, *Partizanska grafika* (*Naši razgledi 9. julija 1953*). Vera Visočnik in Aleksander Bassin pa sta pisala o partizanski likovni umetnosti v delu *Revolucija in umetnost* (Nova Gorica 1966).

O gledališki umetnosti v partizanih je napisal več tehtnih razprav Filip Kumbatovič-Kalan (*Iz zapiskov o partizanskem gledališču*, *Slovenski zbornik 1945*, str. 409—415; *Naše delo v osvobodilnem boju*, *Gledališki koledarček za sezono 1945 do 1946*, str. 53—72; *In zapiskov o partizanskem gledališču*, *Koledar OF 1946*, str. 204—213; *Tako smo začeli*, *Tovariš 1953*,

str. 1148—1149). O prvem partizanskem lutkovnem gledališču je pisal Hinko Wilfan (Obzornik 1958, str. 493—496), Ivan Jerman pa je napisal Slovenski dramski igralci med II. svetovno vojno (Ljubljana 1968).

Veliko je napisanega o partizanskem petju in izšlo je več pesmaric. O partizanski pesmi je pisal Radoslav Hrovatin (Partizanska pesem, Ljubljana 1953). Kratak pregled dejavnosti te vrste je napisal Ciril Cvetko (Naši razgledi, 19. marca 1960), Radovan Gobec je izdal Partizanske pesmi (Ljubljana 1964), Bogomil Gerlanc pa Pesem borb in zmag (Partizanske skladbe in Invalidski pevski zbor, Ljubljana 1964). V Obzorniku (1946, str. 223—226) je napisal Karlo Pahor članek Naša partizanska pesem. Leta 1970 je Ivan Jerman izdal delo Pevski zbor Jugoslovanske armade Srečko Kosovel.

Veliko je napisanega o partizanskem šolstvu na osvobojenem ozemlju. Tehtne sestavke o tem je napisal partizan-pedagog in učitelj Venčeslav Winkler (Slovenski zbornik 1945, str. 378—382; Popotnik 1945/46, str. 2—4; Sodobna pedagogika 1951, str. 146—49, 186—193; Ibid., 1955, str. 113—120; Prosvetni delavec 19. novembra 1955.) Poljudnejši je Winklerjev članek Učitelj je bil tudi vojak in aktivist (Večer, 3. decembra 1963) in razprava Novi temelji slovenskega šolstva (TV 15, 18. februarja 1964). Smolejevo razpravo o srednjem šolstvu na osvobojenem ozemlju smo že omenili. O teh je pisal tudi S. B. v glasilu Kovinoplastike, Lož 1965.

Bogomil Gerlanc je napisal snovno bogato razpravo o okrožnih in pokrajinskih učiteljskih konferencah v času NOB (Sodobna pedagogika 1951, str. 157—171), Vilko Kolar pa o službi šolskega nadzornika za časa NOB (Ibid., str. 177—185). Še posebej o skrbi za učiteljski naraščaj med NOB je pisal Drago Vončina (Ibid., str. 172—177), Marjan Tratar-Učo pa je zapisal nekaj zanimivih misli v članku Tudi partizanska šola je ustvarila novo življenje (Prosvetni delavec, 14. oktobra 1953).

Posebej o gorenjskem šolstvu je pisal Ivan Bertoncely (Šolstvo na Gorenjskem v letih 1941—1945, Sodobna pedagogika 1951, str. 204—211), o šolstvu na Primorskem in Gorenjskem Henrik Zdešar, Slovenski zbornik 1945, str. 435—537; Popotnik 1945/46, str. 56—59; Sodobna pedagogika 1951, str. 194 do 204), o partizanskem šolstvu na škofjeloškem področju pa Rado Jan (Loški razgledi 1963, str. 11—27). Spomine na partizanske šole v Brkinih je napisala Marica Čepe (Prosvetni

delavec, 10. marca 1952), o učnih načrtih partizanskih osnovnih šol pa je pisal Josip Dolgan (Sodobna pedagogika 1955, str. 131—136).

S področja pravne dejavnosti med NOB (razvoj partizanskega prava, slovenske državnosti itd) je napisal veliko pomembnih razprav dr. Makso Šnuderl. V Novem svetu je 1946 in 1947 (I., str. 452—459, II., str. 532—543, 779—791) dvoje temeljitih razprav o mejnikih naše ustavne in upravne ureditve ter o materialnem kazenskem pravu v narodnoosvobodilni vojni Slovenije. Še pomembnejša in funkcionalno še vedno koristna je njegova zbirka Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji (Ljubljana 1949). Kljub nekaterim netočnostim v uvodu in napakam pri prepisih dokumentov iz enega samega vira (ljubljske izdaje Slovenskega poročevalca v glavnem) je zbirka še danes koristna in jo more uspešno uporabljati tudi zgodovinar. (Prim. Pripombe h knjigi Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Borec 1950, štev. 7, 8, 9, 10). Temeljne preglede prinaša knjiga Ustavno pravo FLRJ, pa tudi razprava Dve deklarativni normi ustave (Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete v Ljubljani 1950, str. 161—206). Za Naše razglede (17. oktobra 1959) je napisal Partizanski pravniki, za Borca 1966 (štev. 8—9) pa razpravo Osvobodilni boj in njegovo ustvarjalno pravo. Zanimivemu dokumentu že iz julija leta 1941 (»partizanski zakon«) je posvetil razpravo v Pravniku (1966, štev. 1—3), o pravniškem delu na Rogu, v Kočevju in Črnomlju pa je pisal v Pravniku (dok. štev., str. 408—415). Osvetlil je pomen plenuma OF septembra leta 1941 (Ljubljana v ilegali II, str. 386—397), v uvodnem predavanju v 4. del znanstvenega posvetovanja o OF (Prispevki 1966, str. 371—391) pa je prišel do zaključka, da »okupirana Slovenija ni upoštevala ne okupacije ne aneksije(!) sovražnika in ne meščanskega pravnega reda stare Jugoslavije, temveč se je vse bolj pripravljala na svojo lastno državnost v okviru Jugoslavije, in to z bojem zoper okupatorja in z revolucijo zoper družbeni red, v katerem je živela do takrat« (str. 391).

Drugi pravnik, že med vojno snovatelj v zakonodajnem odboru SNOS, dr. Lado Vavpetič je že leta 1950 napisal pomembno razpravo Ljudski odbori kot najvišji organi državne oblasti (Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete 1950, str. 31—49), deseti obletnici prvega zborovanja slovenskih

pravnikov na osvobojenem ozemlju (sredi oktobra 1943) pa je posvetil članek v *Pravniku* (1953, štev. 10—11, str. 309 do 313). Na simpoziju o OF je razpravljal o nekaterih značilnostih slovenskega narodnoosvobodilnega odpora (*Prispevki* 1966, str. 415—426).

Ugledna partizanska pravnika dr. Anton Kržišnik in dr. Teodor Tominšek sta temeljito analizirala in osvetlila Kočevski proces, prvi sodni proces te vrste proti narodnim izdajalcem v okupirani Evropi (*Pravnik* 1959, str. 408—458). O tem procesu, njegovem zgodovinskem okviru in pomenu je pisal še dr. A. Kržišnik v *Pravniku* (1963, 378—395 in dr. T. Tominšek (*Razkrinkano izdajstvo*, Borec 1963, str. 433—435). Dr. Tominšek je v dokumentarni izdaji *Pravnika* (1946, str. 356 do 358) napisal razpravo *Začetki novega civilnega sodstva v Sloveniji in Leto utrjevanja vojaškega sodstva NOB v Sloveniji* (str. 333—346).

Nekdanji javni tožilec za Slovenijo pokojni Jernej Stante je napisal *Misli o nastanku in razvoju našega sodstva* (*Novi svet* 1946, str. 356—358) in članek *O partizanskem sodstvu* (*Borec* 1954, str. 304—305), v dokumentarni izdaji *Pravnika* pa *Naša sodna praksa*. Silverij Pakiž je napisal brošuro *Partizansko sodno pravo* (Ljubljana 1952).

V dokumentarni številki *Pravnika* je Fedor Košir napisal *Delo in pomen Komisije pri predsedstvu SNOS za ugotavljanje vojnih zločincev in njihovih pomagačev* (str. 399—403), *Stanko Peterin, Javno tožilstvo in njegova vloga pri graditvi ljudske oblasti v Sloveniji s posebnim ozirom na Slovensko Primorje* (str. 362—392), *Zoran Polič, Prva upravopolitična šola* (str. 403—407) in *Boris Puc, Civilno sodstvo v Slovenskem Primorju med NOB* (str. 359—362). V isti številki *Pravnika* so pisali še drugi partizanski pravniki, *Marjan Vivoda o nastanku in razvoju javnega tožilstva v Sloveniji med NOB* (str. 322 do 333), *Anton Zupan-Nino, Delo javnih tožilcev pri izvajanju civilnega nadzorstva . . . s posebnim ozirom na Štajersko leta 1944* (str. 392—395) in *Jože Žabkar, Vojaško sodstvo na področju IV. operativne cone NOV in POS* (str. 395—399).

O sestanku slovenskih in hrvaških partizanskih pravnikov poleti 1944 je pisal *Lojze Ude* (*Borec* 1964, str. 881—885, ob deseti obletnici konference pravnikov na osvobojenem ozemlju Slovenskega Primorja je pisal *Lev Svetek-Zorin* (*Pravnik* 1955, str. 69—71).

O Kočevskem zboru odposlancev slovenskega naroda je pisal Josip Globevnik (Kočevski zbor in ustavnost, Pravnik 1963, str. 374—377 in Naši razgledi 21. septembra 1963). Pregleden članek o prvem zasedanju SNOS v Črnomlju je Globevnik napisal v Naših razgledih 8. februarja 1964.

Kot so veliko pisali o svoji stroki partizanski juristi, so veliko napisali o svoji stroki tudi partizanski medicinci. V knjigi Oris partizanske sanitete (Ljubljana 1967) je tako mogel zgodovinar poleg dokumentarnega gradiva uspešno uporabiti že obstoječo literaturo partizanskih medicincev in apotekarjev. Menim, da bi izpopolnjeni Oris (še izpopolnjena zgodovinska dokumentacija, predvsem pa strokovna analiza zdravljenja v partizanih) mogla predstavljati zaokroženo monografijo o slovenski partizanski medicini pa tudi prispevek k znanosti na področju vojaške medicine.

Čeprav že oris omenja glavno literaturo, je le treba tudi na tem mestu omeniti vsaj najpomembnejša dela. Eden od ustanoviteljev in utemeljiteljev slovenske partizanske medicine Pavel Lunaček-Igor je napisal pregledno delo Delež slovenskega zdravnika v partizanih (Naši razgledi, 19. septembra 1954). Že v Slovenskem zborniku 1945 je prvi sanitetni referent pri glavnem štabu NOV in POS Rudolf Obračunč-Cedrik napisal razpravo Zdravstveni problemi v domovinski vojni (str. 106—115), v Borcu 1966 pa kratko poročilo, Kako je delala partizanska saniteta (str. 749—751). Obsežnejše delo je napisal Janez Milčinski, Mi pa nismo se uklonili..., Nekaj zapiskov o partizanskem zdravstvu (Zdravstveni vestnik 1951, str. 43—50, 85—92, 133—140). Več pomembnih razprav in podatkov prinašata zbornika Ljubljana v ilegali in Poslanstvo slovenskega zdravnika (Ljubljana 1965). Kako so nastajale partizanske bolnišnice je pisal Bogdan Brecelj (Poslanstvo, str. 504—514). Dalje so pisali Franci Derganc, Janez Milčinski, Janez Kanoni in drugi.

Pregledno in dokumentarno razpravo je napisal o partizanski saniteti na Primorskem Aleksander Gala (Primorske novice, Nova Gorica 20. julija 1960), Edo Pohar pa o partizanskem zdravstvu na Gorenjskem (Poslanstvo, str. 539—575). O kamniškem sektorju partizanskih bolnišnic je pisal Franc Podstudenšek-Rok (Borec 1954, str. 382—386).

O primorski partizanski bolnišnici Franji je pisala dr. Franja Bojc-Bidovec (Naša partizanska bolnišnica, v knjigi Franja,

Ljubljana 1960, str. 28—72), dr. Franci Derganc, Kirurško delo v bolnici »Franja« od septembra 1944 do maja 1945 (Ibid., str. 73—89) in dr. Viktor Volčjak, Vloga partizanske bolnice »Franja« v organizaciji zdravstva IX. korpusa (Ibid., str. 5—27). Dr. Pavla Jerina-Lah je napisala Iz življenja partizanske bolnice »Pavla« (Goriški zbornik, Nova Gorica 1957, str. 120—127). Skupaj z dr. Aleksandrom Galo sta izdala Slovenska vojaška partizanska bolnišnica »Pavla« (Nova Gorica 1967). O partizanskih bolnišnicah na zahodnem delu Pohorja je pisal tudi Mavricij Zgonik (Nova Obzorja, Maribor 1950, str. 319—324). Veterinar Milan Dolenc je uspešno pisal o veterinarski službi v NOB Slovenije (Dolenjski list 9. maja 1963).

O partizanskem lekarništvu so pisali Anton Priveršek, Uroš Ruprecht (Farmaceutski vestnik 1963, str. 43—49 in 105—108), Mato Kovačević in Branko Grahek pa sta izdala Terenske apoteke NOV Slovenije (Beograd 1961).

Veliko je že napisanega o partizanskih tehnikah, kamor štejemo vse, kar je bilo kakorkoli v zvezi in je služilo vsestranski propagandi NOB (tisk, tiskarne, radio, zveze, javke, transporti, razpečavanje partizanske literature itd.). Pomembna razprava o delu te vrste partizanske dejavnosti je dokumentirano delo nekdanjega voditelja centralne tehnike v Ljubljani Milana Škerlavaja-Petrača (Centralna tehnika v dobi največjega poleta, Ljubljana v ilegali III, str. 412—436). Petračevo razpravo dobro dopolnjujeta deli Cirila Lukmana-Anja in Ostoja Tume (Po težkih preizkušnjah v nove naloge, Ljubljana v ilegali IV, str. 442—458 in Delo tiskarne »Tuma« za centralno tehniko, Ibid., str. 459—470).

O partizanskih tiskarnah je pisal Rado Čenčič (Partizanske tiskarne med narodnoosvobodilno vojno, Grafična revija 1953, štev. 3, str. 12—18). Ivan Strekelj je opisal delo grafičarjev v okupirani Ljubljani (Zbornik sindikata grafičarjev Slovenije, Ljubljana 1958, str. 29—37), Ludvik Čarni je napisal pregled ilegalnih grafičnih tehnik centralne tehnike KPS v Ljubljani (Kronika 1960, štev. 1—8).

Pionirsko delo pri raziskovanju še vedno premalo osvetljene partizanske dejavnosti — partizanskega tiska — sta začela Jože Udovč in Cene Kranjc. Prvi je zbral gradivo za bibliografijo slovenskega osvobodilnega tiska (Slovenski zbornik 1945, str. 559 do 606), drugi pa je informativno opozoril na pomembnost in vsestransko veličino partizanskega tiska. (Partizanski

tisk v borbi za svobodo, Koledar OF 1946, str. 88—89). Najbolj popolno bibliografijo slovenskega periodičnega in neperiodičnega tiska — brez drobnega tiska — pa je izdal Vojno istorijski institut pod naslovom Bibliografija izdanja u narodno-oslobodilačkom ratu 1941—1945 (Beograd 1964). O partizanskem tisku in tehnikah so pisali Marica Čepe, Savica Hočevnar, Adolf Arigler, Dušan Vreg in Rudi Ganziti (Ljubljana v ilegali 1,201 sl.). Doslej najboljše in za nadaljnje znanstveno delo na tem področju koristno je delo Jožeta Kralla, Rast slovenskega narodnoosvobodilnega tiska v letih 1941—1945 (referat na znanstvenem posvetovanju o OF, Prispevki 1966, str. 337 do 352). Trenutno pa izhaja njegovo najpomembnejše delo s tega področja v več knjigah z naslovom Partizanske tiskarne na Slovenskem.

O veliki posebnosti — o radijskem oddajniku OF v okupirani Ljubljani 1941/42 — je pisal Milan Osredkar (»Kričač«-oddajnik OF, Borec 1955, str. 57—60). O tem oddajniku in njegovem nasledniku na osvobojenem ozemlju je obširno pisal L. Požun v pregledni razpravi Radio Osvobodilne fronte (Komunist, 29. maja — 14. avgusta 1964).

O partizanskem tisku na Primorskem sta pisala Jože Oblak (Primorske novice, Nova Gorica 29. junija—27. julija 1960) in Marjan Breclj, Bibliografija partizanskega tiska na Primorskem (Nova Gorica 1965), o tehnikah in tisku na Gorenjskem Emil Cesar (Kamniški zbornik 1962 in Loški razgledi 1962, prim. kritične pripombe Mirka Stiplovška v Zgodovinskem časopisu 1963, str. 307 do 310). O partizanskih tiskarnah v škofovski okolici je pisal Vlado Rozman (TV 15, 15. septembra 1964), Jože Krall pa je napisal zelo natančno razpravo o gorenjski tiskarni Donas in partizanski tiskarni Triglav na Goteviškem Snežniku (Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani 1958, str. 29—52; Prispevki 1960, str. 171—183). Pregledno delo Partizanski tisk ob Meži, Dravi, Mislinji je napisal Bogdan Žolnir (Slovenj Gradec 1962).

Iz še danes nerazumljivih mi razlogov je mnogo premalo napisanega o kurirskih zvezah, TV postajah itd.

3. Med obdelavo »splošnih problemov« šteje dr. Škerl tudi dela o partizanskih enotah. Pri tem kakor pri razpravah o politični strani in problemih NOB zadene skoraj vsak avtor na tehnično pa tudi metodološko težavo, kaj spada, kaj naj zajame zastavljeni si problem in kaj še spada (zaradi boljše

osvetlitve) v okvir zastavljene znanstvene obdelave. Večkrat se avtorjem dogodi, da prekoračijo okvir, da pišejo pač »vse«, pri tem pa trpi jasnost prikazovanja v naslovu razprave ali dela zapisanega problema itd. Tako so dela te vrste pogostokrat zelo obsežna po kvantiteti, pri tem pa trpi njihova kvaliteta. Problemi nastajajo tudi pri navajanju virov. Brez dvoma bo avtor novo odkriti dokument — posebno pomembnega — eksploatiral bolj kot tistega, ki je bil tiskan in objavljen že večkrat.

V to kategorijo del bi mogli šteti vse, kar je bilo napisane o partizanskih enotah. Kot pove že Škerlova bibliografija, je del te vrste zelo veliko, a večina jih je le bolj memoarske narave. Nastala pa so že tudi dobra znanstvena dela.

Eden od zaslužnih in dobrih piscev del te kategorizacije je bil pokojni zadnji komandant slovenskega glavnega štaba general Dušan Kveder. General Kveder-Tomaž je že v Slovenskem zborniku 1945 (str. 457—473) zanimivo opisal prva tri obdobja razvoja NOV in POS. To je pionirsko delo prav kakor njegov manjši članek Razvoj naše narodnoosvobodilne vojske (Koledar OF 1946, str. 142—145) in večja analitična razprava Borbe divizij in korpusov na Slovenskem od junija 1943 do junija 1944 (Novi svet 1946, str. 229—289; 479—494).

Drugi zaslužni vojaški pisec je general Lado Ambrožič-Novljan. Kratko, a precizno je opisal boje za Suho krajino pomladi leta 1943 (Vojaški informator 1964, štev. 4, stran 44—50). Večja, a še boljša je razprava Partizanska protiofenziva (Vojnogodovinska študija o zimskih bojih prvih štirih slovenskih brigad na Slovenskem in skupaj z dvema hrvaškima brigadama na Hrvaškem od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943, Ljubljana 1965). Ambrožičeva analiza predvsem vojaških akcij — poleg preudarnega poudarka bratstva in enotnosti med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi enotami — zasluži vso pozornost. Morda še boljše — zaradi kritičnosti in objektivnosti — je Ambrožičevo delo Pohod štirinajste (Vojno zgodovinska študija o pohodu XIV. divizije NOV in POJ iz Suhorja v Beli krajini skozi Hrvaško na Štajersko in o bojih od 6. januarja do 26. februarja 1944, Noya Gorica 1967). To delo, ki ga je začel avtor »na lastno pobudo«, temelji predvsem na dokumentih, na dveh poročilih komandanta 14. divizije Klanjščka-Vasje, na poročilih (depešah) Avblja, ki je kot pomočnik politkomisarja glavnega štaba divizijo spremljal, na sproti pisa-

nem dnevniku namestnika komandanta divizije Vidmarja-Luke itd. S pridom je general Ambrožič uporabljal tudi natančno pisano poročilo nemškega nasprotnika polkovnika Treecka in kasnejše konzultacije z borci, ki so se udeležili pohoda.

V bistvu je Ambrožičevo delo zelo natančen itinerar divizije za določeno razdobje, opis poti in bojev ter vsega, kar je bilo s tem v zvezi. Zanimiva je vojaška in politična analiza dogodkov, sklepi so premišljeni in dober je opis tako sovražnikove kot partizanske taktike. Prišel je do pomembne ugotovitve, ki velja za partizane vseh krajev in časov: »Partizani so bili vztrajnejši od nemškega vojaka. Moralno-politična čvrstota borcev je kot eden najpomembnejših taktičnih faktorjev odločilno vplivala na izid bojev. V zadnji fazi pa je obstajanje političnega zaledja med prebivalstvom redko naseljenih gorskih krajev zelo koristilo Štirinajsti, ker ji je dajalo moralno podporo, jo razbremenjevalo ranjencev in jo oskrbovalo s hrano.« (Str. 246.) »Nemška taktika je bila divizijo obkoliti in uničiti. Toda divizija se je silno hitro premikala, za uspešno obkolitev pa so imeli Nemci premalo sil (okrog 70 mož na kilometer). Taktika divizije pa je bila kombinacija manevra z nočno akcijo, podkrepljena z moralno čvrstoto borcev. To je bila velika taktična prednost divizije, ki je nadomestila nemško prednost v materialu in številčni premoči.« (Str. 258.)

Znani pohod 2. grupe odredov na Štajersko poleti leta 1942 je zelo dobro opisal Jože Mekinda-Franci (Ljubljana 1959), med mlajšimi zgodovinarji pa je z deli tudi iz vojaške zgodovine začel zbujati pozornost dr. Mirko Stiplovšek. Začel je z manjšimi opisi političnih in vojaških dogodkov na domžalskem in širšem kamniškem področju, vsi opisi so bili natančno dokumentirani, do dokumentov samih pa je zavzemal vedno zelo kritični odnos (tudi sicer avtentični dokument, z originalnimi podpisi itd. lahko ne vsebuje resnice)! Stiplovšek je vsak dokument natančno preveril, skratka, ni mu »takoj verjel«. Posebno pozornost je vedno posvečal poročilom nižjih forumov višjim, partizanskim poročilom o padlih in ranjenih sovražnikih itd. V domžalskem Občinskem poročevalcu je v začetku septembra leta 1963 objavil članek o ustanovitvi Šlandrove brigade, nato je začel studiozno zbirati gradivo o tej zanimivi brigadi in uspeh njegovih velikih prizadevanj je obsežna knjiga o Šlandrovi brigadi, ki je izšla leta 1971 in je doslej ena od najboljših o katerikoli jugoslovanski brigadi. Uspešno delo, v katerem je

zlasti dobro prikazana povezava med vojsko in terenom, mu je prineslo tudi habilitirano docenturo na ljubljanski univerzi.

Drugiče in pod drugimi vidiki pisana, a vsekakor zelo dobra je knjiga Vladislava Kiaute, *Na bojni črti osemnajste* (Zgodovinski oris 18. divizije NOV in PO Jugoslavije, Ljubljana 1969). Avtor pravi v uvodu, da delo ni ne kronika ne monografija, pač pa — kar se mi zdi zelo dobra oznaka knjige — »poskus zgodovinskega orisa, kolikor ga je bilo moč približati po razpoložljivih virih in obsežnosti teme; katerikrat šire, kdaj pa kdaj bolj skopo« (str. 5). Pisec spremlja 18. divizijo od ustanovitve do konca, do osvoboditve, od njenih bojov v Gorškem kotaru (»pot bratstva in enotnosti«) do bojov za osvoboditev vse slovenske zemlje.

Dr. Škerl pri obdelavi kategorizacije »splošnih problemov« še posebej omenja obravnavanje vojaških enot v okviru izdaj Knjižnice NOV in POS. Omenili smo že dr. Stiplovškovo knjigo, ki je izšla v kar rekordnem času tudi v tej zbirki. Priznati je treba, da je slovenska založniška dejavnost (Državna založba Slovenije, Cankarjeva založba, Borec, mariborska Obzorja, Partizanska knjiga, Soča v Novi Gorici, itd.) vselej podpirala izdajo vseh vrst tekstov in razdobja NOB, kar je vse pohvale vredno. Republiški odbor ZZBNOV pa je leta 1965 ustanovil posebno Knjižnico NOV in POS, njegova komisija za zgodovino pa je leta 1968 izdala Programska in metodološka načela za pripravo knjig te knjižnice, ki jih je sestavil polkovnik Zdravko Klanjšček. Komisija za zgodovino deli dela te knjižne zbirke vsebinsko v dve skupini. V skupino monografij, ki naj bi zajele vse enote NOV in POS, to je prve brigade in odrede, nato italijanske enote v NOV in POS, prekmorske enote, kasneje nastale partizanske odrede na Gorenjskem, Primorskem, Koroškem, Štajerskem, Dolenjskem in Notranjskem. Knjige druge skupine naj bi obsegale monografije širših problemov.

Doslej (do leta 1971) je Knjižnica NOV in POS izdala že 22 knjig, v 1. skupini 14. Avtorji teh del so znana, tudi nova vojaška in nevojaška imena, Stanko Petelin, Srečko Vilhar, Albert Klun, Rafael Perhauc, Radule Butorovič, Karel Levičnik, Manojlo Babić, Miroslav Luštek, Edvin Pervanje, Jože Hočevnar, Jože Šmit, Rado Bordon, Mile Pavlin, Franjo Bavec, Tone Lotrič. Reči je treba, da so vsa ta dela pisana po virih in literaturi in da imajo vsa svojo vrednost, čeprav se med seboj kvalitetno razlikujejo. Več kot monografične obdelave brigad

in odredov se mi zdijo zaradi vsebinske in povsem nove problematike vredne obdelave prekmorskih enot, iz katerih je razvidno, s kakšnimi naravnost neverjetnimi težavami so se primorski Slovenci in Istrani (nekdaj italijanski državljani in zato tudi italijanski vojaki) vključevali v NOV in POJ. Razbrati moremo precej strani tudi o zakulisju 2. svetovne vojne itd. Kakšne težave so pri tem delali naši nekdanji zavezniki!

Med zgoraj navedenimi pisci je vsekakor najzaslužnejši vojaški pisatelj Stanko Petelin, saj je za zgodovino 31. divizije (Med Triglavom in Trstom, Ljubljana 1963 in 1964) obdelal vse tri brigade divizije in pri tem delu uporabil arhive 3., 7. in 16. brigade, 31. in 30. divizije, 9. korpusa, glavnega štaba in arhivske dokumente izpopolnil z raznimi že objavljenimi podatki ter spomini borcev. Petelinovo delo je skrbno sestavljeno in poskuša biti objektivno. V njem ni le »sončnih plati« in so tudi sence, na katere avtor naravnost pokaže (na primer na nebudnost in nezadostno zavarovanje ob znani katastrofi 3. bataljona Prešernove brigade na Pokljuki, na vzroke hudih izgub 4. bataljona Gradnikove v Trebčah pri Črnem vrhu nad Idrijo itd.).

V drugi skupini omenjene zbirke je doslej izšlo 8 knjig. Tudi v tej skupini je zastopan Stanko Petelin (Osoboditev Slovenskega Primorja, Nova Gorica 1965), doslej najboljši deli pa sta knjigi dr. Toneta Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943 (Maribor 1967) in Nacistična raznarodovalna politika v letih 1941—1945 (Maribor 1968). Deli sta s svojo natančnostjo in obsežnostjo zbudili vso pozornost in jih te vrste v historiografiji NOB drugih jugoslovanskih narodov ni. V obeh delih prevladuje lep slog in dragocena znanstvenikova lastnost: pravilno spoznanje teže problema in njegovo pravično ocenjevanje. Uspešno branje obsežnih Ferencovih del ne otežuje njegovo spuščanje včasih tudi do velikih podrobnosti, a vendar le tako daleč, kolikor to monografično delo še dopušča. Za svoja dela je uporabil mnogo novih dokumentov, ki jih je dobil v arhivih na tujem (Washington, München, Bonn, London itd.), kar samo potrjuje že zapisano misel, da se more z odkritjem novih dokumentov zgodovinska znanost tudi na področju NOB širiti in poglobljati. V obeh Ferencovih delih je nekaj ugotovitev in obdelav, ki bodo veljale za daljše razdobje, ali so skoraj že definitivne (oris nemške ofenzive jeseni leta 1943, izseljevanje itd.). Na-

daljnja Ferenčeva lastnost je neutrudno iskanje dokumentov, pa naj se zdi problem trenutno velik ali majhen. Brez temelj-
tih in številnih predhodnih del ne more biti vsaj relativno
končne sinteze.

4. Nadaljnja Škerlova razdelitev zgodovinopisja NOB je
poglavje o »kompleksni obdelavi«, pri čemer misli obdelavo
neke, kakršnekoli že celote (pokrajine, dogodka, političnega,
vojaškega problema itd.). To skupino je pravzaprav težko ločiti
od naslednje kategorizacije, obdelave »posameznih sektorjev
cele problematike«, kar pa naj bi bila že delna sinteza.

Kakorkoli že, v obe kategoriji spadajo prave znanstvene
razprave (seveda so možne in tudi so v prej omenjenih kate-
gorijah), napisane z vso potrebno znanstveno tehniko, avtor
pa mora pokazati sposobnost, da se zna omejevati le na obde-
lavo zastavljenega si problema. Dela morajo rasti v globino in
ne v širino. Pri razpravljanju o delih iz obeh teh dveh kategorij
se moramo omejiti le na dela, ki prinašajo — bodisi po ča-
sovnem nastanku kot izbiri problematike — res nekaj novega
in so tako prispevek k zgodovinski znanosti iz razdobja NOB.

Med pionirska povojna dela iz zgodovine NOB na Sloven-
skem moramo na prvo mesto dati dela zgodovinarja Janka
Jarca. Od njegovih številnih drobnih, a zato nič manj pomemb-
nih del bi najprej omenili dobro napisan članek Vdor vojske
italijanskega imperializma v Slovenijo aprila 1941 (Tovariš
1948, št. 22, 23, 28, 30, 31, 32). Dalje je Jarc veliko pisal
o partizanskih bolnišnicah in ambulantah (Priroda, človek in
zdravje 1947/48, 1949 sl), živahno je opisal, kako so naši po-
tegnili italijanske vojaške oblasti zlasti v Ljubljani, kar je
sprožilo veliko okupatorjevo vojaško pripravljenost: Kako so
Italijani pričakovali revolucijo 14. julija 1941 v Ljubljani,
Obzornik 1948, str. 411—413). Za Koledar Prešernove knjiž-
nice 1951 je opisal prvo leto osvobodilnega boja v Ljubljani,
o čemer je pisal istega leta tudi v Tovarišu. Zanimive podatke
o uporni Ljubljani v letih 1942 in 1943 je objavil v Koledarju
Prešernove knjižnice 1952 in 1953 v Zborniku Prešernove
knjižnice.

Jarc je veliko pisal tudi o Beli krajini in svoji ožji, novo-
meški pokrajini. V Kroniki je leta 1953 objavil razpravo Bela
krajina v upor, o krvavi tragediji na Gor. Lazah (uničenje
prve belokranjske čete) je pisal v Borcu (1954, str. 252—256)
in Letopisu Muzeja NO (1957, str. 83—105), o Kostanjevici

in njeni okolici za časa NOB v brošuri *Kostanjevica* (1953, str. 77—102) itd. O večjih Jarčevih delih, knjigah smo že govorili. Vsa Jarčeva dela so pisana po dokumentih, Jarčev slog je jasen in prepričljiv.

Med pionirje-zgodovinarje NOB na Slovenskem bi štel tudi zgodovinarja dr. Franceta Škerla. Njegove velike zasluge smo poudarili že pri bibliografijah. Že v Slovenskem zborniku 1945 je napisal zanimivo informacijo o notranjem razvoju belogardizma na Slovenskem (str. 336—339), v prvem letniku Zgodovinskega časopisa (1948, str. 162—173) pa je objavil poročilo o arhivskem gradivu za slovensko zgodovino v dobi NOB. Poleg znanstvenega dela ima Škerl — kot prvi v. d. ravnatelja Inštituta NO po osvoboditvi — velike zasluge pri nastajanju današnjega velikega arhivskega fonda pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja. Z njemu lastno delavnostjo in vztrajnostjo je zbiral po osvoboditvi dragoceno gradivo in rešil spricho prvih začetkov »centralizacije« in še marsičesa, marsikaj — če milo rečemo — vsaj dostopnosti za znanstveno eksploatacijo.

Pomembno Škerlovo znanstveno delo je izdaja ponatisa Slovenskega poročevalca za leti 1938 in 1941 (Ljubljana 1951). To ni le tekstno kritična izdaja dveh letnikov pomembnega revolucionarnega časopisa, temveč tudi delo, polno pomembnih pripomb k razumevanju teksta, kar je zahtevalo veliko truda, predvsem pa natančnosti. Ob priložnosti sem že poudaril, da je velika škoda, da Škerl ni izdal v taki obliki vseh letnikov tega centralnega glasila *Osvobodilne fronte*. Seveda bi že letnik 1942 delal velike težave (konfrontacija tekstov Slovenskega poročevalca z osvobojenega ozemlja s teksti tako imenovane ljubljanske izdaje, opombe in razlage velikih problemov, ki so nastajali v OF sami in izven nje, bi zahtevale velike znanstvene ekskurze itd.). O političnih tokovih v OF v prvem letu njenega razvoja je pisal v Zgodovinskem časopisu (1951, str. 7—86), njegova zanimiva razprava o problemu koalicije v vrhovih OF pa je sprožila celo polemiko, o kateri sem pisal že v uvodu k Pregledu. Načel je tudi poglavje o nacistični deportaciji Slovencev v letu 1941 (Zgodovinski časopis 1952/1953, stran 768—796), v čemer pa ga je znatno izpopolnil dr. Ferenc. V veliki razpravi je prvi obdelal Koroško v boju za svobodo (Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 493—603). Pisal je o boju Primorcev za ljudsko oblast in o Ljubljani v boju (Ljubljana 1945, oziroma 1950).

Obširna je Škerlova razprava na že omenjenem simpoziju o OF, Vloga in pomen OF slovenskega naroda 1941—1943 (Prispevki 1966, str. 149—215). Razprava je v bistvu analiza razvoja OF in njene problematike v tem razdobju in vsebuje več samostojnih avtorjevih mnenj. Eno od teh je na primer, da za »veličino OF, za ves njen razvoj v času narodnoosvobodilnega boja in za končno zmago niso bile važne samo ideje njenih tvorcev in organizatorjev, temveč so prav toliko in morda še bolj bile važne tudi metode v vseh svojih praktičnih različicah, s katerimi so ideje OF prenašali v življenje in ureničevali«. To, kar je iz OF napravilo tako dragoceno in realno specifičnost našega življenja v dobi domovinske vojne, so bile njene metode in odgovor na vprašanje, kako kaj napraviti (str. 215).

Do zanimivih sklepov je Škerl prišel tudi v razpravi Prispevki k zgodovini razvoja nasprotnikov OF (Zgodovinski časopis 1967, str. 68—198). Povsem pravilno je ugotovil, da je pri vseh nasprotnih skupinah Osvobodilne fronte raslo nasprotovanje do OF postopoma, a pri vsaki skupini samostojno iz (namerno) napačno pojmovanih izvirov (nevarnost za vero, jugoslovanska kontinuiteta). Praktično je bil seveda pri vseh nasprotnih skupinah en sam začetni vzrok: ne dati iz rok vodstvene vloge komunistični stranki.

Dr. Škerl je napisal tudi veliko poročil in ocen del in razprav iz razdobja NOB.

Spričo že omenjene bibliografije (Zgodovinski časopis 1961, str. 201—209) bi mogli šteti med prve zgodovinarje NOB tudi pisca pričujočega Pregleda. Ker pa se držim načela — *nemo iudex de causa propria* — bi zato omenil zaslužnega pisca pomembnih razprav dr. Iva Juvančiča. Njegovo zelo zgodnje, veliko in dobro delo je Slovensko Primorje v osvobodilnem boju (v zborniku Slovensko Primorje in Istra, slov. izdaja, Beograd 1953, str. 341—481). Obdelana je sicer bolj vojaška stran, poudariti pa je treba, da je bilo to pionirsko in je še danes temeljno delo o Primorski med NOB, zvezano z velikimi, bolj objektivnimi kot subjektivnimi težavami, kajti avtor, čeprav nezgodovinar, je mogel biti še kako kos vsej primorski problematiki.

Med prva Juvančičeva dela je treba šteti dobro napisano razpravico Borba na Nanosu (Borec 1949, št. 1, str. 25—27), Prve čete na Primorskem in Nastanek primorskih brigad

(Borec 1951, str. 225—227, 269—270; Borec 1953, str. 327 do 230). V Škerlovi bibliografiji je naštetu za več kot dve strani še drugih Juvančičevih del. V glavnem so njegova dela posvečena Primorski, toda že v razpravi Italijanski okupator v Ljubljani 1941—1943 (Prispevki 1962, str. 63—140) se je lotil širše problematike in je prav dobro orisal italijanski okupacijski sistem in italijanske okupacijske metode. Dobro je tudi opisal razmere na Primorskem ob napadu na Jugoslavijo (Borec 1966, str. 448—453).

Med resna znanstvena dela moramo šteti obsežno knjigo Frančka Sajeta, Belogardizem (dop. izdaja Ljubljana 1952). Knjiga bo še generacijam za nami zgovorno pripovedovala, kaj je narodno izdajalstvo in do kakšnega zločina se more povzpeti. Drugo, že omenjeno Sajevo delo je pravično ocenil dr. Ferenc. Morda je res, da je neznanstveno in nekritično izpuščanje določenih odstavkov in misli v pismih na smrt obsojenih tudi *signum temporis*, ki ga bo bodoči zgodovinar moral vedno bolj upoštevati pri ocenjevanju ne samo zgodovinarskih del, ki so nastala v določenih razdobjih.

Opozoriti je treba na delo Lojzeta Vršnika in Staneta Semiča-Dakija, ki ima zaradi skrbno zbranega predvsem spominkega gradiva velik pomen kot dopolnilo izgubljenih originalnih dokumentov. Prvo je delo Lojzeta Vršnika, Pregled enot narodnoosvobodilne vojske Slovenije in njihovega poveljniškega kadra (Prispevki 1960, str. 183—203), pri drugem delu, ki je po izidu pred prvim, pa je s svojim odličnim spominom sodeloval znani narodni heroj Daki (Letopis Muzeja NO 1958). Žal je delo, ki je tipičen primer, česa so se mogli borci pred leti še spomniti, ostalo torzo, saj sega le do ustanovitve operativnih con.

O zgodovinarju mlajše generacije dr. T. Ferencu, ki ima že veliko zaslug pri natančnem obravnavanju zgodovine NOB, smo že govorili. Na tem mestu pa je treba omeniti še nekaj njegovih manjših del, ki morejo prav tako uspešno služiti pri pisanju zgodovine NOB. Že zgodaj je napisal razpravo *Wehrmannschaft* v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem (Letopis Muzeja NO 1958, str. 81—153). Delo je dober prikaz domačega nasprotnika partizanskih enot na Štajerskem (od nekakšnih pomožnih policijskih enot do vermanskega polka *Untersteiermark* in njegovega delnega razkroja proti koncu vojne) in njegovega sovražnega dela. V Prispevkih (1960,

str. 105—169) je napisal Kratek pregled razvoja KPS in OF v Slovenskem Primorju od decembra 1942 do septembra 1943, v Kroniki istega leta (str. 65—80) pa razpravo Zaključne operacije za osvoboditev naše domovine. Med zbiranjem gradiva in pripravami za večje delo je napisal Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupacijo (Prispevki 1960, str. 69—122). Skrbno je sestavljeno dopolnilo Nekaj doneskov k problematiki Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju (Prispevki 1966), prav tako razprava Nemški okupator v Ljubljani (Ljubljana v ilegali IV., str. 187 do 229).

Nekoliko dalj se pomudimo pri razpravi Predzgodovina neke »znanstvene ustanove« (Kronika 1971, šte. 2, str. 93 do 104). Po obsežnosti sicer majhna razprava zelo zgovorno dokazuje, kako potrebno je še iskanje in odkrivanje novih dokumentov in kaj nam morejo ti povedati. Tako nam Ferenc v tej razpravi zelo dobro prikaže celo »znanstvene« napore nacistov, kako bi pripravili Gorenjsko čimprej godno za priključitev k nemškemu rajhu. V Celovcu so ustanovili posebno ustanovo z etnografom, slavistom, germanistom, geografom, arheologom in dvema zgodovinarjema. Že junija leta 1941 so govorili o ustanovitvi nemškega učiteljišča v Kranju, nacionalsocialističnega vzgojnega zavoda ter raziskovalne ustanove za kolonizacijsko zgodovino in narodnostni razvoj Južne Koroške (Gorenjske). Po različnih težavah, tudi nesoglasjih med nacističnimi hierarhi, je Hitler v začetku maja leta 1942 privolil v ustanovitev posebnega inštituta za raziskavo dežele v Celovcu in po drugih pravnih težavah (kam to ustanovo vezati, ali na univerzo na Dunaju ali v Gradcu) je bila ustanova jeseni 1942 ustanovljena, leto dni nato pa je Rainer poudaril, da se je inštitut obnesel. Razprava ne prinaša samo za našo zgodovino nekaj čisto novega, temveč prikaže tudi nacistične resne namere z vsemi možnimi načini uničiti slovenski narod.

Tudi razprava Izgnanci kot cenena delovna sila nemškega rajha prinaša veliko novega (Zgodovinski časopis 1971, stran 47—57).

O zgodovinarju mlajše generacije Milanu Zevartu smo že govorili. Na tem mestu je treba poudariti njegovo dobro razpravo Narodnoosvobodilna vojna v Šaleški dolini (Zgodovinski časopis 1971, str. 81—101). Zanimiva je delitev boja v tej dolini v povsem originalna razdobja, dobro pa dokazuje, da

v Šaleški dolini ves čas NOB ni bilo domačih okupatorskih sodelavcev.

Zgodovinar Ivan Križnar je doslej preiskoval zlasti dva problema NOB. Znanstveni izsledki pri preučevanju prvega problema bodo točno potrjevali resnico, da so se v NOB (partizanskih enotah) že od vsega začetka vključevali vsi sloji slovenskega naroda. O prvih zanimivih izsledkih o tem je govoril na znanstvenem posvetovanju o OF (Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941, Prispevki, str. 315—336). V vsebinsko sicer krajši in krajevno omejeni razpravi je pokazal, da raziskovanje v tej smeri nadaljuje (Kranjske partizanske enote v letu 1941, Kranjski zbornik 1970, Kranj 1970 str. 10—20). Po pisanih in ustnih virih ter po literaturi je ugotovil, da prve kranjske partizanske enote sicer niso izpolnile vseh načrtov svojih ustanoviteljev, so pa dvignile vstajo, krepile upornost med ljudstvom in pridobivale vedno nove borce. Tehtna je tudi Križnarjeva razprava Slovensko domobranstvo (Ljubljana v ilegali IV., str. 236—292).

O posebne vrste strahovanju in poniževanju Slovencev je pisal zgodovinar Lojze Penič (Taborišče v Strnišču, Ptujski zbornik 1962, str. 150—166). Dobro in pregledno delo je tudi Prihova in njena okolica v narodnoosvobodilni borbi (Slovenska Bistrica 1963).

Že omenjeni zgodovinar dr. Mirko Stiplovšek je orisal iz razdobja NOB še masovnost OF in njeno zanimivo organizacijsko strukturo na domžalskem področju (Občinski poročevalec 23. januarja do 25. marca 1963). V Mengeškem zborniku je leta 1969 napisal Pregled razvoja NOB v Mengšu in okolici, v Zgodovinskem časopisu 1971 pa dobro in zanimivo razpravo o razvoju ljudske oblasti v osvobojeni moravški in zgornje-savinjski dolini (str. 61—80).

Zgodaj se je oglasil prof. Mavricij Zgonik (Borbe Lackovega odreda ob severni slovenski meji, Maribor 1948, štev. 2—3, str. 102—114). Zgodovino osvobodilnega gibanja v Mariboru in okolici je orisal v mariborskem Vestniku (17. julija—19. julija 1951). O Posavju v letu 1941 je pisal zgodovinar Stanko Škaler (Brežice 1958).

O vlogi slovenskih partizanskih čet v procesu razvijanja »države v državi« je na simpoziju o OF govoril polkovnik Zdravko Klanjšček (Prispevki 1966, str. 393—399). O tržaškem

procesu leta 1941 je pisal Lavo Čermelj (Jugoslovenski istorijski časopis 1963, šte. 2, 128—132; prim. dopolnilo Milica Kacin—Wohinz v Prispvkih 1963, str. 205).

Omeniti je treba vsaj eno delo izredno plodovitega pisca najrazličnejših problemov iz zgodovine NOB Iva Pirkoviča, Vstaja pod Gorjanci (Novo mesto 1967). Omenil bi tudi natančno delo prav tako neutrudnega pisca Mileta Pavlina, Prvi državljani Sovjetske zveze v naši osvobodilni vojni — iz grativa za razpravo — (Borec 1968, str. 160—164). K izdajam serije Spomini na partizanska leta je napisal zgodovinar Janez Kramar nekaj zelo natančnih in tehtnih razlag, ki dobro služijo razumevanju teksta. V Borcu 1953 je izhajal tudi zelo natančen Partizanski koledar.

5. Rekli smo že, da sinteze celotne zgodovine NOB v Sloveniji še ni. Morda bo k tej pričujoči Pregled — z leti — le nekaj pripomogel. Kljub neugodni oceni ob izidu knjige štejem med neke vrste pregledov zgodovine NOB delo Frante Komela, Narodnoosvobodilna borba Slovenije 1941—1945 (Maribor 1960). Obetajoči naslov resda ne more — zaradi velikih nepopolnosti — zadovoljiti takratnih in današnjih zelo velikih pričakovanj. Kljub temu mi je všeč avtorjev pogum in delavnost, v tistih težkih letih (1960!) napisati nekakšen pregled, ki ima še danes svojo funkcionalno vrednost. S tem ne trdim, da ne bi bilo mogoče napisati nekega dokumentarno točnega pregleda tudi pred informbirojem (spor!) in prepričan sem, da bi bil — zlasti mlajši generaciji — danes celo kamen spotike. Opozoril sem že, da je treba zelo upoštevati signum temporis, pečat, ki ga je dajalo in ga bo dajalo vsako razdobje tudi znanstvenim delom, čeprav čisto v določenem razdobju začete in končane NOB.

Veliko je še spisov, zapiskov in del — od zbornikov v klasičnem pomenu besede do slabih in dobrih spominskih zapisov — za katere bi se bilo težko odločiti, v katero kategorizacijo pravzaprav spadajo. Če bi jih šteli pod »razno«, s tem nikakor ni rečeno, da nimajo posebne vrednosti. Nasprotno, pri naštevanju nekaterih od teh del bomo videli, kako dragocene prispevke prinašajo.

Posebni spisi in razprave so nastale o delu mladine in žensk med NOB. Alenka Nedog je pisala o razvoju mladinskega gibanja med narodnoosvobodilnim bojem in o mladini v NOB (Priročnik za mlade aktiviste 1959, šte. 1, 2, 3, 8). Prezgodaj

umrli mladi zgodovinar Dare Jeršek je skupaj z Milico Kacin in Alenko Nedog napisal Oris mladinskega gibanja na Slovenskem v obdobju 1941—1945 (Ljubljana 1963). Pomembnost tega orisa je tudi v tem, da prinaša bibliografijo tiska mladinske organizacije in govori o delu mladine med NOB. Kratek pregled naprednega mladinskega gibanja v letih 1941—1945 je napisal tudi T. Ferenc (Priročnik za mlade aktiviste 1958, šte. 4), v isti publikaciji pa Dare Jeršek Napredno mladinsko gibanje na Kočevskem v letih pred vojno in v času narodnoosvobodilnega boja ter Slovenska mladina pred okupatorjevimi sodišči (1959, šte. 4, 5, 6, 8). O tržaški mladini v NOB je pisala Milica Kacin (Priročnik 1959 šte. 8). Mitja Vošnjak je napisal Od mladinske zveze OF do Zveze slovenske mladine (Ljubljana v ilegali III., str. 389—436). Omembe vreden je tudi članek Delavci in mladina — nosilci oboroženega boja in revolucije v Ljubljani (Ljubljana v ilegali II., str. 97—161).

Mnogo je bilo napisanega tudi o delu žensk. Na tem mestu je dovolj opozoriti na lepo izdajo neke vrste zbornika Slovenke v narodnoosvobodilnem boju (Ljubljana I., 1970, II.-1, Ljubljana 1970, II.-2, Ljubljana 1970). Veliko delo povsem ustreza veličini dela, žrtvovanja in trpljenja slovenske ženske v NOB, od javnega, s krvjo talke potrjenega resničnega žrtvovanja do tihe, na videz neznatne, a še kako potrebne in koristne žrtve in žrtvice. Tudi samo prenašanje osvobodilnega tiska je včasih terjalo glavo! Ob prebiranju dragocenega gradiva v teh zbornikih more človek dobiti vtis in prepričanje, da je narod nesmrten vse dotlej, dokler bo rodil tudi take ženske. Kot pravi uvodna beseda k zbornikovim izdajam, so začeli zbirati gradivo leta 1957, ob ustanovitvi Inštituta za zgodovino delavskega gibanja pa je bilo delo preneseno nanj in zbiranje je bilo končano že leta 1960. Levji delež pri vsem tem, pri zbiranju in njegovi organizaciji, pri številnih redakcijah in tudi pri končni — pri vseh mogočih debatah, ali naj ta ali oni tekst izide tak, kakršen je (zopet *signum temporis*) —, so pri tem nosile glavne urednice Stana Gerk, Ivka Križnar in Štefanija Ravnikar-Podbevšek. Nikakor ni bilo lahko poiskati toliko sodelavk, ki so res delale in ne samo od začetka navdušeno obljubile sodelovanje. Po problematiki je delo celo obširnejše kot sicer veličastni zbornik Ljubljana v ilegali.

Med posebno vrsto zbornikov moremo šteti tudi Jesen 1942 (Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča, Ljubljana

1963), katerega je pripravil ne z majhnim trudom uredniški odbor Tone Ferenc, Dare Jeršek, Rozalija Lukman in Miroslav Luštek. Kot poudarja uvod, ki sta ga napisala dva takratna vodilna ljubljanska aktivista KPS in OF Lidija Šentjunc in France Kimovec-Žiga, obsega ta korespondenca sicer samo dvomesečno razdobje. A to razdobje je bilo eno najtežjih in najkritičnejših (konec velike italijanske ofenzive z vsemi negativnimi posledicami, oboroženi začetki bele garde, vprašanje, ali bo ostala OF enotna »koalicija«, vprašanje, ali bo ostala v boju doslej enotna Ljubljana itd.). Dokumenti vsebujejo takratne ključne probleme politične taktike KP in OF in avtorja ugotavljata: »Genialnost zamisli in realizacije politične linije KPS je v tem, da se je v danih pogojih orientirala na širjenje politične baze narodnoosvobodilnega boja. Pričakovanja reakcije in sredine o nasprotnem so propadla, ker sta Edvard Kardelj in Boris Kidrič s sodelavci prav v tem času ustvarjalno nadaljevala politiko, ki jo je KPJ zasnovala in vodila že vrsto let pred II. svetovno vojno« (str. VI). Dobro pisan uvod podaja kratek historiat razvoja OF do oktobra leta 1942 in ugotavlja, da NOB ni bila spontan odpor, temveč posledica mobilizacijskih in organizacijskih prizadevanj Partije in OF. Brez široke osnove OF bi Partija ne mogla in ni mogla razviti vseljudske vstaje. Na začetku, v prvem in najtežjem razdobju, je bil »predvsem delavski razred prevladujoči in vodeči element odpora« (str. IX). OF je bila množično zasidrana in to je dajalo borcem trdno, množično politično in materialno podporo. Ljubljana je bila »poseben primer v zgodovini vojn in revolucij« (str. XI). Po mnenju obeh avtorjev uvoda vsebujejo pričujoči dokumenti globoko kompleksno politično oceno političnega položaja, subjektivnih in objektivnih faktorjev v Sloveniji in Jugoslaviji ter v svetu; oceno našega nadaljnjega glavnega udarca, nakazano potrebo prisluhniti množicam, jih organizirati in v njih čim bolj zasidrati množične organizacije. Naposled dokumenti tudi poudarjajo potrebo kolektivnega vodstva in nakazujejo konkretno delo (str. XIV—XXIV).

Glede pomena serije Zbornikov dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov se moremo zadovoljiti z že omenjeno Ferenčevo kritično oceno. Poudariti pa je treba, da je ta kolekcija — kljub nekaterim pomanjkljivostim — le ena od tistih, ki se bližajo uspešno svojemu koncu, za kar gre pač zasluga izdajatelju, Vojno istorijskom institutu

v Beogradu. V VI. delu je doslej izšlo v srbohrvaški izdaji 17 knjig (do decembra 1944), v slovenski pa 14 knjig. Ta del zbornika so doslej urejali iz Vojnozgod. inštituta Zdravko Klanjšček, Vida Markič, Ivan Ferlež, Jože Čertalič in Jože Novak, iz Inštituta za zgodovino delavskega gibanja pa Franček Saje, Tone Ferenc, Slavka Gorjan in Zdenka Preatoni.

Dokumente o NOB na Slovenskem pa dobimo tudi v nekaterih drugih delih te zbirke (npr. v tom. II — pri Vrhovnem štabu, v tom. IX — pri partijsko politični dejavnosti v NOV in POJ, v tom. XI — pri sklepnih operacijah JA in v tom. XIII — v dokumentih kraljevine Italije.)

Dokumentarno vrednost ima tudi žal še vedno nedokončana serija Zbornika fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941—1945. Izpopolniti bi bilo treba pomembno kolektivno delo Okupatorjevi zapori in taborišča (Ljubljana 1960). Zdi se mi, da je prikazovanje tako imenovanega pasivnega odpora — razumljivo spričo masovnega aktivnega in še nekih drugih vzrokov — nekoliko le zanemarjeno. Čas bo določil tudi te vrste odporu potrebno, a dostojno mesto.

Pomembnega in zelo težkega dela se je načrtno lotil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja z izdajo serije Dokumenti ljudske revolucije (I. del Ljubljana 1962 — od marca 1941 do marca 1942; II. del, Ljubljana 1964 — od aprila do julija 1942; III. del, Ljubljana 1966 — od avgusta do oktobra 1942; IV. del, Ljubljana 1968 — od novembra do decembra 1942). Kot pravi predgovor, bodo v zborniku objavljeni »najpomembnejši dokumenti političnih in oblastnih organov ter ustanov naše ljudske revolucije« (str. 5). Objavljeni in opremljeni s posebnimi komentarji bodo torej dokumenti CK KPS, IOOF, predsedstva SNOS, pokrajinskih oblastnih in političnih forumov, pa tudi štabov. Dokumenti, ki bodo načelno pojasnjevali značaj naše ljudske revolucije in osvetljevali organizacijski razvoj KP, OF in množičnih organizacij.

O potrebnosti in koristnosti dela pa tudi o težavah, ki bodo ob tem delu nastajale, ne more biti dvoma. NOB je revolucionarna celota, zato je včasih silno težko ločevati njeno politično, oblastno in vojaško vsebino, pa tudi vsebino osvobodilnega boja kot takega. Te težave so se pokazale že pri zbornikih Vojno istorijskog inštituta, ki naj bi zajeli samo »vojaške« dokumente. Tudi četne komande so ustvarjale pravo in ne samo odbori OF itd.

Že Letopis Muzeja NO, za njim Prispevki in nato Ljubljana v ilegali so prinesli najrazličnejše kronološke podatke iz razdobja NOB. Vedno se radi spominjamo dogodkov, zlasti pomembnih. Vendar bodo sestavljalci kronologij vedno v zadregi, kaj in kateri dogodek naj zabeležijo v svoje koledarje in ga tako posredujejo manjšim ali večjim jubilejnim spominjanjem.

Če bi na koncu omenili še različne spomine, jih s tem nikakor ne podcenjujemo, saj so za zgodovinarja lahko zelo dragoceno dopolnilo originalnih dokumentov, ali če teh ni, morejo s previdnim upoštevanjem nadomestiti tudi originalne vire. Spominov je več vrst in njihova vrednost je odvisna od pisca pa tudi časa nastanka. Čim bolj se oddaljujemo dogodkom, tem bolj nam spomin slabi in tem bolj ocenjujemo dogodke tudi z današnjimi merili in sodbami, ki utegnejo zamegliti in potvarjati resničnost.

Nimam namena ocenjevati nobenih, že številnih napisanih spominov. Kot zgodovinar bi si jih želel čimveč, kajti nekaj resnice je v vsakem. Poudarjam le, da so na primer Dakijevi spomini zelo dragoceni (Stanko Semič-Daki, Spomini narodnega heroja, Borec 1949, 1950, 1951 — od maja 1941 do maja 1944); Stane Semič-Daki, Najboljši so padli, Spomini, Ljubljana 1971-I.-II. in 1972-III). Opozoril sem že na avtorjev dober spomin in dejstvo je, da so prav njegovi spomini osvetlili marsikaj za razdobje, za katero nimamo veliko dokumentov. Med pisce spominov bi še omenil posebej Karla Leskovca in Ladislava Grata.

Že v I. delu Pregleda sem opozoril na dragocene podatke Edvarda Kocbeka (Tovarišija, Ljubljana 1949; medtem je izšla že 2. izdaja, Maribor 1967). Izšlo je še dvoje Kocbekovih del, Slovensko poslanstvo (Celje 1964) in Listina (Ljubljana 1967). Večkrat sem že pisal o točnosti Kocbekovih zapisov. To pot bi opozoril na točnosti v njegovem delu Slovensko poslanstvo, ki zajema čas od 21. oktobra do 2. decembra leta 1943, torej razdobje od nemške ofenzive v Ljubljanski pokrajini do poti slovenske delegacije na 2. zasedanje Avnoja in bivanja te delegacije v Jajcu. Že začetni opisi vzdušja na Bazi 20 ob začetku ofenzive so resnični. Za 25. oktober je zapisal, kako veje iz poročil naših komandantov o poteku nemške ofenzive zmeda, »sami blede in nerodni stavki, posploševanje in prikrievanje resnice«. Istega dne so na kratki seji IOOF preuredili agitprop,

po umiku z baze so se izvršniki in še nekateri (26 ljudi) naselili v bunkerju na Urški. Že 26. oktobra se je vnel prepir zaradi smrčanja (bolezen bunkeritis), 29. oktobra so bili že štiri dni brez vsakih zvez in poročil, 1. novembra so po šestih dneh poslušali radio in slišali novico o moskovski konferenci zavezniških zunanjih ministrov. Na seji IOOF so poslušali poročilo o položaju (Nemcev ni bilo več na Rogu), 8. novembra pa je bila pomembna seja IOOF in vrhovnega plenuma OF.

Poročila iz divizij so dala prvo zaključeno podobo (Čatež, Krim, Ilova gora, Gorjanci). Razpravljali so o novem zasedanju Avnoja, ki ga je sklical vrhovni štab za 11. november, in sklenili, da bodo odšli na pot vsi v Kočevju izvoljeni delegati. Nekateri so omahovali, zato so na seji IOOF določili, kdo naj bi šel. Na tej pomembni seji je Kidrič poročal, da vrhovni štab meni, da je treba na zasedanju Avnoja izvoliti državno predsedstvo in njegov izvršni odbor. Kocbek je zapisal: »Predlagali smo Kidriču, da bi se slovenski delegati pred odhodom izčrpnije pogovorili o svoji skupni vlogi na tako pomembnem zborovanju, kajti slovenske osvobodilne napore je treba pravilno in varno uskladiti s prizadevanji drugih narodov Jugoslavije za doseg narodne suverenosti.« (Str. 79.)

Že na Bazi 21 (baza glavnega štaba), kamor so se premaknili z Urške, je bila 10. novembra ponovna seja IOOF. Tudi na tej seji so nekateri omahovali oditi na pot, zato so imeli »burno sejo, najbolj vznemirljivo doslej«. Dne 11. novembra je delegacija odšla na dolgo pot.

Zanimivo je te Kocbekove zapiske primerjati z zapiski iz istega razdobja Toneta Fajfarja (Odločitev, Spomini in Partizanski dnevnik, Ljubljana 1966).

Omenil bi rad še knjigo Štefanije Ravnikar-Podbevšek, Sv. Urh (Kronika dogodkov iz narodnoosvobodilne vojne, Ljubljana 1966). Knjiga, ki je naletela na namerno in nenamerno nerazumevanje, je dragocen in poleg Sajetovega Belogardizma edini dokumentarno in spominsko napisani dokaz, do kod je mogla voditi klerofašistična vzgoja. Namerno so knjigo odklanjali vsi tisti, ki se jim (doma ali v emigraciji) še poznajo sadovi te vzgoje, nenamerno pa tisti, ki ne morejo razumeti in doumeti, da je bilo kaj takega sploh mogoče. Toda strahovita pokvarjenost, opirajoča se in opravičujoča se z vsemi mogočimi religioznimi momenti in motivi, je dejstvo in zasluga knjige je, da jo je pogumno in prepričevalno prikazala. Povsem

resničen je stavek enega od takih pokvarjencev: »Tudi jaz ne zakoljem piščanca, človeka pa kadar hočete.« (Str. 175.)

Resničnost kroga stražarskih in še bolj mladčevskih pokvarjencev nam izpričuje tudi veliki slovenski pripovednik Franc Finžgar v svojih Spominih, katerih odlomek je ponatisnila tudi Ljubljana v *ilegali* (III., str. 225—227). Pri zasliševanju mu je visok italijanski oficir povedal, da so ga »un sacerdote molto onorabile, e dopo ancora una maestra di scuola elementare« obtožili komunizma. Finžgar mu je po pravici odgovoril: »Ni res. To je laž. Resnica pa je, da sem zvest Slovenec, vedno socialno čuteč in delaven, kot pisatelj, član Akademije znanosti in umetnosti, častni občan mesta Ljubljane in duhovnik.«

Še mnogo dobrega in koristnega je napisano o NOB. S to splošno ugotovitvijo tudi sklepam pričujoči Pregled. Že v uvodu Pregleda (I., str. 24) sem zapisal: »Narodnoosvobodilna vojna je po vsebini kot po obliki tako pestra in bogata, da so nujno potrebne obširne monografije o partizanski vojski, o razvoju ljudske oblasti, o partizanski ekonomiki, o saniteti, o sodstvu, o prosvetni in kulturni dejavnosti, o tisku itd.« Nekaj od tega se je že izpolnilo. Rast in razvoj mladega in sposobnega kadra pa je porok za še boljša in kvalitetnejša dela.

OPOMBE K V. DELU

1. Ljubljanska pokrajina

- ¹ *Naša vojska*, 12. januarja 1945.
- ² *Ljudska pravica*, 26. januarja 1945.
- ³ Arhiv IZDG, fasc. 432.
- ⁴ Arhiv IZDG, fasc. 432.
- ⁵ 10. februarja 1945.
- ⁶ Arhiv IZDG, fasc. 432.
- ⁷ Arhiv IZDG, fasc. 464.
- ⁸ Arhiv IZDG, fasc. 432.
- ⁹ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1944.
- ¹⁰ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1944.
- ¹¹ Arhiv IZDG, fasc. 432.
- ¹² Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- ¹³ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- ¹⁴ Arhiv IZDG, fasc. 463.
- ¹⁵ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1944.
- ¹⁶ XI-13
- ¹⁷ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- ¹⁸ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- ¹⁹ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945; Šnuderl, *Dokumenti*, str. 219.
- ²⁰ Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- ²¹ Arhiv IZDG, fasc. 476.
- ²² Arhiv IZDG, fasc. 478.
- ²³ Arhiv IZDG, fasc. 451.
- ²⁴ Arhiv IZDG, fasc. 469.
- ²⁵ Arhiv IZDG, fasc. 469.
- ²⁶ Arhiv IZDG, fasc. 451.
- ²⁷ Arhiv IZDG, fasc. 649.
- ²⁸ Arhiv IZDG, fasc. 437.
- ²⁹ Arhiv IZDG, fasc. 451.
- ³⁰ Arhiv IZDG, fasc. 707.
- ³¹ Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- ³² Arhiv IZDG, fasc. 476.
- ³³ Arhiv IZDG, fasc. 476.
- ³⁴ Arhiv IZDG, fasc. 464.
- ³⁵ Arhiv IZDG, fasc. 709.
- ³⁶ Arhiv CK ZKS, fasc. IV. 1945.
- ³⁷ Arhiv IZDG, fasc. 464.

- 38 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 39 Arhiv IZDG, fasc. 476.
- 40 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 41 Arhiv IZDG, fasc. 743.
- 42 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 43 Arhiv IZDG, fasc. 464.
- 44 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 45 Arhiv IZDG, fasc. 464.
- 46 Arhiv IZDG, fasc. 723.
- 47 Arhiv IZDG, fasc. 476.
- 48 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1943.
- 49 Arhiv IZDG, fasc. 437.
- 50 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 51 Arhiv IZDG, fasc. 723.
- 52 Arhiv IZDG, fasc. 464.
- 53 Arhiv IZDG, fasc. 739.
- 54 Arhiv IZDG, fasc. 723.
- 55 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 56 Arhiv IZDG, fasc. 727.
- 57 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 58 Arhiv IZDG, fasc. 474.
- 59 Arhiv IZDG, fasc. 723.
- 60 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 61 Arhiv IZDG, fasc. 723.
- 62 Arhiv CK ZKS, fasc. IV-1945.
- 63 Arhiv IZDG, fasc. 41.
- 64 Arhiv IZDG, fasc. 21.
- 65 Arhiv IZDG, fasc. 21, 154.
- 66 Arhiv IZDG, fasc. 161.
- 67 Arhiv IZDG, fasc. 41.
- 68 Arhiv IZDG, fasc. 161.
- 69 Arhiv IZDG, fasc. 34.
- 70 Arhiv IZDG, fasc. 154, 21.
- 71 Arhiv IZDG, fasc. 154.
- 72 Arhiv IZDG, fasc. 152.
- 73 Arhiv IZDG, fasc. 154.
- 74 Arhiv IZDG, fasc. 21.
- 75 Arhiv IZDG, fasc. 41.
- 76 Arhiv IZDG, fasc. 29.
- 77 Arhiv IZDG, fasc. 152.
- 78 Arhiv IZDG, fasc. 21, 154.
- 79 Arhiv IZDG, fasc. 43.
- 80 Arhiv IZDG, fasc. 45.
- 81 Arhiv IZDG, fasc. 21.
- 82 Arhiv IZDG, fasc. 21, 154.
- 83 Arhiv IZDG, fasc. 18.
- 84 Arhiv IZDG, fasc. 18.
- 85 Arhiv IZDG, fasc. 41.
- 86 Arhiv IZDG, fasc. 21, 154.
- 87 Arhiv IZDG, fasc. 43.

- 88 Arhiv IZDG, fasc. 41.
 89 Arhiv IZDG, fasc. 43.
 90 Arhiv IZDG, fasc. 21.
 91 Arhiv IZDG, fasc. 20.
 92 Arhiv IZDG, fasc. 41.
 93 Arhiv IZDG, fasc. 43.
 94 Arhiv IZDG, fasc. 161.
 95 Arhiv IZDG, fasc. 20, 26, 188, 191.
 96 Arhiv IZDG, fasc. 26.
 97 Arhiv IZDG, fasc. 188, 153.
 98 Arhiv CK ZKS, fasc. K 7 III 1944—1945.
 99 Arhiv IZDG, fasc. 188.
 100 Arhiv CK ZKS, fasc. K 7 III 1944—1945.
 101 Arhiv IZDG, fasc. 154.
 102 Arhiv CK ZKS, fasc. K 7 IV 1943—1945.
 103 Arhiv IZDG, fasc. 150.
 104 Arhiv CK ZKS, fasc. K 7 IV 1944—1945.
 105 Arhiv IZDG, fasc. 153.
 106 Arhiv IZDG, fasc. 153.
 107 Arhiv IZDG, fasc. 154.
 108 Arhiv IZDG, fasc. 153.
 109 Arhiv IZDG, fasc. 161 a.
 110 Arhiv IZDG, fasc. 198.
 111 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281, 283.
 112 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 226.
 113 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281.
 114 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281.
 115 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 283, 280.
 116 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281, 283.
 117 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281.
 118 *Slovenec*, 3. januarja 1945.
 119 Arhiv RSNZ.
 120 *Slovenski narod*, 8. januarja 1945.
 121 *Jutro*, 25. januarja 1945.
 122 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 286.
 123 *Vestnik*, 1962, str. 4 sl.
 124 Arhiv RSNZ.
 125 *Slovenec*, 31. januarja 1945.
 126 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281, 283; arhiv RSNZ.
 127 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281.
 128 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 283.
 129 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 283.
 130 Arhiv RSNZ.
 131 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 280; arhiv RSNZ.
 132 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 228.
 133 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281, 283; arhiv RSNZ.
 134 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281; arhiv RSNZ.
 135 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281, 283.
 136 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 280.
 137 *Slovenec*, 14. marca 1945.

- 138 *Slovenec*, 15. marca 1945.
 139 Arhiv RSNZ.
 140 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 925.
 141 Arhiv RSNZ.
 142 Arhiv IZDG (domobranci) fasc. 282.
 143 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 283.
 144 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 215.
 145 *Slovenec*, 10. aprila 1945.
 146 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 215.
 147 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 281, 285.
 148 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 925.
 149 *Slovenec*, 22. aprila 1945.
 150 Arhiv RSNZ.
 151 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 171.
 152 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 925.
 153 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 279.
 154 Arhiv IZDG (domobranci), fasc. 284.
 155 *Vetrinjska tragedija*, Cleveland, Ohio 1960, str. 18.
 156 Arhiv RSNZ.
 157 Dr. Stanko Kociper, *Odprto pismo dr. Tinetu Debeljaku*,
Tabor, 1965, str. 225 sl.
 158 Arhiv RSNZ.
 159 *Jutro*, 13. aprila 1945.
 160 Arhiv RSNZ.
 161 *Gradivo k Vetrinju*, *Vestnik-Noticiero*, 1962, str. 4 sl.
 162 *Ibid.*, str. 84 sl.
 163 *Svobodna Slovenija — Zbornik*, 1967, str. 109.
 164 *Vestnik*, 1962, str. 94 sl.
 165 *Tabor*, 1966, str. 220 sl.
 166 *Vestnik*, 1963, str. 117.
 167 *Slovenec*, 4. maja 1945.
 168 *Svobodna Slovenija — Zbornik*, 1965, str. 280 sl.
 169 *Koledar svobodna Slovenija*, 1950, str. 22.
 170 *Mišljenje Tabora o NO*, str. 104.
 171 *Tabor*, 1964, str. 181.
 172 *Svobodna Slovenija — Zbornik*, 1967, str. 110.
 173 *Vestnik*, 1962, str. 136 sl.
 174 *Ibid.*, str. 185 sl. in 214 sl.
 175 *Ibid.*, str. 286 sl.
 176 *Tabor*, 1964, str. 176 sl.

2. Primorska

- 1 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
 2 Arhiv IZDG, fasc. 476.
 3 Arhiv IZDG, fasc. 476.
 4 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
 5 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
 6 Arhiv IZDa, fasc. 535.
 7 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.

- 8 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 642, 535.
- 9 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 10 Arhiv CK ZKS, fasc. IX-1945.
- 11 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 12 Arhiv CKZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 535.
- 13 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 14 Arhiv IZDG, fasc. 535.
- 15 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 16 Arhiv IZDG, fasc 642.
- 17 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 18 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 19 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945. ✓
- 20 Arhiv IZDG, fasc 644.
- 21 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 22 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 23 Arhiv CK ZKS, fasc V-1945; arhiv IZDG, fasc. 642.
arhiv IZDG, fasc. 642.
- 24 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 25 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 26 Arhiv IZDG, fasc. 548
- 27 Arhiv IZDG, fasc. 476.
- 28 Arhiv IZDG, fasc. 544.
- 29 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 30 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945;
arhiv IZDG, fasc. 539.
- 31 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 32 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 33 Arhiv IZDG, fasc. 535.
- 34 Arhiv IZDG, fasc. 644.
- 35 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 36 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 37 Arhiv IZDG, fasc. 642, 532.
- 38 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 39 Arhiv CK ZKS, fasc. IX-1945.
- 40 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 41 Arhiv IZDG, fasc. 644.
- 42 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 43 Arhiv IZDG, fasc. 535, 642.
- 44 Arhiv IZDG, fasc. 644.
- 45 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 46 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 47 Arhiv IZDG, fasc. 540.
- 48 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 49 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 50 Arhiv IZDG, fasc. 587.
- 51 Arhiv IZDG, fasc. 543.
- 52 Arhiv IZDG, fasc. 553 c.
- 53 Arhiv IZDG, fasc. 600.
- 54 Arhiv IZDG, fasc. 595.
- 55 Arhiv IZDG, fasc. 544.

- 56 Arhiv IZDG, fasc. 581.
- 57 Arhiv IZDG, fasc. 589.
- 58 Arhiv IZDG, fasc. 595.
- 59 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 60 Arhiv IZDG, fasc. 553 c.
- 61 Arhiv IZDG, fasc. 580, 585.
- 62 Arhiv IZDG, fasc. 541.
- 63 Arhiv IZDG, fasc. 543.
- 64 Arhiv IZDG, fasc. 581.
- 65 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 66 Arhiv IZDG, fasc. 553 c.
- 67 Arhiv IZDG, fasc. 580.
- 68 Arhiv IZDG, fasc. 580.
- 69 Arhiv IZDG, fasc. 544.
- 70 Arhiv IZDG, fasc. 544.
- 70 Arhiv IZDG, fasc. 571.
- 71 Arhiv IZDG, fasc. 543.
- 72 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 73 Arhiv IZDG, fasc. 543.
- 74 Arhiv IZDG, fasc. 567.
- 75 Arhiv IZDG, fasc. 464.
- 76 Arhiv IZDG, fasc. 544.
- 77 Arhiv IZDG, fasc. 571.
- 78 Arhiv IZDG, fasc. 543.
- 79 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 80 Arhiv IZDG, fasc. 567.
- 81 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 82 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 532.
- 83 Arhiv IZDG, fasc. 553 a.
- 84 Arhiv IZDG, fasc. 544.
- 85 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 543.
- 86 Arhiv IZDG, fasc. 624.
- 87 Arhiv IZDG, fasc. 543.
- 88 Arhiv IZDG, fasc. 544.
- 89 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 90 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 91 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 532.
- 92 Arhiv IZDG, fasc. 553.
- 93 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 532.
- 94 Arhiv IZDG, fasc. 265.
- 95 Arhiv IZDG, fasc. 224.
- 96 Arhiv IZDG, fasc. 18.
- 97 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 98 Arhiv IZDG, fasc. 45.
- 99 Arhiv IZDG, fasc. 460.
- 100 Arhiv IZDG, fasc. 541.
- 101 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 102 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 103 Arhiv IZDG, fasc. 235.
- 104 Arhiv IZDG, fasc. 22.
- 105 Arhiv IZDG, fasc. 22.

- 106 Arhiv CK ZKS, fasc. IX-1945.
- 107 Arhiv IZDG, fasc. 229.
- 108 Arhiv IZDG, fasc. 45.
- 109 Arhiv RSNZ.
- 110 Arhiv IZDG, fasc. 22, 45, 83, 233, 235, 224, 280.
- 111 Arhiv IZDG, fasc. 22, 226, 247, 275, 289.
- 112 Arhiv IZDG, fasc. 22, 276 a.
- 113 Arhiv IZDG, fasc. 18, 199, 287.
- 114 Arhiv IZDG, fasc. 22, 292 a.
- 115 Arhiv IZDG, fasc. 277 a, 292 a.
- 116 Arhiv IZDG, fasc. 277, 292 a.
- 117 Arhiv CK ZKS, fasc. K 9 1943—1945.
- 118 Arhiv IZDG, fasc. 295.
- 119 Arhiv IZDG, fasc. 294.
- 120 Arhiv CK ZKS, fasc. B 1943—1945; arhiv IZDG, fasc. 298,
- 121 Arhiv IZDG, fasc. 298.
- 122 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 123 Arhiv IZDG, fasc. 535.
- 124 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 642.
- 125 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 126 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 535, 642.
- 127 Arhiv IZDG, fasc. 535.
- 128 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 532.
- 129 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 130 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 131 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 132 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 535.
- 133 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 134 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 135 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 136 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 137 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 535, 642.
- 138 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 139 Arhiv IZDG, fasc. 535, 642.
- 140 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 141 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1944.
- 142 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 143 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 144 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 145 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 145a Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 146 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 147 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 148 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 149 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 150 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 151 Arhiv IZDG, fasc. 45.
- 152 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 153 Arhiv CK ZKS, fasc. IX-1945.
- 154 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 155 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.

- 156 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 157 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 642.
- 158 Arhiv IZDG, fasc. 642.
- 159 Arhiv IZDG, fasc. 644.
- 160 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 161 Arhiv IZDG, fasc. 475.
- 162 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 163 Arhiv IZDG, fasc. 580.
- 164 Arhiv IZDG, fasc. 585.
- 165 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 166 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 167 Arhiv IZDG, fasc. 544.
- 168 Arhiv IZDG, fasc. 585.
- 169 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 567.
- 170 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 171 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945; arhiv IZDG, fasc. 532.
- 172 Arhiv IZDG, fasc. 553.
- 173 Arhiv IZDG, fasc. 532.
- 174 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 175 Arhiv IZDG, fasc. 553.
- 176 Arhiv CK ZKS, fasc. V-1945.
- 177 Arhiv IZDG, fasc. 235.
- 178 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 179 Arhiv IZDG, fasc. 179.
- 180 Arhiv IZDG, fasc. 226.
- 181 Arhiv IZDG, fasc. 20, 45.
- 182 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 183 Arhiv IZDG, fasc. 323.
- 184 Arhiv IZDG, fasc. 295.
- 185 Arhiv RSNZ.
- 186 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 199.
- 187 Arhiv RSNZ.
- 188 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 199.
- 189 Arhiv RSNZ.
- 190 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 199.
- 191 Arhiv RSNZ.
- 192 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 199.
- 193 Arhiv RSNZ.
- 194 *Vetrinjska tragedija*, Cleveland Ohio 1960, str. 15.

3. Gorenjska

- 1 Arhiv CK ZKS, fasc. III-1945.
- 2 Arhiv IZDG, fasc. 669.
- 3 Arhiv CK ZKS, fasc. III-1945.
- 4 Arhiv IZDG, fasc. 669.
- 5 Arhiv IZDG, fasc. 670.
- 6 Arhiv IZDG, fasc. 669.
- 7 Arhiv CK ZKS, fasc. III-1945.
- 8 Arhiv IZDG, fasc. 669.

- 9 Arhiv IZDG, fasc. 486.
- 10 Arhiv IZDG, fasc. 669.
- 11 Arhiv IZDG, fasc. 668.
- 12 Arhiv CK ZKS, fasc. III-1945.
- 13 Arhiv IZDG, fasc. 437.
- 14 Arhiv IZDG, fasc. 476.
- 15 Arhiv CK ZKS, fasc. III-1945.
- 16 Arhiv CK ZKS, fasc. III-1945.
- 17 Arhiv CK ZKS, fasc. K 9 1943—1945 I.
- 18 Arhiv CK ZKS, fasc. III-1945.
- 19 Arhiv IZDG, fasc. 669.
- 20 Arhiv IZDG, fasc. 670.
- 21 Arhiv IZDG, fasc. 674.
- 22 Arhiv IZDG, fasc. 674, 678.
- 23 Arhiv IZDG, fasc. 676.
- 24 Arhiv IZDG, fasc. 675.
- 25 Arhiv IZDG, fasc. 676.
- 26 Arhiv IZDG, fasc. 678.
- 27 Arhiv IZDG, fasc. 675.
- 28 Arhiv IZDG, fasc. 682.
- 29 Arhiv IZDG, fasc. 679 a.
- 30 Arhiv IZDG, fasc. 681.
- 31 Arhiv IZDG, fasc. 693.
- 32 Arhiv IZDG, fasc. 694.
- 33 Arhiv IZDG, fasc. 437.
- 34 Arhiv IZDG, fasc. 691.
- 35 Arhiv IZDG, fasc. 695.
- 36 Arhiv RSNZ.
- 37 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 812.
- 38 Arhiv RSNZ.
- 39 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 208.
- 40 Arhiv RSNZ.
- 41 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 844.
- 42 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 1005.
- 43 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 208.
- 44 Arhiv RSNZ.
- 45 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 437.
- 46 Arhiv RSNZ.
- 47 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 1003.
- 48 Arhiv RSNZ.

4. Koroška

- 1 Arhiv IZDG, fasc. 651.
- 2 Arhiv IZDG, fasc. 240.
- 3 Arhiv IZDG, fasc. 649.
- 4 Arhiv CK ZKS, fasc. VII-1945.
- 5 Arhiv IZDG, fasc. 651.
- 6 Arhiv CK ZKS, fasc. VII-1945.
- 7 Arhiv CK ZKS, fasc. ZŠ 1944-1945.

- 8 Arhiv IZDG, fasc. 649.
- 9 Arhiv CK ZKS, fasc. ZŠ 1944-1945.
- 10 Arhiv IZDG, fasc. 649.
- 11 Arhiv IZDG, fasc. 651.
- 12 Arhiv IZDG, fasc. 334.
- 13 Arhiv IZDG, fasc. 41, 649.
- 14 Arhiv IZDG, fasc. 649.

5. Štajerska

- 1 Arhiv IZDG, fasc. 437.
- 2 Arhiv CK ZKS, fasc VIII-1945.
- 3 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945.
- 4 Arhiv CK ZKS, fasc VIII-1945.
- 5 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 6 Arhiv Maribor
- 7 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945.
- 8 Arhiv IZDG, fasc. 665.
- 9 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945.
- 10 Arhiv Maribor.
- 11 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945.
- 12 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 13 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 654.
- 14 Arhiv IZDG, fasc. 46, 654.
- 15 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945; arhiv IZDG, fasc. 654.
- 16 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 665.
- 17 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945.
- 18 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 651.
- 19 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 20 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 656.
- 21 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 654.
- 22 Arhiv CK ZKS, fasc VIII-1945.
- 23 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 665.
- 24 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 25 Arhiv IZDG, fasc. VIII-1945.
- 26 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 27 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 28 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 29 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 30 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 656.
- 31 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 32 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 33 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 34 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 35 Arhiv IZDG, fasc. 656.
- 36 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 37 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 654.
- 38 Arhiv IZDG, fasc. 656.
- 39 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 40 Arhiv IZDG, fasc. 658.

- 41 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 656.
- 42 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 43 Arhiv IZDG, fasc. 656.
- 44 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 45 Arhiv IZDG, fasc. 654, 656.
- 46 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 47 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 48 Arhiv IZDG, fasc. 657.
- 49 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 50 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 51 Arhiv CK ZKS, fasc. I-1945.
- 52 Arhiv IZDG, fasc. 657.
- 53 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 54 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945.
- 55 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 56 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 57 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945; arhiv IZDG, fasc. 654.
- 58 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 59 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 60 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 61 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 62 Arhiv IZDG, fasc. 658.
- 63 Arhiv IZDG, fasc. 657.
- 64 Arhiv IZDG, fasc. 654, 658.
- 65 Arhiv IZDG, fasc. 654.
- 66 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945; arhiv IZDG, fasc. 654.
- 67 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 68 Arhiv IZDG, fasc. 84.
- 69 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 70 Arhiv IZDG, fasc. 84.
- 71 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 72 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945; arhiv IZDG, fasc. 38.
- 73 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 74 Arhiv IZDG, fasc. 46.
- 75 Arhiv IZDG, fasc. 338.
- 76 Arhiv IZDG, fasc. 161 a.
- 77 Arhiv IZDG, fasc. 83.
- 78 Arhiv IZDG, fasc. 46.
- 79 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 80 Arhiv IZDG, fasc. 341.
- 81 Arhiv IZDG, fasc. 46.
- 82 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 83 Arhiv RSNZ.
- 84 Arhiv IZDG, fasc. 20.
- 85 Arhiv IZDG, fasc. 651.
- 86 Arhiv IZDG, fasc. 41.
- 87 Arhiv IZDG, fasc. 651.
- 88 Arhiv CK ZKS, fasc. XII-1945; arhiv IZDG, fasc. 41.
- 89 Arhiv IZDG, fasc. 41, 651.
- 90 Arhiv CK ZKS, fasc. ZŠ 1944—1945; arhiv IZDG, fasc. 333.
- 91 Arhiv IZDG, fasc. 336.

- 92 Arhiv CK ZKS, fac ZŠ 1944—1945.
- 93 Arhiv IZDG, fasc. 334.
- 94 Arhiv CK ZKS, fasc. ZŠ 1944—1945; arhiv IZDG, fasc. 333, 334, 654.
- 95 Arhiv RSNZ.
- 96 Arhiv IZDG, fasc. 84.
- 97 Arhiv IZDG, fac. 332 a.
- 98 Arhiv IZDG, fasc. 332.
- 99 Arhiv IZDG, fac. 333.
- 100 Arhiv IZDG, fasc. 331, 336.
- 101 Arhiv IZDG, fac. 331, 336.
- 102 Arhiv IZDG, fasc. 336.
- 103 Arhiv CK ZKS, fasc. ZŠ 1944—1945; arhiv IZDG, fasc. 337.
- 104 Arhiv CK ZKS, fasc. ZŠ 1944—1945.
- 105 Arhiv CK ZKS, fasc. ZŠ 1944—1945; arhiv IZDG, fasc. 338.
- 106 Arhiv IZDG, fasc. 654; arhiv RSNZ.
- 107 Arhiv RSNZ.
- 108 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 778.
- 109 Arhiv Maribor.
- 110 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 99.
- 111 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 99.
- 112 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 110.
- 113 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
- 114 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 807.
- 115 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 781.
- 116 Arhiv IZDG, kopija.
- 117 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 778.
- 118 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 748.
- 119 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
- 120 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
- 121 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 630, 781.
- 122 Arhiv RSNZ.
- 123 *Svobodna Slovenija — Zbornik 1965*, str. 245 sl.
- 124 Arhiv CK ZKS, fasc. VIII-1945.
- 125 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 807.
- 126 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 82, 807.
- 127 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
- 128 Arhiv RSNZ.
- 129 Arhiv Maribor.
- 130 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 807.
- 131 Arhiv Maribor.
- 132 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 807.
- 133 Arhiv Maribor.
- 134 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 99.
- 135 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
- 136 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 767.
- 137 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
- 138 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 807.
- 139 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 778.
- 140 Arhiv Maribor.

- 141 Arhiv RSNZ.
142 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 778.
143 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 82.
144 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
145 O. c. str. 258.
146 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
147 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 807.
148 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 99.
149 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 151.
150 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 151.
151 Arhiv RSNZ.
152 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 807.
153 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 154.
154 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 774.
155 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
156 Arhiv IZDG (Nemci), fasc. 775.
157 Arhiv Maribor.
158 O. c., str. 259

159 Tone Ferenc, *Zaključne operacije za osvoboditev naše domovine, Kronika* (časopis za slovensko krajevno zgodovino), 1960, st. 65 sl.; dr. Tone Ferenc, *Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, Naša obramba*, junij 1970, šte. 6, str. 3 sl.

IMENSKO KAZALO

A

Ahčin dr. Marjan, 12
 Alexander Harold, general, 7, 72
 Ambrožič Lado-Novljan, 270,
 271
 Arigler Adolf, 269
 Arso, 12
 Avbelj Viktor-Rudi, 29, 100,
 151, 270

B

Babič Branko-Vlado, 87, 89, 90,
 91, 98, 100, 101, 139, 140, 141,
 144, 145, 147, 148, 153
 Babič Manojlo, 272
 Badoglio, 107
 Bajlec dr. Fran, 47, 72, 73, 75,
 76, 77, 79, 80, 82, 83, 94
 Basaj dr., 71, 73, 74, 75, 76, 77,
 79, 80, 83, 84
 Bassin Aleksander, 263
 Bavec Franjo, 272
 Bebler dr. Aleš, 7, 8, 12, 100,
 142, 158
 Beltram Julij, 153
 Benčič Drago-Brkin, 100
 Bertoncelj Ivan, 264
 Bevk France, 7, 100
 Bisi, 143
 Bitenc, 250
 Bojc-Bidovec dr. Franja, 267
 Bolla, 135
 Bordon Rado, 272
 Borštnar Jože, 116, 162
 Branko, 136
 Brejc Tomo, 100
 Breclj dr. Bogdan, 7, 267
 Breclj dr. Marijan, 11, 12

Breclj Marjan, 269
 Breda, 194, 195, 196
 Brilej Jože, 8
 Broz Josip-Tito, 7, 8, 35, 72, 86,
 89, 90, 93, 149, 162, 166, 224,
 257
 Bruna, 143
 Bulovec Štefka, 263
 Butorović Radule, 272

C

Carli, 143
 Cergol Izidor, 75
 Cesar Emil, 263, 269
 Churchill Winston, 78
 Cvetko Ciril, 264
 Cveta, 215

Č

Čarni Ludvik, 268
 Čenčič Rado, 268
 Čepe Marica, 258, 264, 269
 Čermelj Lavo, 280
 Čertalič Jože, 283
 Čubrić Mile, 31

D

Damjanović, general, 67, 80, 170
 Dapčević Peko, 75
 David, 143
 Debeljak dr. Tine, 74, 76, 78, 79
 Debeljak, major, 170
 Delak, 143
 Derganč dr. Franci, 267, 268
 Djujić Momčilo, 63, 165, 166,
 169

Djurišić Pavel, 63, 167
Dolenc Milan, 268
Dolgan Josip, 265
Domanov, gen., 169
Dorfmeister Adolf, 227, 242
Doujak dr. Herman, 72, 81
Dönitz, admiral, 63, 249
Drapšin, 9, 10, 103
Drča, podpolk., 66
Duca, 143
Dujc Albin, 101, 149, 150, 151
Duscha, 76
Dušan, 215

E

Efenka-Kovačič, 213 223
Ehrlich dr., 181
Erat Ladislav, 284
Erpič Franc, 184

F

Fajfar Tone, 12, 285
Ferenc dr. Tone, 250, 255, 256,
260, 273, 274, 275, 277, 278,
281, 282, 283
Ferlež Ivan, 283
Ferlinc, 69
Filipič France, 261
Finžgar Franc Saleški, 286
Fischer Ferdo, 262
Forti, 143
Freyberg, 152

G

Gala dr. Aleksander, 267, 268
Ganziti Rudi, 269
Gavrilo, srbski patriarh, 69
Genio Lavrentij, 149
Gerk Stana, 281
Gerlanc Bogomil, 264
Gildo, 143
Gino, 143
Giulio, 143
Globevnik dr. Josip, 267
Globocnik, general, 127, 165,
166, 167, 168, 169, 170
Gobec Radovan, 264
Godina Ferdo, 261

Gorjan Slavka, 283
Göbbels, 244
Göring Hermann, 248
Gabeljšek Karel, 261
Grahek Branko, 268

H

Hacin dr., 69
Himmler Heinrich, 166, 183,
248, 249
Hitler Adolf, 47, 58, 63, 247,
248, 249
Hočevar Jože, 272
Hočevar Slavica, 269
Hribar Janez, 12
Hrovatin Radoslav, 264

I

Iztok, 191

J

Jager Vera, 263
Jan Rado, 264
Jarc Janko, 260, 274, 275
Javornik, 75
Javornik Mirko, 46
Jerina-Lah dr. Pavla, 268
Jerman Ivan, 264
Jeršek Dare, 258, 281, 282
Jevdjević Dobrosav, 63, 165,
169, 170
Jošt, gl. Krese Leopold,
Juvancič dr. Ivo, 259, 276, 277

K

Kacin-Wohinz Milica, 280, 281
Kambič dr. Miha, 12
Kanoni dr. Janez, 267
Kardelj Edvard, 6, 8, 9, 10, 11,
12, 70, 78, 88, 90, 91, 92, 95,
103, 150, 158, 162, 173, 174,
219, 256, 257, 281
Karl, 143
Kessler, 75
Kiauta Vladislav, 272
Kidrič Boris, 5, 7, 8, 10, 11, 13,
29, 90, 91, 100, 142, 152, 162,
256, 257, 281

Kimovec Franc-Žiga, 282
Klanjšček Zdravko-Vasja, 270,
272, 279, 283
Klemenc, major, 134
Klemenčič Dore-Maj, 263
Klopčič Mile, 8
Klun Albert, 272
Kocbek Edvard, 284, 285
Kociper dr. Stanko, 55, 71, 74,
75, 76, 79, 84
Kokalj, 166, 170
Kolar Vilko, 264
Komel Franta, 280
Korošec dr. Anton, 181
Košir Fedor, 266
Kovačević Mato, 268
Kozak dr. Ferdo, 12
Köstermann, podpolk., 168
Kraigher Boris-Janez, 100, 101,
103, 121, 123, 124, 125, 129,
140, 141, 142, 146, 150, 151,
152, 153, 157, 158, 176, 193,
195
Kraigher dr. Vito, 125, 126
Krall Jože, 269
Kramar Janez, 280
Kranjc Cene, 268
Krek dr. Miha, 69, 78, 79
Krener, podpolk., 63, 66, 75, 76,
80, 83
Krese Leopold-Jošt, 155
Krivic Vlado, 8
Križ, major, 50
Križnar Ivan, 279
Križnar Ivka, 281
Kržišnik dr. Anton 266
Kumbatovič Filip-Kalan, 263
Kveder Dušan, 29, 31, 33, 35,
270

L

Lampret Jože, 237
Las, 154
Leskošek Franc-Luka, 12, 186
Leskovec Karel, 284
Levičnik Karel, 272
Lilijana, 143
Ljotić, 69, 168, 170
Loehr, general, 59, 79, 80, 82,
84, 225
Lotrič Tone, 272

Lukman Ciril-Anjo, 268
Lukman Rozalija-Barbka, 282
Lunaček dr. Pavel-Igor, 267
Luštek Miroslav, 258, 272, 282

M

Maček dr. Vlatko, 82
Marija, 143
Marina, 79, 102, 140, 141, 152,
153
Markič Vida, 283
Marko, 143
Massimo, 143
Mayerhoffer, 242
Mejak Mitja, 263
Mekinda Jože-Franci, 271
Miha, 143
Mihailović Draža, 48, 67, 166,
167
Milčinski dr. Janez-Peter, 267
Mira, 143
Mirko, 191
Mušicki, general, 167

N

Nada, 143
Nagode, 80
Nedić, 166
Nedog Alenka, 280, 281
Nikolić, polk., 169
Novak Drago, 261
Novak Jože, 283

O

Oblak-Čarni Marija, 255
Oblak Jože, 269
Obračunč dr. Rudolf-Cedrik, 267
Osana J., 79
Osolnik Bogdan, 258
Osredkar Milan, 269
Ostrovrh Blaž, 129, 136, 138
Ostrovšek Milica, 259

P

Pahor Karol, 264
Pakiž Silverij, 266
Paolo, 143

Pavlin Mile, 272, 280
Pavšič Štefan, 31
Pavšič Vladimir-Matej Bor, 263
Penič Lojze, 279
Perc Maks, 125
Perhauc Rafael, 272
Perne Alojzij, 66
Pervanje Edvin, 272
Petelin Stanko, 266, 272, 273
Peter II. Karađorđević, 78, 158,
184, 241
Pirkovič Ivo, 280
Plečnik Jože, 79
Plesnik Anton, 220
Podstudenšek Franc-Rok, 267
Pogačnik Jože, 263
Pohar dr. Edo, 267
Pokorn dr. Jože, 12
Polič Radko, 261
Polič Zoran, 12, 186, 266
Posavec Ančka, 254
Požun L., 269
Preatoni Zdenka-Tajda, 283
Prezelj, general, 57, 67, 69, 170,
247
Priveršek Anton, 268
Puc dr. Boris, 266

Q

Quinto, 103

R

Radonjić Sava, 167
Rainer dr. Friedrich, 61, 102
Ravnikar-Podbevšek Štefanija,
281, 285
Regent Ivan, 8
Remec Bogumil, prof., 71
Roatta Mario, gen., 6, 102
Rösener Erwin, gen., 46, 48, 56,
58, 59, 64, 65, 72, 73, 74, 75,
76, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 127,
184, 237, 238, 239, 243, 244,
245, 248
Rozman Vlado, 269
Rožman dr. Gregorij, škof, 67,
69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 83,
246
Ruprecht dr. Uroš, 268

Rupnik Leon, general, 46, 52,
55, 56, 57, 60, 61, 63, 64, 67,
68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
77, 79, 80, 81, 82, 83, 127,
184, 185, 245, 246, 247
Rupnik Vuk, 61, 62, 64, 81, 127
Rus Jože, 8

S

Saje Franček, 260, 277, 283, 285
Sasso, 149
S. B., 264
Schumacher Erich, stotnik, 44,
45
Scočir, 143
Semič Stane-Daki, 277, 284
Sepe Miša, 254
Silvano, 143, 144
Silvio, 143
Smersu Rudolf, 84
Smolej Viktor, 262, 263, 264
Snoj Franc, 12, 70
Stalin, 8
Stanovnik Janez, 158, 159, 160
Stante Jernej, 266
Starc, 71
Steindl Franz, 236, 238, 241,
242, 243, 244, 245
Stiplovšek dr. Mirko, 269, 271,
272, 279
Strobl, 241
Svetek France, 8
Svetek Lev-Zorin, 266
Svetina Vlasta-Mira, 193

Š

Šentjurg Lidija, 84, 86, 87, 88,
89, 90, 282
Šinkovec Črtomir, 261
Škaler Stanko, 279
Škerbec Matija, monsignor, 71,
82
Škerl dr. France-Bregar, 254, 256,
257, 258, 259, 261, 262, 269,
272, 274, 275, 276, 277
Škerlavaj Milan-Petrač, 268
Šmajd dr., 71, 77, 83, 84
Šmit Jože, 272

Šnuderl dr. Makso, 265
Špindler Dušan, 211
Štoka Franc, 78, 101, 141, 143,
144, 148, 149, 150, 151, 152
Štolfa Milko, 261
Štrekelj Ivan, 268
Šutej, 69

T

Tatalović, podpolk., 61
Togliatti Palmiro-Ercoli, 90, 91,
95, 97, 102, 154
Tomazič, škof, 236
Tominšek dr. Teodor, 266
Tomšič Vida, 11, 12, 89, 91, 93,
97, 100, 119, 152, 176, 226
Tratar Marjan-Učo, 264
Trček Stane, 261
Treeck dr. Egon, polk., 239, 248,
250
Tremel, 242
Tuma Ostoj, 268

U

Ude Lojze, 266
Udovč Jože, 268
Uiberreither Siegfried, 224, 248,
249

V

Vavpetič dr. Lado, 12, 265
Vesper, 126
Vidmar Tone-Luka, 271
Vilhar Srečko, 272
Visočnik Vera, 263
Vitko, 116

Vitkovič Janez, 261
Vittorio, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 95, 97, 98, 99, 103, 140,
141, 142
Vivod Marjan, 266,
Vizjak, podpolk., 63, 66
Vlasov, general, 65, 67
Vojko, 143
Volčjak dr. Viktor, 268
Vončina Drago, 264
Vošnjak Mitja, 281
Vreg Dušan, 269
Vršnik Lojze, 277

W

Wilfan Hinko, 264
Winkler Venčeslav, 264

Z

Zadnik Štefka, 254
Zajec dr., 64, 71, 73, 74, 75, 77,
79, 80, 82, 83
Zdešar, 107
Zdešar Henrik, 264
Zgonik Mavricij, 268, 279
Zora, 143
Zupan Anton-Nino, 266
Zuschneid, major, 168
Zwitter dr. Fran, 258

Ž

Žabkar Jože, 266
Žebot, 241
Ževart Milan, 260, 261, 278
Žgajnar Matija, 259
Žolnir Bogdan, 261, 269

KAZALO PARTIZANSKIH ENOT

A

AVNOJ — Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, 53, 179

B

Bazoviška (18.) brigada, 118, 119, 123, 128, 130, 131, 134, 138, 161, 163

Belokranjska (15.) brigada, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37

Belokranjski odred 20, 24, 27, 29, 41

Beneški bataljon, 135, 152, 164

Bračičeva (13.) brigada, 210, 211, 213, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 233

Brza udarna grupa 4. armade JA, 192

C

Cankarjeva (5.) brigada, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 229

CK KPH — Centralni komite komunistične partije Hrvške, 91

CK KPI — Centralni komite komunistične partije Italije, 93, 99, 117, 119, 142, 148, 153, 159

CK KPJ — Centralni komite komunistične partije Jugoslavije, 87, 90, 91, 92, 100, 219

CK KPS — Centralni komite komunistične partije Slovenije, 9, 10, 11, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 125, 129, 141, 142, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 158, 172, 186, 188, 193, 194, 196, 197, 198, 210, 211, 219, 226

CLN — Comitato di liberazione nazionale, 6, 91, 93, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 115, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 162

CLNAI — Comitato di liberazione nazionale Alta Italia, 86, 90

Č

Četrta Jugoslovanska armada, 9, 11, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 60, 61, 71, 103, 150, 151, 163, 164, 165, 170, 250

Četrta — Štajerska operativna cona, 23, 28, 116, 188, 198, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 229, 230, 233, 236, 237

Četrti korpus NOV in POJ, 9, 152

D

Deveta brigada, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 138

Deveta brigada (20. hercegovaška divizija), 163, 164

Deveti korpus NOV in POJ, 6, 11, 23, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 137, 138, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 161, 162, 163, 164, 175, 224, 250

Devetindvajseta divizija (hercegovačka) NOV in POJ, 251

Divizija Garibaldi-Friuli, 119

Divizija Garibaldi-Natisone, 86, 88, 96, 107, 109, 110, 116, 118, 119, 120, 123, 128, 129, 130, 136, 149

Divizija Garibaldi-Osoppo-Natisone, 135

Divizija KNOJ (Korpus narodne obrambe Jugoslavije), 8

Dolenjski odred, 25, 26, 27, 28, 40

Dvajseta divizija, 33, 34,

Dvanajsta brigada, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 220

E

Enaintrideseta divizija NOV in POJ, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 137, 152, 161, 164, 169, 250

Enajsti korpus NOV in POJ, 31

F

Fontanot (24. Tržaška) brigada, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 40

G

Garibaldinska divizija 7. korpusa, 34

Generalni štab JA, 11, 31, 150, 162, 192, 224

Glavni štab NOV in POH-Hrvaške, 28, 29

Glavni štab NOV in POS-Slovenije, 7, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 33, 35, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 129, 130, 138, 152, 162, 164, 181, 192, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 232

Gradnikova (3.) brigada, 117, 118, 119, 120, 123, 125, 128, 129, 130 131, 133, 134, 162, 163,

Gregorčičeva (17.) brigada, 118, 119, 123, 128, 129, 130, 131, 161, 163

Gubčeva (4.) brigada, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 229

I

IOOF — Izvršni odbor Osvobodilne fronte, 5, 6, 7, 8, 14, 15, 142, 193, 194

Istrski odred, 26, 138

J

Jeseniško-bohinjski odred, 96, 122, 123, 136, 137, 164

Jugoslovanska armada, 98, 144, 146, 148, 151, 152, 159, 160, 173, 196

K

Kamniško-zasavski odred, 198, 217, 218, 219, 220, 224, 236

KNOJ — Korpus narodne obrambe Jugoslavije, 31, 226

Kokrški odred, 181, 188, 192, 219, 220, 224, 234, 236

Komanda mesta Trst 9. korpusa, 6, 11, 90, 94, 95, 98, 99, 100, 139, 140, 142, 145, 146, 147, 152, 162, 164, 173

Kominterna-Ded, 90, 91

Koroški odred, 188, 191, 192, 217, 218, 220, 224, 225, 233,

Kosovelova (19.) brigada, 28, 118, 119, 120, 122, 123, 128,

130, 131, 132, 133, 136, 137,
161, 163, 164
Kozjanski odred, 210, 212, 216,
219, 220, 224, 233

L

Lackov odred, 191, 198, 200,
204, 219, 220, 224, 232, 234
Levstikova (8.) brigada, 24, 25,
26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34,
35, 36, 39, 41
Ljubljanska (10.) brigada, 24,
25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
34, 35, 39

M

Mirkov bataljon, 191
Mornariški odred, skupina 9.
korpusa, 128

N

Narodna zaščita, 61, 98, 103,
196, 198, 201, 215, 216
NKOJ — Nacionalni komite
osvoboditve Jugoslavije, 5,
Notranjski odred, 25, 26, 33, 40,
41, 46
NOV in POJ, 5, 116, 117,
NOV in POS, 12, 13, 15, 17,
18, 21, 39, 84, 85, 87, 88, 89,
91, 92, 93, 95, 96, 105, 106,
107, 109, 111, 112, 114, 115,
116, 119, 121, 122, 129, 147,
153, 154, 155, 157, 158, 172,
173, 174, 175, 176, 177, 180,
185, 187, 189, 190, 193, 194,
195, 196, 197, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 206, 208, 209,
212, 213, 216, 217, 221, 243

O

OF — Osvobodilna fronta, 6, 8,
10, 15, 16, 39, 57, 70, 81, 86,
88, 89, 90, 91, 94, 97, 98, 99,

100, 101, 103, 112, 113, 115,
116, 117, 139, 141, 143, 144,
147, 150, 153, 156, 171, 173,
177, 178, 179, 182, 184, 187,
190, 191, 193, 194, 195, 198,
200, 201, 202, 203, 204, 206,
209, 210, 214, 216, 217, 221,
239, 240, 243

Operativni štab 4. in 24. (itali-
janske) brigade, 37

Operativni štab 6. in 11. bri-
gade, 220, 221, 222, 223, 224,
229, 230, 231, 236

Operativni štab za Zahodno Pri-
morsko, 96, 109, 135, 152, 164

Osemnajsta divizija NOV in
POJ, 23, 24, 26, 27, 28, 29,
31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 44, 250

Osmi korpus NOV in POJ, 31
OZNA — Odsek za zaščito na-
roda, 8, 87, 125, 136, 215, 241

P

Petnajsta divizija NOV in POJ,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 240,
251

Predsedstvo SNOS, 5, 6, 7, 8, 9,
10, 11, 12, 13, 15, 17, 19, 84

Prekomorska (5.) brigada, 19,
29, 33

Prešernova, Gorenjska (7.) bri-
gada, 117, 118, 119, 123, 127,
128, 130, 133, 134, 162, 164

Prva brigada KNOJ, 33, 34

Prva divizija KNOJ, 41

Prva slovenska prekmurska bri-
gada, 226

Prvi avstrijski bataljon, 25, 26,
27, 34, 50

Prvi koroški bataljon, 191, 235

R

Rezijski bataljon, 104, 135
Ruski bataljon — Bazoviška bri-
gada, 119

S

- Sedmi korpus NOV in POJ, 10, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 41, 42, 61, 100, 121, 123, 124, 125, 129, 130, 136, 142, 152, 220, 229, 251
- Severni (4.) bataljon Koroškega odreda četrte operativne cone, 191, 192,
- SNOS — Slovenski narodno-osvobodilni svet, 8, 9
156. brigada (Buozzi), Divizija Garibaldi-Natisone, 118, 136
157. brigada (Picelli), Divizija Garibaldi-Natisone, 118, 136
158. brigada (Gramsci), Divizija Garibaldi-Natisone, 118, 136

Š

- Šercerjeva (2.) brigada, 200, 201, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 233
- Škofjeloški — Gorenjski odred, 96, 122, 129, 132, 136, 137, 138
- Šlandrova (6.) brigada, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231
- Štirinajsta brigada — Zaščitá glavnega štaba, 25, 41
- Štirinajsta divizija NOV in POJ, 28, 31, 32, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 240

T

- Tomšičeva (1.) brigada, 205, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 232
- Tretja armada JA, 225, 226
- Trideseta divizija NOV in POJ, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 138, 159, 161, 163, 164, 168, 250
- Tržaška (20.) brigada, 111, 118, 119, 132, 136, 137, 149, 152, 161, 162

V

- VDV — Vojska državne varnosti, 87, 197, 212, 213, 222
- Vojaška komisija NOV in POS za Trst, 87
- Vojkova (16.) brigada, 117, 118, 119, 123, 127, 128, 130, 133, 134, 162, 164
- Vojna oblast 7. korpusa, 25
- Vojna oblast 9. korpusa, 138
- VOS — Varnostno-obveščevalna služba, 105
- Vrhovni štab NOV in POJ, 7, 9, 23, 24, 28, 31, 32, 33, 35, 116, 219, 220, 222

Z

- ZAVNOH — Zemaljsko anti-fašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, 160
- Zidanškova (11.) brigada, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232

KRAJEVNO KAZALO

A

- Ajbelj, 12,5 km juž. od Kočevja, 34
 Ajdovec, 7 km vzh. od Žužemberka, 24, 26, 42
 Ajdovščina, 11, 114, 117, 118, 120, 611, 165, 166, 170
 Alba, Trst, 163
 Ambrus, 15,5 km jvzh. od Višnje gore, 19, 28, 43
 Angelska gora, 4,5 km svzh. od Ajdovščine, 123
 Apače, 14 km jvzh. od Celovca, 189
 Arveže, 22 km svzh. od Maribora, 234

B

- Babja gorica (k. 806), 12,5 km svzh. od Kočevja, 32
 Babna gorica, 8 km jvzh. od Ljubljane, 36, 251
 Bača (Podbrdo), 6,5 km juž. od Bohinjske Bistrice, 110—112, 158
 Bače, 6 km jvzh. od Beljaka, 165
 Banat, 14, 15
 Banja Loka, 4 km juž. od Kočevja, 34, 35, 60, 170
 Banjška planota, sev. od Nove Gorice, 120—122, 124, 125, 129, 133, 162, 166
 Barkovlje, Trst, 163, 164
 Baška grapa, jvzh. od Tolmina, 112, 118, 121
 Bazovica nad Trstom, 115, 161, 162, 192

- Begunje na Gorenjskem, 181, 184, 224
 Begunjščica, 9,5 km svzh. od Radovljice, 219
 Bela — reka, 6 km jzah. od Idrije, 167
 Bela krajina, 5, 9—12, 14—16, 19, 25, 27—29, 31, 33—35, 60, 61
 Bela peč, 3 km jvzh. od Trbiža, 165
 Bele Vode, 7 km szah. od Šoštanja, 232, 233
 Beljak na Koroškem, 186, 187, 190, 192, 198, 224
 Beneška Slovenija, 88, 104—109, 119, 135, 154—157
 Benetke, 151, 152
 Beograd, 7—10, 14, 72, 142, 156, 158, 177
 Berlin, 248
 Besnica, 6 km szah. od Kranja, 137, 178
 Bevke, 14 km jzah. od Ljubljane, 251
 Bihač, 167
 Birčna vas, 6,5 km jzah. od Novega mesta, 26, 27, 32, 34
 Bistrica, 16 km jzah. od Celovca, 189
 Bistrica, gl. Kamniška Bistrica, 230, 231
 Bizeljsko, 14 km sev. od Brežic, 220
 Blagovica, 16 km jvzh. od Kamnika, 221
 Blanca, 18,5 km szah. od Brežic, 211, 215
 Blatni vrh, 3,5 km szah. od Planine pri Sevnici, 213
 Bled, 164, 171, 175, 180, 184

- Blegoš (k. 1562), 15,5 km zah. od Škofje Loke, 127, 132, 136, 138
- Bloke — Bloška planota, 22, 26, 40, 49, 52
- Bloška polica, 8 km jvzh. od Cerknice, 40
- Bobovek, 4 km svzh. od Kranja, 181, 184
- Boč (k. 980), 9,5 km szah. od Rogatca, 214, 218, 219
- Bočna, 9 km szah. od Vranskega, 206
- Bogdanja vas, 3,5 km szah. od Žužemberka, 27
- Bohinj, 128, 131—133, 164, 171, 175, 180
- Bohinjska Bistrica, 137
- Bohor (k. 1023), 13 km szah. od Krškega, 212—214, 219
- Borje, 13,5 km szah. od Zagorja, 227
- Borovec, 13 km jzah. od Kočevja, 33
- Borovlje, 11 km juž. od Celovca, 67, 187—189, 192, 225, 233
- Borovnica, 51
- Boršt, 7 km jzah. od Metlike, 18
- Bosiljevo, 16 km svzh. od Ogušina, 22, 34
- Bovec, 105, 107, 108, 154, 156, 157
- Brda (Goriška), 96, 104—106, 108, 118, 135, 137, 154, 156, 157, 166
- Brdarci, 5 km jvzh. od Črnomlja, 17
- Brdce, 10 km vzh. od Velenja, 224
- Brdo pri Ljubljani, 51
- Breg, 9,5 km szah. od Trebnjega, 43
- Breg (k. 525), 12,5 km jvzh. od Kočevja, 34
- Breginj, 12,5 km szah. od Kobarida, 105, 107, 109, 154
- Brezje, 4 km jvzh. od Radovljice, 171, 174, 175, 177, 178, 182, 184, 236
- Brezni vrh, 9 km svzh. od Radelj ob Dravi, 234
- Breznik, 8,5 km zah. od Zagorja, 227
- Brezov dol, 5,5 km jzah. od Žužemberka, 25
- Brezovica, 4 km svzh. od Trebnjega, 43
- Brezovica, 9,5 km svzh. od Trebnjega, 43
- Brežice, 199, 211, 215, 216, 238, 245, 248
- Briga, Gor., Dol., 14 km jzah. od Kočevja, 33, 35
- Britof, 5 km svzh. od Nove Gorice, 168
- Brkini, 26, 115, 116, 122, 138, 161
- Brod na Kupi, 20 km juž. od Kočevja, 33, 35
- Bršljini pri Novem mestu, 28
- Bubnjarci, 4 km jvzh. od Metlike, 28
- Bukovica, 6 km szah. od Škofje Loke, 136, 138
- Bukovo, 13 km jvzh. od Tolmina, 116, 122, 123
- Bukov vrh (k. 521), 5,5 km jvzh. od Žužemberka, 45, 58, 59

C

- Celje, 193, 199, 204, 205, 207, 216, 217, 227—229, 236, 238, 242—245, 247, 248, 250
- Celovec, 5, 66, 81, 84, 187—189, 192, 198, 224—226, 233, 246
- Cerkljanski vrh, 11 km szah. od Idrije, 120, 130, 131, 138
- Cerklje, 10 km szah. od Kamnika, 181, 183, 206
- Cerknica na Notranjskem, 12, 20—22, 29, 58, 61, 127
- Cerkno, Cerkljansko, 20 km jzah. od Škofje Loke, 110, 111, 112, 116, 121, 122, 124, 127, 130, 131, 136, 137, 158, 184
- Cerovec, 8 km jvzh. od Novega mesta, 26, 29, 34
- Cicelj (k. 817), 10,5 km jvzh. od Domžal, 230
- Cirnik, 6 km svzh. od Trebnjega, 43

Col, 7,5 km vzh. od Ajdovščine, 116, 118—124, 128—131, 161, 165, 169, 170
Cven, 2 km svzh. od Ljutomera, 193
Cvibelj, 1 km sev. od Žužemberka, 24, 26, 27

Č

Čabar, 13 km jzah. od Kočevja, 20, 34, 35, 52, 138
Čabranka — reka, 58
Čadreže, 12 km svzh. od Novega mesta, 43
Čatež, 7 km szah. od Trebnjega, 42, 43, 49
Čaven (k. 1113) nad Ajdovščino, 119, 161, 168
Čeče pri Trbovljah, 231
Čedad — Cividale, 156, 164
Čemšenik, 9 km szah. od Trbovelj, 219, 222, 223, 225, 227, 228, 231—233
Čeplez, 13,5 km szah. od Idrije, 116, 123
Čepovan pri Gorici, 110—112, 118, 120, 128, 130, 133, 134, 158, 161, 168, 169
Češnjice, 9,5 km jvzh. od Ljubljane, 36, 37
Češnjice, 13 km jvzh. od Kamnika, 229, 230
Čisti vrh, 4,5 km juž. od Žužemberka, 58, 59
Črmošnjice, 15 km jzah. od Novega mesta, 26, 34
Črna pri Mežici, 208, 209, 224, 226, 228, 229, 232
Črna vas, 5 km juž. od Ljubljane, 251
Črni graben, 9 km svzh. od Domžal, 217
Črni vrh, 4 km jvzh. od Vranskega, 232, 244
Črni vrh nad Idrijo, 111, 112, 121, 124, 130, 132, 134, 136, 137, 158, 166
Črni vrh nad Polhovim Gradcem, 182
Črniče, 12 km jvzh. od Nove Gorice, 166

Črnivec, 8,5 km svzh. od Kamnika, 236
Črnomelj, 10, 12, 13, 16—19, 31

D

Dachau, 76
Dalmacija, 18, 165
Dane, 3 km jzah. od Ribnice, 36
Dane, 2,5 km jzah. od Loža, 41
Davča, 22 km szah. od Škofje Loke, 122, 131, 134, 137, 184
Debeli kamen, 9 km jvzh. od Postojne, 12
Delnice, 16, 35, 60, 61, 170
Demarkacijska črta, nemško-italijanska, 40, 43, 53, 237
Devin (k. 786), 10 km jvzh. od Cerknice, 41
Djekše, 9,5 km szah. od Velikovca, 191
Dob, 3,5 km svzh. od Domžal, 230
Doberdob, 14,5 km jzah. od Nove Gorice, 164
Dobje, 3,5 km sev. od Planine pri Sevnici 210
Dobrča (K. 1634), 4 km szah. od Tržiča, 219, 234, 235
Dobropolje, 27, 52
Dobrna, 12 km szah. od Celja, 206, 219, 222, 224, 227, 228, 231
Dobrunje pri Ljubljani, 36
Dol, 7,5 km szah. od Ajdovščine, 166, 168, 169
Dolenja vas pri Ribnici, 36
Dolenjske Toplice, 16, 17, 25, 26, 32, 34, 45
Dolenjsko, 25, 27, 28, 61, 66, 174, 185, 220, 229, 233, 243, 247
Dolga vas, 2,5 km jvzh. od Kočevja, 34, 60
Dolgo brdo, 11 km szah. od Zagorja, 219, 220, 227, 228, 232
Doli, 10 km jvzh. od Ljubljane, 37
Dolnja Lendava, 193, 199
Dolomiti, 117—119, 121, 122, 131, 133, 173, 179

Domžale, 171, 180, 181, 185,
217, 223, 228, 247
Dornberk 13 km jvzh. od Nove
Gorice, 122, 166
Dovje, 10,5 km szah. od Jesenic,
164
Draga, 13,5 km jzah. od Rib-
nice, 34, 58, 59
Draga, 6,5 km svzh. od Radov-
ljice, 180, 182, 235
Dramlje, 11 km svzh. od Celja,
218, 219
Drava — reka, 59, 186—188,
191—193, 200, 219, 220, 224,
225, 231, 233, 234, 242, 245
Dravlje pri Ljubljani, 51
Dravograd, 59, 199, 208, 209,
224, 226, 227, 229, 233, 234,
246, 248, 251
Dravsko polje, 196, 197, 202,
203, 204, 232
Dražgoše, 10,5 km juž. od Ra-
dovljice, 137
Dreka — Drenka, 8 km zah. od
Tolmina, 105, 109
Drenovec, 12 km jvzh. od Pil-
štanja, 215
Drganja sela, 8,5 km jzah. od
Novega mesta, 26, 32, 35
Dunaj, 245, 246
Dutovlje, 6 km szah. od Sežane,
163
Dvor pri Žužemberku, 25, 29,
32, 48, 58

E

Erzelj, 5 km jzah. od Vipave,
119
Eržen, 15 km szah. od Idrije,
130

F

Faberjev križ, 16 km jzah. od
Novega mesta, 32, 34, 35
Fajtji hrib (k. 432), 9,5 km juž.
od Nove Gorice, 164
Fara na Kolpi, 20 km juž. od
Kočevja, 12, 22, 23
Farji potok, 5,5 km jzah. od Že-
leznikov, 131, 180

Fram, 8 km svzh. od Slov. Bi-
strice, 204
Frankolovo, 11 km svzh. od Ce-
lja, 205, 227, 242
Furlanija, 12, 85, 105, 108, 118,
119, 155, 158, 164
Fürstenfeld, 45 km vzh. od
Graza, 245
Fužine, 10,5 km svzh. od Idrije,
121
Fužine (Gorski kotar), 20 km
vzh. od Rijeke, 60

G

Gaberje, 17,5 km jvzh. od Kam-
nika, 227, 231
Galicija, 16 km jzah. od Ce-
lovca, 225
Gerovo, 14 km jvzh. od Pre-
zida, 59
Glina, 11,5 km jvzh. od Cerk-
nice, 40
Glinek, 8,5 km svzh. od Treb-
njega, 43
Glisnik, 7,5 km jzah. od Vran-
skega, 227, 231
Globodol — Globočdol, 8,5 km
szah. od Novega mesta, 43
Godovič, 7 km jvzh. od Idrije,
134
Golica, 9,5 km szah. od Škofje
Loke, 138
Golica, 6,5 km sev. od Jesenic,
221, 224, 234
Goljaki, Mali, Veliki, 10 km
szah. od Ajdovščine, 167
Golo, 15 km juž. od Ljubljane,
36
Golte, 7,5 km szah. od Mozirja,
218
Gora, 2,5 km vzh. od Idrije, 127
Gorenja vas, 15 km jzah. od
Škofje Loke, 117, 119, 121,
122, 128, 181
Gorenje, 15 km szah. od Za-
gorja, 227
Gorenjsko, 54, 56, 61, 81, 83,
85, 96, 112, 118, 120, 122,
123, 124, 129—132, 136, 170,
171—185, 187, 219, 220, 223,
239, 240, 243

- Gorica, 5, 8, 11, 61, 69, 84, 97, 100—103, 111—115, 118, 126, 150—153, 158, 164, 165, 169, 224, 250
- Gorice, Vnanje, Notranje, 9 km jzah. od Ljubljane, 50
- Goričane pri Medvodah, 183
- Goriče, 10 km jzah. od Celovca, 189
- Goričica, 7,5 km jvzh. od Cerknice, 40
- Gorjanci, 24, 28, 29, 37, 38
- Gorjuše, 7 km svzh. od Bohinjske Bistrice, 137
- Gornja Lendava, 15 km szah. od Murske Sobote, 199
- Gornja Ševnica, 4 km sev. od Trebnjega, 43
- Gornji grad, 18 km svzh. od Kamnika, 218, 228, 236
- Gornji Podboršt, 4 km szah. od Trebnjega, 43
- Goropeke, 8,5 km svzh. od Idrije, 119, 122
- Gorski kotar, 10, 12, 18
- Gospa Sveta, 6 km svzh. od Celovca, 192
- Gotenica, 10 km jzah. od Kočevja, 33, 35
- Gotna vas pri Novem mestu, 28
- Govejek, 4 km svzh. od Idrije, 119
- Gozd Martuljek, 18 km szah. od Jesenic, 164, 192
- Gradnec, 2,5 km jzah. od Žužemberka, 26, 43—45, 48, 58
- Gradišče, Gor., Dol. pri Dol. Toplicah, 9,5 km zah. od Novega mesta, 25, 26, 32
- Grahovo, 10 km szah. od Cerknega, 128
- Graška gora, 7 km svzh. od Šoštanja, 219, 224, 232, 233
- Graz, 245, 246
- Grčarice, 11 km jzah. od Ribnice, 33, 35, 36
- Grgar, 4,5 km sev. od Nove Gorice, 110, 120, 121—123, 129, 130, 131, 162
- Grič, 8 km svzh. od Novega mesta, 43
- Grmada (k. 887), 5,5 km jvzh. od Velikih Lašč, 36, 41, 42, 54
- Grofja Miza, 14 km jzah. od Novega mesta, 32—34
- Grosuplje, 14—16, 36, 37, 51
- Grušče, 4 km jvzh. od Slov. Konjic, 228
- Gumnišče, 7,5 km szah. od Grosupljega, 36
- Guštanj, Ravne na Koroškem, 208, 209, 225, 226

H

- Haloze, 197, 202, 203, 219, 220
- Hinje, 8 km jzah. od Žužemberka, 24, 25, 27, 28, 31, 37, 42, 49, 54, 58
- Hočevje, 9 km juž. od Višnje gore, 49
- Hodoš, 21 km svzh. od Murske Sobote, 196
- Horjul pri Ljubljani, 21, 50, 251
- Hotedršica, 12,5 km jzah. od Vrhnike, 128
- Hrastnik, 238
- Hrib, 5,5 km szah. od Trebnjega, 43
- Hrib, 7,5 km jvzh. od Žužemberka, 54
- Hrušica, 12 km svzh. od Vipave, 134
- Hrušica, 5 km szah. od Jesenic, 192
- Hrvaško Primorje, 18
- Huda luknja, 8 km svzh. od Velenja, 233
- Hudinja, levi pritok Savinje pri Celju, 227
- Humin — Gemona v Beneški Sloveniji, 164

I

- Ideršek, 3 km svzh. od Idrije, 127
- Idrija, 110—112, 117, 121, 122, 126, 127, 134, 158
- Idrija — Judrio, reka v Benečiji, 104, 105, 107, 108, 154, 156, 157

Idrija ob Bači, 6 km jvzh. od Tolmina, 128
Idrijca, reka skozi Idrijo, 127
Idrijska Bela, 5 km jzah. od Idrije, 134
Idrijski Log, 5,5 km jvzh. od Idrije, 127, 134
Ig pri Ljubljani, 36, 51
Ilirska Bistrica, 22, 61, 68, 122, 165, 170
Istra, 6, 25, 33, 87, 89, 116, 122, 138, 158—161, 165
Ivnik, 8,5 km svzh. od Radelj ob Dravi, 234
Izola, 161

J

Jablan, 6 km szah. od Novega mesta, 43
Jadransko Primorje, 166, 167
Jageršče, 11 km szah. od Idrije, 123, 128, 131
Jama, 3 km jvzh. od Žužemberka, 27—30, 58, 59
Jamnik, 8,5 km jvzh. od Radovljice, 138
Jamnik pri Eibiswaldu — Ivniku, 234
Jasnica (k. 568), 6 km jvzh. od Ribnice, 35
Jastrebar, 15 km svzh. od Kočevja, 32
Javorje, 10 km zah. od Škofje Loke, 118, 137
Javorje, Spodnje, 7 km juž. od Mežice, 229
Javornik (k. 1268), 7 km jvzh. od Postojne, 41
Javornik (k. 1240), 12,5 km jvzh. od Idrije, 130, 134
Javorniška planina, 15 km jvzh. od Kranja, 235
Javorščica, 7,5 km zah. od Zagorja, 230
Jazbec (k. 704), 12 km svzh. od Kočevja, 33
Jazbine, 4,5 km jvzh. od Slov. Konjic, 228
Jelendol, 8 km jvzh. od Ribnice, 244

Jelovica (k. 1410), 8,5 km jzah. od Radovljice, 121, 131, 132, 136, 137, 175, 179, 184
Jesenica, 17,5 km szah. od Idrije, 116, 118—120
Jesenice na Gorenjskem, 56, 171—178, 180, 192, 236, 246
Jezero Gor., Dol., 8 km jvzh. od Cerknice, 12, 40
Jezerško, 20 km svzh. od Kranja, 56, 181, 225, 235
Jordankal, 5,5 km jvzh. od Trebnjega 43
Julijska Krajina, 117, 158
Jurdani, 14 km szah. od Rijeke, 169
Jurešče, 13,5 km jvzh. od Postojne, 12
Jurka vas, 6,5 km jzah. od Novega mesta, 25
Jurkloster, 12 km svzh. od Zidanega mosta, 210, 211, 213, 238

K

Kairo, 165
Kajtna, 4 km jvzh. od Zidanega mosta, 231
Kal, 13,5 km jvzh. od Velikih Lašč, 28—30, 53, 54
Kal, 11 km juž. od Tolmina, 110, 112
Kal, 17 km jvzh. od Kamnika, 228
Kališče, 1,5 km svzh. od Železnikov, 133
Kalnik, 20 km jvzh. od Varaždina, 224
Kalobje, 7 km sev. od Planine pri Sevnici, 210
Kamni vrh, 9 km zah. od Žužemberka, 43
Kamnik, 72, 171, 174, 182, 183, 193, 196, 198, 216, 217, 223, 228—230, 234
Kamniška Bistrica, 9 km sev. od Kamnika, 219
Kamniške planine, 244
Kanal pri Gorici, 110, 111, 158
Kandrše, 12 km zah. od Zagorja, 247

- Kanomlja, 4,5 km szah. od Idrije, 126, 131, 158
 Kaplišče, 6,5 km jzah. od Metlike, 18
 Karavanke, 192
 Karlovac, 9, 12, 18
 Kladje, 3,5 km jvzh. od Cerknega, 131, 138
 Klana, 13 km szah. od Rijeke, 60, 251
 Klanci, 9 km jvzh. od Cerknice, 41
 Kleče, 8,5 km svzh. od Kočevja, 60
 Klinja vas, 3 km svzh. od Kočevja, 35
 Klodič, 11,5 km jzah. od Tolmina, 155
 Klopinj, 7 km jzah. od Celovca, 189
 Kneža, 7,5 km jvzh. od Tolmina, 128
 Knežja vas, 4 km jzah. od Trebnjega, 41, 42
 Kobarid, 104—109, 154, 156, 157, 164, 192
 Kobilica (k. 930), 14 km jvzh. od Tolmina, 130
 Kobilica, 8 km svzh. od Ajdovščine, 133
 Kočevje, 9, 20—26, 31, 33—36, 42, 44, 50, 58—61
 Kočevska Reka, 9 km jzah. od Kočevja, 34, 35
 Kočevski Lazi, 18 km juž. od Kočevja, 22
 Kočevski Rog, 30, 32, 33, 35
 Kokarje, 12,5 km jzah. od Šoštanja, 206
 Kolk (k. 961), 5 km vzh. od Ajdovščine, 118
 Kolonkovec. Trst, 162
 Kolovrat, 10,5 km szah. od Zagorja, 227, 231, 247
 Kolpa, reka, 9, 28, 31, 33, 41, 61
 Komen, 15 km jzah. od Ajdovščine, 113, 118
 Komenda, 9 km szah. od Domžal, 217
 Komolec, 15 km svzh. od Kočevja, 33, 34, 59
 Kompolje, 7 km jvzh. od Velikih Lašč, 49
 Komunikacije Ajdovščina—Gorica, 115, 166, 168
 Komunikacije Čedad—Kobarid—Bovec—Trbiž, 119
 Komunikacije Dravograd—Šoštanj, 228
 Komunikacije Kočevje—Novo mesto—(Rajhenburg), 29, 30, 32, 43
 Komunikacije Ljubljana—Celje—Maribor—(cesta), 222, 230, 242
 Komunikacije Ljubljana—Kočevje—(Brod—Delnice), 23, 26, 28, 29, 35
 Komunikacije Ljubljana—Novo mesto—(Metlika), 23, 26, 28, 29, 42, 43
 Komunikacije Trst—Ljubljana—Zidani most—Maribor (Južna železnica) 29, 130, 231
 Komunikacije Trst—Tržič, 164
 Konj (k. 1803), 12 km svzh. od Kamnika, 230
 Konjice — Slov. Konjice, 199, 201, 204, 208, 228
 Konjiška gora nad Slov. Konjicami, 219, 233
 Konjski vrh, 9,5 km szah. od Gornjega grada, 232
 Konjščica, 4,5 km jzah. od Zagorja ob Savi, 220
 Kontovelj — Trst, 163
 Kopanj, 5,5 km jvzh. od Grosupljega, 51
 Koper, 8, 95, 154, 161
 Kopriva, 8,5 km szah. od Sežane, 163
 Koprivna, 6 km svzh. od Solčave, 233
 Koprivnik, 4,5 km svzh. od Bohinjske Bistrice, 137, 138
 Kordun, 16, 174
 Korenitka, 4 km szah. od Trebnjega, 41
 Koreno, 4 km jzah. od Polhovega Gradca, 50
 Korensko sedlo, 4,5 km sev. od Kranjske gore, 83

- Korinj Veliki, Mali, 13 km zah. od Žužemberka, 29, 35, 36, 43
- Koritnica, 7 km svzh. od Ilirske Bistrice, 170
- Koroško, 66, 83, 84, 141, 179, 181, 185—192, 198, 224, 226, 228, 231, 232
- Kostanjevica na Krki, 18, 39, 50, 238
- Kostrevnica, 9,5 km svzh. od Litije, 228
- Kot nad Semičem, 16
- k. 304, 11 km svzh. od Trebnjega, 43
- k. 374, 5 km szah. od Slov. Konjic, 242
- k. 406, 3,5 km jzah. od Žužemberka, 44
- k. 415, 8 km jvzh. od Ljubljane, 37
- k. 419, 9 km jvzh. od Ljubljane, 37
- k. 442, 5 km jzah. od Žužemberka, 31
- k. 467, 9,5 km jzah. od Žužemberka, 30
- k. 472, 4 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 498, 9 km jvzh. od Ljubljane, 37
- k. 500, 5 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 503, 4,5 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 503, 2 km jzah. od Žužemberka, 27—30
- k. 516, 1,5 km jzah. od Žužemberka, 27, 30
- k. 525 (Breg), 12,5 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 534, 10 km jzah. od Kočevja, 34
- k. 563 (Kravski vrh), 8 km jzah. od Žužemberka, 31
- k. 574 (Vršiček), 8 km jzah. od Žužemberka, 49
- k. 575 (Grofja miza), 14 km jzah. od Novega mesta, 34
- k. 582, 8,5 km jvzh. od Ljubljane, 37
- k. 607, 4 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 607, 5 km jzah. od Idrije, 127
- k. 615, 9 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 623, 9,5 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 630, 15 km jzah. od Novega mesta, 34
- k. 639 (Vinska pot), 12 km jvzh. od Žužemberka, 34
- k. 640, 8,5 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 646 (Pihelj), 7 km svzh. od Ribnice, 54
- k. 699 (Pučki hrib), 12 km jzah. od Kočevja, 34
- k. 725, 12,5 km szah. od Idrije, 125
- k. 730, 7 km jzah. od Idrije, 127
- k. 757 (Skorten), 8 km jvzh. od Kočevja, 34
- k. 759, 11 km jvzh. od Žužemberka, 33
- k. 764, 11,5 km svzh. od Kočevja, 34
- k. 769, 4 km svzh. od Idrije, 127
- k. 777 (Kraljev kamen), 105 km svzh. od Kočevja, 34
- k. 780, 5 km juž. od Idrije, 127
- k. 791, 6 km juž. od Idrije, 127
- k. 793, 14 km svzh. od Kočevja, 32
- k. 805, 15 km jzah. od Kočevja, 34
- k. 822 (Sedlasta gorica), 12,5 km jvzh. od Žužemberka, 34
- k. 861, 7 km jzah. od Idrije, 127
- k. 866, 9,5 km jvzh. od Žužemberka, 32
- k. 870, 9,5 km jvzh. od Žužemberka, 29, 32
- k. 881, 10 km jvzh. od Žužemberka, 29, 32
- k. 890, 3,5 km jvzh. od Železnikov, 138
- k. 897 (Luška gorica), 9,5 km jvzh. od Žužemberka, 31, 32
- k. 912 (Pečka), 9,5 km jvzh. od Žužemberka, 29, 32, 59
- k. 912, 10 km jvzh. od Žužemberka, 29, 32
- k. 915 (Borič), 14 km jzah. od Kočevja, 34

- k. 922, 10,5 km szah. od Idrije, 125
k. 1044, 13 km szah. od Idrije, 126
k. 1163, 12,5 km szah. od Idrije, 125, 126
k. 1183, 7 km svzh. od Radovljice, 182
k. 1316, 8,5 km jvzh. od Bohinjske Bistrice, 132
k. 1512 (Hoč), 9 km jvzh. od Bohinjske Bistrice, 132
Kotlje, 7,5 km zah. od Slovenj Gradca, 229, 233
Kovor, 8 km vzh. od Tržiča, 178
Kozjak — pogorje szah. od Maribora, 201, 219, 231, 234
Kozjak (Paški), 15 km sev. od Celja, 222, 223, 227, 228, 233
Kozjansko, 209, 211, 212, 214, 216, 221, 223, 234, 240, 248, 250
Kozje, 13 km sev. od Krškega, 193, 199, 210, 213, 216, 233, 234
Kraljev kamen (k. 777), 10,5 km svzh. od Kočevja, 34
Kramarica, 12 km szah. od Šoštanja, 236
Kranj, 66, 67, 117, 137, 171, 172—178, 183—185, 250
Kranjska gora, 165, 171, 174, 180, 192
Kras, 109, 115, 117, 119, 121, 123, 134, 161, 167
Kras (vas), 9 km jzah. od Tolmina, 157
Kresniški vrh, 5,5 km szah. od Litije, 230
Kriška vas, 6 km jvzh. od Grosupljega, 36, 51
Križe, 6 km szah. od Zagorja, 227
Križna gora, 9,5 km jvzh. od Cerknice, 41
Križna gora, 6 km svzh. od Ajdovščine, 123, 133, 169
Krka — reka, 9, 23—31, 59
Krka — vas, 8 km jvzh. od Višnje gore, 19, 42
Krmín — Cormons v Beneški Sloveniji, 164
Krnica, 11 km vzh. od Nove Gorice, 119, 120, 123, 161
Kropa na Gorenjskem, 171, 178
Krško, 199, 211, 238
Krušni vrh, 5,5 km zah. od Trebnjega, 24
Kunč, 14 km svzh. od Kočevja, 32, 33, 35, 60
Kuželj, 33 km jvzh. od Rijeke, 12, 20,

L

- Labot — Labotska dolina, 191, 225, 226, 250
Lakovnice, Dol., Gor., 6 km juž. od Novega mesta, 26, 27, 32, 34
Lamprechtov vrh, 11 km szah. od Lovrenca na Pohorju, 234
Lašče, 4,5 km jvzh. od Žužemberka, 25—27, 30, 31, 44, 45, 49, 59
Laško pri Celju, 199, 210, 212, 214, 216, 250
Lašna Vel., Mala, 11 km svzh. od Domžal, 218, 221
Lavrica, 6 km jvzh. od Ljubljane, 36, 37, 251
Laze, 3,5 km szah. od Ribnice, 36
Laze, 9 km zah. od Tolmina, 157
Laze, 15 km svzh. od Ljubljane, 220, 221
Lazne, 14,5 km svzh. od Nove Gorice, 120, 123, 129, 130, 133, 169
Ledenice, 11 km jvzh. od Beljaka, 165, 190
Ledine, 5 km svzh. od Idrije, 121, 122, 127, 131
Lepe njive, 6 km szah. od Šoštanja, 223
Lepenatka (k. 1422), 5,5 km szah. od Gornjega grada, 218
Leskovec, 10 km jzah. od Železnikov, 137
Leskoviča, 17 km zah. od Škofje Loke, 118
Lika, 16, 147

- Likar, 1 km jvzh. od Idrije, 127
 Limbarska gora (k. 768) 13,5 km svzh. od Domžal, 230, 231
 Lipa, 6 km svzh. od Ribnice, 30
 Lipje, Vel., Malo, 3 km juž. od Žužemberka, 25, 27, 39, 44, 45, 48
 Lipoglav, 13 km jvzh. od Ljubljane, 36
 Lipovec, Mali, Sr., Vel., 5,5 do 8 km jzah. od Žužemberka, 24, 26, 30
 Lipovica, 9 km szah. od Zagorja, 220
 Lisičje — grad, 7,5 km szah. od Grosupljega, 36
 Litija, 199, 205—207, 220
 Livold, 4 km juž. od Kočevja, 34, 60
 Ljubelj, 13 km jvzh. od Radovljice, 56, 66, 67, 84, 176, 185, 233
 Ljuben, 9 km jzah. od Novega mesta, 26, 34
 Ljubljana, 12, 29, 37, 46—48, 54, 56, 61, 65—84, 152, 185, 192, 202, 224, 225, 231, 240, 241, 243, 246, 247, 250, 251
 Ljublanica, 37
 Ljubljanska pokrajina, 5—84, 219, 223, 239, 240
 Ljubljansko Barje, 12, 20—23
 Ljubno ob Savinji, 218, 236
 Ljutomer, 193, 196, 199, 211, 242, 245, 246
 Log, 12 km jzah. od Ljubljane, 251
 Logatec, 28 km jzah. od Ljubljane, 20—22, 51, 65, 66, 122, 127, 185
 Logarjenci, 7 km szah. od Ljutomera, 199
 Loka pri Zidanem mostu, 214
 Loka, 2 km jvzh. od Mozirja, 206
 Lokovec, Dol., Sr., Gor., 15,5 km juž. od Tolmina, 120, 123, 130, 133, 162, 168, 169
 Lokve, 25 km svzh. od Rijeke, 60
 Lokve, 15 km svzh. od Gorice, 118, 120, 123, 124, 128, 130, 131, 133, 162, 169, 170
 Lonjer — Trst, 99
 Lopar, 8,5 km jvzh. od Kopra, 116, 161
 Lopata, 5,5 km jzah. od Žužemberka, 44, 58
 Loška dolina (Lož), 12, 22, 23, 40, 54, 60, 61
 Loški potok, 12 km jzah. od Ribnice, 20, 23
 Luče, 13 km svzh. od Kamnika, 183, 206, 217, 218, 236
 Lukovec, 5 km jvzh. od Trebnjega, 43
 Lukovica, 9 km svzh. od Domžal, 180, 221
 Luša, 6,5 km jvzh. od Železnikov, 137
 Luška gorica (k. 897), 9,5 km jvzh. od Žužemberka, 31, 32
 Luža, 10 km svzh. od Kočevja, 32, 41, 42
 Lužarji, 7,5 km jzah. od Velikih Lašč, 52

M

- Mačkovec, 3 km vzh. od Novega mesta, 58
 Mahovnik pri Kočevju, 35
 Makoše, 5,5 km jvzh. od Ribnice, 36
 Mala gora, svzh. od Ribnice, 33, 35, 44, 50
 Mala gora, 8 km svzh. od Ajdovščine, 118, 119, 124, 161
 Mala Nedelja, 11 km szah. od Ljutomera, 242
 Mala planina, 7,5 km svzh. od Kamnika, 218, 236
 Malenski vrh, 13 km jzah. od Škofje Loke, 120, 122
 Malošče, 7 km jvzh. od Beljaka, 165, 190
 Mandli, 5,5 km jvzh. od Čabra, 35
 Marenberg, Radlje ob Dravi, 199—201, 203, 204, 226, 231, 234

- Maribor, 197—201, 203, 204, 211, 221, 225, 227, 231, 234, 238, 241, 242, 246, 248
 Marija na Zili, 3 km jvzh. od Beljaka, 165, 190
 Marinča vas, 10,5 km szah. od Žužemberka, 19
 Martinji vrh, 12 km szah. od Škofje Loke, 131
 Masore, 6,5 km szah. od Idrije, 121, 131
 Mašera, 7,5 km jzah. od Kobarida, 155
 Mavčiče, 7 km jvzh. od Kranja, 185
 Medana, 10 km szah. od Nove Gorice, 108
 Medija, 6 km szah. od Zagorja, 220
 Medvedjek, 7 km szah. od Kočevja, 23, 35
 Medvode, 12,5 km szah. od Ljubljane, 171, 173, 174, 178—180
 Mengeš, 7 km jzah. od Kamnika, 181, 183, 217
 Mengoš hrib, 8,5 km jvzh. od Žužemberka, 32
 Menina planina, 16 km svzh. od Kamnika, 217, 218, 221, 227, 229, 230, 231, 233, 236
 Meniška vas, 11,5 km jzah. od Novega mesta, 32, 33
 Mestni hrib (k. 1022), 2 km jzah. od Kočevja, 60
 Metlika, 12, 13, 16—20, 31
 Mežaklja, zah. od Jesenic, 184
 Mežica, 17 km zah. od Slovenj Gradca, 208, 209
 Migovica, 6,5 km svzh. od Trebnjega, 43
 Mihovec, 8 km juž. od Novega mesta, 24, 26, 72
 Milano, Italija, 86
 Milje, Trst, 95, 139, 143, 154, 160—162
 Miramar pri Trstu, 152, 163
 Miren pri Gorici, 96, 113, 114
 Mirna, vas in reka, 6 km svzh. od Novega mesta, 42, 43
 Mirna peč, 9 km szah. od Novega mesta, 24, 25, 42
 Mislinjska dolina, 232
 Mišji dol, 12 km szah. od Trebnjega, 42
 Mlačevo, 2,5 km jvzh. od Grosupljega, 36
 Mladi vrh (k. 1370), 5 km juž. od Železnikov, 136
 Mlake, 7,5 km jzah. od Metlike, 18
 Mlake, 8,5 km svzh. od Dravograda, 234
 Mojstrana, 10 km szah. od Jesenic, 164, 165
 Mokronog, 15, 16, 18, 42
 Molnik (k. 582), 9 km jvzh. od Ljubljane, 36, 37
 Morava, 9,5 km juž. od Kočevja, 35
 Moravče, 12 km vzh. od Domžal, 181, 193, 207, 218, 219, 221, 223, 229—231, 236, 237
 Mostič, 13 km szah. od Velikovca, 191
 Motnik, 30 km zah. od Celja, 222—224, 236, 244
 Mozelj, 8 km jvzh. od Kočevja, 34
 Mozirje v Savinjski dolini, 199, 200, 201, 203, 204, 226, 231, 234
 Mraševo, Gor., Dol., 6 km jzah. od Novega mesta, 26, 27, 29
 Mratni (k. 891), 2 km svzh. od Idrije, 127
 Mrzla rupa, 11 km zah. od Idrije, 120, 125, 128, 130, 131, 134
 Mrzle vodice, 25 km svzh. od Rijeke, 60, 170
 Muhov breg (k. 649), 12 km jvzh. od Kočevja, 34
 Mura, reka, 192, 245
 Murovica (k. 740), 8,5 km jvzh. od Domžal, 230
 Murska Sobota, 193, 196, 199, 226, 227
 Muta, 11,5 km svzh. od Dravograda, 231

N

- Na Gurah, 12,5 km szah. od Celovca, 187, 191
 Nabrežina, Trst, 164
 Nadiža, reka v Benečiji, 104
 Naklo pri Kranju, 171, 173, 174, 175, 177, 178
 Nazarje, 10,5 km jzah. od Šoštanja, 206
 Nemci, 10,5 km svzh. od Nove Gorice, 162
 Neretič, 10 km zah. od Karlovca, 33
 Nomenj, 5 km svzh. od Bohinjske Bistrice, 137
 Notranjsko, 14, 15, 18, 20—23, 25, 27, 50
 Nova Reber, 9 km jzah. od Vranskega, 221, 227
 Nova sela, 15 km jvzh. od Kočevja, 34
 Nova štifta, 5 km szah. od Ribnice, 36
 Nova štifta pri Gornjem gradu, 218, 236
 Nova vas — Bloke, 12 km jvzh. od Cerknice, 52
 Novaki, Gor., Dol., 4,5 km svzh. od Cerknega, 116, 134, 137, 184
 Novi Breg, 9 km svzh. od Kočevja, 35
 Novi Lazi, 7,5 km juž. od Kočevja, 34, 170
 Novo mesto, 14, 15—20, 24, 26—28, 30, 31, 37, 39, 43, 46, 50, 53, 58, 60, 61, 65

O

- Občice, 13 km jzah. od Novega mesta, 32
 Občina, 7,5 km zah. od Trebnjega, 23, 24, 38, 41—43, 49, 53, 57
 Oblakov vrh, 11,5 km szah. od Idrije, 123, 125, 126, 128, 134
 Oblj vrh (k. 1110), 4,5 km svzh. od Ajdošine, 119, 123
 Ogulin, 9, 18

- Okrog, 8 km szah. od Trebnjega, 43
 Okrog, 8 km juž. od Gornjega grada, 230
 Opatje selo, 12 km jzah. od Nove Gorice, 164, 166
 Opčine nad Trstom, 163, 164
 Oplotnica, 5,5 km svzh. od Slovenskih Konjic, 219, 224
 Orlje, 7 km jvzh. od Ljubljane, 36, 251
 Ormož, 193, 199, 245
 Ortnek, 5 km jvzh. od Velikih Lašč, 36
 Osilnica, 17 km jzah. od Kočevja, 22, 59
 Oslica, Stara, Nova, 11,5 km svzh. od Idrije, 118
 Osojsko jezero pri Beljaku, 191
 Osolnik, Veliki, Mali, 4,5 km szah. od Velikih Lašč, 36
 Osoppo, 23 km szah. od Vidma — Udine, 105
 Osterman, 3 km zah. od Gornjega grada, 218
 Ostri vrh, 11 km szah. od Škofje Loke, 137
 Otalež, 9 km szah. od Idrije, 134
 Otiški vrh, 2 km jvzh. od Drovograda, 233
 Otlica, 5 km sev. od Ajdošine, 116, 118, 120, 122, 123, 128, 129—131, 133, 134, 161, 166, 168, 169
 Ozalj, 13 km jvzh. od Metlike, 41

P

- Paka, 5 km svzh. od Ribnice, 30, 54
 Paka, 5 km svzh. od Velenja, 228, 231, 232
 Pakrac, SR Hrvaška, 227
 Pancan pri Trziču — Monfalcone, 99
 Parg, 18,5 km jzah. od Cerknice, 59
 Pasja ravan (k. 1030), 7,5 km szah. od Polhovega Gradca, 467

- Paški vrh, 5 km jzah. od Šo-
štanja, 228
- Peče, 10 km jzah. od Beljaka,
191
- Pečine, 9,5 km jvzh. od Tol-
mina, 120, 126
- Pečka (k. 912) 15 km jzah. od
Novega mesta, 32, 34
- Peščenik, 3 km zah. od Višnje
gore, 36
- Petrina, 19,5 km juž. od Ko-
čevja, 12, 20
- Petrovo brdo, 7,5 km jvzh. od
Bohinjske Bistrice, 131, 132
- Pevska gorica (k. 633), 10,5 km
jvzh. od Kočevja, 34
- Piava, reka v Benečiji, 11
- Pieris, 7,5 km zah. od Tržiča,
Monfalcone, 101
- Pijava gorica, 13 km jvzh. od
Ljubljane, 36
- Pilšanj, 15 km sev. od Krškega,
209, 211, 215
- Piran, 161
- Pišce, 12 km svzh. od Brežic,
215
- Pivka, 10 km juž. od Postojne,
115, 117—119, 121, 122, 124,
125, 128—131, 134, 138
- Planina, 2 km jvzh. od Cerk-
nega, 123
- Planina pri Sevnici, 209—213
- Platišče, 15,5 km zah. od Ko-
barida, 106
- Plestenica, 8 km juž. od Idrije,
127
- Pleš, 7,5 km jzah. od Žužem-
berka, 27, 29, 54
- Plešivec (k. 1325), 9,5 km jzah.
od Slovenj Gradca, 228
- Plešivica (Sv. Katarina), 4 km
zah. od Žužemberka, 25, 27,
28, 30, 43
- Pliberk, 15 km jvzh. od Veli-
kovca, 186, 187, 189
- Pobrežje, Maribor, 203
- Podbrezje, 3 km sev. od Mo-
zirja, 206
- Podbrdo, 6,5 km juž. od Bohinj-
ske Bistrice, 121, 122, 131, 132
- Podgora, 16 km jvzh. od Cerk-
nice, 35
- Podgora, 5,5 km jvzh. od Ve-
likih Lašč, 36
- Podgozd, 6,5 km svzh. od Nove
Gorice, 118, 122, 131
- Podgrad, 8 km jvzh. od Novega
mesta, 26—28, 32, 34
- Podhosta, 12 km jzah. od No-
vega mesta, 29, 32, 33, 35, 59,
60
- Podjuna, 12 km jvzh. od Veli-
kovca, 189
- Podkloster, 11 km jzah. od Be-
ljaka, 187, 190, 191
- Podkoren, 13 km vzh. od Trbiža,
165
- Podkraj, 8 km svzh. od Vipave,
128, 134, 166
- Podlipoglav, 10 km jvzh. od
Ljubljane, 36
- Podljuben, 5,5 km jzah. od No-
vega mesta, 27—29, 34, 35
- Podmolnik, 8 km jvzh. od Ljub-
ljane, 36, 37
- Podnanos — Št. Vid, 6 km juž.
od Vipave, 113, 114, 166
- Podsnežnik, gl. Snežnik, 161
- Podstene, 13 km jvzh. od Ko-
čevja, 34
- Podstenice, 16 km jzah. od No-
vega mesta, 34, 35
- Podturn, 12,5 km jzah. od No-
vega mesta, 12, 26, 31—34,
59, 60
- Podvolovjek, 8 km szah. od
Gornjega grada, 218, 230, 236
- Podvrh, 6 km jvzh. od Želez-
nikov, 137
- Podzemelj, 7,5 km svzh. od Čr-
nomlja, 16
- Pohance Gornje, 9 km szah. od
Brežic, 215
- Pohorje, 197, 202, 219, 221, 222,
223, 227—229, 231, 233, 234,
240, 246
- Pokljuka, 12 km zah. od Bleda,
56, 106, 130, 137, 164
- Polhov Gradec, 15 km zah. od
Ljubljane, 50, 51
- Poljane, Dol., Gor., 17,5 km
jvzh. od Cerknice, 52
- Poljane, 11,5 km szah. od Treb-
njega, 43

- Poljane, 13 km jzah. od Novega mesta, 33
 Poljane, 14 km jzah. od Dravograd, 226
 Poljanska dolina, Poljane nad Škofjo Loko, 121, 171, 173 do 176, 179
 Polje, 7 km jzah. od Labina, 165
 Polšnik, 11 km svzh. od Litije, 245
 Polzela, 10 km jvzh. od Mozirja, 228
 Polžarija, 6 km szah. od Grosupljega, 36
 Ponikve, 3 km sev. od Velikih Lašč, 49
 Ponikve, 8 km jvzh. od Tolmina, 120
 Porezen (k. 1622), 10 km jzah. od Bohinjske Bistrice, 123, 131, 132, 137
 Postojna, 58, 61, 72, 122, 128, 166, 170
 Prapreče, 6 km jzah. od Novega mesta, 26
 Praprotno polje, 10 km jzah. od Cerknega, 128
 Predmeja, 6 km szah. od Ajdovščine, 118, 119, 120, 123, 124, 127—130, 133, 161, 166, 168, 169
 Prekmurje, 8, 193—199, 220
 Prelaz, 4,5 km svzh. od Nove Gorice, 111
 Prelesje, 14 km jzah. od Črnomlja, 12, 19
 Preserje, 9,5 km svzh. od Domžal, 218
 Preska, 10,5 km jvzh. od Litije, 245
 Prestranek, 6 km jzah. od Postojne, 122
 Prevalje, 13 km szah. od Slovenj Gradca, 199, 208, 209
 Prevole, 8,5 km jzah. od Žužemberka, 27—29, 49, 54, 58
 Prezid, 18 km zah. od Kočevja, 34, 52, 54, 58, 59
 Preža, 12 km jzah. od Kočevja, 34
 Pri Cerkvi, 7 km svzh. od Ribnice, 30, 54
 Priložje, 8 km jzah. od Metlike, 18
 Primorsko, 5—8, 54, 63, 84—170, 172, 187, 219, 220
 Primostek, 3 km jzah. od Metlike, 31
 Primskovo, 10,5 km szah. od Trebnjega, 49
 Pri Pevcu, 4 km juž. od Idrije, 127
 Pristava, 8 km jvzh. od Novega mesta, 24, 26
 Prodnik, 8 km jvzh. od Solčave, 218
 Prosek pri Trstu, 163
 Prtovč, 3,5 km szah. od Železnikov, 137
 Ptuj, 193, 197, 199—203, 227, 239, 241, 242, 244, 248
 Ptujsko polje, 197, 202, 204, 231
 Pugled, 12 km jvzh. od Ljubljane, 36
 Pugled, 9,5 km svzh. od Kočevja, 35
 Pulj — Pula, 69, 160
 Puštale, 10 km svzh. od Nove Gorice, 130

R

- Rabska dolina, reka Raba, 195
 Račje selo, 2 km sev. od Trebnjega, 43
 Radanja vas, 11,5 km szah. od Trebnjega, 43
 Radeče pri Zidanem mostu, 214, 248
 Radgona, Zg., Sp., 193, 199, 242, 245
 Radmirje, 5 km svzh. od Gornjega grada, 206, 236
 Radovljica, 122, 171, 173, 175, 180, 236
 Radovna, 7—14 km szah. od Bleda, 164
 Radušnik, 6 km jvzh. od Solčave, 218
 Rabelj, 7 km juž. od Trbiža, 105, 108, 154
 Rajhenburg, 3 km sev. od Krškega, 219, 220, 233, 239

- Rajndol, 10 km jvzh. od Kočevja, 34
- Rakek, 4 km zah. od Cerknice, 29
- Rapljevo, 6 km svzh. od Ribnice, 30, 54
- Rateče, 10 km vzh. od Trbiža, 56, 165
- Ratitovec (k. 1672), 20 km szah. od Škofje Loke, 137
- Ratje, 7 km jzah. od Žužemberka, 24, 25, 43
- Ravbarkomanda, 2,5 km svzh. od Postojne, 130
- Ravne, 3 km jzah. od Cerknega, 116, 118
- Ravne, 2 km jvzh. od Bohinjske Bistrice, 131
- Ravne, 7,5 km svzh. od Idrije, 127
- Ravne, 7,5 km zah. od Zagorja, 222, 223, 227, 228
- Ravne, 5 km svzh. od Šoštanja, 229, 232
- Ravnica, 5 km svzh. od Nove Gorice, 117, 118, 121, 123, 129, 168
- Razbor, 6,5 km szah. od Zagorja, 227
- Razdrto, 11 km zah. od Postojne, 165, 166, 170
- Raztez, 10 km jzah. od Pilštanja, 215
- Rdeči kamen, 14 km svzh. od Kočevja, 30—33, 59
- Reber, 10 km jvzh. od Žužemberka, 32, 33
- Reber, 10,5 km szah. od Zagorja, 232
- Rečica, 4 km jzah. od Mozirja, 206, 227, 232
- Reka — Rijeka, 12, 30, 59—61, 69, 71, 72, 160, 167, 170, 251
- Reka, 5 km jzah. od Cerknega, 122, 123
- Remšnik, 6 km svzh. od Radelj ob Dravi, 234
- Renče, 7 km jvzh. od Nove Gorice, 85
- Renke, 10 km svzh. od Litije, 223
- Repče, 4,5 km szah. od Grosupljega, 36
- Repentabor, 7 km svzh. od Trsta, 163
- Resnik, 11 km szah. od Slov. Konjic, 228
- Revirji, Zagorje Hrastnik, Trbovlje, 228, 229, 232, 247
- Rezija, 104, 107, 108, 135
- Ribnica na Dolenjskem, 14, 15, 18, 20—23, 26, 29, 30, 35, 36, 42, 50, 58, 61, 66, 185, 244
- Ribnik, 15 km svzh. od Kočevja, 28
- Rigelj, 12 km jzah. od Novega mesta, 35
- Rihemberk — Branik, 15 km jvzh. od Nove Gorice, 165, 166
- Rihpovec, 6,5 km vzh. od Trebnjega, 43
- Rim, 95
- Rimske Toplice, 5 km svzh. od Zidanega mosta, 214
- Rjavci, 8 km svzh. od Nove Gorice, 118, 119
- Rob, 6-km szah. od Velikih Lašč, 49
- Robidnica, 10,5 km jzah. od Železnikov, 131, 134
- Rocol, Trst, 99
- Rodne, 3,5 km svzh. od Trebnjega, 43
- Rogatec, 15 km szah. od Kratine, 211, 214, 215
- Rogati hrib, 8 km jvzh. od Kočevja, 34
- Rojan, Trst, 163
- Ronke, sev. od Tržiča — Monfalcone, 101
- Rovt, 10 km szah. od Škofje Loke, 137, 138
- Rovte, 9 km szah. od Vrhnike, 127
- Rožek, 14 km jvzh. od Beljaka, 190
- Rožna dolina, juž. od Vrbskega jezera, 225
- Rožni vrh — Rožemperk, 12,5 km svzh. od Trebnjega, 43
- Rudnik pri Ljubljani, 37

Rumanja vas, 8,5 km jzah. od Novega mesta, 25
Rupa, 5 km vzh. od Idrije, 127
Rutarji, 13 km szah. od Nove Gorice, 156
Ržišče, 12 km jzah. od Zagorja, 232

S

Sadinja vas, 3 km jvzh. od Žužemberka, 25, 26, 30, 48
Sagrado — Zagrad, 9 km szah. od Tržiča — Monfalcone, 101
Samobor, SR Hrvaška, 12
San Francisco, 69, 148
Sap, 5 km szah. od Grosupljega, 36
Sava, reka, 28, 33, 37, 42, 56, 138, 172—176, 180, 193, 214, 220—223, 227—233, 237, 239, 245, 250
Savinjska dolina, Savinja, 193, 196, 197, 204—207, 214, 221—223, 228—232, 237, 240, 246, 250
Seč, 10,5 km jzah. od Žužemberka, 54
Sedlasta gorica (k. 822), 12,5 km jvzh. od Žužemberka, 34
Sedovec, 6 km svzh. od Nove Gorice, 119
Sela, 5 km jzah. od Žužemberka, 24, 25, 27—29, 31, 58
Sela pri Meniški vasi, 11 km jzah. od Novega mesta, 34
Sela, 2 km szah. od Grosupljega, 36
Sela, 6,5 km jvzh. od Ljubljane, 36
Sela-Šumberk, 9,5 km jzah. od Žužemberka, 54
Sele, 5,5 km jvzh. od Velenja, 229
Sele, 4,5 km zah. od Slovenj Gradca, 233
Sele, 18 km jvzh. od Celovca, 192
Selška dolina, Selca, 10,5 km szah. od Škofje Loke, 121—123, 131, 137, 138, 164, 171, 173—176, 179

Semič v Beli Krajini, 12, 16, 60
Senj, SR Hrvaška, 167
Senovo, 7 km sev. od Krškega, 211, 215
Senožeče, 6 km svzh. od Divače, 166
Sevnica, 199, 210—212, 219, 220
Sevno, 3,5 km svzh. od Novega mesta, 43
Sežana, 113, 115
Sinji vrh (k. 1001), 3,5 km svzh. od Ajdovščine, 119, 123, 127, 131, 133, 167
Sisak, SR Hrvaška, 219
Skomarje, 11,5 km szah. od Slovenskih Konjic, 233
Skrad, 5,5 km jvzh. od Broda na Kolpi, 23, 35
Slamna vas, 3 km svzh. od Metlike, 31
Slap, 8,5 km jvzh. od Tolmina, 128, 129
Slavonija, 226
Slivna, Zg., Sp., 7 km szah. od Litije, 230
Slivnica, 9 km jzah. od Šmarji pri Jelšah, 210
Slokarji, 3 km szah. od Ajdovščine, 165
Slovenj Gradec, 199, 203, 208, 209, 227, 232, 250
Slovenska Bistrica, 197, 199, 200, 201, 204, 219, 220, 231, 246
Slovenske Gorice, 194, 196, 197, 201, 204, 219, 232
Slovenski Plajberk, 16 km jzah. od Celovca, 191
Smlednik, 10 km jvzh. od Kranja, 179
Smrekovec, (k. 1569), 13 km szah. od Šoštanja, 224
Smrekovec (k. 1493), 10,5 km svzh. od Gornjega grada, 236
Smučji dol, 7 km zah. od Zagorja 222, 228, 232
Smuka, 7,5 km juž. od Žužemberka, 25, 26, 28—32, 42, 44, 50, 58—60
Snežnik (k. 1769) na Notranjskem, 58, 115

- Sobrače, 13 km szah. od Trebnjega, 54
- Socerb, 8 km jvzh. od Trsta, 116
- Soča, reka, 12, 67, 85, 104, 118, 135, 136, 154, 170
- Solčava, 218, 230, 236
- Solkan pri Gorici, 165
- Sora, reka, 120, 127, 136
- Sorica, 23 km szah. od Škofje Loke, 122, 164, 184
- Sostro, 7,5 km vzh. od Ljubljane, 251
- Soteska, 11,5 km jzah. od Novega mesta, 28, 32, 33, 59
- Sotla, reka, 231, 250
- Sovodenj, 9 km sev. od Idrije, 121, 122
- Spodnja Idrija, 3,5 km sev. od Idrije, 127
- Srebotnik pri Motniku, 224
- Srem, 14, 15, 226
- Sromlje, 9,5 km sev. od Brežic, 211, 215
- Stara gora, 2,5 km juž. od Žužemberka, 58
- Stara Fužina v Bohinju, 123, 132, 133, 137
- Stare žage, 13,5 km jzah. od Novega mesta, 16, 33
- Stari Log, 11 km svzh. od Kovečvja, 29—31, 33, 35, 58, 60
- Stari trg ob Kolpi, 19
- Stari trg pri Ložu, 12 km jvzh. od Cerknice, 20, 35
- Stična na Dolenjskem, 14, 15, 25, 43, 49, 53
- Stirpnik, 7,5 km szah. od Škofje Loke, 138
- Stol (k. 2236) v Karavankah, 219, 234, 235
- Storžič (k. 2132), 13 km svzh. od Kranja, 234, 235
- Stranice, 4,5 km szah. od Slov. Konjic, 227
- Stranska vas pri Žužemberku, 26, 27, 38, 58
- Straža, Gor., Dol., 7 km jzah. od Novega mesta, 28
- Strme njive, 11 km szah. od Zagorja, 227, 232
- Strmec, 6,5 km svzh. od Velenja, 229
- Strničar, 14 km szah. od Idrije, 126
- Struge, dolina med Suho krajino in Malo goro, 29, 49, 52, 54
- Studeno, 9 km jvzh. od Cerknice, 40
- Studenski vrh (k. 637), 6,5 km jvzh. od Žužemberka, 59
- Suhadol, 8 km vzh. od Novega mesta, 31
- Suha krajina, 16, 19, 23, 25—30, 33, 38—40, 43, 52—54, 57, 58, 67
- Suhor, 5,5 km szah. od Metlike, 12, 182
- Sušice, Gor., Dol, 10,5 km jzah. od Novega mesta, 26, 43
- Sv. Ana, 10 km jvzh. od Cerknice, 40, 46
- Sv. Ana, 3,5 km svzh. od Ribnice, 29, 35, 36
- Sv. Anton, 6 km svzh. od Vel. Lašč, 36
- Sv. Anton, 5,5 km szah. od Ribnice na Pohorju, 203
- Sv. Benedikt, 12 km jzah. od Radgone, 244
- Sv. Danijel, 4 km vzh. od Dravograd, 203
- Sv. Danijel, 8 km szah. od Šoštanja, 232
- Sv. Duh, 6 km szah. od Novega mesta, 43
- Sv. Duh na Ostrem vrhu, 15 km szah. od Maribora, 224, 234
- Sv. Duh nad Slovenj Gradcem, 227
- Sv. Florjan, 6 km jzah. od Novega mesta, 29
- Sv. Gora (Sv. Vrh), 14,5 km svzh. od Trebnjega, 43
- Sv. Gora, 8 km zah. od Zagorja, 232
- Sv. Gregor, 5,5 km juž. od Vel. Lašč, 28, 36, 49, 50, 59
- Sv. Helena, 7 km svzh. od Trebnjega, 43
- Sv. Ivan, Trst, 143
- Sv. Jakob ob Zilji na Koroškem, 190, 192

Sv. Jakob, 10 km svzh. od Maribora, 242
 Sv. Jakob, 9 km szah. od Planine pri Sevnici, 210
 Sv. Jurij v Slov. Goricah, 11 km svzh. od Maribora, 242
 Sv. Katarina, gl. Plešivica
 Sv. Križ (Gabrovka), 12,5 km jvzh. od Litije, 12, 42, 221
 Sv. Križ, 2 km svzh. od Železnikov, 133
 Sv. Lovrenc nad Bukovjem (k. 1019), 8 km szah. od Poštojne, 127, 130
 Sv. Lovrenc na Pohorju, 201
 Sv. Lucija — Most na Soči, 4 km juž. od Tolmina, 128
 Sv. Marjeta — Šmarjeta pri Novem mestu, 43
 Sv. Marjeta, 6 km svzh. od Maribora, 242
 Sv. Mihael, 7,5 km vzh. od Nove Gorice, 165
 Sv. Miklavž, 7 km jvzh. od Vranskega, 231
 Sv. Miklavž, 11 km jvzh. od Domžal, 230
 Sv. Mohor, 9,5 km szah. od Škofje Loke, 138
 Sv. Ožbolt, 11,5 km szah. od Zagorja, 230
 Sv. Peter, 3 km vzh. od Maribora, 242
 Sv. Peter, 8 km jvzh. od Žužemberka, 32, 35, 58—60
 Sv. Peter, 8 km szah. od Tržiča — Monfalcone, 101
 Sv. Planina, 10 km zah. od Zagorja, 219
 Sv. Primož, 4,5 km jvzh. od Žužemberka, 26, 27, 30, 31, 38, 44, 45, 58
 Sv. Primož, 7 km sev. od Gornjega grada, 206
 Sv. Primož, 6,5 km szah. od Zagorja, 227
 Sv. Trojica, 16 km svzh. od Maribora, 242, 244
 Sv. Trojica, 7 km jvzh. od Domžal, 230

Sv. Trojica nad Jurkloštrom, 10 km vzh. od Zidanega mosta, 216
 Sv. Urh, 6,5 km jvzh. od Ljubljane, 37
 Sv. Vid, 7 km svzh. od Domžal, 230
 Svinjski vrh, 6,5 km jzah. od Žužemberka, 31
 Svinjska planina, 11 km sev. od Velikovca, 191

Š

Šapjane, 9,5 km juž. od Ilirske Bistrice, 167
 Ščinkovec, 13,5 km szah. od Idrije, 123, 128, 133
 Šempas, 8 km jvzh. od Nove Gorice, 166
 Šenčur, 5 km vzh. od Kranja, 171, 173—175, 177, 178
 Šentjur pri Celju, 213
 Šentviška planota, Šentviška gora, 12,5 km jvzh. od Tolmina, 124, 126—128, 131, 133, 134
 Šija planina, 20 km sev. od Kranja, 235
 Šipek, 5,5 km jvzh. od Črnomlja, 17
 Šipek (k. 956), 17 km jvzh. od Kamnika, 231
 Škedenj, Trst, 162
 Škofja Loka, 117, 122, 137, 171—179
 Škorkla, Trst, 163, 164
 Škrbina, 14 km jvzh. od Nove Gorice, 163
 Škrjanče, 4 km svzh. od Trebnjega, 43
 Šmarata, 15 km jvzh. od Cerknice, 41
 Šmarje, 12 km jvzh. od Ljubljane, 36, 50
 Šmarje pri Jelšah, 199, 210, 211, 214, 216
 Šmarjeta, 12 km jvzh. od Celovca, 189, 233
 Šmartno ob Dreti, 206
 Šmartno pri Litiji, 37

- Šmihel pri Novem mestu, 28
 Šmihel, 4 km sev. od Mozirja, 222, 228
 Šoštanj, 199, 205, 208, 209, 219, 226, 228, 233
 Špeh, 5 km szah. od Gornjega grada, 205
 Špičasti vrh (k. 1127), 8 km svzh. od Ajdovščine, 133
 Št. Andraž, 18 km svzh. od Velikovca, 191
 Št. Andraž pri Velenju, 4 km juž. od Velenja, 219, 222, 228
 Št. Ilj, 3 km jvzh. od Velenja, 219
 Št. Ilj — Šent Ilj, 14 km sev. od Maribora, 234, 242
 Št. Janž, 8 km juž. od Zidanega mosta, 37
 Št. Janž, 5 km jvzh. od Velenja, 229
 Št. Jernej, 14 km vzh. od Novega mesta, 50
 Št. Jošt, 8 km jzah. od Polhovega Gradca, 50
 Št. Jošt, 4,5 km szah. od Vranskega, 206
 Št. Lenart, 6 km svzh. od Čedadada, 164
 Št. Peter na Krasu — Pivka, 170
 Št. Rupert, 11,5 km jvzh. od Celja, 210, 212
 Št. Vid pri Stični, 15, 24, 25, 28, 37, 43
 Št. Vid pri Vipavi, gl. Podnanos
 Št. Vid, 2 km jvzh. od Planine pri Sevnici, 209
 Št. Vid, 10 km szah. od Šoštanja, 233
 Št. Vid na Glini, 16,5 km svzh. od Celovca, 250
 Štajersko, 16, 28, 31, 32, 128, 129, 181, 187, 189, 192—251
 Štalcerji, 7 km juž. od Kočevja, 34, 35, 60
 Štalcerski hrib (k. 625), 6,5 km jvzh. od Kočevja, 34
 Štanca Lazi, 8 km szah. od Litije, 228, 236
 Štanjel, 8 km jzah. od Ajdovščine, 122, 163, 166
 Štore, 13 km jvzh. od Celja, 210
 Tabor, Ljubljana, 64, 76—81
 Tanča gora, 5 km jzah. od Črnomlja, 17
 Tarčent, 16 km sev. od Vidma — Udine, 153, 164
 Temenica, 12 km szah. od Trebnjega, 43, 54
 Težka voda, Gor., Dol., 5 km jvzh. od Novega mesta, 33, 34
 Tisovec, 10,5 km jvzh. od Vel. Lašč, 36
 Tisovec, 7,5 km svzh. od Ajdovščine, 134
 Tlačnica, 17,5 km svzh. od Domžal, 228, 231
 Tolmin, 104, 105, 107, 108, 154, 156, 157
 Tolsti vrh, 2,5 km juž. od Slov. Konjic, 228, 233
 Topla reber, Zg., Sp., 8 km jvzh. od Žužemberka, 25, 30, 32, 33, 35, 59
 Toplice, 8 km svzh. od Novega mesta, 43
 Toplice gl. Dolenjske Toplice Trava, 16 km jzah. od Ribnice, 34, 35, 58, 59
 Travnik, 6 km svzh. od Prezida, 35
 Travnik, 12 km svzh. od Radelj ob Dravi, 234
 Trbiž — Tarvissio, 11
 Trbovlje, 199, 204—207, 229, 236—239, 243—245, 247, 249
 Trebče, 11,5 km svzh. od Ajdovščine, 127
 Trebelno, 12 km sev. od Novega mesta, 42, 43
 Trebnje na Dolenjskem, 15, 16, 25, 43, 54
 Trebuša, Zg., Sp., 15 km szah. od Idrije, 96, 118, 124—126, 128
 Trenta, 129, 131, 133, 137, 161, 167, 168
 Trnovec (Trnovče), 3 km szah. od Mozirja, 223
 Trnovò, 7 km svzh. od Nove Gorice, 116—125, 129, 133, 161, 162, 166, 168, 169

- Trnovski gozd, Trnovska planota, 119—125, 127, 128, 130, 133, 162, 166, 168, 169
- Trojane, 11 km szah. od Zagorja, 59, 219, 221, 228, 238, 239, 244, 247, 250
- Trst, 5—12, 33, 61, 62, 71, 83, 84—91, 94, 95, 98—104, 117, 119, 130, 134, 138—154, 158, 159, 162—165, 173, 231, 250
- Trstenik, 9 km svzh. od Kranja, 185
- Tržič — Monfalcone, 8, 85, 91, 95, 99, 101, 113—115, 152 do 154, 164, 224, 250
- Tržič na Gorenjskem, 66, 174, 175, 177, 178, 184, 185, 219, 235, 236
- Tuhinj, 12,5 km vzh. od Kamnika, 180, 217, 219, 230, 236
- Turjak, 5 km szah. od Velikih Lašč, 36, 51
- Turjak, 7 km szah. od Tržiča — Monfalcone, 101
- TV 12 pri Medvedjeku, 23
- TV 18, 52
- TV 19, 202

U

- Udine — Videm, 105, 127, 164, 250
- Uršlja gora, 12 km zah. od Slovenj Gradca, 233
- Uršna sela, 10 km jzah. od Novega mesta, 34
- Uskovnica, 7 km szah. od Bohinjske Bistrice, 131
- Ušivec, 5 km jzah. od Novega mesta, 29

V

- Vače, 6,5 km svzh. od Litije, 183, 185, 230
- Vavta vas, 8,5 km jzah. od Novega mesta, 25, 26, 34, 35
- Veharše, 13 km zah. od Vrhnik, 127
- Velenje, 228
- Velika gora nad Ribnico, 61

- Velika planina, 9 km svzh. od Kamnika, 231, 236
- Velika Raven, 13 km sev. od Celja, 224
- Velike Lašče, 20—22, 25—27, 36, 49, 51, 54, 58, 66, 185
- Velike Poljane, 6 km jvzh. od Velikih Lašč, 36
- Veliki Gaber, 7,5 km szah. od Trebnjega, 23, 43, 53, 57
- Veliki vrh (k. 592), 8,5 km svzh. od Novega mesta, 43
- Velikovec, 186, 188, 191, 225, 226, 233
- Verdun, 11 km jzah. od Novega mesta, 26
- Vermigliano, 4 km szah. od Tržiča — Monfalcone, 101
- Videm, 8,5 km jvzh. od Višnje gore, 36
- Videm pri Krškem, 211
- Vinica, 12 km jvzh. od Črnomlja, 16, 33, 34
- Vinja vas, 8 km jvzh. od Novega mesta, 27, 28
- Vinkov vrh, 5 km jvzh. od Žužemberka, 26—30, 58
- Vinska pot, 12 km jvzh. od Novega mesta, 43
- Vinski vrh — Vinvršč, 10 km svzh. od Novega mesta, 43
- Vintgar, 3 km szah. od Bleda, 56
- Vipava, Vipavska dolina, 113, 114, 119, 121, 127, 131, 161, 165—169
- Vipolže, 9 km szah. od Nove Gorice, 157
- Višnja gora, 15, 36, 43, 51
- Vitovlje, 10 km jvzh. od Nove Gorice, 165
- Vodice, 6,5 km svzh. od Velikih Lašč, 54
- Vogalce (Na Ogalcah), 11,5 km szah. od Idrije, 123, 125—127, 130
- Voglarji, 8 km svzh. od Nove Gorice, 122, 162
- Vojnik, 6,5 km svzh. od Celja, 232

- Vojsko, 9 km szah. od Idrije, 110—112, 116, 120, 122—131, 133, 134, 158, 161, 162, 167
 Vojščica, 12 km szah. od Idrije, 126
 Vransko pri Celju, 199, 205—208, 223
 Vrbovec, 10,5 km vzh. od Ribnice, 31
 Vrbovsko, 16 km szah. od Oguлина, 35
 Vrbsko jezero na Koroškem, 191
 Vrh, 4 km jzah. od Žužemberka, 24, 27—29, 58
 Vrh, 13 km szah. od Trebnjega, 54
 Vrh, 5,5 km jvzh. od Velikih Lašč, 36
 Vrh, 9 km szah. od Zagorja, 220, 228, 232
 Vrhnika, 20—22, 26, 50
 Vrhnika, 15,5 km jvzh. od Cerknice, 12
 Vrsnik, 6 km svzh. od Idrije, 119, 121, 122
 Vrše, 13 km jvzh. od Tolmina, 130
 Vršič, 6 km jzah. od Kranjske gore, 165, 192
 Vršiček, 11 km szah. od Ribnice, 54
 Vrtačnik, 5,5 km jzah. od Gornjega grada, 218
 Vrzedenc, 6,5 km jzah. od Polhovega Gradca, 251
 Vurberg — grad, 11,5 km szah. od Ptujja, 241, 242

W

Wegstein pri Beljaku, 190

Z

- Zabava, 9 km szah. od Zagorja, 219, 221
 Zabreznik, 5 km szah. od Zagorja, 231
 Zabukovje, 6,5 km jzah. od Planine pri Sevnici, 213
 Zadar, 160
 Zadlog, 10 km svzh. od Ajdovščine, 127
 Zadobrova, Zg., Sp., 6 km svzh. od Ljubljane, 37
 Zadvor, 7 km vzh. od Ljubljane, 251
 Zafara nad Žužemberkom, 24, 27
 Zagode, 2 km jvzh. od Idrije, 127
 Zagorica, 5,5 km jzah. od Trebnjega, 24, 43
 Zagorje ob Savi, 219—221, 223, 225, 229, 237—239, 244, 245, 247
 Zágorje, Hrvaško, 219
 Zagradec, 8,5 km szah. od Žužemberka, 19, 29, 43, 49
 Zagreb, 12, 59, 82
 Zajcev vrh (k. 969), 8,5 km jzah. od Idrije, 127
 Zakojca, 6,5 km szah. od Cerknega, 120
 Zakriž, 1,5 km svzh. od Cerknega, 116, 118, 120, 123
 Zali log, 16 km szah. od Škofje Loke, 137
 Zalog pri Ljubljani, 37
 Zalog pri Škofljici, 10 km jvzh. od Ljubljane, 36
 Zaplana, 5 km zah. od Vrhlike, 49
 Zaplaz, 8,5 km szah. od Trebnjega, 43
 Zasavje, 12, 180
 Zavratnik, 6 km jvzh. od Solčave, 218
 Zavrh, 9 km svzh. od Nove Gorice, 130, 131, 133, 162
 Zdenska vas, 6 km svzh. od Vel. Lašč, 36
 Zdole, 9 km szah. od Brežic, 215
 Zgornje Brdo, 12 km jzah. od Tolmina, 157
 Zgornji Kos, 3,5 km zah. od Gornjega grada, 218
 Zidani most, 213, 214, 219, 228, 237, 238, 245, 247, 250
 Ziljska dolina, Zilja na Koroškem, 165, 190, 225, 226

Zlati dvor, ilegalno ime za punkt nad Selško dolino, 179, 180
Zlobin, 18 km jvzh. od Rijeke, 60
Znojile, 6 km sev. od Trbovelj, 224, 231
Zreče, 4 km szah. od Slovenskih Konjic, 224
Zverinec, 11 km jzah. od Tolmina, 157

Ž

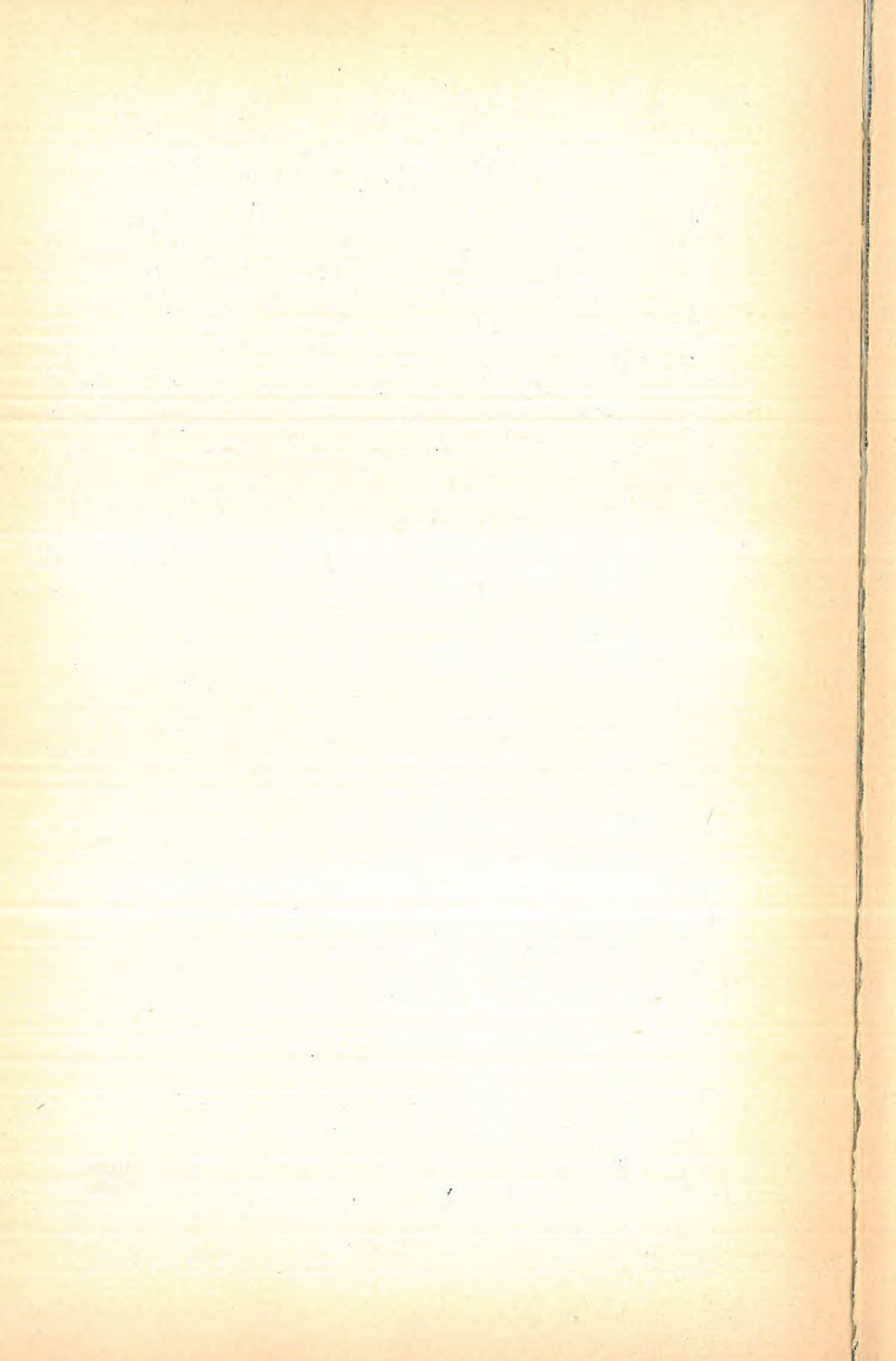
Žabja vas pri Novem mestu, 28
Žalec pri Celju, 199, 204, 206, 207, 208
Žavcarjev vrh, 11 km szah. od Maribora, 234
Železna Kapla, 29 km sev. od Kamnika, 189, 192, 224, 225, 233
Železniki nad Škofjo Loko, 118, 121, 122, 136, 137
Želin, 12,5 km szah. od Idrije, 121—123, 131

Žerjav, 2 km szah. od Črne na Koroškem, 229, 232, 233
Žetina, 6,5 km jzah. od Železnikov, 137
Žgavec, 13 km szah. od Idrije, 125, 126
Židinja vas, 5 km szah. od Novega mesta, 43
Žiri, 7 km svzh. od Idrije, 121, 122, 171, 173—175, 179
Žirovnica, 6,5 km jvzh. od Cerknice, 40
Žitara ves, 13 km jzah. od Velikovca, 232
Žlebič, 4 km szah. od Ribnice, 36
Žumberak, 18
Žužemberk, 12, 16, 19, 23, 25, 26, 27, 29, 37, 42, 44, 45, 48, 49, 53, 57—60
Žvarulje, 10,5 km szah. od Zagorja, 219, 232, 233
Žvirče, 9,5 km svzh. od Ribnice, 19, 27, 28, 30, 49, 54, 58

KAZALO

OSVOBODITEV	5
1. Ljubljanska pokrajina	5
2. Primorska	84
3. Gorenjska	171
4. Koroška	185
5. Štajerska	192
Oklepna beseda	253
Opombe k V. delu	287
Alfabetsko kazalo	301
Kazalo partizanskih enot	307
Alfabetsko kazalo	311

Metod Mikuž
PREGLED ZGODOVINE NARODNOOSVOBODILNE BORBE
V SLOVENIJI
V. knjiga

Opremila ing. arh. Majda Dobravec
Slikovno gradivo odstopil Muzej ljudske revolucije
Slovenije v Ljubljani

Založila Cankarjeva založba v Ljubljani

Predstavnik Miloš Mikeln

Natisnila tiskarna ČGP Delo v Ljubljani 1973

Po mnenju Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo SRS (št. 421-1/73 z dne 14. 6. 1973) je ta knjiga oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.